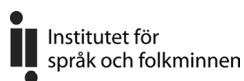

MEÄNKIELI

– Grammatik, lärobok, historik, texter –

Till minnet av Eeva Muli

Framställd/tryckt med stöd av

Meänkieli – Grammatik, lärobok, historik, texter

Bengt Pohjanen

Barents Publisher
Box 32, SE-956 21 Överkalix, Sweden
+46 (0)7056 77529
e-post: info@sirillus.se
www.sirillus.se

© Bengt Pohjanen
Omslag: Björn Karlsson
Layout: NCA
Tryckt i Estland 2022

ISBN 978-91-89466-12-8

MEÄNKIELI

– Grammatik, lärobok, historik, texter –

Bengt Pohjanen

Innehållsförteckning

Förord	7
Jag är född utan språk	12
Meänkieli – Meänmaa	13
MEÄNMAA – Vårt land och dess folk: Meänmaalaiset	20
Tsaarin priimu – Tsarens streck	20
Tsarens plomber – barnens leksakspengar	22
Svenskar eller finnar	22
Språkrådet	23
MEÄNKIELI I 40 ÅR I – minnesmärken och blåmärken	24
MEÄNKIELI I 40 ÅR II – några personliga reflektioner (samtal i radio)	26
MER OM MEÄNKIELI	28
MEÄNKIELI I BRUK	37
Meänkieli är fonematiskt	37
Meänkieli är annorlunda: man limmar ändelser	38
Aabeecee – bokstäver och ljud	39
Bokstäver och ljud i meänkieli	39
Om bokstäver	40
Vokaler och vokalharmoni	46
Diftonger	49
Konsonanter	50
Sanat – Ord	51
Ordstammar	51
Ordklasser	56
Nomen	56
Verb	94
Tempus	97
Adverb	115
Postpositioner och prepositioner	118
Konjunktioner	124
Interjektioner	125
Possessivsuffix	125
Tilläggspartiklar	127
Hur heter det på meänkieli?	128
Lausheet – Satsen	146
Vad är en sats?	146
Satsled	149
Subjekt	149
Predikat	158

Objekt	160
Predikativ	164
Adverbial	165
Mera om satser	166
Huvudsats	167
Bisats	169
Ordföljd	176
Negation	181
TEXTER	183
Matti Kentän muistoa kunnioittaen	184
William Snellin muistoa kunnioittaen	186
Minun äitin kieli	188
Kielettömänä syntyneenä	189
Varieteettia vain	190
Tornedalssången – Meänmaan laulu	191
Väylä oon aina ollu – laulu Meänmaale	192
Romaanista Korpelalaiset	193
Vilma lähtee taakiksheen	194
Siirto	196
Minna ja noita	208
Helluntai	209
Huomena uusi päivä	210
Pääsiäinen pyhistä paras	212
Kallen onnesta	214
Net sanova ette	216
Minun kieli oon minun mailma	217
Minun meänkieli	219
Mie olen tietäjä	220
Kristalli niin jalo	222
Kukas tuuletta seilailee?	223
Kyllä meistä oon kyliksi vajettu	224
Shakespearin sonetti 55	225
Talvi rivitalossa	226
Jos sie eppäilet ystävää	227
Vanhaa uugrilainen satu	228
Unelma kaupunkista	229
Kunnan minuriteettiohjelma	231
Koronasta	234
Hauskaa juhanusta	236
Meänkieli virkakäytössä	237
Lyykeri	246
Källor och otryckta källor	284

Förord

Behövs det en grammatik i meänkieli? Många myndigheter har ju med stöd av våra egna remissinstanser definierat meänkieli som varieteter. Vilket i praktiken betyder ”bara” varieteter.

Varieteter, dialekter och idiolekter finns i alla språk, även i svenskan, som är ett språk. Varför exkludera meänkieli från gruppen språk och än en gång ta ifrån oss språket och reducera det till varieteter? Om man gör en projektansökan till Kulturrådet behöver man inte ange vilka varieteter av det svenska språket ansökan avser, varför då denna diskriminerande inställning till meänkieli?

Den första grammatiken, *Meänkielen Kramatiikki* (Kenttä-Pohjanen), utkom 1996. Den var skriven på meänkieli. År 2005 gavs en grammatik ut på svenska, *Meänkieli rätt och lätt*, (Bengt Pohjanen, Eeva Muli). Den utkom i tre upplagor, och i en fjärde upplaga 2017 (Bengt Pohjanen). Den grammatik som nu utges är alltså den femte svenska versionen.

Jag vill inledningsvis försöka svara på frågan vad som behövs för att rädda och utveckla ett hotat språk, vilket meänkieli är. Svaret på frågan är viktigt, i all synnerhet om språket ”bara” anses vara en varietet – i praktiken vad som helst.

Kielenhuolto eller *kielenhoiva* är meänkieliord för språkvård. Vård för ju tankarna till något som är sjukt och behöver vård. Språkunderrhåll/språkservice svarar bättre mot det jag vill lägga in i *kielenhuolto* och *kielenhoiva*.

Ett av världens omkring fem tusen språk är meänkieli. Språk dör hela tiden i den betydelsen att de inte längre används vare sig i skrift eller tal.

Det finns ”döda” språk som lever i skuggan av tiden, vördade som minnesmärken. De kan användas i mycket speciella sammanhang, som latinet, den klassiska grekiskan, Nya Testamentets koiné och kyrkslaviskan.

Många språk har försvunnit utan att lämna efter sig några spår, i all synnerhet språk som talats av ursprungsfolk.

Det finns anledning att fråga sig varför språk försvinner och varför så snabbt och varför så många.

Stephen Wurm (1922-2001) var en ungerskfödd australiensisk lingvist som har presenterat mycket intressanta synpunkter som kanske kan ge en del svar på våra frågor. Wurm talar om språkekologin. Miljöer där språk och därmed kulturer dör påminner om miljöer där växter och djur helt eller delvis försvinner.

Jag skall här redogöra för hans tankar och tillämpa dem på meänkieli.

Djur- och växtarter förlorar sin livskraft och förmåga att klara sig om det kommer en ny djur- eller växtart och om denna nya art är så dominerande att de ursprungliga arterna inte klarar av konkurrensen.

Detta är väldigt lätt att tillämpa på språk och kultur. Det som händer i naturen sker också i språket och kulturen om miljön och de sociokulturella kontexterna och miljöerna förändras. Ett språk som fungerat i århundraden, ja årtusenden, utsätts för stora omställningar om det inte kan undvika kontakter och krockar. Det ursprungliga språket får problem. Det duger inte som verktyg inom ramen för den nya arten, det vill säga språket som tränger in. Resultatet blir detsamma över hela världen: det ursprungliga språket uppfattas inte som ett riktigt språk utan som ett sorgligt läte, i bästa fall som en dialekt. Det är bara ljud som härmar djuren, i vår kontext: älgens bröl. Exakt detta har sagts av *ummikon* (svensktalande) i olika sammanhang om meänkieli: älgarna talar det. Gruvengelska, *kruuvaengelskaa*, älgbröl, *hirvenmölinää* och svintyska, *siansaksaa* som man säger på finska, är några exempel på hur finsk- och svensktalande uppfattar meänkieli.

Man har från tid till annan hävdats att naturen inte behöver vårdas. Den sköter sig själv och människan behöver inte blanda sig i. Vi vet idag att detta inte är sant.

Så har man tänkt och tänker än i dag om språkvård. Lingvisterna har alltför sällan brytt sig om dessa marginella områden och språkanvändarna har själva sagt och säger, att man inte behöver vårda och skydda språket, det talas ju hemma och i älgskogen. Om man ändå önskat vård och skydd har det varit utifrån språket som museiföremål. Så uppfattades meänkieli vid det ökända och nerbrytande mötet i Övertorneå år 1928, där Luleå stift och lärarna diskuterade finskans ställning, och så tänkte ledarna och politikerna för bara ett par år sedan när man skapade ett nytt museum i Torneå. Meänkieli passade inte in deras värld annat än som museiföremål.

Numera hävdar de flesta lingvister att man måste vårda, underhålla, skydda och arbeta med ett språk för att det skall överleva i en hotad språkekologisk omgivning.

Varför och hur dör då ett språk? Vilka faktorer påverkar ett språks ekologi på ett negativt sätt?

Jag har redan nämnt kulturkontakter och kulturkrockar. De behöver i sig inte vara förödande men kan påverka inställningen till det egna språket. Detta gäller nog meänkieli och vår kultur.

En pejorativ, nedsättande inställning till det egna språket föds, enligt Wurm,

när en språklig ekologi tvingas till kontakt med ett språk som talas av människor som är mer utvecklade ekonomiskt och är politiskt starkare och mer mäktigt. Språket som kommer in i den ursprungliga språkmiljön erbjuder fördelar som de som talar området språk inte kan uppnå på sitt eget språk. Man klarar sig inte i de nya förhållandena på sitt modersmål. Vi har otaliga exempel på detta. Armén var en sådan miljö. Vi skrattar gott åt rekryten som försökte förklara för kompanichefen varför han kom för sent: *Ruumis oon istunu ja mie olen ollu maaperässä* (liket har suttit och jag har varit i landsändan).

Erfarenheterna av att det finns ”*hullunfäniä ihmisiä* (svensktalande överklass) och *pätrefolkkia* (ekonomiskt mer välbeställda) och så *omaväki* (eget folk), leder till att bara de äldre talar språket och med dem dör det. När ett språk dör, dör ett folk – en gång till. Detta kan inte nog ofta upprepas. Det dör en gång till därför att deras berättelser, deras minnen, sorger och glädjeämnen inte längre finns kvar i livet på det språk de en gång uttryckte allt detta. De dör en gång till. Inte ens frasen de använde, *Ollos iäti muistettu* (Evig i åminnelse) finns kvar. Den som glömmer sina fäder, glömmer sin framtid. När människorna måste minnas sina fäder på ett främmande språk, då finns ingen framtid för kulturen, som ju bärs av språket, som är själens fingeravtryck. Du kan inte använda en annan människas finger och påstå att avtrycket är du. Vi är faktiskt mer än böjningsmönster i statliga stödansökningar och språkets död kan snart vara en verklighet.

Vidare påverkas språket till sin struktur och i sitt öde av det starkare språkets påverkan, vilket vi tydligt kan se i Meänmaa: det svenska språket, den svenska kulturen, dess politiska ideologier och deras aktivister driver idéer som är främmande för meänkieli och dess kultur.

Det blir ett mäktigt och hårt tryck på det utsatta språket, som dessutom till början av 1980-talet saknat skriftspråk, grammatik, skönlitteratur och språkvård.

Vi måste ta i beaktande att det dominerande språket – svenskan här i Meänmaa – utgör ett hot, därför att det varit ett skriftspråk så länge. Därmed stärks påverkan från det skrivna språkets dominerande religiösa, politiska, etiska och filosofiska uppfattningar. I den skrivna historien finns vi knappast. Och i den mån vi har funnits, som meänkielitalande, utgör vi den strukna historien.

Nils Holgersson såg oss inte, skriver jag i *Smugglarkungens son*, Norstedts, 2007. Det är ofta den urbana kulturen som kommer in i en utsatt språklig ekologisk miljö. Där de som redan lämnat meänkieli och inte längre kan använda språket – ofta vår medelklass – tar makten och börjar tala i den språkliga minoritetens namn och företräda den på det egna för minoriteten främmande språket. Där är ju vi nu. Vi behöver därför en ekofilosofi, inte bara ekologi.

Av allt detta följer, enligt Wurm:

A. Språket försvinner eller också ersätts det av ett blandspråk som är väldigt enkelt och fattigt.

B. Därmed får det utsatta språket en ändå sämre ställning och uppfattas som ändå mindre värt än tidigare. Dess användningsområde krymper mer och mer och det används bara för att häna språket, dess bärare och kultur. Det utsatta språket begränsas till vitsar och revyer.

C. Det dominerande språket förändrar det ursprungliga språket och därmed också kulturen. Ordförrådet förändras, syntaxen och formerna blir annorlunda. Strukturen i meänkieli blir svecistisk, meänkieli på svenska. Det är svårt att hitta minoritetsansvariga som har meänkieli som modersmål. Allt fler tjänster i media, förvaltningskommuner och statliga myndigheter innehas av folk med finsk bakgrund. De har gått finsk skola eller kommer från finska familjer i Sverige. Detta kan vara berikande men kan också medföra att finskan tar över.

D. Språket förlorar den prägel som är en del av de tidigare språkanvändarnas traditionella kultur. Man börjar härma maktens språk och dess värdegrund

Vad finns att göra? Kan makten, staten rädda ett hotat språk? Språkforskningen visar att det inte hjälper med officiell politik, med politiskt tillsatta tjänstemän – det har man kunnat konstatera på många håll i världen, till exempel i Karelen. Så länge den språkliga ekologin ser ut som den gör, finns ingen räddning. Föreningar skapas men dessa kan konstigt nog bidra till språkets död genom att stärka krafterna i den hotande miljön och i värsta fall bli dess *raimuori*, begravningsentreprenörer.

Om de unga inte talar språket är loppet kört. Det dör med de äldre, som en gång haft det som modersmål. Det kan bli kvar i älgjaktlagen, där behövs inte många ord, i några sånger, som består av tio ord och refräng på fem. Så har det gått för många ugriska och uraliska språk. Detta är på väg att hända meänkieli.

Men skolan då? Vi vet en hel del om skolans möjligheter att påverka ekologin. Irland har iriska som ett utsatt språk, motsvarande meänkieli. Där har man med hjälp av skolan lyckats hålla iriskan vid liv genom konstgjord andning. De har en mycket stark identitet, vars symbol har varit språket. Jag är mitt språk. Mitt

språk är själens fingeravtryck. Min värld är mitt språk.

Till den språkliga ekologin hör också det faktum att ett utifrån kommande språk och en främmande kultur kan ta till sig det ursprungliga språket. Vi har valloner, judar och svenskar som exempel på detta. När vallonerna kom kunde de inte göra sig förstådda i Meänmaa, men deras barnbarn kunde inte prata mor- och farföräldrarnas språk. Så snabbt går det. Min anfader Petter Mallén kom som svenskspråkig fänrik från Pommerska kriget till Vojakkala. Han blev snabbt Pekka och talade flytande finska som åldring. I Kardis hälsar de äldre varandra med: ”*Hartsu vinger?*” ”*Berna Bonger!*” Vad är det för språk? En kvarleva från vallontiden?

Det är oroväckande att så många språk dör och så snabbt. Eller ... varför är det viktigt att hålla ett språk vid liv och hur gör man det? Med statliga beslut om varieteter? Genom att i ansökningar kryssa varieteter? Stöd till ordböcker och grammatikor avslås eftersom det bara finns varieteter. Så kommer även språket att utgöra den strukna historien. Allt förblir vid det som redan gällde 1928 vid det ödesdigra mötet i Övertorneå då finskan skulle vårdas som museiföremål.

Ett språk uttrycker och speglar en egen världsbild och kulturens helhet och egenart. När ett språk dör, dör ett folk och då dör en oersättlig tankevärld och världsbild. Det handlar om självkänslan hos språkanvändarna, det handlar om att respektera sitt eget språk, sin historia, sitt nu och sin framtid.

Om vi, så kallade eldsjälar, trots allt vill rädda vårt språk, vad behöver vi då?

Lingvisterna är överens om att ett språk för sin överlevnad, revitalisering och utveckling måste utveckla, inte bara en ekologi, utan även en ekosofi med:

1. Skriftspråk
2. Grammatik
3. Ordböcker
4. Språkvård/underhåll och service.

Därför ges nu denna nya och utvecklade upplaga av grammatiken ut.

Jag är född utan språk

Jag är född utan språk
stumt navlad
av en språklös barnmorska

Jag är uppväxt vid gränsen
i korseld mellan två språk
som piskat min tunga
till stumhet

Jag är uppfödd
med krav på redlighet
språk och nationalitet

Jag är piskad i skolan
till språk, redlighet
nationalitet
Jag är piskad till hå
för det som var mitt
språklösheten
och gränsen

Jag är byggd av yttre
våld
och inre tvång
på förkortningar
och missuppfattningar

Jag är berövad min legitimation.

(Bengt Pohjanen, Ur diktsviten *Jag är född utan språk*, Vår Lösen, 1973, nr 3)

Meänkieli – Meänmaa

Filosofen Platon säger att förundran är porten till Sanningslandet. Meänkieli har sedan början av 1980-talet skapat förundran, debatt och även ilska. Det är bara en dialekt. Är det ett eget språk? Hur ser det ut i så fall? Finns det regler för hur man skriver och talar? Välkommen in genom frågornas och förundrans portar till Meänmaa och dess språk. Den här språkläran kommer inte att besvara alla frågor, inte ens formulera alla. Den vill ge historik, regler, mångfald av texter och inspiration.

Begreppet *Meänmaa* har med tiden alltmer ersatt det begränsande och exkluderande *Tornedalen*, som ju täcker bara en mindre del av området där meänkieli talats i århundraden, troligen årtusenden. Till området hör även Lannanmaa, Muoniodalen, Kalix älvdal, ja till och med Råne älvdal. Meänmaa omfattar också de meänkielispråkiga kommunerna på finska sidan av gränsen. Det är i själva verket ett land med två administrativa områden. Meänmaa är inkluderande och därför gångbart.

Jag tog del av argstint bibliotekarie, som i tjänsten utgöt sin ilska över att författaren till grammatiken *Meänkieli rätt och lätt* skrivit en inledning med reflexion, vits, historik och berättelse. Hon hävdade att sådant inte skulle få finnas i en grammatik. Här nedan följer ett försök till förklaring, rent av försvar för tilltaget att skapa en grammatik, som ser språket och dess tillblivelse på många nivåer, inte minst poetiska.

Shelley hävdar att varje språk, i sin barndom, i sig utgör ett kaos, ur vilket ett cykliskt poem kan uppstå. Meänkieli fick status som minoritetsspråk år 2000. Den första grammatiken, skriven på meänkieli, utkom 1996, alltså sent, vilket i sig inte är konstigt då det hör till ett språks tillblivelse. Grammatikor är ”listor över poetiska skapelser och deras former” (Shelley). Grammatiken utkom sedan på svenska i fyra upplagor mellan 2005 och 2017 och nu ges en femte ännu mer utvecklad grammatik ut.

Poesin leder oss närmare det sköna och det sanna. Och det allegoriska som varken är lögn eller sanning. Vi drar oss till minnes. Vi erinrar oss. Vi minns.

Den som glömmet sina fäder, glömmet sin framtid. Historia är skapad erinring av skapat liv. Därmed hör vi hemma i en vidare kontext, nämligen Platons *anamnesis*, att minnas i det långa minnet, eller *girija*, ett uråldrigt uralliskt ord för detta. Vi minns, drar oss till minnes flingor, fragment ur det stora

minnet, som i Platons tankevärld har en *skia*, en skugga av en händelse. Denna skugga blir en *eikon*, en bild i nuet när en berättare, sångare drar sig till minnes, *muistelee*. Bilderna förvandlas i framtiden till *aletheia*, sanning, som berättar varifrån vi kommer, var vi är och vart vi är på väg. Den som inte vet varifrån han kommer, vet inte heller vart han är på väg. Poeten är både lagstiftare och profet, enligt Shelley.

Om vår dikt får vara *anamnesis*, *skia*, *eikon* och därmed *aletheia*, sanning, ja då har poesin gett oss både njutning och nytta. Därför denna inledning till denna grammatik, som försöker att framställa språket som kulturbärare. Jag har sagt det ofta och det behöver upprepas även här: När ett språk dör, dör ett folk – en gång till. Och ur denna död finns ingen uppståndelse, ingen revitalisering. Denna grammatik vill vara livsuppehållande.

Finns det människor här också?

En tornedaling, som gjorde lumpen i Boden, var en dag på väg till järnvägsstationen med en kompis. De pratade naturligtvis meänkieli med varandra. Helt plötsligt hann en okänd man ifatt dem, slängde sig om halsen på dem och skrek överlycklig: "Åh herregud, finns det människor här också!"

Han hade varit inlagd tre veckor på Garnisonssjukhuset i Boden, där alla varit enspråkiga (*ummikoita*¹). Han hade inte alls fått tala sitt eget språk. Kanske hade konvalescenstiden förlängts av den språkliga situationen på sjukhuset. Språk, identitet och verklighet hör ihop. Är ett. Min värld är mitt språk. När jag utvecklar och berikar mitt eget språk, flyttar jag gränserna för min värld.

Det behöver blåsa friska vindar genom ett språk. Ibland behövs det rent av språkliga stormar.

Jag tycker om storm. Jag går gärna ut när det blåser kraftigt. Stormen har följt mig sedan jag som barn en gång upptäckte att vinden kan göra världen mycket större. När världen blir större måste jag ha fler ord. Jag hade som fyra-åring kommit in i en trotsålder och var mycket envis, egensinnig och personlig i mina ställningstaganden. Jag var i djup konflikt med min omgivning och bestämde mig för att rymma. Jag rymde till mormor. Hon bodde fruktansvärt långt borta, minst två kilometer.

¹ *Ummikko* har samma betydelse som *ummessa*, används om kor som sinat. Det kommer inget, sa pigan när hon mjölkade tjuren. Det är intressant att notera hur en flerspråkig människa upplever en enspråkig: hon har sinat, det kommer inget. Ryskans *njemoj* (stum) och *njemetski* (tysk), utlänning som inte pratar, lär ha samma innebörd.

Där skulle ingen hitta mig. När jag kom fram började det blåsa. Jag stod på gavelsidan av vedhuset i tvivel på att mormor verkligen skulle ställa sig på min sida i striden. Då såg jag hur asparna vid det gamla huset började svaja i vinden. Först svajade en, sedan en till och till slut svajade hela aspdungen och världen började vidgas och hela kosmos gungade. Världen blev så stor så stor, att all min kunskap låg som en hög apelsinskal framför mig och jag "begrep" världen. Den fanns bortom *Koivumaa* och *Armasvaara* och rysstornet. Det var första gången jag gick över en gräns. Jag minns att jag började rabbla:

hevonen – häst

suola – salt

pappi – präst

kaikki – allt

Det var som att stå med en skalad apelsin i handen. Stormen hade skalat ord åt mig. Den skalade också mig. Jag är inte världen, jag tillhör inte ens den, jag är bara en gräns för den. Orden hade börjat komma till mig och en förundran var född på min tunga. Världen är ord. Och genom orden blir världen till. I begynnelsen var Ordet. Född utan språk är jag besatt av språk.

Född utan språk är jag idag en polyglott. Hade jag vuxit upp som en ummikko, svensktalande, hade jag idag inte varit en trespråkig författare och översättare av många språk. Resan har varit spännande och den fortsätter med denna nya upplaga av grammatiken.

De är människor de också

Kunglig Majt var vår förmyndare (*hörmyntäri*) och drottningen vår amma (*imettäjä*). Vi var *alamaiset* (undersåtar). Ordet *kansalainen* (medborgare) finns inte i meänkieli. Vi uppfattade oss själva som människor. Men hur var det med de andra?

Sotaväki, krigstjänst, var i början av det förra seklet för de finsktalande pojkarna i svenska Tornedalen en mödosam vandring från avlägsna byar till en helsvensk verklighet, där många för första gången mötte rensvenska norrbottningar och *kainulaiset karppisäaret*, överkalixbor med tunnbrödsben. När de alla hamnade i samma logement var katastrofen ett faktum. Överkalixpojkarna talade en så svår svensk dialekt att Djävulen själv måste ha tolk för att förstå den. Man tog ofta till knytnävarna och befälet fick bygga väggar mellan *suomalaiset* och *kainulaiset*. Här sattes den tornedalska mångkulturens enkla regelbok på spel. *Ihmisiä n'oon netki!* (De är människor de också!) Det var det första och det

sista budet man hade att leva efter i en gränsbygd där många språk och seder möttes. Men hur var det med dessa *kainulaiset*? Var de människor de också, eller bara *aivanko ihmisiä* (likasom människor)? Det var inte helt lätt att *olla ihmiseksi* (vara som folk). Bland så konstiga människor!

Vi är vi och inga andra

Vi är vi och inga andra; vi har vårt eget språk och vi kan ju inte ens tillfriskna om vi inte får prata på vårt eget sätt. En man från min hemby hade varit flera veckor på samma sjukhus som ovannämnde. Han hade fått *siut kipeiksi*, ont i "sidan" av all svenska han försökt tala. *Väki* är ett ofta använt ord om oss själva. "*Sielä oli paljon väkeä ja ruottalaisiaki.*" (Där var mycket folk och även svenskar.)

Människor, fina människor och dårfint folk

Ordet *ihminen* betyder alltså människa. Vi som talar meänkieli är människor, vi också, även om vi som alla andra minoriteter utsatts (och fortfarande utsätts) för diskriminering. I min kortfilm *Fylla moppe* (2002) berättar jag om förtrycket från våra egna, de fina människorna, *finit ihmiset*, "herrarna på den djävligaste nivån", polis, lärare, tullmän som förnekat sitt språk, sin kultur för allas vårt bästa. De såg sig som våra representanter. I dag när vi meänkielispråkiga kämpat för att få vårt språk erkänt, ja, då vill de återigen föra vår talan. Utan att vara meänkielispråkiga. Vår egen medelklass har varit, är och tycks förbli de meänkielispråkiga kulturbärarnas ständigt närvarande problem. Det är viktigt att få berätta detta. Detta är temat i min film *Fylla moppe*.

Moderniteten, som definitivt slog igenom i Meänmaa i början av 1950-talet, skapade också en ny grupp av "finfolk", *finit ihmiset*, nämligen *kirunalaiset*, (kirunabor), *luulajalaiset* (lulebor) och alla andra *laiset* som flyttat från Tornedalen och börjat "svenska", det vill säga skaffat sig svenska *s*-ljud och en aning hårdare konsonanter. *Fiinit ihmiset* hade breda släpvagnar och de hämtade kött och potatis i de små hemgårdarna i Tornedalen. På fritiden ringde de till varandra i stugorna och undrade: "*Lähemäkös syklaahmaan klokkan fiüira!*" Och som varit i Neistenkangas *häftisissä tansissa* (på häftig dans).

Hullunfinit ihmiset, dårfint folk, var *ummikot* (enspråkiga svenskar). *Niitä häyty passata ja varoa. Niile passanu sanoa mithään.* (Man måste passa upp dem, passa sig för dem, det passade sig inte att ens tilltala dem). Samtidigt som man visste

att *pieree se kuninkaski verkhaan* (även kungen fiser i tyget).

Älähpänyvain värkkinsä! (Struntar väl vi !)

Man kan väl inte bevara alla små språk ...

I den bibliska berättelsen om Babels torn drömmar människorna om ett enda alla förenande bygge, ett allt omfattande torn som når ända upp till himmelen. Ett enda rike, en enda administration och därmed ett enda språk. Drömmen om mänsklighetens enhet i ett enda system är troligen lika gammal som mänskligheten själv. Och den utopiska drömmen har lagt världen i ruiner om och om igen. Den bibliska berättelsen säger att Gud steg ner och slog sönder tornet och söndrade mänskligheten i många språk.

Ur drömmen om det enda språket återkommer påståendet: "Man kan väl inte bevara alla små språk!" Med alla små språk menar man meänkieli, samiska, jiddisch och romani, språken som fått minoritetsstatus och kostar samhället en struntsumma. Värdet av ett språk mäts ofta i antalet människor som talar språket i fråga. Om värdet av ett språk står i relation till antalet människor som talar det, då kan man ifrågasätta värdet av att bevara ett så litet språk som svenskan. Jämförd med eu-desperanton, engelskan, är svenskan ett mycket litet språk. Är svenskan värd att bevara?

Språk och kulturer föds, utvecklas och dör. Med den antika kulturens undergång dog språk, tänkesätt och världsbilder. Just nu upplever vi en brytningstid i vår västerländska kultur. Den är ytlig, omtagande, den är trött, döv och blind, kanske hjärtdöd och snart hjärndöd. Allt levande, som blivit till i någon sorts skapelse, det dör. Endast det oskapade förblir. Livet självt dör inte. Så länge människan är människa kommer hon att tala. Själva talandet består. Talarna försvinner.

Hur man talar spelar egentligen väldigt liten roll. Det finns en likgiltighet i språken. Språkets primära funktion är kommunikationen. Vi kommunicerar vår identitet med det språk som innerst inne är vårt. Min djupaste identitet är meänkieli. Det är meänkieli jag hört i köket i min barndoms by. Det var på meänkieli jag uppfattade min mammas order till korna i den lilla ladugården vid Torneälven. Det var de finska sångernas atmosfär, stämningar och känslor som nådde mig i moderlivet, och det var på det då icke-erkända och officiellt icke-existerande meänkieli som den tbc-sjuka barnmorskan Kuuton Hilma förlöste mig. Jag är född utan språk. Meänkieli är mitt födelsespråk. Därför är det heligt för mig. Och för alla andra som har det som sitt språk. Jag är mitt språk. Om inte det duger, duger inte heller jag. Detta har vi som språklig minoritet levt med. När

helt svenskspråkiga tornedalingar påstår att meänkieli är ett språk som bara duger vid köksbordet då upplever jag detta som en förminskning av mig. Då duger inte jag heller annat än vid köksbordet. Jag blir definierad av en som inte förstår mitt språk, därmed inte heller mig, inte min kultur. När svensktalande tornedalingar (som alltså inte tillhör den språkliga minoriteten) dessutom påstår att det inte funnits kultur, inga böcker, ingen teater, ingenting i min meänkielikultur, då återupplever jag barndomens förtryck igen. Det gör lika ont varje gång. Jag blir aldrig så gammal, så vuxen och så mogen att jag inte genast trycks ner i förtryckets skoskaft, inte får ont i sidorna, eller ropar i laestadiansk extas: ”*Herranjestas oonkos tääläki ihmisiä!*” (”Herregu, finns det människor här också!”). Men denna gång vägrar jag bli offer. Jag gör film, skriver och kämpar för min identitet.

Duger det – duger jag

Ur Bengt Pohjanens självbiografi:

Det blir skrivning. Svenskorden känns så långa och fula att jag måste skriva dem med slutna ögon och säga dem med händerna för öronen. Jag vill skriva, men kroppen törs inte. Jag sitter orörlig och vänder på de svenska orden, vrider på de första meningarna, börjar sedan tugga pennan, tugga namn och Ingrid Bergmans son: Stromboli Rosselini och Nisse Täpp i Lake Placid och majrovan som kommit med våglängdsbytet i radion, genom vilken världen vill in i kroppen längs 38:e breddgraden, där kriget skall börja. Världen är stor och ett kristet barn måste hålla sig ett stenkast från världen, dit svordomarna hör, men Josef Stalin vårdar sig om språket. Alla vulgära uttryck skall rensas bort från språket. Snart lyser hela Sovjet av renhet som en hundballa i fullmåne. I våglängden sägs att kvinnorna i Moskva svimmar när de ser Stalins bild på frimärke. Då plötsligt kommer orden. Jag skriver på mitt nya språk, på det riktiga språket: ”Vätebomben kommer att kunna ändra årstiderna. Vintrarna blir längre och somrarna kortare. Hela året blir 5 dagar längre.” Sedan lyfter jag det skrivna. Jag har skrivit min första text med mycket spretiga bokstäver och tre skiljetecken. En Nisse Täpp i att sätta punkt, för att uttrycka mig martinonskt. Jag visar min text över höger axel. Frågar Rosa: “*Kelpaakos se?*” Duger det här? “*Kyllä se kelpaa!*” Nog duger det!

Det blir min fråga varje gång jag vrider och plågar de svenska orden med min finsk-ugriska syntax och *sisu*. Duger det? Kroppen minns det som: ”Duger jag?”

Jag träffar Rosa som vuxen. Hon sitter ännu i kroppen. Som tröst i de ständiga nederlagen i striden med orden. Hon säger: “Tänk att en blivande

svensk författare frågade mig om texten dög!” Det är hon som påminner mig om detta. Själv har jag förträngt. Oron för orden sitter även i hennes kropp. Liksom vätebomben. (Ur *Smugglarkungens son*, Norstedts, 2007)

Rosa sitter i kroppen. Som tröst i språkbytet som trots mylingens gråt efter mamma tycks gå lika lätt som våglängdsbytet natten till en onsdag i mars månad 1950, då Kassa BII-skola fick en svensk fana för sitt merkunnande och eleverna beröm för sitt stora ordförråd och sina nykonstruktioner.

Meänmaa – Vårt land och dess folk: Meänmaalaiset

Vi meänkielitalande strandfinnar har alltid bott i Meänmaa och upplevt området på båda sidor om Torneälven som en enhetlig kultur. Våra vänner och kusiner bodde ju på andra sidan älven.

Gränsen har skapat treögda människor. Vi har behövt två till att se med och ett tredje till att överse med. “Det finns inte doft av synd i smuggel”, sade en laestadianpredikant som fått böter för smuggling av slidknivar. Vi har upplevt tullen som kränkande grindar och onödiga hinder. Inte underligt att tullmännen kallades *hurtat*, byrackor.

Meänkieli talas av 100 000 människor i Meänmaa. På den svenska sidan har vi blivit en minoritet i vårt eget land.

Det finns förstås många teorier om hur länge vi har bott i området. Enligt en teori skulle vi ha kommit till Finland vid tiden före Kristi födelse, men andra teorier visar att vi som finsk-ugriskt folk aldrig har kommit hit utan vi har alltid funnits här. Genom senare tiders kolonisering har de gamla folken blandats med andra finska stammar, med germaner och balter. De kamkeramiska fynden i Lillberget norr om Överkalix tyder på att vi funnits här för sex tusen år sedan. (Se karta sidan 21.)

Tsaarin priimu – Tsarens streck

Gränsen har ibland kallats för tsarens streck. Det sägs att tsar Alexander I blev less på förhandlingarna och eftersom han bara kände till två orter i Sverige-Finland, Turku (Åbo) och Tornio (Torneå), satte han pennan på Torneå och drog ett rakt streck norrut.

En anekdot berättar att förhandlarna som satt i Kalix, alltså vid mynningen av Kalixälven, bestämde sig för att dra gränsen längs den älv, vid vars mynning de befann sig. Men nu var de så asfulla att de trodde att de var i Torneå. Följande tornedalska ordspråk kanske härstammar från den händelsen. *Ei juokale ole selvän vertanen vaikka olis kunka päissä.* (En berusad är inte att jämföra med en nykter, hur full han än försöker bli). *Viina viishaanki villittee, tekkee hullusta koko lopun* (Vinet den vise förvillar, gör helt slut på en galning).

Det må nu vara hur det vill, fulla eller överst nyktra: gränsen drogs och den kom att kallas världens fredligaste. Inte att undra på: människorna på båda sidor om gränsen ägde jorden och fisken tillsammans. Orden *yhttheinen* (gemensam), *yhtys* (enhet), *yhtessä* (tillsammans) är bland de mest förekommande orden i meänkieli: *yhttheinen homma* (gemensam sak), *yhteinen maa* (samma land), *yhtyssonni* (gemensam tjur), *yhtessä värkkäähmään* (dona tillsammans).

Gammalt tillbaka har vi här i Meänmaa haft goda relationer österut. Vi har faktiskt gjort affärer också och inte bara krigat. Det ser man spår av i vårt språk meänkieli. Vi har lånat många ord från ryskan. *Savirikko* är ett gammalt meänkieliord som betyder skakelfäste. Det är ryskt lånord. Det finns många fler: *pomo* (boss), *rokuli* (trasig), *rosvo* (rövare), *kiiseli* (blöta), *lusikka* (sked), *velho* (troll) och *koni* (hästkrake). *Luokka* (loka) och *putka* (finka) är också ryska lån.

Ruotti-Suomi, Sverige-Finland, har i tusen år varit ett och samma land med en gemensam gräns i Karelen. Kring denna gräns har utkämpats förfärliga krig och detta har orsakat många blodbad för oss och ryssarna. Efter 1809 fick Sverige behålla ett stort område i Muonio- och Tornedalen, där meänkieli talades.

Denna befolkning har haft många olika benämningar: norrbottensfinnar, *Norrbottenin suomalaiset* o s v. Man har till och med kallat oss Saimens sälar. Saimen (på finska *Saimaa*) är en stor insjö där det bor sälar vilka blivit kvar där efter istiden. Själv tycker jag att benämningen *rantasuomalaiset*, strandfinnar, är adekvat med tanke på att vi och våra förfäder gärna bebyggt stränder.

Världen har under de senaste 15 åren genomgått en stor förvandling. För en gångs skull till det bättre. I vårt fall för oss. Meänmaa har blivit ändå större. Vågar vi se in i en framtid där krig om gränser hör historien till?

Tsarens plomber – barnens leksakspengar

Meänmaa är ett land med och utan gränser. När herrarna börjat diskutera gränser, har människorna fått lida mycket ont under krig och umbäranden. Efter kriget har gränsvakterna kommit och med gränsvakterna stängda gränser och isolering. Handeln har upphört och människornas levnadsstandard har sjunkit.

Meänmaa har i tider av fred och handel varit ett rikt område. Tornedalen som ett kulturellt, ekonomiskt och språkligt u-land är en myt som på olika sätt lever kvar i vår tid. Fursten av Novgorod hämtade pälsverk i den rika norra regionen. Den heliga Birgitta fick till och med himmelska uppenbarelser om vårt rika land. Särkilax tempel är lika mycket en laxpata som en kyrka. När Finland blev storfurstendöme under tsaren efter kriget 1809 förbättrades levnadsstandarden åter i Meänmaa. De ryska sädeslagen var av mycket högre kvalitet än det finmalda mjölet från Majestädet i Stockholm. Säden transporterades i så fina säckar att tornedalingarna sydde finkläder av detta tsarens tyg. Plomberna använde barnen som leksakspengar. Den svenske kungen ville förstås inte att vi skulle hämta vår säd i finska Meänmaa, därför bestämde han så höga tullar för säden att ingen kunde köpa den. Kungen lät sålunda med sitt ”eget sigill bekräfta” att gränsen skulle stängas. Men människorna lät sig inte stoppas av isolationismens idé. Man började smugla. Smugglingen har i alla tider hållit gränsen öppen medan tullen försökt stänga den. Smugglingen har varit en symbolisk (sammanfogande) kraft medan tullen stått för den diaboliska (skiljande) makten.

Den handel som under århundraden bedrivits i området har inte kunnat stoppas av någon jordisk makt och världslig myndighet. Vårt språk vittnar om kontakterna.

Svenskar eller finnar

Ragnar Lassinantti kom en gång till ett hotell i Malmö. När han fyllt i hotellkortet och skrivit sin födelseort Pello frågade den som satt i receptionen om Pello ligger i Sverige eller Finland.

Lassinantti, som hade tungan mitt i munnen och lös i ena ändan, sa: ”Hördu du, Pello har i motsats till Malmö alltid legat i Sverige.”

Meänkieli i 40 år I – Minnesmärken och blåmärken

Språken föds, förstärks och dör ut ibland. Det är allt levandes öde. Språket är främst ett kommunikationsmedel.

Ko kan vara *lehmä* eller *cow*. För språket spelar det ingen roll. För människor som talar ett speciellt språk är orden och språket en fråga på liv och död, eftersom vår identitet djupast sett är att söka i språket. Säg mig vilket språk du talar och jag skall säga dig vem du är. Språket påverkar till och med vår hälsa, som de roliga historierna ovan antyder och visar.

Det är i dagarna 40 år sedan begreppet ”meänkieli” dök upp i media, närmare bestämt i Haparandabladet. ”Tornedalsfinska” var då det vedertagna begreppet. Vi som talade språket kallades norrbottensfinnar. Vi uppfattade oss som *Meän väki* (Vårt folk). De *hullunfinit* (dårfina) svensktalande var *ummikot*, vilket jag som barn trodde var ett fint yrke, som också jag ville ha när jag blev stor.

Fyra årtionden har nu gått. Jag var med från första början och vill här lyfta fram några ”minnesmärken” och även ”blåmärken” från stundom hårda men hjärtliga debatter. Det här är personliga minnen och jag kan förstås minnas fel, om källor saknas.

Filosofen Heidegger (1889-1976) hävdade att språket är existensens hus. Så är det. Med ord bygger jag min verklighet; språket är själens fingeravtryck och när ett språk dör, dör ett folk och dess kultur. När en kultur dör, tystnar mullen och slocknar ett universum.

Den 4 juli 1981 klev jag in på språkfrågans minerade mark då jag i Haparandabladet ställde en fråga till Matti Kenttä: *Oonkhaan tämä meänkieli ruottia vai suomea?* (Männe meän kieli är svenska eller finska?) Mitt inlägg var förstas humoristiskt men hade ändå en seriös underton.

Matti Kenttä hade varit min lärare i finska då jag på 60-talet gick gymnasiet i Haparanda. Matti lärde oss finska men jämförde den ofta med ”vårt eget språk”. Så fick jag upp ett spår som jag redan då anade skulle leda mig till ett svar på min fråga som tonåring: Vem är jag? Kenttäs lektioner var startskottet till min bildningsgång till trespråkig författare och filosofie doktor i finsk litteratur och finska språket, vilket idag utgör själva grunden för mitt skapande av meänkieli som skriftspråk.

Hör och häpna! De första impulserna kom 1980 från Hamburg, där Els Oksaar (1926-2015) var språkforskare. Hon hade besökt Vittangi och Kiruna, där hon föreläst för lärare och föräldrar. Thore Klippmark hade hört henne och blivit så fascinerad att han skrev en insändare i Haparandabladet och föreslog att det skulle behövas kurser där man undervisar i finsk *oikeinkirjoitus* (rättskrivning) för skrivande tornedalingar. Tanken var förstås att vi genom att följa den finska grammatiken skulle lära oss att skriva på meänkieli. Detta stod att läsa i Haparandabladet den 10 januari 1981.

Vad hade Els Oksaar sagt? Jo, hon hade svarat på en fråga: ”Vad är då ett riktigt och rätt språk?” Hon hade påstått att man pratar ett riktigt och rätt språk när en människa helt förstår vad en annan säger. När de pratar med varandra så pratar de ett rätt språk. Ett riktigt och rätt språk är det språk som förstås i den kontext där det talas.

De här tankarna inspirerade Matti Kenttä till att börja skriva krönikor under pseudonymen Tuohmaan Pekka. Krönikorna var på ”meän kieli” och ”meänkieli”. Jag började också fundera på vad som definierar ett språk. Vad är skillnaden mellan språk och dialekt och när blir en dialekt ett språk? Mattis första krönika publicerades den 10 januari 1981.

Jag hade då undervisat i finska vid Stockholms universitet och hade fördjupat mina kunskaper i lingvistik. Jag var av den åsikten att Els Oksaar hade både rätt och fel. Om jag berättade att jag träffat E LOLL SOSS, alltså Els, och den jag talade med förstod, skulle då även detta nonsensspråk vara ett riktigt och rätt språk?

Frågorna var ställda, men svaren tålde och tål att tänka på.

Den 4 juli 1981 ställde jag alltså min fråga till Matti Kenttä. Jag försvarade meänkieli. Men var det ett språk eller en dialekt? Om det var en dialekt, vad krävdes för att det skulle bli ett språk? Jag skrev att det vore bra om vi lärde oss att både skriva och tala meän kieli och använda de ord som finns i det.

Så var jag ute på banan. Jag vill minnas att vi redan 1979 hade börjat använda begreppet meän kieli. Men nu hade vi börjat använda det i skrift.

Det är nu mer än fyrtio år sedan tornedalsfinskan blev meän kieli, då Matti Kenttä och jag började resan med intressanta diskussioner i Haparandabladet. Det är nu historia.

Meänkieli i 40 år II – Några personliga reflektioner (samtal i radio)

Jag röjer mitt arkiv och hittar mycket spännande material. I december 1989 har Sveriges radio spelat in ett samtal mellan tre tornedalingar. Jag är en av dem.

Samtalet bekräftar det Heidegger hävdade, att *språket är existensens hus*. Det här innebär att det i Meänmaa finns många sinsemellan olika existensens hus, därför att det är mångspråkigt och därmed mångkulturellt. Detta blir alldeles klart för mig när jag sitter och lyssnar på innehållet i detta trettio två år gamla band, där temat är språk och kultur.

Jag deltar i samtalet i min egenskap av trespråkig författare, den andra personen är meänkielispråkig, som inte erkänner meänkieli som ett eget språk; han hävdar att han talar en finsk dialekt, tornedalsfinska. Han påstår att inte har fått lära sig att skriva sitt eget modersmål, alltså den tornedalsfinska dialekten. När jag nu, trettio två år senare, hör detta undrar jag vem som hindrat honom från att skriva sitt modersmål. Meänkieli är i likhet med finskan ett fonematiskt, det vill säga ljudenligt skriftspråk, mycket lätt att skriva. Om man har meänkieli som modersmål kan man på en vecka lära sig att skriva det.

Den tredje personen som deltar i samtalet är ummikko, som berättar att han inte har velat lära sig finska. Han säger att han nu insett att han som svenskspråkig och jag som meänkielispråkig lever två helt olika kulturer. I en och samma by två skilda kulturer. Ja, det stämmer! Två skilda existensens hus!

Den första romanen på meänkieli, *Lyykeri*, 1985, har då utkommit. Radio-reportern Ersson påpekar att meänkielispråkiga stockholmare sagt, att de aldrig tidigare sett sitt språk i skrift, och att de nu sitter och ljuder och lär sig läsa och skriva. Romanen har öppnat deras ögon och öron. Just det! Ljuda och lära sig! Ingen har förbjudit, ingen förbjuder.

Reporterern frågar mig varför jag skrivit Lyykeri. Jag berättar att kollegor i Stockholm i en intervju sagt att de inte vet varför de skriver böcker. Kioskerna välter. Vem läser seriös litteratur? Jag har inte det problemet. Jag ville en språklig och kulturell väckelse. Jag ville och vill skapa ett skriftspråk.

Jag ser och hör att det ännu pågår en diskussion kring frågan om meänkieli är en dialekt eller ett språk. För trettio fem år sedan insåg jag att dessa diskussioner var meningslösa. Om en munart är språk eller dialekt är inte någon språkvetenskaplig fråga överhuvudtaget. Meänkieli kunde vara en finsk dialekt eller

ett eget språk – om man så beslutar. Kriteriet, som jag då framförde var att en munart är ett eget språk om den inte omges av sin huvudvariant. Detta gällde meänkieli på den svenska sidan medan meänkieli i Finland omges av finskan. På den finska sidan fanns ett stort existensens hus: finskan, och *evakkopirtti*, ett mindre hus: dialekten. På den svenska sidan hade vi bara en huvudbyggnad: meänkieli. Därför fanns det anledning att se meänkieli som ett eget språk. Vi började därför skriva ”meän kieli” som ett sammansatt ord: meänkieli.

Vi har nu ett eget språk, men det är ett hotat språk och därför måste det vårdas. Varför? Därför att alla språk är mer än språk, de speglar en egen världsbild och en hel kultur. Finskan kan varken spegla kulturen eller mentaliteten i Meänmaa. En ummikko ser inte det en meänkielispråkig ser. När ett språk dör, dör ett folk, en gång till, och med det en hel tankevärld och livsåskådning.

Litteratur finns: romaner, lyrik, operor, dramer, sånger, krönikor, facktext och översättningar. Föreningen Meänmaa har gett ut fyra ordböcker meänkieli-svenska-finska (bokstäverna A-S). Föreningen har även ett fungerande språkråd som läser korrektur och redigerar texter. KEXI författarförening fick efter bildandet snabbt fyrtio medlemmar.

Meänmaa-föreningen började den 15 juli 2007 fira vår egen dag, *Meänmaan päivä*, och tog kontakt med Svenska akademien för att till slut lyckas få dagen införd i alla svenska kalendrar.

Föreningen har även lanserat *Meän flaku*, Meänmaas egen flagga.

Mer om meänkieli

Kasta jästen efter brödet

Att lära sig ett nytt språk berikar, förstärker och kompletterar och vårt jag stärks när vi kan utöva detta nya språk. Jag är mitt språk! Jag kan aldrig helt bli ett inlärt språk. Jag kan inte nog poängtera detta. Men om vi inte kan eller får skriva och tala vårt eget språk förlorar vi oss själva. Om vi fräntas det egna språket som byts ut mot ett annat, då är detta varken berikande eller kompletterande utan utarmar och tar bort det egna och kvar finns enbart en förlust.

Vi blir bara *lissäys*, ett komplement. Så har många av oss känt, att vi egentligen är Sveriges rikets *kiveliö*, kallortstillägg.

Att plocka bort det egna språket är lika galet som att slänga in den jäst man glömt sätta i bröddegen in i ugnen efteråt. Vem köper *rieska* från en sådan bagare? Just sådana bagare var de forna pedagogerna. Det är inte så konstigt att många mår halvtjockt (*puolivahvasti*).

Med ett nytt språk öppnas helt nya världar. En flerspråkig människa har tillgång till många världar, många öppnade gränser. Därför är mångkulturen en rikedom att förvalta och utveckla, bevara och dokumentera.

Om jag mister mitt språk förlorar jag mig själv. Om jag förtränger mitt språk, förpassar jag mig själv till det omedvetna. Jag blir en *källarmänniska*, en sådan som Fjodor Dostojevskij beskriver henne i sin lilla roman med samma namn. Att tvingas utanför samhället på grund av detta kan bli mycket plågsamt och leda till oanade konsekvenser. Att alltid vara utanför på grund av språk, kultur, religiös tillhörighet kan bara den förstå som tvingas leva i detta. Att tvingas ljuga om sitt språk är att tvingas förneka sig själv. Att ljuga om sitt språk för att nå framgång är att ge sig ut för att vara någon man inte är. Här finns grogrund för sociopati i tsarens alla väderstreck.

Med moderniteten och folkhemsbygget förlorade de flesta svenskar sin lokala språkliga och kulturella identitet. De kunde lätt integreras och assimileras i det nya Sverige. Samer, tornedalingar och länningar (*lantalaiset*) drabbades mycket hårt, eftersom deras språk inte ens tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen. För att förstå vår utsatthet måste man tänka sig lilla danskan inklämd mellan kinesiska och japanska.

Vi skulle fostras in i ett nytt samhälle och en ny tid, en ny ideologi och en ny religion. Många av oss som är födda på 30- och 40-talet lever med ena foten i det gamla och den andra i det nya. Vår håg står delad över tid och geografi. Det känns som om vi skulle ha blivit inskrivna i obefintlighetsboken. Alltför många av min egen generation lever av halvspråkighetens hårda bröd.

Meänkieli är idag ett officiellt minoritetsspråk i Sverige. Men nästan inga barn har meänkieli som födelsespråk. Alla är i princip svensktalande.

Meänkieli – *fiini kieli!*

Meänkieli är ett rikt och nyansrikt språk. Eftersom vi tillhör en liten och därmed ”obetydlig” familj har vi ofta skämts för den och för våra andra släktingar. Moderniteten ersatte den gamla romantiska drömmen om ett folk, en kultur och ett språk. Folkhemmet skulle bära lycka åt alla. Det gamla skulle störtas i gruset och ett nytt enhetligt samhälle uppstå ur askan och gruset. I det nya samhället fanns inte plats för *meän kieli*, *meän usko*, *meän kulttuuri*, vårt språk, vår tro och vår kultur. Vi, som inte ställde upp på den nya ideologin, kan nu med stolthet visa upp ett arv som vi bevarat för eftervärlden. Denna grammatik är ett bevis på detta.

Sano poka pojjes! Tala ut, gosse, var inte blyg!

1985 var jag på ett brittisk-svenskt författarseminarium som anordnades av Vitterhetsakademien. Jag hade året innan gett ut min roman *Kasaland*, vars berättarröst kommer ur mångkulturell urgrund. Jag berättade historien inom mig på finska, sade replikerna på meänkieli medan min gamla skrivmaskin skrev texten på svenska. Jag använde mig av interferensen som konstnärligt språk. Det var *new writing in a multicultural society*, vilket också var temat för seminariet. Där träffade jag författare från hela världen. Vi hade alla det gemensamt att vi skrev på ett annat språk än vårt födelsespråk. Där träffade jag Salman Rushdie som berättade att han skrivit sin roman *Midnattsbarnen* på samma sätt. Detta seminarium var för mig en vändpunkt. Jag visste att jag tillhörde den stora mångspråkiga gruppen människor, jag insåg att jag inte var någon Saimens säl utan att mitt mångspråkiga Tornedalen var ett centraleuropeiskt fenomen och att jag som flerspråkig författare hade mycket gemensamt med alla dessa som samlats till seminariet i Stockholm. Det var då jag skrev sången *Rättipäät ja mutakuonot* (turbanskallar och dyngkäftar). Jag förstod att det inte var sant att vi ”levde i en outvecklad del av landet.” Vi hade en rik kultur, en rik, stor

liten litteratur och en filosofi som stod i klass med den ryska stora tanken. Jag föddes kulturellt på nytt. Jag insåg min rikedom. Och den skulle ingen ta ifrån mig. Så tänkte jag.

När jag var liten drömde jag, som sagt, om att bli en *ummikko* när jag blev stor. Det sade jag också till mamma. Jag trodde att det var ett yrke. Veterinären, läkaren och tandläkaren, alla fina människor var ju *ummikko*.

Man talar om språk med status. Det är fint att tala engelska, pikant att språka franska, men kufiskt att tala meänkieli. Om ett språk är fint eller inte är en onödig diskussion. Någon tycker att ryskan är världens vackraste språk, en annan håller på engelska. Tycke och smak ska man inte diskutera. Jag tycker inte att meänkieli låter som älgbröl i skogen.

Jag ger ett exempel. Döm själv!

*Saari, saari, Heinäsaari,
Heinäsaaren kaunis neito.*

Ö ö hö ö

Hö öns sköna mö.

Språk eller dialekt – *s'ole niin nuukaa* – int' är det så noga

När jag i mitten av 80-talet reste runt i Tornedalen och talade om mångkulturens rikedomar var många skeptiska och avvaktande. Är meänkieli verkligen ett eget språk?

Frågan är ur ett språkvetenskapligt perspektiv också meningslös. Ett språk kan räknas som dialekt eller språk. Det är ingen språkvetenskaplig fråga överhuvudtaget. Frågan är rent praktisk och politisk. Karelskan har av politiska skäl räknats som ett eget språk i Karelen. Vi har liknande förhållanden i svenska Tornedalen. Gränsen finns, vi är undersåtar i kungariket Sverige, de flesta har inga kunskaper i det finska språket, många känner inte alls till Finland som land. Skillnaden mellan invandrade finnar och *meänmaalaiset*, folk från Meänmaa är mycket stor. Det finsk-ugriska språk vi talar kommer inte från standardfinskan som ju skapats först på 1800-talet. Meänkieli har utvecklats som ett eget språk genom många århundraden. Det är vårt språk. Något annat har vi aldrig haft. Mina allra första skönlitterära texter handlade om detta.

Vem har rätt att besluta i denna fråga? Vi själva! Vi som har meänkieli som modersmål. Att benämna saker är förresten en rätt som människan äger sedan Adams dagar. Jag menar rätten att benämna sin egen verklighet och att definiera sig själv.

Selkä kipeä vain sölkä huonona? Ont i ryggen eller dåligt åt rikken?

Existerar meänkieli som ett enhetligt språk? Talar man inte olika från by till by? I Tärendö har man ont i *selkä* när man har ont i ryggen medan kassaborna har problem med *sölkä*. Vad är egentligen rätt?

Svaret på den första frågan är att meänkieli existerar lika mycket som ett enhetligt språk som svenskan eller vilket annat språk som helst. Luleborna talar om ryggen, överkalixborna om *rikken* medan neistenkangasborna klagar på smärtor i *riügen*. Språket protesterar inte. Det finns dialekter (som man talar i en by eller ett län), det finns idiolekter (som talas av en enda person) och det finns skriftspråk, som också varierar i det oändliga. Inget språk är fixerat för evig tid. Språket förändras på gator, i skolor, på fabriker, i språknämnder och inte minst på idrottsarenor. Varje språk strävar dock efter någon sorts norm som gör att vi förstår varandra. Det finns språknämnder som strävar efter att vara normerande och öppna för utveckling av språket. I vår mångkulturella och globala värld förändras språken mycket snabbt.

Även den s k ”riktiga finskan” har oräkneliga varianter. På meänkieli heter krig *sota*, men i genitiv *soan*. I Österbotten säger man *sota – sojan*. Det finns fler varianter: *sota – solan*, *sota – sojan*, *sota – sovan*. Nog är finskan ett språk trots att man talar så olika i olika delar av landet. Vilken genitivform är då den rätta av ordet *sota*? Alla är rätta, men i skriftspråk används formen: *sota – soran*. Vem har bestämt det? Språknämnder och finnarna själva. Det är fullständigt absurt att tänka sig språknämnden för meänkieli skulle börja hävda att det är fel. Ett språk som fungerar är inte fel. Det finns skriftspråk, dialekter och idiolekter. Överkalixbon säger att han hämtat vatten i *brunnet*. För mig, som talar en inlärd svenska, känns det nästan skrattretande. Jag hämtar vatten i brunnen. En brunn. Jag säger aldrig han eller hon om bilen min. Den. Överkalixbon säger aldrig den om bilen. Han saknar realgenus. Att sakna realgenus är varken rätt eller fel. Han talar en dialektal form av svenskan. Svår är den förstås, så svår att Djävulen måste ha tolk. Fast överkalixborna tycks begripa den, till och med ungarna.

Även vi har en språknämnd som fungerar sedan beslut därom fattats redan på 80-talet. Språknämnden har beslutat att rygg på meänkieli heter *sölkä*. När tärendöbon säger *selkä* talar han tärendödialekten av meänkieli. Alla byar har sin dialekt. Det är bra. Dialekterna och idiolekterna berikar språket. När en person kallar huone för *fuone* talar han sin idiolekt.

Det berikar och är alltid rätt när man talar och pratar, berättar och predikar. Men när man använder sig av skriftspråket meänkieli måste man kontrollera i grammatik- och ordbok så att det blir rätt.

Det finns regler i meänkieli

Innan vi går över till själva grammatiken – språkläran måste jag försöka ta död på ännu en myt om meänkieli: att det skulle sakna regler. Att man kan prata meänkieli precis som man vill. Att det är ett läte som till och med älgarna kan. Så talar de okunniga som varken kan meänkieli eller har bemödat sig om att fråga dem som kan.

Även meänkieli har sina regler. Men vi som talar meänkieli tänker ju inte i regler. Vi bara talar. Det blir rätt utan att vi tänker på det.

Ett exempel. Jag kör med en bra häst heter på meänkieli: *Mie ajan hyvälä hevosella*. Så heter det och vi behöver inte fråga varför vi har en enkel konsonant i ordet *hyvälä* medan vi har dubbel konsonant i *hevosella*. Vi tänker inte på saken. Så är det! Men varför är det så? Jo, det finns en regel som säger att konsonanter mellan tredje och fjärde stavelsen fördubblas. Räkna stavelser i ordet *hyvälä*: *hy-vä-lä*. Det blir tre. *He-vo-sel-la* är ett fyrstavigt ord, alltså dubbel konsonant.

Den här grammatiken skall hjälpa oss att hitta reglerna för meänkieli och hjälpa oss att förstå hur språket är uppbyggt. Meänkieli är inget lätt språk att lära sig, men man kan lära sig det. *Sano poka poijes!* Våga prata! Det lönar sig. *Kyllä se kannattee*. Vi försöker och provar. *Freistaama ja pruuvaama*. Häng med du också! *Tule sieki fõlhjyy!*

Konstiga former – överkurs

Meänkieli är ett både lätt och svårt språk. Lätt därför att man lägger ändelser på stammar (hur man hittar stammen, se sid 51). Svårt därför att det ibland händer att det blir ljudväxlingar i själva stammen. Ett bra exempel är ordet *käsi* (hand).

<i>käsi</i>	hand
<i>käessä</i>	i handen
<i>kätteen</i>	in i handen
<i>kättä</i>	hand (partitiv)
<i>käsissä</i>	i händerna
<i>käsiki</i>	även handen
<i>käteni</i>	min hand

Ordstammen är *käte-*

Varför blir det då *käessä* i inessiv?

Svar: Ordet har två olika stadier: starkstadium i öppen stavelse men svag-

stadium i sluten stavelse: *käte-* (starkstadium) men *käes-ssä* (stavelsen slutet, vilket ger svagstadium).

Ytterligare krångel

tunte-a (vokalstam + 1 pers. sing -*n* – *tunnen*=jag känner).

Varför? **tunte-n*: nt blir -nn- (assimilation)

hyppät-ä (konsonantstam + 1 pers. sing -*n*- **hyppädän*=*hyppään*

Hyppää- (verbets vokalstam).

Varför inte: **hyppääs-i* (imperfect), **hyppää-isi* (konditionalis)?

Förklaring: lång vokal i verbstam blir kort före suffix -*i*: *hyppäsi*, *hyppäis*.

Ordet *tie* (väg) har vokalstammen *tei-* och konsonantstammen *teit-* och därav formen *tei-lä* (på vägarna)

Ytterligare frågor kan verbet *tietää* väcka. Vokalstammen är *tietä-* men imperfect = *tiesi*. Varför är det -*si*- och inte -*ti*-?

Svar: så har det nog varit i äldre meänkieli, men -*ti*- har blivit -*si*-

Samma sak gäller ordet *vesi* (vatten), som har vokalstammen *vet-* men **veti* har av samma orsak blivit *vesi*.

ABC rättmor kokar te – bokstäverna

ABC-bok heter på meänkieli *aapiskirja*. Den innehåller grunderna för språket. Med bokstäverna kan man bygga ord och med orden meningar och med meningar kan man skriva berättelser och recept för *kuivalihakeitto* (torrköttsoppa) t ex.

Puuron keitin velliin sain – kokade gröt men det blev välling. Många torne-dalingar kan både läsa och skriva meänkieli. Det skulle vara väldigt roligt och utvecklande för språket om ändå fler kunde ta del av allt det som redan finns skrivet och berättat i böcker, brev, predikningar m.m. Det är roligt att skriva brev på sitt eget modersmål. Det blir mer personligt och äkta. Jag skriver ofta brev på meänkieli. Mottagarna förstår, vilket är ett bevis på att många faktiskt kan läsa meänkieli. Det finns massor med brev på meänkieli i hus och hem, arkiv och institutioner inte bara i Sverige, utan till och med i Amerika.

Erkki Antti från Juhonpieti norr om Pajala var en autentisk munk inom den laestadianska väckelsen. Han var en begåvad predikant och brevskrivare. Hans brev är roliga, spirituella och allvarliga. Erkki Antti var en stillsam man som hade långt till vrede, men när några kittiläbor började förvränga den käre lärofadern

Laestadius' lära som Erkki Antti uppfattade saken, skrev han ett upprört brev till herrarna i Kittilä. Brevet börjar med ord som är mycket främmande för den blide Erkki Antti. Desto mer vittnar de om hans kärlek till trons mysterium och gäva. Han skrev: *Kuulkaa tet Kittilän kusipäät!* Hör ni Kittiläs pisshuvuden!

Till Amerika skrev han att alla mädde bra, förutom Oskar som Feetu slagit i nacken med en klabb, och Feetu som Oskar slagit i skallen med bösskolven. Erkki Antti skrev att de bägge var sängliggande. Stilen är lapidarisk som i en isländsk saga.

Det blir inte alltid som man planerat. Kompanikocken kokade gröt på tornedalskompaniet under en övning. Han ville veta hur gröten smakade och hojtade frågan ut i mörkret och fick till svar att gröten nog var bra, men en aning kles (gles). *Puuron keitin vellin sain* – kokade gröt men det blev välling.

Vaimon nain, röllön sain – sökte den rara, fick en mara

Under de senaste två årtiondena har det kommit ut en hel del skönlitteratur på meänkieli. Vi har fått flera meänkielispråkiga författare. Det finns säkert många fler som skulle vilja skriva på meänkieli. Och berättelserna tar aldrig slut. Det är inte helt lätt att översätta våra berättelser till svenska och finska. En husbonde i Tornedalen hamnade som vittne (*vieras mies*) på tinget. Han hade varit åsyna vittne till ett slagsmål på Folkets Hus. Han började berätta om slagsmålet på sitt eget språk. Domaren, förstår en *ummikko*, påpekade att rättegången pågick i Sverige. Vittnet måste tala svenska. Husbonden replikerade: "Må så vara, men slagsmålet har skett på finska!"

Det är inte lätt att översätta. Resultatet kan ibland bli förödande. Att gröten blir välling må man stå ut med, men värre är fortsättningen på samma ordstäv: *Vaimon nain, röllön sain* – sökte den rara men fick en mara.

Språket är ekonomiskt

Kieli oon visu mutta pustaavia ei saa säästää – språket är snålt, men bokstäver får man inte spara på.

Språk är ekonomiska, snåla rentav. De undviker onödiga ljud och bokstäver. Språket är ett kommunikationsmedel och det behövs för att "man inte ska bli såld" (*ettei myyvä*). Meänkieli har alltid talats mitt i ett svenskt och finskt område. Det har ofta blivit våldsamma missförstånd, i all synnerhet när budskapet gått via tolk.

Det fanns ett finnbygdsstipendium som prästerna kunde komma i åtnjut-

ande av mot att de tjänstgjorde i finnbygderna i Norrbotten. Många av dessa präster var sörlänningar och språkbegåvade, men ibland var det svårt att hålla sig för skratt när prästen påstod att *Pyhä Henki heittää vettä alttarille* (den helige Ande kastar vatten på altaret). Missuppfattningen kommer av att en *ummikko* har problem med kombinationer av långa och korta konsonanter och vokaler. Prästen i fråga ville förstås säga att den helige Ande drar dem till altaret (*Pyhä Henki heitä vettä alttarille*).

Man måste vara noga med konsonanterna i meänkieli. Man får inte spara på dem, inte snubbla över dem. Om det står en konsonant, då ska man inte bli liggande på den heller, men om det står två konsonanter, då ska man vila och tänja. Meänkieli är ett fonematiskt språk. Därför är det ganska lätt att prata.

I Hedenäset brukade prästen meddela å länsstyrelsens vägnar när *kulloverkot* (flytnäten) måste tas från älven. En söndag meddelade han att *"kuuelta ensi lauantaista kullit häytyy ottaa veestä, ja jolla oon kullit ulkona kello kuuen jälkeihin, siltä otehaan kullit pois"*. (Klockan sex nästa lördag måste testiklarna (*kullo-kulli*) tas upp från vattnet och den som kommande lördag har testiklarna ute efter klockan sex skall fräntas sina testiklar.)

Vokalerna är väldigt viktiga i meänkieli. De är tydliga och klara, långa och korta, främre och bakre. Om man inte tänjer när de är långa eller tänjer när de är korta, blir det galet. Stockholmarna kan säga e i stället för ä utan att det blir missuppfattningar, men i meänkieli går det inte att blanda ihop vokaler som ligger nära varandra i munnen. Jag har själv hört en svenskspråkig präst, som lärt sig finska, välsigna löss. Han sade: *"Herra siunakhoon täitä!"* (Herren välsigne lössen!)

Tolkarna vid de laestadianska stormötena kunde vara nog så trogna originaltalet. Oskar Palo var en from man och en god tolk. Det hände ibland att predikanten ville ha Oskars vittnesbörd på att saken var som han påstod. Han vände sig därför till Oskar och frågade: *"Vai kunka, Palon Oskari?"* Oskar översatte: *"Eller hur Brandens Oskar?"*

Jag minns en incident från tiden som skolpojke. Jag hade ristat in mina initialer B.P. i bänkklocket. En dag kom överläraren William Snell på besök. Vi barn var väldigt rädda för honom. När han gick omkring i skolsalen tänkte jag att han säkert kommer och tittar på min bänk, vilket han mycket riktigt gjorde. Han knackar med näven i bänken och frågar vem som ristat i bänken. Jag är rädd för vilket straff jag kan få om jag erkänner, varför jag säger:

– Jag vet inte.

Han frågar vad jag heter och jag svarar. Han frågar om det finns någon an-

nan i skolan som har likadana initialer. Jag tänker så det knakar. Mitt namn på meänkieli är Pänkti, men på svenska stavas det med B. I storskolan finns Pelle Pääjärvi och jag får en idé och svarar:

– Belle Pääjärvi.

Det gick bra. Han blev så full i skratt att han gick ut. Det hade ju varit mycket opassande om överläraren hade skrattat så att alla såg. Jag klarade mig fast mina konsonanter låg huller om buller.

En liten övning inom parentes:

<i>talo</i>	hus	<i>talostiki</i>	också ditt hus
<i>talossa</i>	i huset	<i>talossastiki</i>	också i ditt hus
<i>taloissa</i>	i husen	<i>taloissaki</i>	också i husen
<i>talossasti</i>	i ditt hus	<i>taloissasti</i>	i dina hus
<i>talosti</i>	ditt hus	<i>taloissastiki</i>	också i dina hus
<i>taloki</i>	också huset		

Meänkieli i bruk

Meänkieli är fonematiskt

Det är väldigt lätt att skriva och läsa meänkieli. Orden skrivs precis som de sägs och de sägs exakt som de skrivs. Varje bokstav står för ett ljud. Att ett språk är fonematiskt betyder just att en bokstav svarar mot ett ljud. När man möter ett helt nytt ord på meänkieli vet man genast hur det ska uttalas. ”*Kirjuta niinku puhut ja puhu niinku huoastat!*” (Skriv som du talar och tala som du språkar!) sade någon av de finska språkmännen på 1800-talet när finskan skapades som skriftspråk.

VOKALERNAS LÄNGD I UTTALET

Lång, kort och halvlång

I finskan finns bara korta och långa vokaler. *Tule* (kom) och *Tuulee* (det blåser). I meänkieli finns också en halvlång vokal:

Polisi och *musikki*. Jag vet inte om det är en påverkan från svenskan. Hur ska jag veta om polis på meänkieli stavas med ett eller två i? Och musik? Man kan göra så att man testar med två konsonanter. Om det låter ”konstigt”, ja då vet man att det är en halvlång vokal. **Polliisi* och **Mussiiki*? Nej, det låter inte som meänkieli. Då vet du: *polisi* och *musikki*.

När en som har finska som modersmål säger *Osuuspankki*, så hör jag inte riktigt om det är lång eller kort vokal. Då testar jag: *Ossuusspankki*. Jadå, så säger vi. Alltså stavar vi ordet med lång vokal och följer regeln två konsonanter kräver två vokaler. *Ossuus*.

Särskilt viktigt är ju detta om och när vi använder det finska låneordet *tavata* – möta, träffa, mötas.

”*Ensi vuona met tapaamma net!*” (Nästa år träffar vi dem). Vi måste göra samma

operation i meänkieli. Testa: *Tapama* (vi dödar) =kort vokal, *Tapaamma*= lång i finskan och lång i meänkieli: *Tappaama*. Vi säger inte *tapaamma*, eftersom lång vokal kräver lång konsonant.

Meänkieli är annorlunda: man limmar ändelser

Meänkieli är ett finsk-ugriskt språk; det är helt annorlunda än svenskan som är indoeuropeiskt. Meänkieli har inga genusformer, ingen bestämd och obestämd artikel och betoningen ligger på första stavelsen: *Tjär*: en flicka, flickan, *lapsi*, ett barn, barnet.

Ordföljden spelar liten roll.

Meänkieli är ett agglutinerande språk. I stället för prepositioner använder man lim. Man limmar ändelser på ordstammar. Man klistrar kasus, ägarändelse (se nedan *-sti*, som anger att du äger), tilläggsändelser (se nedan *-ki*) och avledningsändelser (t ex: *kirja*, bok, *kirje*, brev, *kirjasto*, bibliotek, *kirjottaa*, skriva o s v).

De vanligaste orden i meänkieli

<i>olla</i>	att vara
<i>ja</i>	och
<i>se</i>	den, det, hon, han
<i>ei</i>	inte
<i>joka</i>	som
<i>mikä</i>	vilken, vilket
<i>hään</i>	hon, han (i bisats, och om Gud)
<i>ette</i>	att
<i>tämä</i>	den här, det här
<i>mutta</i>	men
<i>saa'a</i>	att få
<i>ko</i>	då, än, såsom, som
<i>niin</i>	så
<i>tulla</i>	att komma
<i>mie</i>	jag
<i>saattaa</i>	att förmå, kunna
<i>kaikin</i>	alla

<i>kaikki</i>	allt
<i>net</i>	de
<i>met</i>	vi
<i>kans</i>	också

Aabeecee – bokstäver och ljud

Bokstäver och ljud som bara finns i låneord skrivs nedan inom parentes. Det kan i skrift förekomma varianter.

Bokstäver och ljud i meänkieli

a	aa	o	oo
(b	bee)	p	pee
(c	see)	(q	kyy)
(d	dee)	r	är, ärrä
e	ee	s	äs, ässä
		š	suhuässä
f	äf, äffä	t	tee
(g	gee)	u	uu
h	hoo	v	vee
i	ii	(w	tupla-vee)
j	jii	(x	äks, äksä)
k	koo	y	yy
l	äl, ällä	(ü	üü)
m	äm, ämmä	(z	tseetta)
n	än, ännä	(å	ää)
		ä	ää
		ö	öö

Om bokstäver

a kommer först i alfabetet. Ibland är det kort, ibland långt eller halvlångt. Det är svårt till och med för oss som talar meänkieli. Det är inte svårt när vi pratar, men när vi ska skriva språket kan vi få problem med det. Detta gäller alla vokaler. I orden *kari* (grund i vattendrag) och *kaari* (båge), *saari* (ö) och *Sari* (namn) är det inga problem. Ljudet *a* i *kari* och *Sari* är mycket kortare än i *kaari* och *saari*, i vilka ju ljudet *a* dubbeltecknas. Men låt oss ta en titt på ordet *alamaa* (lågland)! I detta ord finns tre olika längder på ljudet *a*. Det första är kort men det andra är längre än det första, men det tänjs inte alls lika mycket som det sista ljudet *a* som också dubbeltecknas. Det andra ljudet *a* är halvlångt. Ljudet *a* låter ungefär som i svenskans tal (*luku, taali*) och tall (*mänty*).

Bokstaven **b** finns egentligen inte i meänkieli, men ibland kan man ändå se det som t ex i namn som Berit, Bertil, Bosse och Bodil. Vi använder också *b* i lånord, om inte ordet redan stavas med *p* i systerspråket finskan. Bössä heter *pyssy* på finska. Så också på meänkieli. Banan kan stavas *banani* och *panani* på meänkieli. Pil kan tecknas *phiili* eller *piili*. Av sammanhanget ser man ju vad som avses.

Observera att det svenska *b*-ljudet är hårdare än det riksfinska men mjukare än ljudet *b* i meänkieli. Går man ändå längre österut förvandlas *b* till *v*. Benjamin heter på ryska Venjamin.

En meänkielitalande har varit tvungen att behärska fyra olika *b*-ljud i det mångkulturella gränslandet.

c kan användas i lånord: chili.

d använder man också i namn som David, Doris, Disa, och i lånord.

e är ett levande ljud, lika levande som ljudet *a*.

Ljudet *e* kan vara kort, halvlångt eller långt. I Erkki är e:et kort och i Eemeli är det första långt och det andra kort. I ordet *alamaa* är det mittersta a:et lite längre än det första, men inte så långt som det sista. Och i ordet *elelee* har vi kort *e* i början, långt i slutet och halvlångt i mitten. Ex. *Sielä se äijä vain elelee* (Ja, gubben han bara lever vidare).

f är ett vanligt ljud och en vanlig bokstav i meänkieli. *Faari* (morfar, farfar), *färi* (färg), *afäri* (affär), *firraa* (rullar), *fieteri* (fjäder). Visst går det att hitta ord på *f*.

g används huvudsakligen i namn som Greta och Gustav.

Tillsammans med *n* används *g* i genitivformerna *sängyn* och *langan* av orden *sänky* (säng) och *lanka* (tråd).

h är i meänkieli ett mycket levande ljud. Man kan påstå att man känner igen vårt språk på *h*:et. Ljudet *h* ger oss hemkänsla, en riktig vi-känsla. Naturligtvis kan man inte stoppa in *h* överallt.

För dess placering finns klara regler och vi känner också tydligt vart ljudet *h* hör. Somliga försöker härma oss i att använda *h*-ljudet, men det känns nästan som om man måste födas med detta ljud för att automatiskt kunna använda det rätt. För det mesta låter det tokigt när sörlänningarna försöker använda *h*-ljudet för det hör överhuvudtaget inte hemma i munnen på dem.

Ändå är det så lätt för dem som kan använda det rätt. I meänkieli, liksom i finskan, finns huvudbetoningen i början av ett ord. En lång vokal, en som man håller ut på, har från första början bara hört till början av ord. Men långa vokaler har uppstått på så vis att *h* som funnits mellan vokalerna flyttats ett eller två steg bakåt i respektive ord. Vi tar ordet *vieras* (främmande) och *kirves* (yxa) och ändrar det till *viehaan* (den främmandes) och *kirhveen* (yxans). Det har sett ut så här: *vierahan* – sedan har *h* och *a* bytt plats och därmed har det blivit *vierhaan* och så har *h* och *r* bytt plats och resultatet har blivit *viehaan*. Och på samma sätt har det gått med ordet *kirhveen*.

<i>vierahan</i>	–	<i>vierhaan</i>	–	<i>viehaan</i>
<i>kirvehen</i>	–	<i>kirhveen</i>	–	<i>kirhveen</i>

När jag till exempel säger att jag går till sängs *sänkhyyin* så blir *y*:et i *sänkhyyin* långt och efter detta kommer ett *n*. Till detta långa *y* finns ett *h*. På samma sätt är det med andra ljud där *n* kommer efter; *lathoon* (till ladan), *hakhaan* (till hagen), *lehtheen* (till tidningen). Vi kan ju se här att *h* kan byta plats med passande ljud, ta ett steg bakåt: *rh* – *hr* och *vh* – *hv*; det ser vi ju i *viehraassa* och *kirhveessä*. Nedan ser vi att detta även gäller bokstaven *l*:

<i>kylmähän</i>	–	<i>kylmhään</i>	–	<i>kylhmään</i>	(i kylan)
<i>(ovi)pielehen</i>	–	<i>pielheen</i>	–	<i>piehleen</i>	(i dörröppningen)

i är som *a* och *e*. I ordet *ikiliikkuja* (evighetsmaskin) finns det tre *i*-ljud av olik längd.

j hör ihop med ljudet *i*. I orden *rajassa* (gräns) finns ett enkelt *j*, men i orden

koiju (björk) och *paiju* (sälg) infogas ett *i* före.

Om man på meänkieli skriver namnet Maja (som i svenskan) så låter det som *raja* (gräns) och ett sånt namn har vi inte i meänkieli utan hos oss heter hon Maija, *ij* som i ordet *paiju*.

k kommer sedan. Används ofta.

l (*ällä*), **m** (*ämmä*) och **n** (*ännä*) är så självklara att de behöver vi inte uppehålla oss vid.

o är ett ljud som fungerar på samma sätt som *a*, *e* och *i*.

p fungerar på samma sätt som ljudet *k*. Kan behövas två olika p-ljud: *piili* (pil)/*phiili* (pil).

q behövs bara i lånord.

r (*ärrä*) finns självklart i vårt språk. Vi skorrar sällan, men skorrande *-r-* finns.

s (*ässä*) är också så självklart för oss att det inte finns något att tillägga. Svenska *sj* (sjuk) och *sch* (affisch) kan i meänkieli inte tecknas så eftersom det är ett fonematiskt (ljudhärmande) språk och varje bokstav uttalas var för sig. Affisch kan varken tecknas ”affischi” eller ”affisji”, eftersom det då skulle uttalas som affis-ji. Vi tecknar *sj*-ljudet med *š*. I början av ord kan ”suhu-ljud” tecknas med *sh*, om man så vill: *Shamani* (Schaman).

t då vi redan har *tee* behöver vi inte *d* annat än i namn och lånord.

u-ljudet är självklart. Det uttalas som i svenskans ost.

v (*vee*) hörs ibland när det står nära ett *y*-ljud, men skall inte tecknas. Se nedan! På olika håll i meänkieliområdet kan det låta på olika sätt – på en del håll hör man knappt ljudet *vee*, på andra håll börjar man höra det mer och mer och i ett tredje område kan man höra det mycket; till exempel i denna fråga:

Saataks sie käyä meilä? (Kan du komma till oss?)

Saataks sie käyvä meilä?

Saataks sie kävvä meilä?

x (*äksä*) behöver vi inte. Vi har *ää*, *koo* och *äss* – kända ljud.

y uttalas som det vepsiska och tyska *ü*-ljudet.

z uttalas som *ds/ts*

ü-ljudet; Meänkieli har varken det svenska *u*-ljudet eller *y*-ljudet. Om vi lyssnar väldigt noga hör vi att vi inte säger Uno, utan *Üünü* och *Hüügü*. Vad beror det på? Ja, vi skulle kunna säga *Uno* (som i finskan) och *Huugo* (som i finska). Vokalharmonin medger det då *u* och *o* är bakre vokaler. Men när vi ska säga Uno och Hugo, blir det problem. Vi har inget svenskt *u*-ljud utan *ü*, som är en främre vokal och då kräver vokalharmonin en främre vokal i slutet; *ü*, alltså *Üünü* och *Hüügü*.

Hur ska vi då skriva? Jag vi skriver förstås Uno och Hugo. Hur vi uttalar namnen varierar. När jag pratar svenska säger jag Hugo, Uno och Gunnar, som på svenska, men när jag tilltalar Gunnar på meänkieli, säger jag Kännari/Kännäri (beroende på vokalharmonin). Men vi har nu lärt oss att vi har ett *ü*-ljud. När ska vi använda det i skrift? Ordet *üli* kan vi skriva *yli*. Men när vi kommer till låneord som ”musik”, då blir det problem. *Mysikki* blir inte bra, eftersom vi även har svenska som ett av våra modersmål. Och vi säger inte ”mysik” när vi talar svenska, utan ”musik”. Vi polyglotter har alltså tre *u*-ljud att hantera: svenska *u* som i musik, *y* som i finskan och *ü* som i meänkieli. Vi kan använda bokstaven *ü* i ord som *müsikki*.

ä och *ö* behöver inga hjälpljud – de klarar sig själva.

Mera om bokstäver

I meänkieli behöver man inte så många bokstäver som i svenskan. Om man en gång har lärt sig att skriva svenska är det lätt att lära sig att skriva meänkieli då man inte behöver fundera så mycket över bokstäver och stavning. I meänkieli motsvarar en bokstav alltid samma ljud.

Om man måste tänja på ett bokstavsljud så utmärks detta med två bokstäver.

Vi uppmärksammar här först de bokstäver man måste ha i språket och sedan de som man använder ibland när man skriver namn, nya ord eller sådana som inte används så ofta – s k ”finare” ord.

Meänkielibokstäverna är alltså följande:

A (B) (D) E F H I J K L M N O P R S T U V Y (Ü) Ä Ö

Bokstäverna C G Q X Z Å används inte då man skriver meänkieli. Kan behövas när man skriver utländska namn och vissa låneord.

Låt oss nu ta en titt på bokstaven K. Det kan låta på två olika sätt, särskilt i namn. Kalle på meänkieli uttalas mjukare än Karl, som har ett litet *h*-ljud efter sig:

Khaarl och Khennet Khaarlsson

Ibland måste vi använda *h*-ljud efter K i meänkieli. På samma sätt är det med P och T – Peter och Tina Pettersson låter så här:

Pheeter ja Thiina Phettersson

Nog hör man det tydligt att man måste få med fler bokstäver när man vill berätta om hur de låter:

Kalla – Kharl, Pekka – Pheeter, Tiina – Thiina.

Naturligtvis kan man inte skriva namnen på detta sätt, utan så här:

Karl, Peter och Tina

Så bör de stavas. Nu fick vi också ordning på alla tre: K, P och T, vilka hör till samma grupp.

Toortta eller Thoortta?

Ibland behövs ett *h* därför att vi har en hård konsonant i början av ordet. Vi säger *thoortta* (tårta) och skriver så. Vi säger *piili* (bil) men *phiili* (pil). Då skriver vi *phiili*.

Så förflyttar vi oss framåt en bit i alfabetet. Vi kommer då till en ny intressant bokstav, O.

I meänkieli låter den annorlunda än i svenskan. I meänkieli uttalar man *o*:et alltid på samma sätt som man hör det uttalas i namnet *Oskar* och i orden *ovi* (dörr), *loova* (lova) och *alotethaan* (nu börjar vi).

Vi tittar så på två andra bokstäver, vilka hör ihop med O: U och Y;

uni (sömn), *kuu* (måne), *kapusta* (slev)

yks (ett), *syy* (fel, orsak) och *äpyli* (äpple)

u – kort, långt eller halvlångt och *y* – kort, långt eller halvlångt – alltid samma ljud. Vi har tre bokstäver som hör ihop.

O U Y

Det svenska alfabetet slutar med de tre bokstäverna Å Ä Ö. En sådan bokstav som Å behöver vi inte i meänkieli då vi har bokstaven O.

Bokstäverna fördelas på två grupper: vokaler och konsonanter.

Vokaler (ääntiöt) kan ensamma utgöra en stavelse: aa-vis-taa.

Konsonanter (*kerakheet*) kan tillsammans med vokaler bilda stavelser. Ljuden är antingen tonande eller tonlösa.

Tonande är sådana ljud som får stämbanden att ”darra till”. Alla vokaler är ljudande och följande konsonanter: (b) (d) (g) j l m n ng-ljud (z) och v.

Det finns främre vokaler och bakre. De främre är ä ö y ü e i.
De bakre är a o u.

De som kan uttalas utan hjälp av andra bokstäver är vokaler och de som behöver kombineras med en annan bokstav för att höras är konsonanter.

Stavelser och avstavning

I ord finns fonem och fonemserier bildar ord och orden har stavelser. Avstavningen i meänkieli: när det finns konsonanter mellan två vokaler, till exempel *ka-la* så hamnar den sista konsonanten alltid i den sista stavelsen.

Jal-ka, met-tä, suk-ka.

Det kan också finnas en avstavning mellan två vokaler: *kau-on, lu-en.*

Speciellt för meänkieli är också att stavelserna är antingen öppna eller slutna. Öppen stavelse slutar med en vokal och slutna med konsonant.

Exempel på öppen stavelse: *ta-lo, tuu-li, ko-to-na.*

Exempel på slutna stavelse: *vie-ras, pöy-än, saa-pas.*

Enkla konsonanter och geminata

En konsonant, som står ensam är kort: *jo-ka, ku-ka*.

Geminata är en dubbel konsonant: *jok-ka, kuk-ka*.

En enkel konsonant kan ljuda lite olika i talspråk, vilket inte märks när vi skriver.

Säg ”*al-ku*” och sedan ”*a-la*”. Du hör skillnaden.

Vokaler och vokalharmoni

A E I O U Y Ä Ö

Vokalerna används i meänkieli enligt mycket noggranna regler sålunda:

U		Y Ü
O	I	Ö
A	E	Ä

Ta den vänstra spaltens U O A och högra spaltens Y Ü Ö Ä så kan du få:

suola (salt) och *pyörä* (cykel)

Om vi använder orden *suola* och *pyörä* i ett annat sammanhang så får vi ändelser

suolaa (salt) *suolala* (med salt) *suolassa* (i saltet)

pyörää (cykel), *pyörälä* (med cykel) *pyörässä* (i cykeln)

I den lodräta spalten i mitten har vi I och E. De passar ihop med bokstäverna i båda sidospalterna.

suolaksi (till salt), *suolatuksi* (saltat) och

pyöräksi (till cykel, till en cykel)

suolale (åt saltet) och *pyöräle* (åt cykeln)

Vokalernas samspel kallas vokalharmoni.

Vokalharmoni

Vokalharmonin är mycket speciell för meänkieli, liksom för de ugriska och finsk-ugriska språken. Ibland finns den i avlägsna släktingar, som ungerskan, medan den saknas i estniskan och i meänkieli är det mycket mer komplicerat än i finskan. Vi ska här försöka hitta regler för att sedan i skriftspråk använda dem. Huvudregeln är den att bakre vokaler i ordstammen - *u*, *o* och *a* - ska följas av bakre vokaler i ändelsen: *tul- khoon* (*u* och *o*). Om ingen bakre vokal finns i stammen ska främre vokaler finnas i ändelsen: *men- menkhöön*.

Vokalerna *e* och *i* är fonematiskt främre vokaler men de kan finnas i fonemserier (ord) tillsammans med både bakre och främre vokaler. Till exempel: *kettu*, *koissa*.

Men varför heter det *Rovaniemessä*? I ordet finns ju bakrevokaler: *o* och *a*. Det är ett sammansatt ord: *Rova* + *niemi*. *Rovassa* men *Niemessä*.

I talspråk och även i skriftspråk hittar vi avvikelser från vokalharmonin. Vi stöter på *Jerusalemissä*, men det ska förstås vara *Jerusalemissa*.

I ordet *Pajalanrova* finns bara bakre vokaler: *Pajalanrovassa*.

I meänkieli finns en tendens att följa konsonanterna i slutet av ordet. Ett sådant exempel är: *Komunismissä*. Ska förstås vara *Komunismissa*. Det finns en bakre vokal i ordstammen -*o*-.

Vad gäller ortnamn bör vi ha den regeln att det som människorna själva använder är det rätta.

För att vokalharmonin något så när ska följa reglerna måste vi ta ut ordstammen och låta vokalharmonin bestämmas av den. Se vidare under rubriken Ordstammar, sidan 51.

Exempel

Bakre vokal i ändelsen:

Talo-talossa
Katto-katola
Poika-pojala
Net tuleva
Tuoko
Kirjassahaan

Främre vokaler i ändelsen:

Kylä-ssä
Käessä
Helsinkissä
Veljeltä
Tässäkö
Veestäkö

Ord kopplas ihop och på så sätt skapas nya ord, s k sammansatta. I dessa längre ord finns delar, som kan stå som självständiga ord, t ex

suolaväsky (saltväska) och *pyörälaukku* (cykelväska)
suolaväskhyyn (i saltväskan) och *pyörälaukhuun* (i cykelväskan)

I dessa ord finns bokstäver från båda lodräta spalterna som inte hör ihop, men då delarna, *suola* och *väsky*, *pyörä* och *laukku*, står som självständiga ord böjs vart och ett efter egna regler. *Väsky* till *väskyn*, *suola* till *suolan*, *pyörä* till *pyörän* och *laukku* till *laukun*. Då orden kombineras så hör *suolaväsky* ihop med *väsky* och *pyörälaukku* ihop med *laukku*. *Väsky* och *laukku* är ju huvudord och ska böjas. Det finns långa och korta vokaler och även sådana som man tänjer på i uttalet men ändå inte så mycket så att man kan kalla dem som långa vokaler, t ex *alatalo* (*a* i mitten är halvlångt).

kuri och *kuuri* (fostran och kur)

I ordet *kuri* är *u*:et kort, medan det i ordet *kuuri* är långt. En kort vokal består av en bokstav, medan en lång vokal består av två bokstäver. En halvlång tecknas med en bokstav: *alatalo*.

Diftonger

I meänkieli använder man fler vokaler än i svenskan och på fler olika sätt. Vi återvänder till de redan nämnda orden *suola* (salt) och *pyörä* (cykel). I ordet *suola* smälter liksom *u* och *o* ihop och i *pyörä* gäller detsamma för *y* och *ö*. Dessa *uo* och *yö* kallas diftonger och det finns mycket diftonger i meänkieli.

Låt oss se på vokalerna igen:

U		Y Ü
	I	
O		Ö
	E	
A		Ä

Av de två översta vokalerna i varje lodrät del ovan bildas diftonger såväl nedåt som uppåt:

<u>uo</u>	<u>ou</u>	<u>ie</u>	<u>ei</u>	<u>yö</u>	<u>öy</u>
suola	koulu	kieli	peili	pyörä	löyly
(salt)	(skola)	(språk)	(spegel)	(cykel)	(ånga)

<u>ai</u>	<u>ei</u>	<u>iy</u>	<u>oi</u>	iu	<u>ui</u>	<u>yi</u>	<u>äi</u>	<u>öi</u>
paiju	peili	vihkiytyä	koiju	Viulu	kuiva	plyijy	äiti	tröijy
(sälg)	(spegel)	(invigas,	(björk)	(fiol)	(torr)	(bly)	(mor)	(tröja)
		viga sig f. ngt)						

Det finns tre diftonger som bildas av vokalerna längst ned:

<u>au</u>	<u>eu</u>	<u>äy</u>
sauna	neula	käyrä
(bastu)	(nål)	(krokig)

Sammandragna diftonger

De flesta diftonger i meänkieli är ursprungliga, men det finns även sammandragna diftonger som är intressanta i meänkieli. De här sammandragna diftongerna är viktiga när vi lär oss meänkieli och när vi skriver språket.

1. Där det har skett ett bortfall av konsonant när starkstavelse har blivit svag: *laki-lait*

2. Plural i ord, där ordets stam i singularis slutar med lång vokal: *kangas-* stammen är *kankhaa-*: *kankhaila* (det har skett en h-metates, *-h-* har hoppat: kanka-hil-la

3. Då stammen i singularis slutar med två korta vokale:r: *korkea – korkeissa*: av *kor-ke-hissa*.

4. Pluralisformer som är diftonger: *honk-ai-n* (kommer ur *honkaen*, jfr: *honka–hongan*)

5. verb som har *-ile-*: *ark-ai-la* (kommmer ur *arkaela*)

Konsonanter

Det finns 16 konsonanter i meänkieli:

(b) (d) (f) (g) h j k l m n p r s š t v

Konsonanterna **f ng h j l m n r s** säger man ungefär på samma sätt som i svenskan (*n* ombildas framför *k* till ljudet *ng* som i ordet *lanka* (tråd).

h är en viktig konsonant i meänkieli. Det uttalas överallt framför andra konsonanter. H:et ger meänkieli dess karaktär.

lahti	lehti	lahja	tyhjä	tahahlaan	pilhaan
(vik)	(tidning)	(present)	(tomt)	(med avsikt)	(fördärvad)

k p t är sådana ljud som inte stannar kvar i munnen – när de väl är uttalade försvinner de.

I orden *pappa* (pappa), *tuttu* (bekant) och *kukko* (tupp) finns två olika ljud: kort och långt, kort i ordets början och långt i ordets mitt. Strax som man fångat upp något av ljuden på tungan och låtit dem ljuda så försvinner de. När man uttalar ordet *pappa* försvinner *p*:et genast och *a*:et börjar höras. Man tänjer inte. Anm: *-ts-* i finskan är ett problem för dialekter och i meänkieli har vi löst det genom att dubbla *t*: *metsä* (i finskan) blir *met-tä*.

I orden *tuttu* och *kukko* gäller detsamma bokstaven *u*. Emellertid uppfattar man *pp*, *tt* och *kk* i mittposition som längre då de inte är första ljud i ett ord – vi behåller dem i munnen ett litet tag innan vi släpper ut dem. Prova att säga *rapa* (smuts) och *rappaa* (murar) i följd så förstår du! Man tänjer här i ordet *rappaa*. Nu verkar det som om *kh*, *ph* och *th* är på väg in i meänkieli:

Exempel: *piili* (bil) och *phiili* (pil).

SANAT – ORD

Ordstammar

I meänkieli är ordstammen mycket viktig. Meänkieli är – som tidigare nämnts – ett agglutinerande språk. Man limmar ändelser på ordstammar, man klistrar kasus osv. Om man känner till ordstammen kan man använda ordet i dess olika funktioner.

Vi kan ta ordet *saari*, ö, som exempel. Man böjer ordet *saari* genom att lägga till böjningsändelser på stammen. Därför måste man veta vilken stam ordet har. Mellan stammen och slutändelsen kan man dessutom lägga märken, t ex pluralmärket *-il* *saarila*, på öarna. Nu reagerar du säkert på att ordet återigen ändrades.

Vi tar det hela från början: Orden i meänkieli har en stam som kallas vokalstam – om stammen slutar på en vokal. En del ord har dessutom en konsonantstam, om de slutar på en konsonant. *Saari* har både vokalstam (*saare-*) och konsonantstam (*saar-*). Det är krångligt. Det har du rätt i.

Men nu kommer vi till något som är enkelt. Ordstammen är väldigt lätt att hitta. Du sätter ordet *saari* i essiv: *saarena*. Sedan tar du bort essivändelsen *-na*. Kvar blir *saare-*, alltså vokalstammen. Konsonantstammen får du genom att sätta ordet i partitiv. Du säger: *kaks saarta*, två öar. Ordet *saarta* är partitiv och ändelsen är *-ta*. Ta bort ändelsen och du får konsonantstammen: *saar-*. Lätt som en plätt!

Även verben har två stammar. De är lätta att hitta. *Mennä* (fara) är ett verb. Vokalstammen är *mene-* och konsonantstammen är *men-*. Dessa stammar får

du genom att sätta verbet i tredje person pluralis. Tredje person pluralis är *net* (de) och pluralis betyder att de är många. "De far" heter på meänkieli: *net menevä/net menevät*. Ta bort ändelsen *-vä* och kvar blir *mene-*, verbets vokalstam.

Konsonantstammen får du genom att sätta verbet i tredje person imperativ (som är ett modus): *menkhöön kotia!* (må han fara hem!). *-khöön* är imperativändelse. Ta bort den! Kvar blir *men-*, konsonantstammen. Så var det med det!

Jag upprepar: stammen är oerhört viktig i meänkieli. När man väl lärt sig hur den hittas och hur den agerar och vad den vill ha med sig, kan man göra mycket. Med hjälp av stammen kan man rekonstruera ord och bilda nya.

En del ord är omöjliga att hitta konsonantstam på. Det beror på att de saknar en sådan.

Exempel: *otta-va* (de tar). Vokalstammen är *otta-*. Sätt ordet i imperativ: *otta-khoon!* Du förstår? Bra! Däremot: *halata - halat-khoon!* (krama/må krama!)

Imperativ är modus och innebär att man befäller och önskar något. *Menkää hiitheen!* (Far åt fanders!) *Menkhöön vaikka mänthyyn!* (Må han fara i en tall!)

Stadieväxlingen

Långa konsonanter (geminata) som växlar med korta konsonanter
pp, tt, kk = p,t,k.

pp – p

kappa – kapa

kuoppa – kuopa

kaappi – kaapi

tt – t

katto – kato

matto – mato

hakkaan – hakata

kk – k

kukka – kuka

De korta konsonanterna p, t, k växlar med andra konsonanter. Ibland faller k bort.

p växlar med v

tupa – tuvan, tuvassa

t växlar 0=bortfall

katu – kaula

Anm: finskan har *-d-*

katu – kadulla.

I finska dialekter växlar *-d-* med j, r, v, l och bortfall. När finskan blev ett skriftspråk gick man igenom ett *-d-*krig. Vad skulle man göra med *-t-* i svagstadium? Meänkieli hade gammalt tillbaks en tonande och tonlös spirant, som finns i vissa dialekter i Norge. I meänkieli faller *-d-* bort. *Sota=soan.* Utom i vissa *h-*kombinationer, där *-t-* förblir *-t-*. Finska: *unohdetaan.* Meänkieli: *unohtethaan.*

ht växlar med 0= bortfall

lähte- – lähen

k växlar med 0=bortfall

jalka – jalan

k växlar med j

aika – aijan

ikä – ijän

p, t, k efter nasaler, t efter l, r

mp växlar med mm

ampuu – ammun, ammuma

nt växlar med nn

santa – sannan, sannala

nk växlar med ng (ηη)

lanka – langan, kenkä – kengän

lt växlar med ll

kulta – kullan, valta – vullan

rt växlar med rr

parta – parran, parrassa

K-Växlingar speciella

lke växlar med lje

kulke- - kuljen, polke- - poljen

rke växlar med rje

särke- – särjen

hke växlar med hje

rohkene- – rohjeta

k växlar med v

suku – suvun, puku – puvun

Böjningsstam, stadiesväxling och förändring i vokal

Grundform böjn. stam + kasus

Kieli

kiele-n

kiel-tä

kiele-ssä

kiele-stä

kiehleen

kiele-lä

kiele-le

kiele-nä

Kommentar: du får vokalstammen av essivformen: *kiele-nä* =stam: *kiele-* och konsonantsammen av partitiv: *kiel-tä* =stam: *kiel-*.

Böjn. st + pl Böjn. st + ägarändelse

kiel/i/ssä

kiel/i/stä

kiehliin på grund av metates

kiel/i/llä

kiel/i/nä

kiele/ni

kiele/sti

kiele-nsä

kiele-mme

kiele-nne

KOMMENTAR: *kielesti* är en mkt gammal form. *-ti-* som i *veti=vesi*, *-ti* blir *-si-* i finskan men vi har den urgamla formen kvar.

Ord som slutar på *-i-* har ingen böjningsstam och i meänkieli blir *-i-* inte *-e-* som i finska.

Exempel: *merkki*: pluralis: *merkissä* (ej *merkeissä* som i finskan)

Laki- lain- laissa (ej *laeissa*)

färi-färiin-färiissä (ej *väreissä*)

Ord på *-i-* som har en böjningsstam på *-e-*

Vi får böjningsstammen, som tidigare påpekats, genom att sätta ordet i essiv och partitiv. Ord som *merkki* och *färi* byter inte vokal, men det gör *Suomi* (Essiv=*Suome-na*), *kaikki*, *lehti*, *talvi*, *lahti*, *järvi*, *joki* m fl.

Partitiven är ett problem för oss i meänkieli. *Kaikki / kaikkia / kaikkela?*

Kaikkia syftar på personer; *Kaikkia* (ihmisiä) *ei käsitä*. Men *kaikkela ei käsitä* (asioita).

Kantaa kivelä osv.

VERI – KIVI

De är likadana ord, utom i partitiv singularis: *veri – vertä*, *kivi – kiveä*.

ORDKLASSER

Är en grupp av ord som hör ihop och fungerar på samma sätt.

Substantiv (saker), verb (när man gör något), adjektiv (hurdana saker är), pronomen (i stället för namn), räkneord, adverb (hur, när och på vad sätt), partiklar och småord.

Nomen (namn)

Egennamn – böjning

Om någon heter ”Taisto” är det inga problem med böjningen av namnet: Taisto, Taiston, Taistola, Taistole. Men hur böjer man namnet Majlis? Armas? Alpo? Det finns inga klara regler utan vi måste få det att låta bra. Kauko borde ju heta Kauon i genitiv, men det låter ju inte klokt. Vi säger Kaukon. Maijliisin piili? Majliksen piili? Arhmaan talo? Armaksen talo? Arhmaan talo kan ju uppfattas som den älskades hus och inte Armas’ hus.

Efternamn:

Pohjanen – Pohjasen; Lampinen – Lampisen; Uusitali – Uuentalon; Mäki – Mäen. Men Korpi? Korven eller Korpin? Man får undvika meningar där det blir tokigt. Talo oli Korven. Man gör om till: Korpi omisti talon.

Våra efternamn i Meänmaa bereder oss sällan problem, men när vi översätter eller pratar om människor med efternamn som är främmande då får vi problem som måste lösas.

När det gäller finska efternamn löser vi problemet med hjälp av ordstam:

Tallas - stammen är tallakse- Tallas’ hus= Tallaksen talo.

Den legendariske journalisten Pekka Arto är inga problem med: *Arto-Arton Pohjoiskalottihjelma.*

Om vi översätter Ovidius' dikter till meänkieli skriver vi: *Ovidiuksen runoja*.

Bibliska namn: *Mooses* = *Mooseksen kirja*.

Tomas' ord= *Tomaksen sanat*. Tuumas = Tuuhmaan talo. Tuomas-Tuuhmaan/Tuomaksen.

Numerus

Ordet numerus har förstås att göra med ordet nummer, som svarar på frågor: hur många och hur mycket. Om det bara handlar om en sak då sätter man ordet i singularis. Om det är många då är det pluralis. I meänkieli finns två numerus: singularis och pluralis.

Hur skiljer man på dessa? Singularis har inget kännetecken. Pluralis har *-i* och *-j* (om *-i* hamnat mellan två vokaler i partitiv: *katto-ja*), och *-t* (i nominativ, när ordet inte alls ändras: *loova, loovat*).

Singularis

- a) När vi pratar om fötter, ben och andra kroppsdelar. *Met panema siepakat jalkhaan* (Vi sätter lappskorna på fötterna), inte *jalkhoin*, trots att fötterna är två. På svenska sätter vi skor på fötterna, på meänkieli sätter vi skor på foten. Likaså: *Met panema hanskat kätheen* (Vi sätter handskarna på händerna), inte *käshiin*, trots att händerna är två.
- b) När vi avser ting och saker som människor och djur bara har ett av, såsom *mieli* (sinne), *pää* (huvud) och *häntä* (svans). *Painakaa se nyt mieheen!* (Låt nu era sinnen präglas av detta!), inte *miehliin*. *Net puistit päätä* (De skakade på huvudet), inte *päitä*. *Net laukoit häntä pystössä* (De sprang med svansen i vädret), inte *hännät*.
- c) Om du har en blå och en svart skrivmaskin och du skriver än med den ena och än med den andra, säger du: *Mie kirjotan sinisellä ja mustala kirjotuskonheila*, inte *konheila*, trots att de är två.
- d) När man bärgar hö: *Tehhään heinää*, inte *heiniä*. När man klipper får: *Ko kerithään villaa*, inte *villoja*.

- e) När du räknar får om du inte kan somna: *kaks lammasta, kuus lammasta* osv. (Två får, sex får osv). När det finns attribut används däremot pluralis: *Saaphaat oon jaloissa* (stövlarna är i vägen, så att man inte kan gå) *Mie en saa minun kenkiä paisunbeishiin jalkhoin*. (Jag kan inte ta på mig skorna på mina svullna fötter)
- f) När två eller flera adjektiv har ett gemensamt huvudord, då är det singularis. *Kylän vanhiin ja nuoriin ihmisen*. (Byns äldsta och yngsta människa)

Pluralis

- a) Prylar som består av likadana delar: *saksit* (sax), *hohtimet* (hovtång), *housut* (byxor), *traput* (trappor). Pluralis: När ett grundtal är en bestämning till plurale tantum: *Mulla oon kahet saksit*. (Jag har två saxar.)

Pluralis: Ordningstal när det är plurale tantum: *Neljänet illaliset*. (De fjärde kvällsmåltiderna.)

Pluralis: När grundtal är bestämning till komitativ och instruktiv (som finns i meänkieli.):

Komitativ: *Kuninkas tuli viisine jäljyläisinheen*. (Kungen anlände med fem i följe.)

Instruktiv: *Asia meni kolmin kerroin huonomaksi*. (Saken blev tre gånger värre.)

- b) När vi pratar om människor i en kollektiv händelse: *Kirkossa olit häät ja sielä oli niin paljon väkeä, ette vinttiki täynä* (Det var kyrkbröllop och kyrkan var så full att vinden också var full). *Häät* är plural, trots att det bara handlar om ett bröllop. Samma sak: *tansit* (dans), *hautajaiset* (begravning), *fästit* (fest) och *markkinat* (marknad).

Ord som böjs i inre lokalkasus: *häissä, ristiäisissä, pioissa, kuttuissa, vihkiäisissä, avajaisissa, päättäjäisissä*.

Ord som böjs i yttre lokalkasus: *markkinoila, käräjillä, valtionpäivillä, murkinalla, illalisilla*.

- c) När man skryter: *Mulla se oon vaimot (pl.) ja kläpit ja mie olen kulkenu Ameriikat (pl.) ja Spanniat (pl.)* (Jag har både hustru och barn och jag har rest i Amerika och Spanien).

Pluralis: när det handlar om tiotals, hundratals, tusentals:
Kymmenet piilit seisoi jonoissa. (Tiotals bilar köade)
Teirit kuharsit tuhansin äänin. (Orrarna spelade med tusende ljud.)

Pluralis: när man talar om något som är ungefärligt:
Se oon viisissäkymmenissä. (Han är så 50 år.)

Pluralis: När man inte anger exakta platser och tider:
Meänmaan rajamaila. (I Meänmaas gränstrakter)
Viien paikheila. (Vid femtiden.)

Pluralis: För att ange händelser på flera platser:
Jäät lähtevä kohta. (Isen går snart.)
Mie triivastun omila vesilä. (Jag trivs i egna vatten.)

Pluralis: när ämnen inte är helt bestämda till struktur och beståndsdelar: säd, ull, ved, damm.
Lehmä syöpi heiniä. (Kon äter hö.)
Lankaa tullu villoista. (Tråd fick man ur ull.)
Pyhin pölyt. (Jag torkar dammet.)

OBS: detta gäller inte när det handlar om en mängd:
Heinä kasvaa nyt. (Höet växer nu.)
Tämä vaate oon villaa. (Det här tyget är ull.)

Kasus

Meänkieli kännetecknas av kasusformer av olika slag. Som jag ovan sade, limmar man ändelser. Vi tar ett exempel:

Tässä oon yks tooli ja täälä oon kaks toolia ja jos net ei kelpaa niin ole itte toolina, enhään mie saata tooliksi muuttua, eikä tässä toolissa ole mithään vikkaa, mutta jos

sie tykkäät tuosta toolista niin ota se. Tulikos siihen toohliin jotaki vikkaa? Mutta kukas tuola toolila istuu? Käske sen mennä poijes toolilta! Kukas sen määräsi tuole toolile? (Här finns en stol och här finns två stolar, och om de inte duger så får du själv vara stol, jag kan ju inte göra om mig till en stol, och det är inget fel på den där stolen, men om du hellre vill ha den där stolen så ta den. Blev det nåt fel på den där stolen? Men vem sitter på den där stolen? Be honom flytta från den stolen! Vem bestämde att han ska sätta sig på den stolen?)

Du ser att det i meänkieli finns hur många former som helst på ordet *tooli*, medan motsvarande former på svenska är ganska få. En stor del av kasusformerna i meänkieli fanns redan i det finsk-ugriska urspråket, elativ t o m i det östersjöfinsk-volgaiska urspråket.

Antalet kasus i meänkieli är 15: nominativ, genitiv, partitiv, ackusativ I, ackusativ II, translativ, inessiv, elativ, illativ, adessiv, ablativ, allativ, abessiv, instruktiv och komitativ.

Nominativ

Nominativen är hörnstenen i meänkieli. När man söker i en ordbok står ordet i nominativ. Om du vill veta vad *hus* heter på meänkieli, hittar du ordet *talo* i lexikonet. Det är nominativ. Nominativen saknar ändelse i singularis. Pluraländelsen är *-t*. Detta gäller även pronomen: *nämä-t*, *nuo -t*, *ne-t*, *me-t*, *te-t* och *ne-t*.

Nominativen står för helheter: en hel sak, hela jobbet, människan och prylen.

Nominativen har ingen ändelse i singularis. *Talo* (hus) har ingen ändelse. När det däremot är fråga om flera hus då får nominativen en ändelse: *-t*. *Tuo talo* (Det där huset). *Nuot talot* (De där husen).

Nominativen är ett kasus för subjekt och predikativ. *Piika oon vireä*. Som appositionsattribut: *Tullimies Mäki ilmotti joppauksesta tarkastaja Nilssonille*.

Även vid tilltal använder vi ofta nominativ: *Täälä teile tupakkaa, herra kymppi*. Nominativus absolutus är en nominativ som står ”för sig själv”: *Se istu seuroissa pää täynä hunteerinkia*.

Överkalixbon säger: ”Det är slut bröd ” i stället för ”Det är slut på brödet”. Ibland hör vi, framför allt meänkileitalande från den finska sidan av Meänmaa säga: *Leivät oon loppu*. Det ska förstås vara: *Leivät oon lopussa/loppunheet*.

Observera att *talo* kan betyda både hus, ett hus och huset.

Genitiv

Genitiv är och skall vara ett mycket använt kasus. Här måste man undvika sve-cismer och germanismer i adjektivattribut. Kungliga slottet skall inte översättas med ”*kuninkhaalinen linnaslotti*” utan ”*kuninkhaan linnaslotti*”. Teologiska institutionen= *teologiin laitos*”, inte *teolookinen laitos*.

Genitivändelsen i singularis är *-n*. Pluralis har två, kan ha tre, ändelser i meän-kieli:

- a) *-tten*. Ex: *ihmisitten* (människornas), *kaloitten* (fiskarnas), *asunoitten* (bostädernas), *miehitteen* (männens), *taloitten* (husens).
- b) *-ten*. Ex: *mies/ten* (männens). *Ihmisten* (människornas)
- c) *-jen* (kommer ur *taloi-d-en*): *talojen* (husens).
- d) *-in* och *-en*. Ex: *kala-in* och *risti-en*.

KOMMENTAR: Denna genitiv II är ganska ovanlig och är en äldre form, men kan användas och används.

Partitiv

Partitiv finns på andra plats i meänkieli. Den är mycket viktig och utgör nominativens motsats. Genom att sätta ett ord i partitiv får vi konsonantstammen: *veri- verltä* där *ver-* är stammen. Partitiv bryr sig inte alls om helheter, men så fort det är frågan om delar är partitiv framme och tvingar oss att nyttja den. När du inte vet hur många hus du avser av alla hus som finns då måste du också ta till partitiv: *taloja oon ette vilisee* (Det finns hus så det går runt). Likaså: *Kaapissa oon purkkia* (Det finns burkar i skåpet). *Parkeerinkila oon sitte piiliä* (Vad mycket bilar på parkeringen)!

Hur används partitiv?

1. Partitiv används när man vill ange obestämda mängder av delbara ord. När man inte menar stolarna, båtarna, bilarna utan obestämd mängd av stolar, båtar och bilar: *toolia, venheitä, piililä*. *Haminassa oon vanheitä*/I hamnen finns båtar. *Karasissa oon piililä*/i garaget finns bilar. *Köökissä oon toolial*/i köket finns stolar.

2. Partitiv fungerar också för att ange mått: *Polku oon satoja metriä pitkäl*/stigen är hundratals meter lång.

3. Partitiv svarar också på frågan ”hur mycket mer/mindre/ fler/ färre o s v än ...?”
Jonne oon kymmenen senttiä pitempi ko Ville/Jonne är tio centimer längre än Ville.

4. Partitiv används när man förnekar att det subjektet syftar på finns:
Mulla ei siittä ole mithään tietolal/Jag har ingen aning om den saken. *Junnaa ei näy tääläl*/Tåget syns inte här.

OBS: Om man helt förnekar det subjektet syftar på är det nominativ: *Juna ei ole tääläl*/Tåget är inte här.

Partitivobjekt

1. Subjektet står i nominativ eller partitiv och objektet i ackusativ eller partitiv.

Ackusativ: *Mie ostan talo/n*/jag köper ett hus/huset.

Mie näin Kalle/n/Jag såg Kalle.

2. Objekt i nekande sats=partitiv.

Mie en osta talo/al/jag köper inte hus, ett hus, huset.

Mie juon maionl/jag dricker mjölken.

Mie juon maito/al/jag dricker mjölk.

Mie en juo maito/al/jag dricker inte mjölk.

3. Partitiv objekt i satser som inte har lett eller som kan tänkas leda till resultat=irresultativa satser.

Poika tekkee pyssyä – poika teki pyssyn/Pojken håller på att göra en bössa

Lenna rakensi saunaa – Lenna rakensi saunan/Lennart höll på att bygga en bastu

4. Verb som har med känsla att göra har partitivobjekt

tykätä tycka (om)

pölätä vara rädd

katua ångra

kiittää tacka

loukata såra

uhata hota

vihata hata

<i>moittia</i>	kritisera
<i>haukkua</i>	skälla ut
<i>kiusata</i>	reta, mobba
<i>valittaa</i>	klaga

Mie tykkään sinust! / Jag tycker om dig.
Vihhaan tuota värkkiä! / Jag hatar den där typen.
Se loukkaa minua! / Han sårar mig.

5. Andra liknande verb

<i>jatkaa</i>	fortsätta
<i>vastustaa</i>	bekämpa
<i>aatela</i>	tänka
<i>puolustaa</i>	försvara
<i>tarkottaa</i>	avse, mena
<i>heikentää</i>	försvaga

Mie jatkan työtä! / Jag fortsätter arbetet
Mie vastustan sitä! / Jag bekämpar det
Mie aattelen sinua! / Jag tänker på dig

6. Partitivobjekt i obestämda mängder och ord i pluralis

Mie ostan kalla! / Jag köper fisk (part)
Mie ostan kalan! / Jag köper fisken (ack)
Sie opit meänkieltä! / Du lär dig meänkieli
Mie opin meänkielen kotona! / Jag lärde mig meänkieli hemma

7. Partitivpredikativ

Med predikativ avses bestämning till verbet *olla* / vara.

Mie olen vanha! / Jag är gammal.

Kasus kan vara nominativ eller partitiv.

När predikativet är adjektiv blir det enligt följande:

a) i partitiv när subjektet är delbart

Kahvi oon musta! / Kaffet är svart.
Teräs oon kova/kovva! / Stål/et/ är hårt.

b) Om subjektet är odelbart:

Fati oon kuuma/Fatet är hett.

Piili oon fini/Bilen är fin.

c) Om subjektet är infinitiv eller bisats:

Oon selvää, ette/Det är klart att.

Oon parasta mennä sinne/Det är bäst att gå dit.

d) Adjektivpredikativet i pluralis står ofta i partitiv, dock i nominativ om subjektet är pluralis eller klart avgränsat:

Olettakos ilos/i/a/Är ni glada.

Rieskat oon hyvi/i/ä/Rieskorna är goda.

e) Pluralis:

Kengät oon suuret/skorna är stora.

Vanhuut oon villaset/Vantarna är ull.

f) Subjektspredikativet i partitiv när det handlar om ämne, grupp och art i obestämd form:

Net oon miehiä/De är män.

Met olema meänmaalaisia/Vi är meänmaabor.

Tämä oon ööliä/Det här är öl.

OBS: Annars i nominativ om det är odelbart och bestämd mängd:

Tämä oon karrö/Det här är en kärra.

Tämä oon ööli/Det här är ölet!

g) Partitiv efter räkneord:

fter räkneord, utom yks, blir det partitiv singularis, liksom efter mängdord, mycket eller lite:

yks talo/ett hus

kaks taloa/två hus

monta ihmistä/många människor

vähän väkeä/lite folk

paljon ööliä/mycket öl

puoli tiimaal/en halv timme

klasi vettä/ett glas vaten

pussi jauhojal/en påse mjöl

OBS: Om ett räkneord är subjekt skall predikatet stå i 3. pers. sing.
Kolme miestä tullee tuolta/tre män kommer från det där hållet

OBS: Om ett räkneord står i annat kasus än nominativ så skall hela meningen vara i detta kasus:

Met menemä kolmela piililä jubliin/Vi kör med två bilar till festen
Mie korjasin kieliopin kolmessa viikossa/Jag redigerade
språkläran på tre veckor

h) Partitiv vid prepositioner: *ennen*/före; *ilman*/utan

Ennen kessää/före sommaren

Ilman rahhaa/utan pengar

Pitkin tietä/längs vägen

och postpositioner: *kohthaan*/mot; *kohtil kohin*/mot; *varten*/för – skull

Rakhautta kohthaan/kärlek till

Pitkin tietä/längs vägen

Sinua varten/för din skull

Partitiv singularis

Partitiv har tre olika ändelser i singularis: *-a* och *-ä*, *-ta* och *-tä*, *-tta* och *-ttä*. *-a* och *-ä* förekommer också i pluralis och de orsakar aldrig någon stadiesväxling i stammen. *-ta-*, *-tä-*, *-tta-*, *-ttä-* läggs ofta till grundform med stadiesväxling.

Om ordet har en konsonantstam fogas ändelsen alltid till den.

nuor-ta

mies-tä

För att undvika tre vokaler efter varandra som i ordet *aukio-a* eller *valtio-a* skriver man *aukiota* och *valtiota*.

OBSERVERA: meänkielitalande har ibland svårt att inte lägga till en lång vokal i slutet av ord som ”*Huomenta*”/godmorgon. *Huomentaa* är fel. *Tottaa* är fel. Skall vara: *Se oon totta* (partitiv). I vissa dialekter säger man *montaa* i stället för *monta*.

- a)** *-a* och *-ä* används när stammen har kort vokal: *päivä-* (dag) är stam med kort vokal. *Kaks päivälä* (två dagar) är partitiv. *Talo* (hus) likaså. *Kaks talola* (två hus).

- b) Om orden slutar på *-ea* och *-eä* blir partitivändelsen *-ta* och *-tä* i meänkieli. Ex: *Korkea talo* (ett högt hus). *Kaks korkealta talola* (två höga hus). *Yks tärkeä mies* (en viktig man). *Kaks tärkeätä miestä* (två viktiga män). Denna partitivändelse används ofta i meänkieli. Regeln är att *-ta* och *-tä* används när ordet slutar på diftong eller lång vokal. I ordet *maa* (land, jord) är diftongen lång. Partitivformen blir *maalta*. I ordet *tie* (väg) finns diftongen *-ie*. Partitivformen blir därför *tietä*.
- c) *-ta* och *-tä* används också när ordet har konsonantstam. Ex: *kieli* (språk, tunga): vokalstammen är *kiele-* och konsonantstammen är *kiel-*. Partitiv: *kieltä*.
- d) Ord som slutar på konsonant får också ändelsen *-ta* och *-tä*. Ex: *Aatos/ta* (tanke), *kysymys/tä* (fråga), *kirves/tä* (yxa), *mies/tä* (man).
- e) Följande pronomina får ändelsen *-ta* och *-tä*: *Tuolta* (den där), *tämäl/tätä* (denna), *selsitä* (den), *jokajota* (som), *mikä/mitä* (vad), *kukalketä* (vem).
- f) *-tta* och *-ttä* används när ordet slutar på *-e*. *Pere/ttä* (familj), *kone/tta* (maskin).
- g) Observera: orden *itte* (själv) och *kolme* (tre) hör till samma grupp men har partitivändelsen *itte/ä* och *kolme/a*.

Observera: vid måste-uttryck används ackusativ I, (finskan har *täytyy* + ack II). *Met hääymä viä hevosen hakhaan* (Vi måste föra hästen ut i hagen).

Partitiv pluralis

Partitiv har två ändelser i pluralis. Dessa är *-a*, *-ä* och *-ta*, *-tä*. Dessa ändelser läggs förstås på stammen som får pluraltecknet *-i* (*-j*). I genitiv och partitiv pluralis blir *-i*-ett-*-j*-mellan två vokaler: *hyllä-hyllä-iä=hyllä-j-ä* och *tyttö-i-en=tyttö-j-en*.

Ex: *Talolja* (hus), *kiivi/ä* (sten). Alltså: *-a* och *-ä* när singularformen har kort vokal. Om singularis har lång vokal blir ändelsen *-ta* och *-tä*: *Maa* (land, jord): *ma/i/ta*, *syy* (orsak, skuld): *sy/i/tä*.

Essiv

Essiv används på tre olika sätt:

- a) tidsbestämning: *tänä vuona*/i år, *samana päivänä*/samma dag; *juhanuksenal* på midsommaren
- b) predikativadverbial (som): *Mies makkaa saihraana*/mannen ligger sjuk/ *Vaimo tekkee työtä loijerinnal*/Fruen arbetar som advokat
- c) predikativ satsmotsvarighet: *Lapsena olin toisenlainen*/som barn var jag an-norlundal *Miehenä en saata olla hiljaal*/Som man kan jag inte tiga.

Essiv har ingen stadieväxling i stammen.

Sammanfattning: essiv används för att uttrycka ställning, uppgift (för till-fället), förhållanden, villkor och orsaker, egenskap, högtider och veckodagar, tidsord.

Undantag: orden *ensi* och *vimme* står inte i samma kasus som huvudordet: *ensi talvena*/nästa vinter och *viime talvena*/förra vintern

Essiv är mycket lätt att hantera. Ändelsen är *-na* och *-nä*. Den fogas till vokal-stammen. Essiv används, som sagt, när man vill uttrycka tid, när något händer. Ex: *tänä vuona* (detta år), *juhanuksena* (på midsommaren). Man använder också essiv när man vill uttrycka tillstånd och roller man haft i t ex arbetslivet. Ex: *Mie olin kipeännä* (Jag var sjuk). *Mie olen ollu poromiehenä* (Jag har varit renskötare).

Ackusativ I och akkusativ II

Akusativen påminner om andra kasus och det är egentligen bara personprono-mina och *ken*-pronomina som har en egen akkusativform: *minut*, *sinut*, *kenet* o.a.

I meänkieli förekommer också formerna *minun*, *sinun*, *kenen* i akkusativ, men i skapandet av skriftspråk kan man se dessa former som ålderdomliga. Ibland kan de dessutom sammanblandas med genitiv, vilket kan ge lustiga satser och betydelser.

Akusativ I har ändelserna *-n* och *-t*. Akkusativ II saknar ändelse.

Akusativ I uttrycker en resultativ handling, helheter eller bestämda mängder och används i jakande satser. Ex: *Kirjailia kirjotti kirjaln* (Författaren skrev en bok). Handlingen är slutförd, alltså akkusativ I. *Mie ostin piili/n* (Jag köpte bilen, en bil). Uttrycker en bestämd mängd. *Mie tunnen tornionlaaksolaiset* (Jag känner tornedalingarna). Ändelsen är *-t*, eftersom det är pluralis. *-t* vid personliga pronomen är ett fenomen som troligen saknas i äldre meänkieli, men som

numera kan och kanske bör användas. Ex: *Vaimo ajo minu/n methään/Vaimo ajo minult methään* (Fruen skjutsade mig ut i skogen).

Ackusativ II används i imperativ och passiv. Ex: *Osta hevonen* (Köp en häst/hästen)! *Ostethiin hevonen* (En häst köptes).

Mer om ackusativobjekt

1. Verbets finita form: ackusativ har ändelsen -n-

Oletkos sie ostanu piilin?/Har du köpt bil?

2. Utan ändelse när det är imperativ 1. och 2. person (se ovan) samt passiv.

Anna lusikka mulle/Ge mig skeden/Kirja ostethiin sille/en bok köptes åt honom.

3. Vid infinitiv har ackusativen ofta ändelse.

Se aiko ostaa talon/Han tänkte köpa hus.

Olin kohta tehä kömpelyksen/Jag var nära att göra en tabbe.

4. Om infinitiven hör ihop med imperativ i 1. och 2. person och om den hör ihop med passivform.

Anna pojan vain ostaa tuo piili/Låt pojken nu köpa bilen

Täällä oon käyty varastamassa kuppi poijes loovasta/Här har man varit och stulit koppen ur lådan.

5. Om infinitiven är subjekt eller avhängig subjektet:

Sinunhaan piti ostaa talo/Du skulle ju köpa hus. (ostaa=subjekt).

6. Om infinitiven är attribut till substantivet:

Pappa vahvistu hunteerinkishaan ottaa poika ottolapseksi/Pappa stärktes i sitt beslut att ta pojken som fosterbarn.

Translativ

Translativ uttrycker förändring och övergång. Ändelsen är *-ksi* och den fogas till vokalstammen.

Ex: *Sitä muuttuu ja tullee toiseksi* (Man förändras och blir en annan).

Ko sie luet tätä kramatiikkia sie tulet viishaamaksi (När du läser den här grammatiken blir du klokare).

Före ändelsen *-ksi* kan det finnas ett possessivsuffix som uttrycker ägande. Ex: *piili – piilisti* och *isä – isästi*, som säger att bilen är din (*piilisti*) och att det är frågan om din far (*isästi*). Possessivsuffixet i 2. person är *-sti*. I translativ kan det alltså heta sålunda: *Mie luulin sinua isästiksi* (Jag tog dig för din far).

Inessiv

Inessiv säger att något befinner sig inne i samt beröring. Ändelsen är *-ssa* och *-ssä* och fogas till vokalstammen. Ex: *Talo – talossa* (hus – inne i huset). I pluralis fogas ett *-i-* *Talo/i/ssa* (i husen). *Mettä – mettässä* (skog – inne i skogen).

Jag upprepar: vokalstam får vi genom att sätta ordet i essiv och sedan ta bort essivändelsen *-na-*, *-nä-* (*-nn-a-*, *-nnä-*)= *mettä-mettä/nä=* *mettä-* är vokalstammen. Men när vi lägger till ett pluralis *-i-* förändras stammen: **mettä/i/ssä=* *mettissä*. Alltså: vokalen före *-i-* faller bort.

puu puulssa puli/ssa
maa maalssa mal/ssa
kivi kivelssä kivi/i/ssä

(stammen på *kivi* är *kive-nä*. När vi fogar pluralis *-i-* faller *-e-* bort)

liike liikheelnä liikhel/ssä
(*liike-liike-he-nä- liikheelnä*, men här faller bara en vokal bort före pluralis *-i-* och vi får formen *liikhel/issä*)

Direkt beröring

Mulla oon hanskat käe/ssä/Jag har handskarna på mig.
Mulla oon kengät jala/ssa/Jag har skorna på mig.
Sulla oon lakki pää/ssä/Du har mössa på huvudet.

Tidsuttryck

Inessiv i tidsuttryck för att ange när och inom vilken tid något sker.

Mie marsin penikulman tiimassa/Jag gick en mil på en timme.

Viessä minutissa laski pimeä/På fem minuter föll mörkret.

Päivässä sitä marsii Jarhoisesta Pelhoon/På en dag kan man gå från Jarhois till Pello.

Tulen teile ensi kuussa/Jag kommer till er nästa månad.

Ytterligare exempel

Inessiv anger att något ligger på, är täckt av o dyl.

Karasi oon lumen peitossa/Garaget är täckt av snö.

Väylä oon jäässä/Älven är täckt av is.

Klasi oon huurtheessa/Fönstret är frostbetäckt.

Kongruens

Pronomen- och adjektivbestämningar till substantiv skall vara i kongruens.

Uueesa piilissä/I en ny bil.

Tässä huoneessa/I ett annat rum

Toisessa talossa/I ett annat hus.

OBS!

Inessiv används ibland i uttryck som *Meänmaa kuvissa*, vilket inte är korrekt.

Det skall vara: *Meänmaa kuvina*/Meänmaa i bilder.

Sopimus kaheessa kappalheessa är också fel. Det skall vara: *Sopimus kahtena kappalheena*/Avtalet i två exemplar.

Elativ

Elativ uttrycker en rörelse inifrån. Den uttrycker något som kommer ur eller ut ur eller har sitt ursprung i någonting. Ändelsen är *-sta* och *-stä* och fogas till vokalstammen i både singularis och pluralis och stadieväxling sker. I meänkieli används också elativ när något är synnerligen viktigt: *suuresta merkityksestä*/Av stor betydelse.

Ex:

<i>talo</i>	<i>talo/sta</i>	<i>talo/i/sta</i>
<i>veri</i>	<i>veri/stä</i>	<i>veri/i/stä</i>
<i>ihminen</i>	<i>ihmisen/stä</i>	<i>ihmisen/i/stä</i>
<i>tie</i>	<i>tiheen/stä</i>	<i>tiheen/i/stä</i>

Betydelse: av, ur, från

Nousin sohvastal/Jag steg upp ur soffan.

Nouin paketin ICA:stäl/Jag hämtade ett paket från ICA.

Älä ryyä ööliä pullosta/Häv inte öl i dig ur flaskan.

Vesi loppu kraanastal/Vattnet tog ur slut ur kranen.

Ota lakki päästä!/Ta av dig mössan!

Talande, skrivande, tänkande, förstående, kännande = om

Mie kerron reisustal/Jag berättar om resan.

Mie puhun kokemuksistal/Jag berättar om erfarenheter.

Mitä sie siittä hunteeraat/Vad tänker du om det?

Mie tykkään Almastal/Jag tycker om Alma.

Material, ursprung, orsak

Lusikka oon puustal/Skeden är av trä.

Tikkuri oon villastal/Tröjan är av ull.

Opettaja hänestä tullee/Han blir lärare.

Viiestä kuutheen penikulmaa/Från fem till sex mil.

Mie tärisen pölöstäl/Jag darrar av rädsla.

Mistä syystä!/Av vilken orsak?

Ytterligare exempel

Kolme niistä!/Tre av dem.

Kymmenen prosenttia lapsistal/Tio procent av barnen.

Kiitos kahvistal/Tack för kaffet!

Mie maksan kuljetuksestäl/Jag betalar för transporten.

Minusta häätys mennä sinne/Enligt mig borde man fara dit.

Aamusta ilthaan!/Från morgon till kväll.

Kongruens gäller även i elativ

Pienestä kylästä!/Från en liten by.

Hiljasesta illasta!/Från sena kvällen.

Muista maistal/Från andra länder.

Illativ

Illativ uttrycker en rörelse inåt. Även förändringar och mål. Illativen är inte lika lätt att hantera som de två tidigare. Ändelserna är tre olika typer: a) h+vokal b) vokalförlängning med h-metates och c) -sheen i sing. och -shiin i plur.

- a) *Maa – maahan* (land, jord - in i landet, in i jorden).
- b) h+vokal som man förlänger. Denna form har sin förklaring i en äldre typ. Förr sade vi: *Mie menin talohon* (Jag gick in i huset). Vi har kastat h:et ett steg bakåt. Nu säger vi: *Mie menin talhoon*. Detta är mycket typiskt för meänkieli och kallas h-metates.
- c) -*sheen* (singularis), -*shiin* (pluralis). Ex: *Varphaasheen, varphaishiin* (in i tån och in i tårna).

- d) Vokalförlängning efter stam på kort vokal, även pluralstammar på två vokaler används -*h-* + vokalförlängning

Talo – talo-hon = talhoon – talhoin

Stammen är *talo-* men i meänkieli försvinner -*o-* på grund av metates.

Koulu kouluun kouluin

Samma sak händer vid följande ord:

Kaupunki – kaupunkhiin (sing och plur)

Lehti – lehthiin (sing och plur)

- e) -*h-* + vokalförlängning efter enstaviga stammar (sing och plur) och efter pluralstammar på två vokaler

Maa – maahan – maihin

Tie – tiehen – teihin

Suu – suuhun – suihin

Joka – johon – joihin

Pullo – pulhoon – pulhoin

Kala – kalhaan – kalhoin

- f) ändelsen -*sheen* efter flerstaviga stammar med lång vokal. I pluralis -*shiin* eller -*h-* och vokalförlängning

Pere – perbeesheen – perbeishiin

Tie’e – tietheesheen – tietheishiin

Rikas – rikhaasheen – rikhaishiin

Taivas – taihvaasheen – taihvaishiin

Exempel på in i och till:

Mie ajan piilin karashiin/Jag kör bilen in i garaget.
Panetkos krettaa kahviin/Sätter du grädde i kaffet?
Kesälä reisaan Suohmeen/På sommaren reser jag till Finland.

Exempel på rörelse, beröring:

Jalkhaan tuli haava/Det blev sår i foten.
Mie panen ruat pöythään/Jag ställer maten på bordet.
Poika pani lakin päähän/Pojken satte mössan på huvudet.
Mie panen vanthuut kätheen/Jag sätter vantar på händerna.

Exempel på tidsuttryck:

Vuesta vuotheen/Från år till år.
Illasta aahmuun/Från kväll till morgon.
Ei ole päässy Suohmeen vuotheen/Man har inte kunnat komma in i Finland på ett år.

Vanlig kongruens:

Piehneen mailhmaan/Till den lilla världen.
Kaikkiin piibliin/Till alla bilar.

Konsonant som faller bort:

När vi lägger till possessivt suffix (px) faller en konsonant bort:
Talhoon/In i huset
Talhoon-ni=talhooni/In i mitt hus.

Adessiv

Adessiv uttrycker läge utanför och har ändelsen *-lla*, *-la* och *-llä* och *-lä*. Ändelsen fogas till stammen i singularis och pluralis och stadiesväxling sker. Ex: *talo-talola*. *Hyvälä hevosella* (Med en bra häst). Observera att ordet *hyvälä* har ändelsen *-lä* medan *hevosella* har *-lla*. Det beror på att konsonanten fördubblas mellan tredje och fjärde stavelsen. Adessiv anger yttre lokalitet, på, vid, den anger också vem som äger, den uttrycker med vad något sker, den anger tid och sätt.

Användningen:

- a) Adessiv används när man vill ange tid för en händelse. Ex: *Mie tulin vasta eilen illalla kotia*/Jag kom hem först i går kväll.
Illalla menen maata/På kvällen går jag och lägger mig.
Yöllä häätty nukkuu/På natten måste man sova.
Ensi viikola lähen Luulaihaan/Nästa vecka ska jag till Luleå.
- b) Adessiv används när man vill förklara medlet eller verktyget för en handling. Ex: *Mie hakkasin tämän kirhveelä*/Jag högg den här med yxa. *Rahala sie et onnea saata ostaa*/Med pengar kan du inte köpa lycka. Den uttrycker med vad något utförs.
- c) Adessiv används när man vill säga på vilket sätt en handling utförs. Ex: *Mie kirjoitan sulle meänkielälä*/Jag skriver till dig på meänkieli. *Sen se kyllä tekkee mielellään*/Han gör det gärna).
- d) Adessiv används när man vill säga var något är, på, vid och med.
Kengät oon laattialla/Skorna är på golvet.
Paita oon toolilal/Skjortan är på stolen.
Kokkous oon koululal/Mötet är på/vid skolan.
Kassa oon Suomen rajalal/Kassa är vid finska gränsen.
Veitti oon vyöläl/Kniven är vid bältet.
Minun tyttäreellä oon kaks lastal/Min dotter har två barn.
Mulla oon rahhaal/Jag har pengar.
Mammala oon harmajat hiukset/Mamma har grått hår.

Orden *hetki*/ögonblick, *tiima*/timme, *viikko*/vecka, *kausi*/period, och *vuosisata*/århundrade har adessiv.

OBS: adessiv har kongruens.

Kabela piililäl/Med två bilar.

Nuorela mieheläl/Den unge mannen har.

Ablativ

Ändelsen är *-lta* och *-ltä*. Fogas till vokalstammen i singularis och pluralis och har stadiesväxling. Ablativen anger rörelse i riktning från yta, närhet av en plats och av en person.

Från: *Mie tulen asemalta*/Jag kommer från stationen. *Puhujalta loppu ääni*/Talarens röst tog slut.

Av: *Mie lainaan piilin siskolta*/Jag lånar en bil av min syster.

Ablativen kan också användas för att uttrycka tid och klockslag, mått och en del egenskaper och läggning.

Ex: *Kursi alkaa aamuseittemältä*/Kursen börjar klockan sju på morgonen.

Potut maksava kuus kruunua kilolta/Potatisen kostar sex kronor per kilo.

Se poika oon luontheelthaan reilu/Den gossen är rejäl till sin läggning.

Tid

Kirja oon vuolta 1960/Boken är från år 1960.

Heitämä työt tältä päivältä/Vi slutar jobbet för idag.

Ruoka oon kello kymmeneltä./Maten serveras klockan tio.

Mått

Muuruutit maksava kymmenen kruunua kilolta/Morötterna kostar tio kronor per kilo.

Tuukivaathen hinta oon viiskymppiä metriltä/Tyget kostar femtio kronor per meter.

Egenskap

Poika oon luontheelthaan hauska/Pojken är till sin läggning rolig.

Det finns några verb som styr ablativ: *näyttää* (synas, tyckas, verka som, förefalla), *tuntua* (kännas, förefalla, tyckas), *maistua* (smaka) och *kuulostaa* (låta som).

Ex: *Se näyttää villiltä* (Det ser häftigt ut). *Se tuntuu helpolta* (Det förefaller vara lätt). *Ruoka maistuu hyvältä* (Maten smakar gott). *Kuulostaa aivan mainiolta* (Det låter alldeles utmärkt).

Allativ

Ändelsen är *-lle*. Fogas till stammen i singularis och pluralis och ger stadiesväxling. Allativen anger rörelse mot och till ett ställe samt när man ger åt och säger till en person.

Ex: Mie annan sulle uuen kramatiikin ko mie lähen kävelyllle ja sen mie sulle sanon, ette se sulle soppii/Jag skall ge dig den nya grammatiken innan jag går på promenad och det vill jag säga dig att den är lämplig för dig. Lähemä asemalle!/ Vi går till stationen!. Selitä se mulle!/Berätta åt mig!

Ovan nämnda verb som styr ablativ kan i vissa fall styra allativ.

Ex: Ruoka maistuu sokkerille./Maten smakar sött.

Allativ har kongruens:

Tälle pojale/Åt den här pojken. Likaselle pöyäle / På det smutsiga bordet.

Tillägg

Vissa verb som uttrycker förändringar används i samband med riktningskasus.

Hakea: Poika hakkee tyärtä tansilavalta. (Söka: Pojken hämtar flickan på dans.)

Löytää: Tyär löysi väskyn piilistä. (Hitta: Flickan hittade väskan i bilen.)

Jäää: Pakolainen halusi jäää Ruothiin. (Stanna: Flyktingen ville stanna i Sverige.)

Jäää: Poika-riepu jäi luokale. (Stanna: Pojkstackarn blev kvarsittare.)

Jättää: Pyörä jätethiin karashiin. (Lämna: Cykeln lämnades i garaget.)

Unheuttaa: Mie unheutin auvaimen lukhuun. (Glömma: Jag glömde nyckeln i låset.)

Ostaa: Osta triikkaa Systeemistä! (Köpa: Köp dryck på Systemet!)

Rakentaa: Rakenamma uuen talon kylhään. (Bygga: Vi bygger ett nytt hus i byn.)

Topata: Pyssi toppasi hollitolpale. (Stanna: Bussen stannade vid hållplatsstolpen.)

Topata: Tulli toppasi tiiselipiilin methään. (Stoppa: Tullen stoppade dieselbilen i skogen.)

Abessiv, komitativ och instruktiv

Dessa kasus är sällsynta. Abessiv uttrycker brist. Komitativ och instruktiv finns i stående uttryck. Abessivändelsen är *-tta*, *-ttä* och fogas till vokalstammen.

Ex: Abessiv: *Se meni kauphaan rahatta* (Han gick utan pengar till affären). I vissa dialekter säger man ”*ilman rahatta*” men det blir tårta på tårta.

Komitativ har ändelsen *-ihne* + possessivsuffix (ägarändelse).

Ex: *Vene upposi miehinheen ja tavaroihneen* (Båten sjönk med män och varor).

Instruktiven har ändelsen *-in* och finns i stående uttryck:

<i>omin silmin</i>	med egna ögon
<i>palhjain päin</i>	barhuvad
<i>molemin käsin</i>	med bägge händer
<i>hain tuskin</i>	med knapp nöd
<i>kaikin puolin</i>	på alla sätt

MERA OM NOMEN

Substantiv

Till substantiv räknas grejer, ting och människor. Substantiv fördelas på två grupper: appellativer, artnamn (hus) och proprier, egennamn (Mats).

Substantivets böjning i kasus

Nominativ	tooli	loova	käsi	hevonen
Genitiv	toolin	loovan	käen	hevosien
Partitiv	toolia	loovaa	kättä	hevosta
Essiv	toolina	loovana	kätenä	hevosenna
Akusativ 1	toolin	loovan	käen	hevosien
Akusativ 2	tooli	loova	käsi	hevonen
Translativ	tooliksi	loovaksi	käeksi	hevosiksi
Inessiv	toolissa	loovassa	käessä	hevosessa
Elativ	toolista	loovasta	käestä	hevosesta
Illativ	toohliin	loohvaan	kätheen	hevosheen

Adessiv	toolila	loovala	käelä	hevosella
Ablativ	toolilta	loovalta	käeltä	hevoselta
Allativ	toolile	loovale	käele	hevoselle
Abessiv	toolitta	loovatta	käettä	hevosetta
	ilman toolia	ilman loovaa	ilman kättä	ilman hevosta
Komitativ	toolinheen	loovinheen	käsihneen	hevosinheen
Instruktiv	omin toolin	omin loovin	kaksin käsin	omin hevosiin

Hur böjer man namnen? – Lite mer om namn.

Många meänkielitalande har svenska förnamn och finska efternamn. Bertil sitter inte bra i munnen på en meänkielitalande. Det mjuka *b*-ljudet saknas och vi vill helst inte att sista bokstaven i ett ord är konsonant. Meänkieliformen av Bertil är Pärttili eller Pärtti. Bengt blir Pänkti. Granberg uttalas Kramperi. I skriftspråk använder vi formerna Bertil (alt. Berttili), Bengt (alt. Pänkti) och Granberg (alt. Kramperi).

För det mesta böjs namnen på samma sätt som appellativen. Mäki (Backe) är ett vanligt efternamn i Tornedalen. Namnet böjs. Vi säger inte *Mäkin poika* (Mäkis pojke), utan *Mäen poika*. *Lahti* (Vik) är ett annat exempel. *Lahtin Lennarti* (Lennart Lahti) går inte. Lennart Lahtis cykel är på meänkieli: *Lahen Lennartin pyörä*. Både Lahti och Lennarti böjs.

Namn som slutar på *-as* och *-is* är problematiska. Hur böjs namnet Armas och Majlis? I finskan är det klart: Armaksen och Majliksen. Armas cykel på meänkieli är *Arhmaan pyörä*. Majlis barn är *Majliisin kläpit*.

Vissa namn, som *Arto*, böjs i kasus utan att det sker några förändringar i deras grundform (*Arto, Arton, Artoa o s v*). Främmande namn måste böjas. När det gäller böjningen av Sokrates så finns Moses som mönster. Moses heter på meänkieli *Mooses* och Moses böcker blir då *Mooseksen kirjat*. Sokrates filosofi översätts följaktligen: *Sokraatoksen filosofi*. Om det finns två delar i ett namn böjs båda i meänkieli. *Uusitalo* blir i genitiv: *Uuentalon*.

Fatala misstag

Vi är döpta, kristnade och ställda på två ben, säger ett gammalt tornedalskt ordspråk. Det var vanligt att skolfröken eller byabönens läsare döpte barnen, prästen kom sedan och bekräftade dopet. Han kristnade. Skolfröken kunde förstås de svenska namnen, men det gjorde inte byabönens läsare. Han sade nog *Peeritti* när han döpte Berit.

I Parkajoki by i Muonionalusta församling bodde en man som hette Fryyky Sekasti Waara. Han var född 27 september 1897 och dog på ålderdomshemmet i Pajala 24 februari 1949 "*Kristuksen haavojen turvassa*" (I Kristi sårs trygghet) som det står i dödsannonsen i *Haaparannanlehti* (Haparandabladet). Han fick sitt namn på följande sätt. Församlingen fick en norsktalande präst som varit missionär bland tamilerna i Sydindien. Han kunde förstås inte göra sig förstådd bland människor som talade meänkieli. Skolfröken döpte Waaras nyfödde son och den norske prästen Juliebø kom för att kristna barnet. Mamman var nervös och tänkte att prästen säkert frågar vem som döpt barnet och därefter vad barnet heter. Så hade ju de tidigare prästerna gjort. Juliebøs första fråga var emellertid vad pojken hette. Mamman, som inte förstod frågan, sade på meänkieli: *Fröökynä se kasto!* (Fröken döpte honom). Prästen skrev namnet i födelse- och dopboken: *Fryyky Sekasti*. Så fick han heta. Han lystrade till Fryyki. Ännu en variant, eftersom så många *y*-ljud i ett och samma ord inte passar i munnen på en meänkielitalande.

De flesta förnamn böjs på samma sätt som appellativerna.

Matti – Matin

Erkki – Erkin

Seppo – Sepon

Om den böjda formen förändrar förnamnet alltför mycket, böjs det inte.

Kauko – Kaukon (Inte Kauon, vilket betyder länge).

Helmi – Helmin (Inte Helmen, som betyder pärlans).

Adjektiv

Med hjälp av adjektiven kan vi säga hurdant något är. Osten kan vara mjuk eller hård, vädret kallt och varmt. Adjektiven böjs på samma sätt som substantiven. *Kylmä ilma* (kallt väder). *Lähetkös sie ulos näin kylmälä ilmala?* (Ska du gå ut i detta kalla väder?)

Adjektivets böjning i kasus

	Adjektiv	Substantiv
Nominativ	lämmin	ilma
Genitiv	lämpimän	ilman
Partitiv	lämmintä	ilmaa
Essiv	lämpimännä	ilmana
Akusativ 1	lämpimän	ilman
Akusativ 2	lämmin	ilma
Translativ	lämpimäksi	ilmaksi
Inessiv	lämpimässä	ilmassa
Elativ	lämpimästä	ilmasta
Illativ	lämpimhään	ilhmaan
Adessiv	lämpimällä	ilmala
Ablativ	lämpimältä	ilmalta
Allativ	lämpimälle	ilmale
Abessiv	lämpimättä	ilmatta
Komitativ	lämpimine	ilmoineen
Instruktiv	lämpimin	ilmoin

Positiv, komparativ och superlativ

Om vi vill förklara hurdant något är, vilken form det har, hur det ser ut, hur stort det är använder vi ord som *kova* (hård), *pitkä* (lång), *pieni* (liten), *komea* (vacker), *fiini* (fin), *paksu* (tjock) osv. Det heter positiv.

Man kan också använda adjektiv och adverb i grundform i stället för komparativ.

Ex: *aika*, *aivan*, *hullun*, *vallan*, *kolon*:

Aika hyvin/Rätt bra

Aivan hyvä/Alldeles bra

Hullun viisas/Mycket vis

Kolon komea/Mycket vacker

Vallan keho/Mycket svag

Komparativ: *ko, aina vain, paljon, vielä, aina*, adverb på *-sti*

Ex:

Sie olet paljon viisaaampi ko miel/Du är mycket klokare än jag
Mies meni aina vain laihemaksi/Mannen blev allt magrare
Se oli paljon köyhempi ennen/Han var mycket fattigare förr

OBS: *Tämän, sen* + komparativ

Sen kovemin en saata aijaa./Fortare än så här kan jag inte köra.
Eikös tavara ole sen tyyhriimpi?/Är varan inte desto dyrare?

Men en sak kan vara *pitempi* (längre), *pienempi* (mindre), *komeampi* (vackrare), *finimpi* (finare), *paksumpi* (tjockare). Då komparerar man. Komparativen i meänkieli bildas med ändelsen *-mpi*, som fogas till stammen. Ex: *hullu* (tokig), *hullumpi* (tokigare).

Om adjektivet är tvåstavigt och har ett kort *-al-ä* byts *-al-ä* mot *-e* före komparativens *-mpi*. Ex: *vahva* (tjock) blir *vahvempi* (tjockare). I ordet *matala* (låg) sker ingen förändring, eftersom ordet är trestavigt. Det heter *matalampi* (lägre) i komparativ.

Stadieväxlingsreglerna gäller förstås när man komparerar. *Jäykkä* (stel) blir *jäykempi* (stelare).

Av flera saker kan en vara *pishiin* (längst), *pieniin* (minst), *kommein* (vackrast), *finiin* (finast), *pakuin* (tjockast). Det är superlativen som bildas med ändelsen *-in* och *-iin*. Den fogas till stammen. *Hullu, hullumpi, hulluin* (tokig, tokigare, tokigast). För ändelsen är det stadieväxling. *Helppo, helpempi, helpoin* (lätt, lättare, lättast).

Reglerna för vokalförändringar och konsonantförändringar gäller enligt nedan:

Grundform	Komparativ	Superlativ
iso	isompi	issoin
kova	kovempi	kovviin
(koa	koempi	kooiin)
selvä	selvempi	selviin
pitkä	pitempi	pishiin/pittiin
komea	komeampi	kommein

fini	finimpi	finiin
karvas	karhvaampi	karhvain

Exempel på oregelbunden komparativ och superlativ:

hyvä (bra, god)	parempi	paras (gen: parhaan)
pitkä (lång)	pitempi	pishiin / pittiin

Böjningen av komparativen och superlativen i kasus är lite speciella. Äändelsen *-in* byts ut mot *-impä*-*impä* som förstås vid en stadiövåxling får formen *-ma/-mä*. Före pluralis *-i* sker bortfall av det sista *-ä/-ä*.

Superlativ		Singularis	Pluralis
paksuin (tjockast)	Nominativ	paksuin	paksuimat
	Genitiv	paksuiman	paksuimpien/paksuimitten
	Partitiv	paksuimpaa	paksuimpia
	Essiv	paksuimpanna	paksuimpinna
	Translativ	paksuimaksi	paksuimiksi
	Inessiv	paksuimassa	paksuimissa
	Elativ	paksuimasta	paksuimista
	Illativ	paksuimphaan	paksuimphiin
	Adessiv	paksuimalla	paksuimilla
	Ablativ	paksuimalta	paksuimilta
	Allativ	paksuimalle	paksuimille

Tabell "iso" kasusformerna och komparation i singularis

	Positiv	Komparativ	Superlativ
Nominativ	iso	isompi	issoin
Genitiv	ison	isoman	issoiman
Partitiv	isoa	isompaa	issoimpaa/issointa
Essiv	isona	isompanna	issoimpanna
Akusativ 1	ison	isoman	issoiman
Akusativ 2	iso	isompi	issoin
Translativ	isoksi	isomaksi	issoimaksi

Inessiv	isossa	isomassa	issoimassa
Elativ	isosta	isomasta	issoimasta
Illativ	ishoon	isomphaan	issoimphaan
Adessiv	isola	isomalla	issoimalla
Ablativ	isolta	isomalta	issoimalta
Allativ	isole	isomalle	issoimalle

Tabell ”pieni” kasusformerna och komparation i pluralis

	Positiv	Komparativ	Superlativ
Nominativ	pienet	pienempiä	pieniimpiä
Genitiv	pienitten	pienemitten	pieniimitten
Partitiv	pieniä	pienempiä	pieniimpiä
Essiv	pieninä	pienempinnä	pieniimpinnä
Ackusativ 1	pienet	pienemät	pieniimät
Ackusativ 2	pienet	pienemät	pieniimät
Translativ	pieniksi	pienemiksi	pieniimiksi
Inessiv	pienissä	pienemissä	pieniimissä
Elativ	pienistä	pienemistä	pieniimistä
Illativ	piehniin	pienemphiin	pieniimphiin
Adessiv	pienillä	pienemillä	pieniimillä
Ablativ	pieniltä	pienemiltä	pieniimiltä
Allativ	pienile	pienemille	pieniimille

PRONOMEN

Det finns många pronomen i meänkieli och de används närmast i stället för substantiv.

Personliga pronomen

Pronomen som säger vem som gör något.

mie	jag
sie	du
se	han/hon
hään	han/hon
met	vi
tet	ni
net	de

Kommentar: *Hään* (han/hon) används oftast i indirekta satser: *Se kehu, ette hään se oon friski mies* (Han skröt med att han är en stark man). *Se kehu, ette se oon friski mies* kan syfta på en annan person än den som talar. Därför *se-hään*.

Personliga pronomen böjs i kasus på följande sätt:

	Singularis			Pluralis		
Nominativ	mie	sie	se/hään	met	tet	net/het
Genitiv	minun	sinun	sen/hänen	meän	teän	niitten/heän
Partitiv	minua	sinua	sitä/häntä	meitä	teitä	niitä/heitä
Essiv	minuna	sinuna	hänenä	meinä	teinä	niinä/heinä
Ackusativ	minun/-t	sinun/-t	hänen/-t	meät	teät	net/heät
Translativ	minuksi	sinuksi	siksi/häneksi	meiksi	teiksi	niiksi/heiksi
Inessiv	minussa	sinussa	siinä/hänessä	meissä	teissä	niissä/heissä
Elativ	minusta	sinusta	siittä/hänestä	meistä	teistä	niistä/heistä

Illativ	minhuun	sinhuun	siihen/hänheen	meihin	teihin	niihin/heihiin
Adessiv	mulla	sulla	sillä/hällä	meillä	teillä	niillä/heilä
Ablativ	multa	sulta	siltä/hältä	meiltä	teiltä	niiltä/heiltä
Allativ	mulle	sulle	sille/hälle	meile	teile	niile/heile

Demonstrativa pronomen

Namnet säger vilken funktion dessa pronomen har. De visar, demonstrerar och pekar.

tämä	denna/den här
nämät	dessa/de här
tuo	den där/ denne
nuot	de där

Ett exempel:

Det var rättegång i Pajala. Det gällde ett slagsmål. Domaren frågade den åtalade varför han slagits. Denne svarade: *No ko mie lähen tuota lyöbmään niin se pörrönsä tulee mulle päälle* (Nå när jag ska till slå den där så kommer han på mig). *Siksi nämät käräjät oon laitettu* (Därför har man ställt till med dessa rättegångar).

Demonstrativa pronomen i kasus

		Singularis			Pluralis	
Nominativ	tämä	tuo	se	nämät	nuot	net
Genitiv	tämän	tuon	sen	näitten	nuitten	niitten
Partitiv	tätä	tuota	sitä	näitä	nuita	niitä
Essiv	tänä	tuona	sinä	näinä	nuina	niinä
Translativ	täksi	tuoksi	siksi	näiksi	nuiksi	niiksi
Inessiv	tässä	tuossa	siinä	näissä	nuissa	niissä
Elativ	tästä	tuosta	siittä	näistä	nuista	niistä
Illativ	tähhään/tähän	tuohon	siihen	näihiin	nuihiin	niihiin

Adessiv	tällä	tuola	sillä	näilä	nuila	niilä
Ablativ	tältä	tuolta	siltä	näiltä	nuilta	niiltä
Allativ	tälle	tuole	sille	näile	nuile	niile

Reflexiva pronomen

Reflexiva former som bl a uttrycker ”mig själv” skapas med ordet *itte* samt kasus och ägarändelse.

Sie piät *itteästi* rikhaana./Du anser dig vara rik.
 Seku mie *ittekse*ni tässä olen./Jag är här för ro skull för mig själv.
 Kysy *itteltästi*!/Fråga dig själv!
 Syyttäkää *itteänne*!/Skyll er själva!
 Se oon hommanu *ittelensä* rahhaa!/Han har fixat pengar åt sig själv.
 Mie haluan olla *ittekse*ni! /Jag vill vara för mig själv.

Itte (själv, själva, självaste) som indefinit pronomen:

Mie havattin sen *itte*./Jag såg det själv.
 Se kääntyy *itte* kuninkhaan puohleen./Han vände sig till självaste kungen.

Reciproka pronomen

”Varandra” uttrycks med det reciproka *toinen–toinen*. *Met ajama toinen toisen piiliä* (Vi kör varandras bilar). *Rakastakaa toinen toista!* (Älska varandra!) *Toinen antaa toisele* (Den ene ger den andre). *Toinen* i pluralis + px (possesivt suffix): *Met tykkäämä toisistamme*. Vi tycker om varandra.

toinen kan vara oböjt i singularis + px:

Tykkäämä toinen toisestamme.

Relativa pronomen

Joka (som, vilken) är det relativa pronomen som används mest. *Joka* pekar bakåt. Det andra relativa pronominet är *mikä* (som, vilken). *Joka* syftar ofta på levande varelser, *mikä* på en sats och används som förstärkningsord i superlativuttryck.

Relativpronomen i satser.

Joka (som, vilken). Vilket kasus? Det beror på dess funktion och numerus bestäms av det ord som pronominet syftar på.

Tapahumasta, *josta* kerroin olen saanu Kallelta. (Händelsen, som jag berättade om har jag hört av Kalle)

Runoista, *jotka/jokka* lainasin, sain nauttia. (Dikterna, som jag lånade fick jag njuta av)

Mikä (som, vilken)

Relativpronomen:

1. Korrelatet är en sats:

Tyär valmistu äsken lääkäriksi, *mikä* oli suuri asia. (Flickan blev klar som läkare, vilket var en stor händelse)

Sato lunta valtavasti, *minkä* takia en päässy sinne. (Det snöade väldigt, vilket gjorde att jag inte kunde komma dit)

2. Korrelatet är ett pronomen som pekar på ett abstrakt begrepp:

Se, *mitä* väität oon totta. (Det, som du hävdar är sant)

Mie tehin kaiken, *minkä* saatoin. (Jag gjorde allt det jag förmådde)

3. Korrelatet finns i *mikä*:

Sano *mitä* meinaat! (Säg det du menar!)

Minkä hoiat, hoia se nyt! (Det du ska sköta, sköt det nu!)

4. Då relativpronominet syftar på superlativ:

Tämä oon parhaita kirjoja, *mitä* (minkä) olen lukenu. (Det här är/en av de bästa böckerna/den bästa boken/ jag läst)

5. Relativpronominet står i singularis när det är kollektiva ord:

Väki, *joka* tuli. (Folket som kom)

6. Relativpronominet står i pluralis när korrelatet är ett grundtal:

Kaks ihmistä, *jotka* mainoit. (Två människor som förundrade sig)

***Joka* i kasus**

	Singularis	Pluralis
Nominativ	joka	jokka
Genitiv	jonka	joittenka
Partitiv	jota	joita
Essiv	jona	joina
Translativ	joksi	joiksi
Inessiv	jossa	joissa
Elativ	josta	joista
Illativ	johonka	joihinka
Adessiv	jolla	joila
Ablativ	jolta	joilta
Allativ	jolle	joilekka

***Mikä* i kasus**

	Singularis	Pluralis
Nominativ	mikä	mitkä/mikkä
Genitiv	minkä	minkä
Partitiv	mitä	mitä
Essiv	minä	minä
Translativ	miksi	miksi
Inessiv	missä	missä
Elativ	mistä	mistä
Illativ	mihinkä	mihinkä

Adessiv	millä	millä
Ablativ	miltä	miltä
Allativ	mille	mille

Ex: *Se oon kaikkiin paras harripaikka, minkä mie tiän* (Det är den absolut bästa harrplatsen som jag känner till). *Tässä oon paperit, mikkä sie mulle lähätit* (Här är pappren som du sände mig).

Interrogativa pronomen

Frågeorden är mycket oregelbundna i meänkieli. Frågeorden är: *Kukas / Kuas*.

Kukas tuo oon, se kysy ko ei tieny kuka se oli / Vem är den där, frågade han då han inte visste vem det var.

OBS: *Kukas* i huvudsats och *kuka* i bisats.

Mikäs

Kumpikos

Kumpanen

Frågeorden böjs i kasus enl följande:

	Singularis		Pluralis	
Nominativ	kukas	mikäs	kukkas	mikkäs
Genitiv	kenenkäs	minkäs	keittenkäs	
Partitiv	ketäs	mitäs	keitäs	
Essiv	kenheenä	minhäänä	kenheinä	
Translativ	keneksi	miksi	keiksikös	
Inessiv	kenessä	missä	keissäskös	
Elativ	kenestä	mistä	keistäkös	
Illativ	kenheesheen		keihiinkös	

Adessiv	kellä	millä	keiläkös
Ablativ	keltä	miltä	keiltäkös
Allativ	kelle	mille	keilekös

Indefinita pronomen

De obestämda pronomina är många och flera av deras former i olika kasus saknas i vardagligt språk, men är fullt användbara i skriftspråk och bör användas mer för att berika och utveckla språket. Jag vill därför nedan ange olika former av dessa pronomen.

Dessa är:

itte	själv
joku	någon
jokin	något
jompikumpi	någondera
kuki, ittekukanenki	var och en
kumpiki	båda
kumpanenki	bägge
kukhaan	vem manne
kenenkhään	vems manne
mikhään	vad manne
kumpikhaan	ingen av de två
joka	den som
jokhainen	var och en
kaikin	alla
molemat	båda
moni	mången
toinen	den ena

***Joku* i kasus**

	Singularis	Pluralis
Nominativ	joku	jokku
Genitiv	jonku	joittenkuitten
Partitiv	jotakuta	joitakuita
Essiv	jonakuna	joinakuina
Translativ	joksikuksi	joiksikuiksi
Inessiv	jossakussa	joissakuissa
Elativ	jostakusta	joistakuista
Illativ	johhoonkuhhuun	joihhiinkuihhiin
Adessiv	jollakulla	joilakuila
Ablativ	joltakulta	joiltakulta
Allativ	jollekulle	joilekuile

***Ei kukhaan (ingen)* i kasus**

	Singularis	Pluralis
Nominativ	ei kukhaan	ei kethään
Genitiv	ei kenenkhään	ei keittenkhään
Partitiv	ei kethään	ei kethään
Essiv	ei kenhään	ei keinäkhään
Translativ	ei keneksikhään	ei keiksikhään
Inessiv	ei kenessäkhään	ei kenheissäkhään
Elativ	ei kenestäkhään	ei kenheistäkhään

Illativ	ei kenheesheenkään	ei kenheishiinkään
Adessiv	ei kelläkhään	ei keiläkhään
Ablativ	ei keltäkhään	ei kenheiltäkhään
Allativ	ei kellekhään	ei keilekhään

***Jompikumpi* (någon av de två) i kasus**

	Singularis	Pluralis
Nominativ	jompikumpi	jommatkummat
Genitiv	jommankumman	jommittenkummitten
Partitiv	jompaakumpaa	jompiakumpia
Essiv	jompanakumpana	jompinakumpina
Translativ	jommaksikumaksi	jommiksikummiiksi
Inessiv	jommassakummassa	jommissakummissa
Elativ	jommastakummasta	jommistakummista
Illativ	jomphaankumphaan	jomphiinkumphiin
Adessiv	jommalakummala	jommilakummila
Ablativ	jommaltakummalta	jommiltakummilta
Allativ	jommalekummale	jommilekummile

1. Substantivisk användning:

a) om personer

Ex: sain sen joltakulta. (Jag fick det av någon)

b) *jokin* om ting och begrepp

Ootan *jotaki*. (Jag väntar på något)

2. Adjektiv (som attribut)

Ex: Kuulin sen *joltakulta/joltaki*. (Hörde det av någon)

Mie homman *jonku* konstin. (Jag hittar på något sätt)

3. Antal (några, någon enda: *joku/jokunen*)

Ex: vain *joku* harva sinne pääsee. (Bara någon enstaka slipper in där)

Jokunen marja. (Några få bär)

4. *joku, jokin, yks* (varken talaren eller lyssnaren vet)

Sanat oon *yhestä* (talaren vet, men inte lyssnaren) meänkielisestä kirjasta. (Orden är hämtade från en meänkielispråkig bok).

Sanat oon *jostaki* meänkielisestä kirjasta. (Orden är hämtade från någon [vilken som helst] meänkielispråkig bok)

RÄKNEORD

Räkneorden svarar på frågan hur många. Då använder vi grundtal. Men om vi ska säga vilken i ordningen, använder vi ordningstal. *Kolme* (tre) är ett grundtal och *kolmas* (den tredje) är ett ordningstal. De böjs som vanligt i kasus.

Tabell för *kolme* (tre) och *neljä* (fyra)

	Grundtal		Ordningstal	
Nominativ	kolme	neljä	kolmas	neljäs
Genitiv	kolmen	neljän	kolmanen	neljänen
Partitiv	kolmea	neljää	kolmatta	neljättä
Essiv	kolmena	neljänä	kolmantenna	neljäntenä
Translativ	kolmeksi	neljäksi	kolmaneksi	neljäneksi

Inessiv	kolmessa	neljässä	kolmanessa	neljänessä
Elativ	kolmesta	neljästä	kolmanesta	neljänestä
Illativ	kolmeen	neljään	kolmantheen	neljäntheen
Adessiv	kolmella	neljällä	kolmanella	neljänellä
Ablativ	kolmelta	neljältä	kolmanelta	neljäneltä
Allativ	kolmele	neljäle	kolmanelle	neljänelle

Tabell för *yks* (ett) och *kaks* (två)

	Grundtal		Ordningstal	
Nominativ	yks	kaks	ensimäinen	toinen
Genitiv	yhen	kahen	ensimäisen	toisen
Partitiv	yhtä	kahta	ensimäistä	toista
Essiv	yhtenä	kahtena	ensimäisenä	toisena
Translativ	yheksi	kaheksi	ensimäiseksi	toiseksi
Inessiv	yhessä	kahessa	ensimäisessä	toisessa
Elativ	yhestä	kahesta	ensimäisestä	toisesta
Illativ	yhteen	kahteen	ensimäisheen	toisheen
Adessiv	yhelä	kahela	ensimäiselä	toisela
Ablativ	yheltä	kahelta	ensimäiseltä	toiselta
Allativ	kolmele	neljäle	kolmanelle	neljänelle

VERB

Med hjälp av verben kan man uttrycka handlingar och händelser. Det finns fyra tidsformer av verb. Två är enkla: presens och imperfektum, två är sammansatta: perfektum och pluskvamperfektum. Till skillnad från nomen har verb

kasusformer endast i några få fall. Man uttrycker sig ofta i passiva verbformer i meänkieli. Mer om det senare.

Böjningsstammar

Det finns fem olika grupper av verb som kan tjäna som typer, nämligen *antaa* (ge), *huomata* (märka), *saa'a* (få), *nousta* (stiga upp) och *tulla* (komma).

Antaa (ge)

Anta/a- verben har en infinitivstam, till vilken ändelserna fogas. Stadieväxling förekommer förstås.

Konsonantstammen får man genom att sätta verbet i 3. pers. imperativ. I detta fall har verbet bara vokalstam: *antaa* är 3. pers. sing. presens. Man tar bort personändelsen. Kvar blir *anta-* som är vokalstammen. *Antakhoon* är 3. pers. sing. imperativ. Om vi tar bort *-khoon* får vi kvar *anta-*. Det är verbets vokalstam. Ingen konsonantstam.

Infinitiv		1. pers. singularis	3. pers. singularis
antaa	ge	annan	antaa
alka/a	börja	alan	alkaa
käsittää	förstå	käsitän	käsittää
ymmärtää	förstå	ymmärän	ymmärtää
unheuttaa	glömma	unheutan	unheuttaa
herättää	väcka	herätän	herättää

Huomata (märka, lägga märke till)

Detta utgör en viktig och stor grupp av verb. *Huomata*-verben byter *-t:et* mot *-a/-ä* i böjningsstammen. Det blir stadieväxling i själva infinitivstammen, inte i böjningsstammen. Om vi tillämpar ovan beskrivna sätt att få vokal- resp konsonantstam blir det: *huoma-* och *huomat-*.

Infinitiv		1. pers. singularis	3. pers. singularis
<i>huomata</i>	märka	<i>huomaan</i>	<i>huomaa</i>
<i>hypätä</i>	hoppa	<i>hyppään</i>	<i>hyppää</i>
<i>tarjota</i>	bjuda ut	<i>tarjoan</i>	<i>tarjoaa</i>
<i>haluta</i>	vilja	<i>halvan/haluan</i>	<i>halvaa/haluaa</i>
<i>pölätä</i>	vara rädd för	<i>pölkään</i>	<i>pölkää</i>
<i>määrätä</i>	bestämma	<i>määrään</i>	<i>määrää</i>
<i>veikata</i>	slå vad	<i>veikkaan</i>	<i>veikkaa</i>
<i>hakata</i>	hugga	<i>hakkaan</i>	<i>hakkaa</i>
<i>maata</i>	ligga	<i>makkaan</i>	<i>makkaa</i>
<i>kaota</i>	försvinna	<i>katoan</i>	<i>katoaa</i>

Saa'a (få)

Infinitiv		1. pers. singularis	3. pers. singularis
<i>saa'a</i>	gå	<i>saan</i>	<i>saapi</i>
<i>myyä</i>	sälja	<i>myyn</i>	<i>myypi</i>
<i>jua</i>	dricka	<i>juon</i>	<i>juopi</i>
<i>voia</i>	må	<i>voin</i>	<i>voipi</i>
<i>tehä</i>	göra	<i>tehen</i>	<i>tekkee</i>
<i>nähä</i>	se	<i>näen</i>	<i>näkkee</i>

OBS! 3. pers. sing: *saapi*. Inte *saapii*, som blir tårta på tårta. *-pi-* är ändelsen.

Nousta och tulla (stiga upp och komma)

Dessa två verb är likadana då de skapar böjningsstammen genom att lägga till ett *-e* på infinitivstammen. Stadieväxling sker i infinitivstammen. Jfr *huomata*-gruppen!

Infinitiv		1. pers. singularis	3. pers. singularis
<i>nousta</i>	stiga upp	<i>nousen</i>	<i>nousee</i>
<i>pestä</i>	tvätta	<i>pesen</i>	<i>pessee</i>
<i>tulla</i>	komma	<i>tulen</i>	<i>tullee</i>

<i>mennä</i>	gå	<i>menen</i>	<i>mennee</i>
<i>aatela</i>	tänka	<i>aattelen</i>	<i>aattelee</i>

Tarvita – Tarttea (behöva)

I fallet *tarvita* bildas böjningsstammen genom ett tillägg av *-te*.

Infinitiv		1. pers.singularis	3. pers.singularis
<i>tarttea/tarvita</i>	behöva	<i>tartten/tarvitten</i>	<i>tartteel/tarvittee</i>
<i>hallita</i>	regera	<i>hallitten</i>	<i>hallittee</i>
<i>häiritä</i>	störa	<i>häiriten</i>	<i>häirittee</i>

Vanheta (åldras)

En liten grupp verb har den egenheten att de bildar böjningsstammen genom att byta *-t:et* mot *-n*.

Dessa verb uttrycker växling och förvandling.

Infinitiv		1. pers. singularis	3. pers. singularis
<i>vanheta</i>	åldras	<i>vanhenen</i>	<i>vanhenee</i>
<i>lämmetä</i>	bli varm	<i>lämpenen</i>	<i>lämpenee</i>
<i>paeta</i>	fly	<i>pakenen</i>	<i>pakenee</i>

TEMPUS

Presens

Presens uttrycker närvarande tid, ibland också påståenden av allmän karaktär (tågen går på räls), och futurum, det som kommer att hända.

<i>mie</i>	<i>tulen</i> (kommer)	<i>nukun</i> (sover)	<i>hyppään</i> (hoppas)
<i>sie</i>	<i>tulet</i>	<i>nukut</i>	<i>hyppäät</i>
<i>selhään</i>	<i>tullee</i>	<i>nukkuu</i>	<i>hyppää</i>
<i>met</i>	<i>tulema</i>	<i>nukuma</i>	<i>hyppäämä</i>

<i>tet</i>	<i>tuletta</i>	<i>nukutta</i>	<i>hyppäättä</i>
<i>net/het</i>	<i>tuleva</i>	<i>nukkuva</i>	<i>hyppäävä</i>

När något inte händer uttrycks på följande sätt:

<i>mie</i>	<i>en tule</i> (kommer inte)	<i>en nuku</i> (sover inte)	<i>en hyppää</i> (hoppas inte)
<i>sie</i>	<i>et tule</i>	<i>et nuku</i>	<i>et hyppää</i>
<i>se/hään</i>	<i>ei tule</i>	<i>ei nuku</i>	<i>ei hyppää</i>
<i>met</i>	<i>emmä tule</i>	<i>emmä nuku</i>	<i>emmä hyppää</i>
<i>tet</i>	<i>että tule</i>	<i>että nuku</i>	<i>että hyppää</i>
<i>net/het</i>	<i>ei tule</i>	<i>ei nuku</i>	<i>ei hyppää</i>

Imperfektum

Imperfektum uttrycker en handling i förfluten tid, något som nyss hände, eller för en tid sedan. Imperfektum bildas med hjälp av ändelsen *-i* som man fogar till stammen. Observera stadieväxlingen! Observera att imperfekt *-i* saknas i *antaa*- verbet, 1. pers. sing, i talspråk ofta i 1. och 3. pers. plur!

Antaa, saa'a, nousta i imperfektum – om något som hänt.

<i>mie</i>	<i>annoin</i>	<i>sain</i>	<i>nousin</i>
<i>sie</i>	<i>annoit</i>	<i>sait</i>	<i>nousit</i>
<i>se/hään</i>	<i>anto</i>	<i>sai</i>	<i>nousi</i>
<i>met</i>	<i>annoima</i>	<i>saima</i>	<i>nousima</i>
<i>tet</i>	<i>annoitta</i>	<i>saitta</i>	<i>nousitta</i>
<i>net/het</i>	<i>annoit</i>	<i>sait</i>	<i>nousit</i>

Antaa, saa'a, nousta i imperfektum – om något som inte hänt.

<i>mie</i>	<i>en antanu</i>	<i>en saanu</i>	<i>en noussu</i>
<i>sie</i>	<i>et antanu</i>	<i>et saanu</i>	<i>et noussu</i>
<i>se/hään</i>	<i>ei antanu</i>	<i>ei saanu</i>	<i>ei noussu</i>
<i>met</i>	<i>emmä antanheet</i>	<i>emmä saahneet</i>	<i>emmä nousheet</i>
<i>tet</i>	<i>että antanheet</i>	<i>että saahneet</i>	<i>että nousheet</i>
<i>net/het</i>	<i>ei antanheet</i>	<i>ei saahneet</i>	<i>ei nousheet</i>

SAMMANSATTA TEMPUS

Perfektum

Perfektum bildas med verbet *olla* böjt i presens och perfekt particip av huvud verbet, som böjs i singularis eller pluralis, beroende på vilket subjektet är. Participändelsen är *-nu* och *-ny*. Ändelsen fogas till infinitivstammen. Om den slutar på konsonant uppstår ljudväxling enligt följande:

1. Om stammen slutar på *l, r, s* ändras ändelsens *-n* till samma konsonant som i slutet
2. Om konsonanten är *-t*, bortfaller detta.

Exempel på verb

Perfekt particip

antaa	ge	antanu
itkeä	gråta	itkeny
saa'a	få	saanu
myyä	sälja	myynny
nousta	stiga upp	noussu
tulla	komma	tullu
olla	vara	ollu
purra	bita	purru
huomata	lägga märke till	huomannu
tarvita	behöva	tarvinnu
havata	varsebli	havannu

Man bildar böjningsstammen genom att ta bort *-nu*, *-ny* och i pluralis sätta *-nee* i stället + *-t* som är tecknet för pluralis.

Perfektum i de olika personerna i jakande satser

<i>mie olen</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sie olet</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sel/hään oon</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>met olema</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>tet oletta</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>net/het oon</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>

Perfektum i de olika personerna i nekande satser

<i>mie en ole</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sie et ole</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sel/hään ei ole</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>met emmä ole</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>tet että ole</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>net/het ei ole</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>

Pluskvamperfektum

Pluskvamperfektum bildas med verbet *olla* som böjs i imperfekt; sedan lägger man till perfekt particip på samma sätt som ovan. Med detta sammansatta tempus kan man uttrycka att en handling inträffat före en viss tid i föfluten tid. Ex. *Mie olin tullu* (Jag hade kommit).

Pluskvamperfektum i de olika personerna i jakande satser

<i>mie olin</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sie olit</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sel/hään oli</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>met olima</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>tet olitta</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>net/het olit</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>

Pluskvamperfektum i de olika personerna i nekande satser

<i>mie en ollu</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>sie et ollu</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>selhään ei ollu</i>	<i>ostanu</i>	<i>tullu</i>	<i>hypäny</i>
<i>met emmä olheet</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>tet että olheet</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>
<i>net/het ei olheet</i>	<i>ostanheet</i>	<i>tulheet</i>	<i>hypähneet</i>

PASSIVA FORMER AV VERB

Man uttrycker sig ofta i passiva verbformer i meänkieli. En okänd eller obestämd person gör något, eller ”man” gör en sak, säger, menar. I meänkieli finns inget subjektsord utan man använder passivändelserna *-tta*, *-ttä* eller *-ta*, *-tä* och en alldeles egen personändelse: *-n*: *sanothaan*: det sägs. I vissa dialekter används passiv så mycket att det blir tokroligt. Först åt gästerna och sedan diskade man. *Ensin viehraat söit ja sitte tiskathiin*. Dialektalt skulle det kunna sägas så här: *Ensin viehraat syöthiin ja sitte tiskathiin*.

Man kan också nyttja 3. pers. sing när man vill uttrycka satser som: ibland sägs det: *joskus kuulee, ette*. Det senaste exemplet är egentligen inte passiv form. Den riktiga passiven finns i presens, imperfekt, perfektum och pluskvamperfektum. Dessutom finns den i modusformerna indikativ, konditionalis och imperativ.

Passiv presens

		Infinitiv	Passiv presens
huomata	märka	huomata	huomathan (man märker)
saa'a	få	saa'a	saa'aan, (även) saathan, saahan (man får)
nousta	stiga upp	nousta	noustaan (man stiger upp)
lämmetä	bli varm	lämmetä	lämmethään (man blir varm)
antaa	ge	antaa	annethaan (man ger)

Nekande former används på följande sätt:

Jakande	Nekande	
huomathan	ei huomata	man märker inte
osathan	ei osata	man kan inte
saa'aan	ei saa'a	man får inte
menhään	ei mennä	man får inte
nousthan	ei nousta	man stiger inte upp

Passiv imperfekt

Man gör den med passivändelserna *-t* eller *-tt* + imperfektändelsen *-i* och personändelsen *-n*. Man kan förenkla det hela genom att byta ut presens *-thaan/* (ibland *-haan*) *-thään* (ibland *-hään*) mot *-thiin*.

Exempel:

Infinitiv		Passiv presens	Passiv imperfektum
huomata	märka	huomathan	huomathiin
saa'a	få	saa'aan, (även) saahaan/saathan	saathiin
nousta	stiga upp	nousthan	nousthiin
lämmetä	bli varm	lämmethään	lämmethiin
antaa	ge	annethaan	annethiin

Nekande former

Jakande	Nekande	
huomathiin	ei huomattu	man märkte inte
osathiin	ei osattu	man kunde inte
saathiin	ei saatu	man fick inte
menthiin	ei menty	man för inte
nousthiin	ei noustu	man steg inte upp
olthiin	ei oltu	man var inte

Perfektum och pluskvamperfektum passiv

Man bildar perfektum och pluskvamperfektum passiv med hjälp av presens- och imperfektformerna i 3. person singularis av verbet *olla*, d v s (ha) av formerna *oon* (har) och *oli* (hade), som följs av perfekt particip i passiv. Detta sker på ett mycket enkelt sätt: byt ut *-iin* i imperfektum passiv mot *-u/-y*.

Exempel

Infinitiv		Imperfektum passiv	Perfektum particip passiv
huomata	märka	huomathiin	huomattu
saa'a	få	saathiin	saatu
nousta	stiga upp	nousthiin	noustu
lämmetä	bli varm	lämmethiin	lämmetty
antaa	ge	annethiin	annettu

oon sanottu (har sagts): perfektum passiv

oli sanottu (hade sagts): pluskvamperfektum passiv

Nekande former

Jakande

oon huomattu
oli huomattu
oon saatu
oli saatu
oon noustu
oli noustu
oon lämmetty
oli lämmetty
oon annettu
oli annettu

Nekande

ei ole huomattu
ei oltu huomattu
ei ole saatu
ei oltu saatu
ei ole noustu
ei oltu noustu
ei ole lämmetty
ei oltu lämmetty
ei ole annettu
ei oltu annettu

VERBETS MODUSFORMER

Verbets modusformer är fyra: indikativ, konditionalis, imperativ och potentialis. Modus anger förstås sättet som handlingen utförs på.

Indikativ

Indikativen är det vanligaste moduset och saknar ändelse.

Nyt mie ostan piilin	Nu köper jag en bil
Kaverit tuleva vasta illala	Kompisarna kommer först på kvällen
Missäs sie olet syntyny?	Var är du född?

Konditionalis

Konditionalis har ändelsen *-isi, -si, -s* och säger att handlingen är villkorlig: *Mie tulisin jos mie en olis niin väsyne* (Jag skulle komma om jag inte var så trött). Ändelsen fogas till böjningsstammen.

Mie tulisin	Jag skulle komma
Mie sanosin	Jag skulle säga
Sie tulisit	Du skulle komma
Se tulisi	Han skulle komma
Met tulisimme	Vi skulle komma
Tet puhusitta	Ni skulle tala
Net antasit	De skulle ge

antaa

-i faller bort: Mie antasin Jag skulle ge

tuntea

-e faller bort: Mie tuntisin Jag skulle känna

huomata

vokal förkortas: Mie huomaisin Jag skulle lägga märke till

saa'a

bortfall av vokal: Mie saisin Jag skulle få

nousta

-e faller bort: Mie nousisin Jag skulle stiga upp

Nekande former skapas med hjälp av *en, et, ei* + huvud verbet med *-is, -s* och utan personändelse.

En tulis
Et tulis
Emmä söis
Että halvais
Ei menis

Imperativ

1. person	singularis
ingen imperativform	pluralis <i>sanoma, laukoma, menemä</i>
<i>-sano/-thaan, men/-hään</i>
2. person	samma som verbets böjningsstam, svagstadium
<i>sano, lauko, mene</i>	<i>sano/kaa, laukko/kaa, men/kää</i>
3. person	<i>sano/khoon</i>	<i>sano/khoot, laukkot/khoot, men/khööt</i>

Fler exempel:

Infinitiv	Imperativ sing	Imperativ plur
antaa	anna, antakhoon	antakaa, antakhoot
huomata	huomaa, huomatkhoon	huomatkaa, huomatkhoot
saa'a	saakhoon	saakhoot
tulla	tule, tulkhoon	tulkaa, tulkhoot
nousta	nouse, nouskhoon	nouskaa, nouskhoot

Nekande imperativ i 2. person singularis bildas med ordet *älä* framför en jakande form:

antaa	älä anna
huomaa	älä huomaa
saa'a	älä saa
tulla	älä tule
nousta	älä nouse

Övriga nekande imperativer får man genom att man till stammen *äl* och *emmä*, lägger en imperativändelse, verbets infinitivstam och ändelsen *-kol/-kö*.

De nekande orden blir i 3. pers. sing: *älkhöön*, 1. pers. plur: *emmä*, 2. pers. plur: *älkää* och 3. pers. plur: *älkhööt*.

Exempel:

Älä anna sille!	Ge inte åt honom!
Älkää huomatto!	Uppmärksamma inte!
Emmä välitä!	Låt oss inte bry oss!
Jos joo niin olkhoon!	Om ja så må det ske!
Jos ei niin älkhöön!	Om nej så må det ej ske!

Potentialis

Potentialis är nästan helt okänt i meänkieli. Det kan förekomma i presens i uttryck som:

Missä lienee! Var han nu torde vara.

Infinitiv

Infinitiverna har inga personändelser. De har däremot ändelser som anger deras funktioner. De kan också ha funktionen av substantiva verbformer medan participen är adjektiva. Det finns flera olika infinitiver. Den första har två former, den andra två och den tredje fem former.

Infinitiv I

Den första infinitiven är den vanligaste och uttrycker vad man kan resp vad man inte kan göra. Infinitiv I är grundformen för verbet.

Obs! I svenskan kan man börja en mening med infinitiv: ”Att hitta hem var inte svårt”. Den har påverkat meänkieli så att vi ibland börjar en mening med infinitiv I: ”Löytää kotia ei ollu helppoa”. Men det är inte riktigt i enlighet med vår grammatik.

Mie	saatan (saattaa)	en saata	nukkua	jua	syä
Sie	ossaat (osata)	et ossaa	tulla	jua	syä
Se/hään	saattaa	ei saata	nousta	jua	syä
Met	saatama	emma saata	antaa	jua	syä
Tet	saatatta	että saata	huomata	jua	syä
Net/het	saattava	ei saata	mennä	jua	syä

Infinitiv I kan också stå i translativ. Dess kännetecken är *-kse* + ägarändelse. Denna form av infinitiv är ovanlig i meänkieli men kan och bör utvecklas.

Stam	Inf	Kasus	Ägarändelse
Sano	a	kse	ni

Här följer exempel på hur vi använder infinitiv I.

1. Subjekt eller bestämning till subjektet:

Helppo sanoa (subj)/Lätt att säga.

Sulla oon syytä kattoo (bestämning) asiata./Du har orsak att titta på saken.

2. Objekt eller bestämning till det:

Meinaan lähteä. (obj)/Jag tänker gå.

Reisaajat saava luvan lähteä täältä. (attr)/Resenräerna får lov att fara härifrån.

3. Som objekt till verben: *antaa, sallia, kärkeä*

Sallima sinun saa'a maholisuuen./Vi tillåter dig att ha en möjlighet.

4. Ibland för att ange ändamål:

Kaltiovesi oon kylmää jua./Källvattnet är kallt att dricka.

5. För att säga att något är på väg att hända:

Olipa käyä pahoin./Det var nära att gå galeit.

Translativ

1. Anger ändamål, syfte och avsikt med en handling:

Lähin rannale nähäkseni jäänlähön./Jag gick ner till stranden för att se islossningen.

2. Man kan också använda translativ av verbalsubstantiv *-minen*:

Meiltä lähätettiin sotien jälkeisiin nauloja toiseen puoleen rakentajien auttamiseksi. /Från oss skickades spik efter kriget till andra sidan för att hjälpa byggarna.

3. I betydelsen såvitt:

Muistaakseni sie silloin sanoit. /Såvitt jag minns sade du då.

4. Andra exempel: när personen det handlar om är underförstådd:

Tämä oon niin sanoaksenne villin hyvää. /Det här är så att säga väldigt bra.

5. Verbet *ottaa*:

Mie otan sen tehtäväkseni. /Jag tar det som min uppgift.

Infinitiv II

Infinitiv II förekommer i två kasus, inessiv och instruktiv: *-ssa/ -ssä*., då den uttrycker tid. Om den uttrycker sätt står den i instruktiv. Infinitiv II bildar man genom att byta första infinitivens *-a/ -ä* mot *-e*.

Exempel:

Sano/a	sano/e
Herät/ä	herät/e

Om det finns ett kort *-e* i stammen ändras det till *-i*. Ex: *lukea-luki/e-*

Exempel på infinitiv II: *Tuo tullessasi ja vie mennessäsi.* /Ta med då du kommer och för bort då du går.

Stam	Inf	Kasus	Ägarändelse	Tillägg
Sano	e	ssa	ni	då jag säger
Sano	e	ssa	sti	då du säger
Sano	tta	e	ssa	då man säger

Infinitiv III

Infinitiv III böjs i fem olika kasus:

Inessiv	(pågående handling)	sanomassa	hyppäämässä
Elativ	(rörelse)	sanomasta	hyppäämästä
Illativ	(börjar göra)	sanhoon/sanohmaan	hyppäähmään
Adessiv	(genom att)	sanomalla	hyppäämällä
Abessiv	(utan att)	sanomatta	hyppäämättä

Denna infinitiv kan kallas *-mal/-mä*-infinitiven. Man bildar infinitiv III helt enkelt genom att lägga nämnda ändelser på verbets böjningsstam. Inessiv i följande sammanhang:

1. Verben *olla* (vara) och *käyä* (vara någonstans på besök)

Tyttäret oon tekemässä läksyjä. / Flickorna läser läxor.

Pojat kävit kattomassa mummuu. / Pojkarna var och hälsade på mormor.

2. Verb som *juosta* (springa), *pistäytyä* (sticka in), *kävstä* (just titta in) i inessiv betyder att man återvänder efter att ha gjort det man skulle göra. Annars är det illativ av infinitiv III:

Käväsin kaupassa. (Var just till affären)

Istuima pöyissä. (Vi satt till bords)

OBS: *Istuima syöhmään.* (Vi satte oss för att äta, till bords, illativ)

3. Handlingar som inte är resultativa:

Luopua: Mie luovuin tehtävästä (=gjorde inte längre). (Jag avstod från uppgiften).

Kieltää: Meät kielethiin valokuvvaamasta. (Vi förbjöds att fotografera)

Varottaa: Meitä kläppiä varotethiin leekaamasta pluuviipiilin eessä. (Vi barn blev förbjudna att leka framför plogbilen)

Löytää: Mie löysin sen nukkumasta. (Jag fann honom sovande)

Illativ Inifinitiv III

1. Verb som uttrycker rörelse:

Mennä och *lähteä*:

Met *menimä* pellaahmaan sököö. (Vi for för att spela Texaspoker)

Pikkupappi *tuli* kastamhaan lapsen. (Byabönsläsaren kom för att döpa barnet).

OBS: kan också ange en kommande handling:

Kyllä mie *tulen* maksamhaan räkinkin. (Nog kommer jag att betala fakturan)

2. *Ruveta/ryhtyä*:

Silloin *ruvethiin* pesehmään navettaa. (Då började man tvätta ladugården)

Niin *ryhthyihin* heinätöihin. (Så började man jobba med höbärgningen)

3. *Följande verb*:

a) *kehotta/käskeä*: Michiä *kehotethiin* poistumhaan ja vaimoja käskethiin poijes. (Man uppmanade mannen att ge sig av och befallde kvinnorna att försvinna)

OBS: *Käskeä* även med genitiv + infinitiv I:

Poikien *käskethiin* poistua. (Pojkarna befalldes att gå i väg)

b) *pyytää*: Mie *pyyän* sinua tulehmaan. (Jag ber dig att komma)

c) *päästä*: Met *pääsimä* varsin jatkamhaan reisua. (Vi kunde genast fortsätta resan)

OBS: slippa/befrias blir *päästä* + elativ:

Met *pääsimä* tekemästä päätöksiä. (Vi slapp fatta beslut)

d) *jäää*: Mie pölkään, ette se jäi sinne palelemhaan. (Jag befarrar att han blev kvar där i kylan)

e) *jättää* Älä jätä piisiä palahmaan. (Lämna inte spisen att brinna)

f) *pystyä/kyetä*: *Mie olen varma, ette Meänmaan kieliraati pystyy ja kykenee hoitamahan kieltä.* (Jag är säker på att Meänmaa språkråd kan och förmår vårda språket.)

g) verb på *-ua, -yä* (intransitiva): *sattua* (råka), *tottua* (vänja sig vid), *onnistua* (lyckas), *joutua* (komma att), *taipua* (gå med på), *myöntyä* (samtycka)

h) adjektiv/particip: *valmis* (redo), *halukas* (villig), *haluton* (ovillig), *utelias* (nyfiken), *innokas* (ivrig)/ *innostunnu* (ivrig), *kiinnostunnu* (intresserad), *valtuutettu* (befullmäktigad), *velvolinen* (förpliktigad), *olla omiansa* (vara ägnad åt)

Olen innokas kuuntelemaan. (Jag är ivrig till att lyssna)

Net oon siihen valtuutettu. (De är befullmäktigade till att)

Abessiv + infinitiv III, som uttrycker utan att.

1. *Kirjottamatta ei saa kirjaa valhmiiksi.* (Utan att skriva får man inte boken klar.) *Puhumattaki asian ymmärtää.* (Utan att det sägs kan man ju förstå saken.)

2. Abessiv + nekande infinitiv, låta bli att, undgå att.

Parasta oon olla sanomatta mithään koko hommasta. (Det är bäst att låta bli att säga något om saken)

Kukhaan ei ole saattanu olla huomaamatta tätä. (Ingen har kunnat undvika att se detta)

3. Abessiv + infinitiv III svarar mot perfekt particip i svenskan om man har prefixet *-o* (ogjord) när verben är *olla, jäää, pysyä, jättää*.

Tämä homma saattaa jäää multa tekemättä. (Det här jobbet kan bli ogjort av mig)

4. Stående uttryck.

Siittä/jostaki, tästä huolimatta. (Oaktat)

Eppäilemättä (Otviveaktigt)

Kieltämättä (Onekligen)

Vältämättä (Oundvikligt)

Viipymättä (Utan dröjsmål)

Pubumattakhaan (Än mindre)

Infinitiv IV

Infinitiv IV är verbalsubstantiv som bildas av ett verb med ändelsen *-minen*. *Kalastaminen* (fiskande). Det böjs i olika kasus och används som ett vanligt substantiv i meänkieli.

Verbform + infinitiv IV i nominativ (*kulkeminen*) singularis och partitiv singularis (*kulkemista*).

1. olla med nominativ, en nödvändig handling:

Minun oli kiittäminen hyvää lääkeriä lääkheistä. (Jag hade den dutkiga läkaren att tacka för medicinen)

2. käyä och nominativ (går an):

Ovanligt i meänkieli:

Sinun käypi itte meneminen. (Det går an för dig att själv gå)

3. olla med partitiv, nekande, tvivlande i betydelse:

Kenenkhään ei ole sinne menemistä. (Inte värt för någon att gå dit)

4. Oavbruten och pågående handling:

Susi *ulvo ulvomisthaan.* (Vargen tjöt oavbrutet)

-minen, verbalsubstantiv och substantiv (i alla kasus)

Pääsyn jonottaminen. (Köande för inträde/Att köa för inträde)

Hillojen kokoaminen. (Plockande av hjortron/Att plocka hjortron)

PARTICIP

Det finns två particip i meänkieli, I och II. De kan vara aktiva eller passiva och de böjs i kasus på samma sätt som substantiv. Particip I aktiv anger en ofullbordad handling.

Particip I

Aktiv

Exempel i några kasus:

	Singularis	Pluralis	
Nominativ	lukeva poika	lukevat pojat	läsande pojke/ar
Genitiv	lukevan pojan	lukevitten poitten	läsande pojkes/ars
Partitiv	lukevaa poikaa	lukevia poikia	läsande pojke/ar
Essiv	lukevanna poikana	lukevinna poikina	som läsande pojke/ar
Ackusativ	lukevan pojan	lukevat pojat	läsande pojke/ar
Translativ	lukevaksi pojaksi	lukeviksi poiksi	till läsande pojke/ar
Inessiv	lukevassa pojassa	lukevissa poissa	i läsande pojke/pojkar

Denna presens particip kan vi kalla *-va*, *-vä* och *-vi* -particip.

Passiv

Man kan bilda particip I i passiv genom att utgå från imperfektum passiv. Man byter ut *-hiin* mot *-al/-ä* och lägger till *-va*, *-vä*. Då får vi följande ändelser: *-ta-va*, *-tä-vä*, *-tta-va*, *-ttä-vä*, *-ta-vi*, *-tä-vi*, *-tta-vi*, *-ttä-vi*.

Sano/ta/va asia

måste, bör och ska sägas

kan sägas, kommer att sägas, sägs och blir sagt

Exempel på verb:

Infinitiv	Impf. pass	Pres. part. pass
selittää	selitethiin	selitettävä
huomata	huomathiin	huomattava
jua	juothiin	juotava
aatela	aatelthiin	aateltava

Dessa former böjs i kasus som vanligt.

Particip II

Aktiv

Particip II aktiv anger en handling som är fullbordad.

	Singularis	Pluralis	
Nominativ	lukenu poika	lukehneet pojat	beläst/-a pojke/-ar
Genitiv	lukehneen pojan	lukehneitten poitten	
Partitiv	lukenutta poikaa	lukehneita poikia	
Essiv	lukehneena poikana	lukehneina poikina	
osv			

Particip II används i sammansatta tidsformer. *Mie olen sanonu* (Jag har sagt). Bildandet är precis som när det gäller det aktiva participet i perfektum: *-nu, -ny, -nee, -nei*, som kan förändras i enlighet med ljudreglerna: *-lu, -ly, -lee, -lei, -ru, -ry, -ree, -rei, -su, -sy, -see, -sei*.

Passiv

Particip II pass. anger för det mesta en fullbordad handling och personen är obestämd. För det passiva participet finns förstås *-(t)tu* och *-(t)ty*.

Nominativ	luettu preivi	luetut preivit	läst brev/ -a brev
Genitiv		luetun preivin	
		luetuitten preivitten/luettujen preivien	
Partitiv	luettua preiviä	luettuja preiviä	
Essiv	luettuna preivinä	luettuina preivinä	
Ackusativ I	luetun preivin	luetut preivit	
	luettu preivi		

Participial konstruktion

Med en participalkonstruktion kan man förkorta *ette*-sats, vars funktioner är att vara objekt till sådana verb som *nähä* (se), *kuula* (höra), *uskoa* (tro), *sanoa* (säga).

Exempel:

Näen sinun itkevän. Jag ser dig gråta.
Kuulin lapsen itkenheen. Jag hörde att barnet gråtit.

Det finns fler participala konstruktioner i finskan, som även kan användas i meänkieli.

- verb
- postpositioner eller ord efter
- prepositioner eller ord före
- konjunktioner eller bindeord
- interjektioner eller rop

ADVERB

Adverben behövs när man skall förklara när, var, hur, varför och på vad för sätt eller på vilket sätt något har hänt. Ex: *Nyt se tullee* (Nu kommer han). *Se jo meni* (Han gick redan).

Andra adverb

Exempel:

ennen	förr
ulos	ut
sisäle	in
kotoa	hemifrån

Adverbena bildas för det mesta med ändelsen *-sti* med stadväxling.

-sti-adverb:

useasti	ofta
huonosti	illa
villisti	oerhört
hithaasti	långsamt
voimakhaasti	starkt

Adverbena kan kompareras. Komparativen kan man bilda genom att byta ut *-mpi* mot *-min*.

Ex: *hias, hithaampi*. Adverb: *hithaamin*. Superlativ fås genom att man byter ut *-in* mot *-imin*.

Ex: *hias, hithaampi, hithain*. Adverb: *hithaimin*.

Fler adverb

Anger plats:

alas	ner
eessä	före
kaukana	långt borta
poijessa	borta
täälä, täältä, tänne	här, härifrån, hit
sielä, sieltä, sinne	där, därifrån, dit
tuola, tuolta, tuone	där, därifrån, dit

Anger tid:

varhain	tidigt
aina	alltid
ennen	förr
huomena	i morgon
eilen	i går

Anger mått, grad av:

aika	ganska
sangen	mycket
aivan	alldeles

Anger sätt:

hiljaa	tyst
näin	så här
yksin	ensam
hyvin	bra
ilmaseksi	gratis
ittesthään	av sig själv

Modala adverb

kans	även
tietenki	förstås
vain	bara
ainaski	åtminstone
jopa	rentav
juuri	just

POSTPOSITIONER OCH PREPOSITIONER

Postpositioner, ord efter

Postpositionerna är speciella för meänkieli. De skiljer sig från adverbena genom att inte betyda något om de står ensamma. De kräver genitiv eller partitiv. De står alltså efter det ord de styr. Både post- och prepositioner är ursprungliga substantiv och står därför i lokalkasus när de skall ange plats och tid. De står ofta i genitiv och partitiv.

OBS:

När det handlar om en plats vid något gäller inre lokalkasus samt yttre:

vieressä, vierestä, vieheen och vierellä, viereltä, vierele

Exempel:

VIERESSÄ: Mie istun nyt pöyän vieressä. (Jag sitter nu bredvid bordet)

KOHALA: Toisela puolen väylää, meän kohala oon iso mänty. (På andra sidan älven mitt emot oss står en stor tall)

Meän kohalta se oon se ja sama. (För vår del gör det detsamma)

VARRELA: Joen varrela oon tansilava. (Vid bäcken finns en dansbana)

Kaikkia sattuu matkan varrela. (Allt möjligt händer under resans gång)

Minun elämäni varrela olen kokenu sen. (Det har jag erfarit på min levnadsväg)

LAIASSA: Tien laiassa makasi poro. (En ren låg bredvid vägen)

LAITHAAN: Karkean laithaan oon rakenettu lato. (Man har byggt en lada vid ängen)

RINNALA: Kirjottamisen rinnala mie luen. (Vid sidan av skrivande läser jag)

Postpositioner och genitiv:

Eessä, eestä, etheen, eellä, eele (framför)

EESSÄ: Sinä se taas istuu teeveen eessä. (Där sitter han igen framför TV:n)

EESTÄ: Mene poijes pluuvin eestä! (Bort från att stå framför plogen!)

ETHEEN: Kattoo etheesti. (Se framför dig)

EUSTALA: Koulun eustala oon aita. (Framför skolan finns ett staket)

Sisäpuolela, sisäpuolelta, sisäpuolele, ulkopuolela, ulkopuolelta, ulkopuolele, yläpuolela, yläpuolelta, yläpuolele osv (innanför, utanför, ovanför, nedanför)

Lintu nousi lalvojen yläpuolele. (Fågeln steg ovanför trädtopparna)

Jäljessä, jäljestä, jälkbeen (efter)/ ***Perässä, perästä, perälä*** (efter)

JÄLJESSÄ: Met olema Suomesta jäljessä. (Vi ligger efter Finland)

PERÄSSÄ: Poika juoksi karrön perässä. (Pojken sprang framför karran)

Joukossa/keskuuessa/parissa (bland)

JOUKOSSA: Mie triivastun niitten joukossa. (Jag trivs bland dem)

Poikien joukosta löytyy kaveria. (Bland pojarna hittade man kompisar)

PARISSA: Mene viishaitheen parhiin. (Gå bland de visa)

Ympärillä (kring, omkring)

YMPÄRILLÄ: Met hakkasimma roskia talon ympäriltä. (Vi högg bort skräp runt huset)

Välissä, välistä, välhiin, välilä: (mellan)

VÄLISSÄ: Rivien välissä. (Mellan raderna)

Rannan ja talon välilä. (Mellan stranden och huset)

Niitten välilä synty tappelu. (Mellan dem blev det slagsmål)

Keskelä, keskeltä, keskele (mitt, under) är också prepositioner som har partitiv.

Keskelä tietä. (Mitt på vägen)

Keskelä päivää. (Mitt på dagen)

OBS: Alltid partitiv när det är frågan om tid.

Kesken (mitt under) är en preposition med genitiv:

KESKEN: Kaiken kesken. (Mitt i allt)

Som postposition:

KESKEN: Meän kesken. (Oss emellan)

Kahen kesken. (På tuman hand)

Lähelä, läheltä,, lähele, likelä, likeltä, likele (nära) är prepositioner med partitiv.

LÄHELÄ: Älä mene likele pluuviipiiliä! (Gå inte nära plogbilen!)

Även komparativa former:

Tämä oon minun mieltä lähinä. (Det här är närmast mitt hjärta.)

Älä mene likemäksi kaltiota. (Gå inte närmare källan.)

Vasthaan/vastassa (emot) post- och prepositioner med partitiv:

VASTHAAN: Tulen sinua vasthaan. (Jag kommer och möter dig.)

Ole vastassa meitä! (Kom och möt oss!)

Vasten (mot) som pre- och postpositioner:

VASTEN: Panen traput seinää vasten! (Jag ställer stegen mot väggen.)

Kivet kuvastuit väylän vettä vasten. (Stenarna speglades mot älvens vatten.)

Vastoin (mot, i strid med):

VASTOIN: Se oon vastoin meän tahtoa. (Det står i strid med vår vilja.)

Kohti, koben (i riktning mot) både pre- och postposition:

KOHTI/KOHEN: Vene liikku kohti Väylänpään valoa. (Båten rörde sig i riktning mot lyset från Väylänpää.)

Kaks pottua henkeä kohin. (Två potatisar per person)

Kobthaan (gentemot) som postposition som anger inställning:

KOHTHAAN: Net oon olheet siivoja meitä kohthaan. (De har varit snälla mot oss)

Päin (i riktning mot):

PÄIN: Ajoin päin seinää. (Jag körde mot väggen)

Ilman (utan):

Abessiv:

OBS: *ilman* skall inte användas om abessiv används:

Joka kurittaa kasuaa se kunniatta kuolee. (Den som utan fostran växer dör utan ära) eller *Joka ilman kuria kasuaa se ilman kunniata kuolee.*

Ilman + partitiv:

ILMAN: Ilman kelloa ei tiä aikaa. (Utan klocka vet man inte vad tiden lider.)

Vaila, vaile (helt utan) är både pre- och postposition:

VAILA: Olen nyt taloa vaila/vaila taloa. (Jag är nu utan hus.)

Nimitystä vaila. (Utan utnämning)

Paitti, ett annat ord för utan:

PAITTI: Päätös paitti jäseniä. (Beslut utan medlemmar)

Lukhuun ottamatta (utan) + partitivobjekt:

Lukhuun ottamatta minua. (Utan mig)

SAMMANFATTNING

Fler exempel:

Genitiv

(Sen ...)

aikana	under någons tid
alla	under något
eelä	framför
eessä	framför
halki	genom
hyväksi/hyäksi	till förmån för
kans	tillsammans med
kautta	genom
keskelä	mitt i
likelä	nära
läpi	genom
myötä	med
perässä	efter
poikki	över
puolela	på någons sida
päässä	på – avstånd
takana	bakom
tähen, vuoksi	för – skull
yli	över
ympäri	runt

Partitiv

alas (trappuja alas)	ned (nedför trapporna)
kohin (taloa kohin)	i riktning mot (huset)
pitkin (siltaa pitkin)	längs (bron)
vasthaan (meitä)	mot (oss)
vastapäätä (sinua)	mitt emot (dig)
ylös (törmää ylös)	uppför (backen)

Illativ

asti (siihen asti)	ända (därhän)
päin (tännepäin)	mot, åt (det här hållet)
käsin	mot, åt

Prepositioner, ord före

Prepositionerna fungerar på samma sätt som postpositionerna men står före ordet de styr. Även prepositionen används med genitiv och partitiv.

Genitiv

alle	under
halki	genom
kautta	genom
läpi	genom

Exempel:

Mie menin halki suuren mettän
Kautta aikojen

Jag gick genom en stor skog
Genom tiderna

Partitiv

ennen	före
ilman	utan
keskelä	mitt i
likelä	nära
pitkin	längs
vasten	mot

Exempel:

Ennen minun syntymää
Mie olin ilman rokkia
Tjyr nukku keskelä mattoa
Likelä sitä
Pitkin tietä
Vasten sitä

Innan jag var född
Jag var utan rock
Flickan sov mitt på en matta
Nära det
Längs vägen
Mot det

KONJUNKTIONER

Konjunktioner är nödvändiga för att språket inte skall vara stötigt och orytmiskt. Konjunktionerna är småord som binder ihop satser och satsdelar. Det lilla ordet *ja* (och) förenar satser medan orden *eli, taikka, vai* (eller, eller, eller) skiljer. Det finns också s k adversativa konjunktioner som sätter gränser och ställer emot. Sådana är t ex *mutta, ko* (men, då och eftersom). Även explanativa, förklarande, och konklusiva, slutledande konjunktioner behövs. Ex. *Mie en saata tulla ko mie olen kipeä* (Jag kan inte komma, eftersom jag är sjuk).

De explikativa konjunktionerna underställer satser. Ex: *Mie havattin varsin, ette piili oli rikki* (Jag upptäckte på en gång att bilen var trasig). Ordet *ette* är underställande.

De konsekutiva konjunktionerna anger följderna och konsekvenserna. Ex: *Mie pääsin lähtheen niin ette mie kerkinen vielä tänne* (Jag kom i väg så att jag hann hit). *Niin ette* är konsekutivt.

De finala konjunktionerna anger meningen, syftet. Ex: *Kyllä sie poika hääyt alkaa jollekki, ette pystyt ittesti eläthään* (Nog måste du, min gosse, börja göra något för att du ska kunna svara för ditt eget liv). *Ette* är finalt.

De kausala konjunktionerna förklarar orsaken. Ex: *Ko sille ei palhjain käsin voi mithään niin siihen oon pakko tyytä* (När man inte kan göra något alls åt saken måste man vara nöjd med det hela). *Ko* är kausalt.

De temporala konjunktionerna anger tid. Ex: *Ko mie lähen sitä lyöhmään niin se tullee pääle ennen ko mie ees kerkiän alkaa tappelun* (När jag ska till att slå honom kommer han på mig innan jag ens hunnit börja slagsmålet). *Ko* och *ennen ko* är temporala.

De konditionala anger villkoren. Ex: *Mie siihen tyyjn jos (ko) sen saan. Mutta en mie mihinkhään kerkiä, ellen mie nyt ala lähtheen* (Jag är nöjd om (då) jag får det. Men jag hinner ingenstans om jag inte ger mig i väg nu). *Lähen sinne ko saan vain rahhaa* (Jag ska gå dit då jag bara får pengar). *Jos, ko* och *ellen* (om, då och om inte) är konditionala.

De koncessiva är medgivande. *Kyllä mie myönän, ette se niin oon, vaikka se tuntuu kummalta* (Jag medger förvisso att det så är fast det känns konstigt). *Vaikka* är medgivande.

De komparativa jämför. *Se oon ko siipiä vaila* (Han är som om bara vingar fattas). *Se oon niinku olis vähäsen pörrö* (Han är som om han vore lite galen). *Tuo se aijaa ko reikäpää* (Den där han kör som om han hade hål i skallen).

Förteckning över olika konjunktioner:

aivan ko	alldeles som om
ei – eikä	varken eller
eli	eller
ellei	om inte
ennen ko/ennenkö	innan
ettei	att inte
ja	och
jos	om
ko	när
ko	eftersom
ko	som
kunnes	tills
mutta	men
mutta ei	men inte
niin	så
niin ette	så att
niin ko/niinkö/niinku	som, såsom
niin varsin ko	så fort som
samala ko	medan
vai	eller
vaikka	fast, trots att

Interjektioner

Interjektionerna är lätta. Det är bara att ropa *hei, voi, voi voi, oi, soh, hyi, hoi, hai, noh, koh, hah, hoh* så använder man interjektioner. Man ropar.

POSSESSIVSUFFIX

Possessivsuffix anger ägande med hjälp av ändelser. I meänkieli används de, men inte så mycket som i finskan. Den vanligaste ägarändelsen är den urgamla *-sti*. *Oonkos pappasti kotona* (Är far din hemma)?

Även 3. personen används ibland. *Se ei halunu panna paitaansa likhoon* (Han ville inte blanda sig i). Man måste komma ihåg att det alltid är starkstadium när man använder ägarändelser. *pappa* (starkstadium), *papan* (svagstadium), *pappa -sti-*.

Possessivsuffix (Px) motsvarar possessiva pronomen (min bil), *piili-ni*.
Px läggs till substantiv, som ägs, inte till attribut (*uutheen talhoosti, uusi taloni*)

Px kan fogas till adjektiv om de är har betydelse av substantiv.

Ex: *hänen sorttinsa* (av hans typ)

Px kan också användas i infinitiver och particip.

Ex: *Nähessästi* (När du ser) och *tulevansa* (kommande).

Px kan användas till partiklar.

Ex: *vieressäni* (Bredvid mig)

Fler exempel

Vi hiitheen roskasti! (För åt helsike ditt skräp!)

Met istuima venheesheeni! (Vi satte oss i min båt!)

Mulla ei ole jatsarini myötä. (Jag har inte mina stövlar med mig.)

Linnunpoika oon otettu pesästhään. (Fågelingen har hämtats ur sitt bo.)

Genitiv av personliga pronomen – när och hur?

1. Om man vill betona vem som äger.

Missäs kirjani oon? (Var är mina böcker?)

Om man vill betona vems något är eller inte är:

Nuot ei ole minun lipposet. (Det där är inte mina lågskor)

2. *Käsitän kyllä hänen meininkinsä.* (Jag förstår ju hans avsikter)

Observera skillnaden:

Äiti käski poikaa kantamhaan pojjes roskansa. (Mor bad pojken bära bort sitt (pojken) skräp.

Äiti käski pojan kantaa pojjes hänen kampheensa. Mor bad pojken bära bort hennes (mors) saker.

TILLÄGGSPARTIKLAR

Meänkieli har många tilläggspartiklar. Dessa är *-kos*, *-kös*, *-ka*, *-kü*, *-ki*: *-ki* betyder ofta "även" och kan fogas till alla möjliga ord. Bara jakande betydelse. **Ex:** *Kläpitki saava lähteä myötä*. (Barnen får också följa med), *Mukava nähä sinuaki*. (Trevligt att se dig också); *-khaan*, *-khään*: *khään* är nekande motsvarigheten till *-ki*. **Ex:** *Ei bevosetkhaan tällä pärjää*. (Hästarna klarar sig inte heller med det här). Kan ha positiv betydelse i en mening som: *Kunka iloseksi tulinkhaan täällä*. (Hur glad blev jag inte här). *-haan*, *-hään* och *-pas*, *-päs*. Dessa former används och fogas till direkta frågor och huvudsatser. Men i indirekta frågesatser är formen: *-ko*, *-kö*. **Ex:** *Tuletkos käyhmään meilä?* (Kommer du och besöker oss?) Men i indirekt frågesats blir det: *En tiä, tulleeko hään käymään meilä*. (Jag vet inte, om han kommer och besöker oss)

Mer om tilläggspartiklar:

Tokko (tvivel) + *-han* och *-pa*.)

No tokkohaahan siinä nyt oon mithään tietoa. (Nå det är tvivelaktigt om det där finns någon information)

Joko - taikka (antingen – eller)

No nyt oon joko lähettävä taikka jäätävä. (Nå nu måste man antingen fara eller stanna)

Tuletkos?	Kommer du?
Menetkös?	Far du?
Piilinki	Även en bil
Hevostakhaan	Inte ens häst
Miekhään	Inte jag heller
Tämähään oon villiä.	Det här är ju otroligt.
Sinustahaan mie tykkään	Det är ju dig jag tycker om.
Oonpas lyhy jakka!	Vilken kort jacka!
Äläpäs värkkää!	Håll inte på!

HUR HETER DET PÅ MEÄNKIELI?

Blir tornedalsfinska eget språk genom att blanda in svenska ord? Den frågan ställs då och då i insändare och diskussioner. Mitt svar är förstås nej. Meänkieli är ett så rikt språk att man inte alls behöver ta till svenska ord. Man kan dock låna ord. Skräddare har blivit *kraatari*. Det är helt okej, medan ”skräddari” inte alls är något lån utan usel språkbehandling. Finskans *auto* är ett lån från *auto* (själv) och bil kommer från *mobil* (rörelse). Vi tornedalingar har lånat *piili* (bil) från svenskan. Här följer exempel på hur det heter på meänkieli i olika sammanhang.

Yrken

När Hannes blev pensionär och alla barnen flyttat hemifrån bestämde han sig för att ta körkort. Han åkte till kyrkbyn ett par gånger i veckan. Vad han gjorde där ville han inte yppa ens för sin kära hustru. Han körde upp och klarade körkortet. På kvällen när de lade sig tog han sin hustrus hand, men den här gången sade han inte god natt, utan: – *Miltäs se tuntuu nukkua saförin vieressä?* (Hur känns det att sova bredvid en chaufför?)

De vanligaste yrkena under meänkielis guldålder var *maanpruukari* (jordbrukare), *emäntä* (värdinna), *isäntä* (värd). Yrkesbeteckningar var sällsynta. *Met-tätyömies* (skogsarbetare) är ett sent ord, liksom *kruuvatyömies* (gruvarbetare). Man använde omskrivningar. *Se oon mettähommissa* (Han sysslar med skog). *Se oon kruuvassa* (Han är i gruvan).

En man i Kaunisvaara plockade hjortron med sina pojkar vid en myrkant. Plötsligt tog han en av pojkarna i armen och sade:

– *Pojat piru* (Pojkar, djävulen)! Han hade upptäckt ett väsen i vit rock ute på myren. Den vitklädde ropade något på svenska. Mannen tog hinken och ropade:

– *Kyllä piru, pojat, kieliä ossaa, tulkaa* (Nog kan djävulen språk, pojkar, kom nu)! Det var en *maanmittari* (lantmätare) som gått vilse på myren.

Rättäri/Rättari (Rättare) sysslade med jordbruk. *Tymmari* (Tummare) stämplade timmer och *emäntä* (värdinna) var chef på en timmerflotte. Det var förstas en man, men han hade benämningen *emäntä*. *Kymppi* (Tia) var chef för en *roikka* (grupp på 10 man) i flottningen.

Exempel på fler yrken:

hammaslääkəri	tandläkare
myymämies	försäljare
opettaja	lärare
fröökynä	lärarinna
paanmuska/parmuska	barnmorska
paartenteri	bartender
šeffi	chef
sekreteerari	sekreterare
kirjanpitäjä	ekonom
tirektööri	direktör
tohturi	doktor
insinööri	ingenjör
kirjailia	författare
kirjuri	skribent
mysikantti/muusikkeri	musiker
ofseeri	officer
ajuri	chaufför
kuski/ajuri	kusk

På bank och post

En humorist påstod en gång att en karl visst får intressera sig för vänsterprassel (*kynsiä vierasta känsää*) men inte så att det blir offentligt. Han kan ju tappa i kreditvärde på banken.

Exempel på bank- och postord:

lekitimašuuni	legitimation
pankkokirja	bankbok
lantti	slant
pieni raha	växel
seeteli	sedel
kretittikortti	kreditkort
kuitti	kvitto
rekomenteerattu preivi	rekommenerat brev
räkinki	räkning
ottaa rahhaa ulos	ta ut pengar

vettä kortin	dra kort
lyä kashaan sisäle	slå in i kassa
panna rahhaa sisäle	sätta in pengar
pankkoautomaatti	bankautomat
saltu/saldo	saldo
vaihettaa rahhaa	växla pengar
särkeä rahhaa	ge tillbaks på pengar
lähättää	skicka
vyykuurtti	vykort
frimärkki	frimärke
telekrammi	telegram
leima	stämpel

När man reser

Om Villi-Kero finns många roliga historier. När han en gång kom till Narviks hamn och genast hamnade i slagsmål hojtade han:

– *Jopa kerran sattu ihmishiin* (Äntligen hamnar man bland folk)! Han fick stryk och det gav honom anledning att skapa ännu ett bevingat ord:

– *Sotamies oon jokamies, mutta merimies oon erimies* (Var man duger som krigsman, men sjöman är en speciell man).

Ord för resa:

En tant skulle med bussen till Pajala. Hon lade slanten på motorhuven och sade: *Tyyroretyyrti Pajala ja takasi kans* (Tur och retur till Pajala, och så tillbaks)!

asema	station
lentoasema	flygstation
pysiasema	busstation
rautatieasema	järnvägsstation
enkkeltti	enkelbiljett
eestakasi	tur och retur
junanvaihetus	tågombyte
hytti	hytt
täkki (laivassa)	däck
kamppinki	camping
styyka	stuga

vasthaanottotiski	reception
intšekkaus	incheckning
yhen hengen huone	enkelrum

Mat och dryck

Förr i världen kunde de tillfälligt anställda *olla omassa ruassa* (själv stå för maten). De satt då vid dörren på en bänk eller en pall och åt ur medhavd ryggsäck. Ofta hade de en limpa mellan knäna och bredde smör med tummen på limpan, sedan skar de en tjock skiva och åt med fläsk. Maten kunde kännas en aning ensidig. De kastade blickar på den lagade maten som gårdsfolket åt. Därav kommer talesättet: *Omassa ruassa mutta keittoa vahtaa* (Egen matsäck, men tittar åt grytan).

Exempel på mat och dryck:

juusto	ost
kahvi	kaffe
klassi	glass
kotletti	kotlett
kretta	grädde
kryyi	krydda
lööki	lök
paakelsi	smörbakelse
pihvi	biff
pilsneeri	pilsner
pottu	potatis
riisi	ris
rääkka	räka
sallaati	sallad
silli	sill
snapsi	snaps
sokkeri	socker
soosi	sås
tröminki	strömming
ähterrätti	efterrätt
ööli	öl
potsuuni	portion

veketariaani	vegetarian
halstrattu	halstrad
röökattu/savustettu/saustettu	rökt
styyvattu	stuvad
lohi	lax
harri	harr
mäti	rom
kuivalihakeitto	torrköttsoppa
kahvijuusto	kaffeost
rieska	rieska, kornbröd
puolivahva	halvtjock brödkaka
pakettileipä	husmansbröd
kirnupiimä	kärnmjolk
verivatta	blodmage
veripaltti	blodpalt
klimppivelli	klimpvälling
poronkärstys	renskav
pottumuusi	potatismos
kaltansi	kalvdans, på råmjolk
klappapuuro	klappgröt
šinkka/shinkka	skinka

Kroppsdelar, hygien och några sjukdomar

Paikat (platser) är kroppsdelar som man kan ha ont i. *Mulla oon paikat kippeinä* (Jag har ont överallt). Ibland kan man få en värre sjukdom såsom *kräfta* (cancer). Den bästa medicinen mot cancer ansågs tullmannens svett vara, men den var svår att få tag på. Numera är den en ännu större raritet.

Exempel:

hammas	tand
hartiot	skuldror
sivut/siut	sida
huuli	läpp
jalka	ben, fot
kaula	hals
korva	öra

kurkku	strupe
kurento	kropp
kynsi	nagel
kyynäspää	armbåge
käsivarsi	arm
kalvon	handled
pio	näve
kämmen	handens yttersida
leuka	haka
nilkka	fotled
nokka	näsa
olkapäät	axlar
otta	panna
posket	kinder
polvet	knän
perse	bak
rinta	bröst
ronkko	sidor
silmät	ögon
suu	mun
sääret	lår
sölkä	rygg
tukka	hår
varvas	tå
vatta	mage
alerkii	allergi
alpyyli	Albyltablett
ekseemi	eksem
kurkkutauti	halsont
kuume/feeperi	feber
tulehtus	inflammation
tulehtunnu	inflammerad
ummehtunnu	unken
salva	salva
voitelu	smörjelse
taampinta	dambinda
yskänlääke	hostmedicin

kramppi	kramp
särky	värk

Varuhus

Mulla oli niin hauska, etten mie saattanu nukkua (Det var så roligt att jag inte kunde sova). Så utbrast en man som varit och handlat på Systembolaget.

Exempel:

auki	öppet
informašuuuni	information
kynti	kund
fastakynti	stamkund, en fast kund
hissi	hiss
rullatrappu	rulltrappa
vuoninki	våning
päälivuoninki	övre våning
alivuoninki	nedre botten
huushollikonheet	hushållsartiklar
kenkäkauppa	skoaffär
mööpelikauppa	möbelaffär
ruokakauppa	matvaruaffär
puoji	affär
vaatekauppa	klädaffär
lastenvaatheet	barnkläder
vaimoitten vaatheet	damkläder
sänkyvaatheet	sängkläder
väskeyt	väschor
sminkit	smink
parfyymit	parfym

***Kummin kaima* (fadders namne)**

Vi meänkielispråkiga är noga med släkten. Vem är mer släkt med varandra:
Kummin kaiman kummi eller *kaiman kummin kaima*?

Exempel på släktingar:

mamma	mamma
äiti	mor
pappa	pappa
isä	far/farfar
ämmi	mormor
isäpuoli	styvfar
äitipuoli	styvmor
vanhemmat	föräldrar
mies	man
vaimo	hustru
sampu, konttapari	sambo
säärpu	särbo
kläppi	unge
lapsi	barn
poika	pojke
tyär	dotter
sisarus	syskon
sisar, sisko	syster
velimies	bror
pere	familj
omhaiset	anhöriga
sukulaiset	släktingar
likheiset	närstående
farfaari	farfar
murfaari	morfar
naimisissa	gift
naia	gifta sig
eno	morbror
setä	farbror
täti	faster
pööki/miehimys	bög
lespo/puukulli	lesbisk
musteri	moster
anoppi	svärmor
appi	svärfar
kummi	fadder
kaima	namne

miniä	svärdotter
vävy-poika/väy-poika	måg
serkku/nepokka/kysini	kusin
kranni	granne
työkaveri	jobbarkompis
tuttu	bekant
pahnaa	av ngn släkt

***Viestoista förstamaita* (Den femtonde förstamaj)**

En gubbe trodde att *toukokuu* hette förstamaj och att februari var ett fiskdrag. Han sade att han fyllde år *viestoista päivä förstamaita* (den femtonde förstamaj).

Månaderna:

tammikuu/janyaari	januari
helmikuu/fepryaari	februari
maaliskuu/marsi	mars
huhtikuu/aprilli	april
toukokuu/mai	maj
kesäkuu/jyyäni	juni
heinäkuu/jyyli	juli
elokuu/aykysti	augusti
syyskuu/septämperi	september
lokakuu/oktuuperi	oktober
marraskuu/nuvämpäri	november
joulukuu/tesämperi	december

Fraser

När man träffas

– Hei! Mitäs sulle kuuluu?	– Hej! Hur är det?
– No hei! Ei sen kummempaa!	– Inget speciellt!
– Mitäs sulle?	– Du då?
– Päivä kerrala!	– En dag i taget!

- Mihinkäs sie olet menossa?
- Kauphaan!
- Mulla oon villin hoppu!
- No met kuulema!
- Kuulema!
- Vart är du på väg?
- Till affären!
- Jag har förfärligt bråttom!
- Vi hörs!
- Vi hörs!

När man presenterar sig

- Päivää! Mie olen Bertil Uusitalo!
- Antheksi! Kuka?
- Bertil Uusitalo, mie olen Aapuaasta!
- Jaa, siehään soitit eilen?
- Mitäs hommia sie olet tehny?
- Mie olen sähkömies!
- Et sie nikkarinna ole ollu?
- Joo, kaks vuotta!
- Oletkos sie naimisissa?
- En, mie olen poikamies.
- Hauska kohata!
- Hei!
- Heipähei!
- Goddag! Jag är Bertil Uusitalo!
- Förlåt! Vem?
- Bertil Uusitalo, jag är från Aapua!
- Just det, du ringde i går!
- Vad har du sysslat med?
- Jag är elektriker!
- Du har inte jobbat som snickare?
- Jodå, i två år!
- Är du gift?
- Nej, jag är unkarl.
- Trevligt att träffas!
- Hej!
- Hej då!

När man handlar

- Moron!
- Moron moron!
- Mie kävin eilen täälä!
- Mie olin leetissä!
- Joo, se oli nuori tyär.
- Se oon semestillä.
- Gomorron!
- Gomorron gomorron!
- Jag var hit i går!
- Då var jag ledig!
- Ja, det var en ung flicka.
- Hon har semester.

- Mie pruuvasin rokkia eilen.
- Päällyrokkia vai plyysiä?
- Päällyrokkia, sinistä!
- Joo, se oon tässä!
- Mie otan sen ja maksan.
- Rahala vain korttila?
- Häh?
- Kontantila?
- Ei ko puhthaala rahala.
- Sie maksat kätheen.
- Jag provade en rock i går.
- Överrock eller blus?
- Överrock, en blå!
- Ja, här är den!
- Jag tar den och betalar.
- Med pengar eller kort?
- Vah?
- Kontant?
- Nej, med rena pengar.
- Du betalar kontant.

På järnhandeln

- Moron, jaa siekös nyt olet kauppan pääle alkanu?
- Moron moron, ostaks poron?
- Haha!! Mie meinasin huginporia.
- Tuola tiskilä.
- Kiitos!
- Ole hyvä!
- Mie otan vasaran kans, ja metrimitan, sementtiä, muuripelkan ja äimän.
- Kiitos, mie lähätän räkinkin!
- Oli se tyyristä.
- Sementti se oon tyyristynny.
- Gomorron, jasså du har börjat jobba på affär?
- Morrn morrn, ska du köpa en ren?
- Haha! Jag tänkte köpa ett huggjärn!
- Vid den disken!
- Tack!
- Var så god!
- Jag skall ha en hammare också, och ett metermått, cement, en murslev och en segeltygsnål.
- Tack, jag skickar en räkning.
- Det var dyrt.
- Det är cementen som har blivit dyrare.

Mera om att resa

- Milläs pyssilä mie pääsen Haaparannale?
- Tuola, numero neljäsattaaviis.
- Vilken buss kommer jag med till Haparanda?
- Den där, nummer 405.

- Mulla oon nälkä
- Mulla oon jano
- Minua janottaa
- Mulla oon lämmin

- Jag är hungrig
- Jag är törstig
- Jag är törstig
- Jag är varm

Klockan

- Mitäs kello oon?
- Justhiinsa kolme!
- Koskas juna lähtee?
- Se lähtee puoli kuus!
- Koskas fästi loppuu?
- Neljän aikana aamula.
- Kauonkos sie olet sielä?
- Viis minuttia!

- Vad är klockan?
- Exakt tre!
- När går tåget?
- Det går halv sex.
- När slutar festen?
- På morgonen klockan fyra.
- Hur länge ska du vara där?
- Fem minuter!

På apoteket

- Iltapäivää!
- Oonkos teilä vielä Albyliä?
- Ei ole! Treoa oon. Ja Alvedonia!
- Magnecyliä?
- Joo, mutta se oon vattale huono!
- Mie otan Treoa.
- Taplettinna vain vetelännä?
- Taplettinna!

- God eftermiddag!
- Har ni ännu Albyl?
- Nej. Treo har vi. Och Alvedon.
- Magnecyl?
- Jo, men den är dålig för magen!
- Jag tar Treo.
- Som tablett eller flytande?
- Som tablett!

Hos doktorn

- Iltaa!

- Godkväll!

- Mikäs teilä oon?
- Mulla särkee päätä ja kipuaa rintaa.
- Olettakos oksentanheet?
- Toissapäivänä.
- Tet saatta jäää opservasuuhniin.
- Vad är det med er?
- Jag har ont i huvudet och det smärtnar i bröstet.
- Har ni spytt?
- I förrgå.
- Ni får stanna för observation.

Hos polisen

- Multa oon viety piili.
- Minkäs merkkinen?
- Se oon Volvo.
- Vuosimalli?
- Yheksäntoistasattaayheksänkymmentäkuus. – 1996.
- Färi?
- Sininen.
- Rekisterinnumero?
- BLA seitemän seitemän kuus
- Missäs se varastethiin?
- Tuossa kaula.
- Koska?
- Äsken!
- Kunka äsken?
- Vartti aikaa.
- Met ilmothamma.
- Man har stulit bilen för mig.
- Vilket märke?
- Det är en Volvo.
- Årgång?
- Färg?
- Blå.
- Registreringsnummer?
- BLA 776
- Var blev den stulen?
- Där på gatan.
- När?
- Nyss.
- Hur nyss?
- För en kvart sen.
- Vi hör av oss.

Toalett och dass

- Missäs tualetti oon?
- Tualetti oon tampurissa.
- Hyysikkä oon ulkona.
- Var är dasset?
- Den är i hallen.
- Dasset är ute.

Låna telefon

- Saankos mie lainata telefoonia?
- Ei meilä ole ko mupili.

- Får jag låna telefon?
- Vi har bara en mobiltelefon.

Vädret

- Mie kuuntelin ilmat.
- Net lupasit poutaa.
- Etehlään saetta
pakkanen
nöyräsää
itätuuli
länsituuli
etelätuuli
föönituuli
pohjostuuli
sumu
raesae
tappisae
aurinko säärii
ruija pallaa
revontulet

- Jag lyssnade på väderleken.
- De lovade uppehåll.
- Regn i söder
köld
töväder
ostanvind
västanvind
sydlig vind
mild vind
nordlig vind
dimma
faller hagel
regnar som spön i backen
sol genom molnen
norrskan i norr
norrskan

Fylla år

- Onnea!
onnittelut
kratyleerata
- Krattis!

- Grattis!
gratulationer
gratulera
- Grattis!

presäntti
syntymäpäivä
syntymäpäivälahja

present
födelsedag
födelsedagspresent

Bröllop

vihkiminen
häät
viinahäät
poikkinaitu
naia/mennä naimishiin
sulhasmies/sulhanen
morsia

vigsel
bröllop
bröllop med sprit
gift över gränsen
gifta sig
brudgum
brud

Fester

uusivuosi
laskiainen
kiirastuorestai
pitkäperjantai
pääsiäinen
pääsiäisäsmmä
valpuri
maipraasu
juhanus
mikkeli
pyhämiestenpäivä
atväntti
joulu
tapani

nyår
fastetiden
skärstorsdag
långfredagen
påsk
påskkäring
valborg
majbrasa
midsommar
mikaeli
allhelgona
advent
jul
annandag jul

Vi räknar

yks	ett
kaks	två
kolme	tre
neljä	fyra
viis	fem
kuus	sex
seittämän	sju
kaheksan	åtta
yheksän	nio
kymmenen	tio
ykstoista	elva
kakstoista	tolv
kolmetoista	tretton
neljätoista	fjorton
viistoista	femton
kuustoista	sexton
seittämantoista	sjutton
kaheksantoista	arton
yheksäntoista	nitton
kakskymmentä	tjugo
kolmekymmentä	trettio
sata	hundra
tuhanen	tusen
miljoona	miljon

Färger

– Minkäs färinen?	– Vilken färg?
– Harmaja	– Grå

keltanen

musta

oransi

punanen

pruuni

ruskea

sininen

tumma

vaalea

vaaleanpruuni

tummansininen

valkea

vihreä

viuletti

färi

gul

svart

orange

röd

brun

brun

blå

mörk

ljus

ljusbrun

mörkblå

vit

grön

violet

färg

LAUSHEET – SATSER

Vi skall nu gå över till en grundläggande satslära för meänkieli, grundläggande därför att vi inte skall fördjupa oss i komplicerade termer och begrepp utan hålla oss på en nivå där även en nybörjare kan hänga med.

Meänkieli är ett finskt-ugriskt språk och tillhör den östersjöfinska gruppen. Satskonstruktionerna skiljer sig avsevärt från svenskan. I meänkieli utelämnar man ofta personliga pronomen i 1 och 2 person, singularis och pluralis. Ordföljden i meänkieli är mycket friare än i svenskan, som dock de senaste årtionden har haft en stor inverkan på meänkieli. Detta gäller både ord och satser. Mer om detta finns i fil.lic. Eeva Mulis licentiatavhandling, *Om den svenska syntaxens inflytande i texter skrivna på torneälvdals meänkieli*, 2003. Här skall vi dock inte fördjupa oss i svenskans betydelse för meänkieli utan försöka lära oss hur satser på meänkieli fungerar, hur de bildas. Vi skall också göra enkla analyser av begrepp som redan finns och används. Vi försöker se hur vi använder meänkieli och hur vi kan utveckla skriftspråket. Standardiseringen av meänkieli får ett stöd av den här delen i grammatiken och är viktig, eftersom det – om allt går an och inga regler finns – blir svårt att ens ge exempel på satser. Reglerna finns även om de inte formulerats och analyserats. Det är vanligt att man utelämnar nekande ord när man pratar meänkieli. Det kan låta så här när man talar: *Mul ollu ko viis kruunua plakkarissa* (Jag hade inte mer än fem kronor i fickan). Men det skrivs så här: *Mulla ei ollu ko viis kruunua plakkarissa*.

Vad är en sats?

Sats är en tanke som uttrycks med ord. Den är en självständig enhet, vars viktigaste led är **subjekt** och **predikat**. De övriga satsleden som en sats ofta har är **objekt**, **predikativ** och **adverbial**. För predikativet används också benämningen predikatsfyllnad. I denna satslära heter satsledet i fråga predikativ. Vi betraktar användningen av olika satsled enligt följande:

Subjekt + predikat:	Mie luen. (Jag läser.)
Subjekt + predikat + objekt:	Mie luen avisia. (Jag läser en tidning.)
Subjekt + predikat + predikativ:	Mie olen aamuihminen. (Jag är morgonpigg.)

Subjekt + predikat + adverbial: **Mie istun köökissä.** (Jag sitter i köket.)

Subjekt + predikat + objekt + adverbial: **Mie juon teetä aamula.** (Jag dricker te på morgonen.)

Vanliga meänkielisatser uppdelas strukturellt i två delar, i **subjektsdel** och i **predikatsdel**. I denna uppdelning är det predikatsdelen som säger någonting nytt om subjektsdelen, satsens tema. Vid sidan av predikatet ingår objektet, predikativet och adverbialen i predikatsdelen, om sådana finns i satsen. Ordningen är på ett naturligt sätt den att subjektsdelen inleder satsen och följs av predikatsdelen. Pronomenet, som fungerar som subjektsdel, kan även utelämnas. Så är fallet, som vi ovan konstaterade, med det personliga pronomenets 1. och 2. person, både i singularis och pluralis.

TABELL för subjektsdelen och predikatsdelen i meänkielisatser.

SUBJEKTSDEL		PREDIKATSDEL		
SUBJEKT	PREDIKAT	OBJEKT	PREDIKATIV	ADVERBIAL
<i>Äiti</i> Mamma	<i>jätti</i> lämnade	<i>pyörän</i> cykeln		<i>oven etheen.</i> framför dörren.
<i>Krannin vaimot</i> Kvinnorna från granngården	<i>olit menheet</i> hade gått			<i>kotia jalkasin.</i> hem till fots.
<i>Ilta</i> Kvällen	<i>oli</i> var		<i>pimeä.</i> mörk.	
Jag	<i>En nähny</i> såg (1. pers. sing.)	<i>mithään</i> ingenting		<i>pimeässä.</i> i mörkret.

P g a att meänkieli till sitt ursprung är ett finsk-ugriskt språk kan en sats i sin korthet utgöras av ett enda ord, nämligen av **finit verbet**. Med finitverb menas det verb i en sats som med sin personböjning anger subjektet. Det finns också fall där finit verbet är opersonligt, saknar personböjning. Med denna typ av verb kan man likaså bilda satser som utgörs av ett enda ord. Vi återkommer senare till detta.

Det finns:

- **påstående satser** (jakande och nekande)
- **frågesatser** (vanliga frågor och nekande frågesatser)
- **utropssatser** (jakande och nekande)
- **imperativsatser** (jakande och nekande).

Ex:

PÅSTÅENDE, JAKANDE SATS:

Meänkieli oon meän oma kieli. (Meänkieli är vårt eget språk.)

PÅSTÅENDE, NEKANDE SATS:

Ei net kaikin triivastu sielä. (De trivs inte alla där.)

FRÅGESATS:

Mitäs ulkomaan kieliä sie ossaat? (Vilka främmande språk kan du?)

NEKANDE FRÅGESATS:

Eikös sulla ole kylmä täälä? (Fryser du inte här?)

UTROPSSATS:

Oi, kunka fini paikka! (Åh, vilken fin plats!)

NEKANDE UTROPSSATS:

*Ei veikkosten henki –
ainakhaan täälä!* (Nej, nej, absolut inte –
åtminstone inte här!)

IMPERATIVSATS:

Kattokaa ny kaikin näitä taloja! (Titta nu alla på de här husen!)

NEKANDE IMPERATIVSATS:

Älkää lähtekö pois niin hopusti! (Ha inte så bråttom!)

En språklig enhet med en eller flera satser kallas för **mening**. Den inleds av ett ord som skrivs med en stor bokstav, och den slutar med en punkt, ett fråge- resp utropstecken eller i några fall även med ett kolon. Den **sats** som innehåller meningens viktigaste tanke är **huvudsats**, de övriga har benämningen **bisats**. Den grammatiska benämningen 'mening' kan ersättas av uttryck som 'en grupp av satser', 'satsfogning' eller helt enkelt av ordet 'sats'. Termen 'mening' förekommer inte i alla grammatiker, utan ordet 'sats' används för samtliga självständiga enheter i ett språks syntax, d v s i den del av grammatiken som behandlar ordens band till högre enheter.

Satsled

De olika satsleden **subjekt**, **predikat**, **objekt**, **predikativ** och **adverbial** uppträder i samtliga av våra exempelsatser i all sin enkelhet. I princip skulle t ex subjekts-, objekts- och predikativsordet/orden i exemplen kunna användas med olika slags bestämningar. Traditionellt går sådana bestämningar under benämningen 'attribut' (t ex substantivattributet *Svaanin* i uttrycket *Svaanin veljekset/bröderna Svahn* och adjektivattributet *kolo* i uttrycket *kolo seinä*). I modern grammatik heter t ex en kombination av ett substantiv och ett adjektiv (*kolo + seinä*) 'nominalfras'. Vad predikatet i de använda exemplen angår, behöver vi inte ängslas för komplicerade verbkonstruktioner. Antalet verb i satserna är så minimalt som möjligt. Detsamma gäller de övriga satsleden. T ex uppträder det inte så många adverbial i varje sats, oftast bara ett. Användningen av till sin konstruktion enkla satser bidrar förhoppningsvis till klarheten i framställningen.

Subjekt

Som vi redan konstaterat, är **subjekt** jämte predikatet den ena av satsens två viktigaste delar. Subjektet i en sats är lätt att upptäcka. Det är bara att fråga:

- **vem,**
- **vad,**
- **hur många** o s v
- **är**
- **blir**
- **gör** något som predikatet syftar på.

Av alla ordklasser är det substantiv och pronomen som oftast uppträder som subjekt i en sats. Även adjektiv (om de används som substantiv) och räkneord, *räknäyssanat* har denna funktion. Beträffande verben fungerar infinitiv I, verbalsubstantiv, particip I och particip II som subjekt, andra verb-former inte. Subjektet kan t o m bestå av en bisats. Så är fallet, om bisatsen i fråga är en konjunktionssats (=en subjunktionssats; den underordnande konjunktionen som en bisats inleds av kallas allmänt också för subjunktion), som inleds av bl a ordet *ette* (att), eller om bisatsen är en indirekt frågesats.

Ex:

SUBSTANTIV: *Aurinko paistaa kuumasti.* (Solen skiner het.)

ADJEKTIV: *Laiska ei halua tehdä kahta työtä peräkkäin.*
(Den late vill inte göra två jobb i rad.)

PRONOMEN: *Se on tosi!* (Det är sant det!)
Tämä piisaa. (Det här räcker.)

RÄKNEORD: *Eikös se yksiki ole kylliksi laiskalle?*
(Är det inte så att det räcker med
ett jobb för den late?)
Kaks lähtee. (Två går.)

Subjekt kan utgöras av:

INFINITIV I kan vara subjekt eller en bestämning, ett attribut till subjektet vid unipersonella uttryck:

Tet häyöttä sen myöntää. (Ni måste medge det.)

Unipersonella uttryck: *Ei passaa nukkua.* (Det passar sig inte att sova.)
Oon syytä *muistuttaa tästä.* (Det finns orsak att
påminna om detta.)

A. Då tankesubjekt står i genitiv vid unipersonella uttryck när man *måstel/börl* är *tvungen/skall/får lov att*, gäller följande:

1. *Minun tullee se tietää.* (Jag har att komma ihåg det.)

2. *Minun oon se muistettava.* (Jag måste komma ihåg det.)=1. particip pass.

B. *Sopia* + infinitiv I:

Hänen sopii se tehdä. (Det passar honom att göra detta.)

C. *Kannattaa* + infinitiv I:

Teän kannattaa tehdä se. (Det lönar sig för er att göra det.)

D. En bisats kan vara subjekt.

Oon selvä, ette met kerkiämmä myötä. (Det är klart att vi hinner med.)

Kommentar: Subjektet kan vara nominativ och partitiv.

Vesi kiehuu. (Vattnet kokar.)

Paassa oon vettä. (I grytan finns vatten.)

INFINITIV I:	<i>Oon hyä kuurata/ette kuurata välistä porthaarki.</i> (Det är bra att ibland skura trappan.)
VERBALSUBSTANTIV:	<i>Kuuraaminen ja kluutuaminen oon joillekki vaimoihmisille hauskoja töitä.</i> (Skurandet och tvättandet av golv är trevliga sysslor för somliga kvinnor.)
PARTICIP I:	<i>Nukkuva ei tiä mailmasta mithään.</i> (Den som sover har ingen aning om någonting.)
PARTICIP II:	<i>Kokenu oon nähny enämpi ko toiset.</i> (Den erfarne har sett mer än andra.)

I meänkieli har subjektet två kasus: nominativ och partitiv. Det gör att subjektet i det förstnämnda fallet kallas **totalt subjekt** och i det senare **partiellt subjekt**.

Totalt subjekt

Totalt subjekt anger helhet. Det är lätt att känna igen både i singularis och pluralis. I singularis uppträder subjektet **utan någon ändelse**, som i orden **poika** (pojke) och **tyär** (flicka/dotter). M a o står subjektet i sin grundform. Det totala subjektets ändelse i pluralis är **-t**, som i formerna **pojat** (pojkar) och **tyttäret** (flickorna/döttrarna).

Ex:

***Poika** ajo pyörälä krannitalhoon.*

(Pojken cyklade till granngården.)

***Tyär** laukko tielä palhjain päin ja kengittä.*

(Flickan sprang barhuvad och utan skor på vägen.)

*Mitäs **net pojat** värkkäsit kartanolla niin hiljasella?*

(Vad gjorde pojkar så sent ute på gården?)

***Tyttäret** vaatitit ittensä obukaishiin kläninkeihin.*

(Flickorna klädde sig i tunna klänningar.)

Den föreliggande subjektstypen översätts ofta till svenska med den bestämda formen av subjektet/-en.

Partitivsubjekt

Subjektet står i partitiv när följande villkor uppfylls:

1. när subjektet är obestämt till omfång,
2. när predikatet är ett intransitivt verb, rörelse och vara till, börja vara till eller upphöra att vara till

Exempel: *lähteä, tulla, juosta, lentää, uia, kaatua, puota, olla, syntyä, kuola, seisoa, istua, ellää, maata, hukkuu.*

Exempel på obestämt omfång + intransitivt verb:

Pirhtiin kokkointu seuraväkeä. (Det samlades folk på mötet i pörtet.)

Mäntyjä kaatua tuulessa. (Det föll tallar i vinden.)

Oon semmosia, jotka ei meänkieltä hyväksy. (Det finns sådana som inte godkänner meänkieli.)

Detta gäller då subjektet anger något som är delbart.

Tullee ihmisiä. (Det kommer folk.)

Om subjektet är bestämt, hur många, då står det i nominativ.

Väki tuli. (Folket kom.)

Partiellt subjekt böjs i singularis med partitivändelserna **-a, -ä, -ta, -tä, -tta** och **-ttä**, t ex ***poikaa***, nom. *poika* (pojke), ***äitiä***, nom. *äiti* (mamma/mor), ***varasta***, nom. *varas* (tjuv), ***tyärtä***, nom. *tyär* (flicka/dotter), ***hametta***, nom. *hame* (kjol), ***perettä***, nom. *pere* (familj).

I pluralis böjs partiellt subjekt med ändelserna **-a, -ä, -ta, -tä, -ja** och **-jä**, t ex som i ***poikia***, nom. *pojat* (pojkar), ***tyttäriä***, nom. *tyttöret* (flickor/döttrar), ***varkhaita***, nom. sing. *varas* (tjuv), nom. plur. *varkhaat*, ***perheitä***, nom. sing. *pere* (familj), nom. plur. *per-heet*, ***kaloja***, nom. sing. *kala* (fisk), nom. plur. *kalat*, ***hyllyjä***, nom. sing. *hylly* (hylla), nom. plur. *hyllyt*).

Partitivsubjekt i nekande satser som uttrycker tvivel, något som inte finns. Verb som styr detta: *olla, löytää, näkyä, tulla, syntyä, tuntua* osv.

Ex:

Poikaa ei näy lähelä.

(Pojken syns inte i närheten.)

Särkyä ei tunnu ennä minun päässä.

(Jag känner inte längre av någon huvudvärk.)

Varkhaita ei kuulunu eikä näkyny.

(Tjuvarna hade försvunnit utan att lämna några spår efter sig.)

Kaloja ei näkyny siinä paikassa ollekkaan.

(Några fiskar syntes inte alls på den platsen.)

Pyssiä ei näy.

(Bussen syns inte till.)

Kuuluukos kaikua?

(Hörs ekot?)

Tulleekos siittä laulajaa?

(Blir det någon sångare av honom?)

Nominativsubjekt

Subjektet ska stå i nominativ om predikatet har objekt, det vill säga är transitivt, eller om det är ett *olla*-verb (som anger att vara). Subjektet kan då vara både bestämt och obestämt.

Transitivt verb:

Exempel:

Eteläläiset mainoit Laestadiuksen patsasta.

(Sörlänningarna förundrades över Laestadiusbysten.)

Saat ihmiset ootit rokotusta.

(Hundratals människor väntade på vaccineringsen.)

Olla + predikativ:

Mikhän ei ole uutta. (Inget är nytt.)

Kommentar: Man kan också använda *olla* + inessiv infinitiv III (*-massa*).

Exempel:

Mettässä oon miehiä jahtaamassa. (I skogen finns karlar på jakt.)

Man kan också göra så här om subjektet är ett och detsamma gällande två verb:

1. *Mettässä oon vahtia vahtaamassa mettästäjiä.*

(I skogen finns vakter som vaktar jägare.)

2. *Mettässä oon vahita ja net vahtaava mettästäjiä.*
(I skogen finns vakter och de vaktar på jägarna.)

Subjektet alltid i nominativ om det är ett bestämt antal, ett helt subjekt. Det kan också vara en bestämd del av antalet.

Exempel:

1. *Talon valot sytyit.* (Lyset i huset tändes.)
2. *Piilit kulkeva kovvaa vauhtia.* (Bilarna kör i hög fart.)
3. *Kläpät ja vaimot ensi.* (Barnen och kvinnorna först.)

Kroppsdelar och byggnader:

Mulla oon silmät ja korvat tulehtuksissa.
(Mina ögon och öron är inflammerade.)

Talossa oon fiinit katot ja komeat porthaat.
(I huset finns fint tak och vacker trappa.)

Nominativsubjekt förekommer också i nekande satser.

Sillä ei ole tummat hiukset.
(Han har inte mörkt hår.)

Papala ei ole tarpheeksi hyvät silmiklasit.
(Pappa har inte nog bra glasögon.)

Piilissä ei olheet uuet suojat.
(I bilen fanns inte nytt skydd.) Anm: alltså gammalt.

Subjektsord saknas

I meänkieli är **subjektslöshet** ett ofta förekommande fenomen. Så har det alltid varit. Till skillnad från svenskan har meänkieli som finsk-ugriskt språk inte subjektstvång. Detta innebär att subjektsordet i en hel del fall utelämnas. Som sagt, är sådana fall satser där predikatet står i **1. resp 2. person i singularis eller i pluralis**. I sådana satser ersätts subjektet enligt den gamla språktraditionen av en personändelse. Den sätter man i det predikatsord som är satsens finita verb. Subjektsordet saknas ofta också i satser som har **ett opersonligt verb** som predikat. Med opersonliga verb menas de verb, som saknar personböjning, och som anger naturföreteelse, känsla m m. I meänkieli används inte **passivsatser** lika mycket som i finskan, i all synnerhet inte i passivsatser som i svenskan står i aktiv med det obestämda ordet **man** som subjekt.

Ex:

Mie tulen, jos kerkiän. (Predikatsordet med personändelsen *-n*, 1 pers. sing.)

(Jag kommer om jag hinner.)

Menimä sinne pyssilä. (Predikatsordet med personändelsen *-mä*, 1 pers. plur.)

(Vi åkte dit med buss.)

Sattaa ko kaatamalla. (Det opersonliga verbet *sattaa* anger naturföreteelse.)

(Det ösregnar.)

Kläppiä naurattaa. (Det opersonliga verbet *naurattaa* som anger känsla.)

(Barnen blir full i skratt.)

Paanala ookathiin. (Predikatsordet i imperf. pass.)

(Man åkte på banan.)

Nukuthaankos täälä? (Konstruktionen motsvarar den svenska satstyp där det

(Sover man här?) obestämda ordet 'man' fungerar som subjekt och där predikatet står i aktiv.)

Visserligen tycks en meänkielitalande vara benägen att använda ett lämpligt subjektorsord i nära nog samtliga av de ovan exemplifierade fallen. Han/hon vill förklara sakerna grundligt och det ger subjektorsordet mer plats än nödvändigt. Delvis förefaller detta språkbruk vara av svenskt ursprung. Subjektet är ju ett 'måste' i svenskan. I satser, där predikatet med sin personböjning står i 1. resp 2. person i singularis och pluralis, är användningen av personliga pronomen betydligt vanligare i meänkieli än t ex i standardfinskan. I standardfinskan ingår subjektorsordet oftast i predikatsordets, d v s i finitverbets personändelse. I meänkieli vimlar det däremot av personliga pronomen i 1. och 2. person, både i singularis och pluralis. T o m kan samma personliga pronomen, *mie* (jag), *sie* (du), *met* (vi) eller *tet* (ni), upprepade gånger förekomma i samma mening. Den flitiga användningen av personliga pronomen i de nämnda personerna är naturlig också i de finska dialekterna, men i meänkieli är förekomsten ytterst påfallande. Detsamma gäller bruket av det personliga pronomenets 3. person i singularis, pronomenet *se*. Det används ofta i meänkieli på ställen, där det ursprungligen inte hört hemma.

Formellt subjekt – finns det i meänkieli?

I språk som engelska, tyska och svenska hör användningen av **formellt subjekt** till vanliga satskonstruktioner. Det beror på subjektstvånget, som dessa språk har. Saknas ett vanligt subjekt, måste man använda formellt subjekt, som i svenskan är 'det'.

Begreppet formellt subjekt är främmande för den finsk-ugriska språktraditionen. Som vi ovan upprepade gånger har lagt märke till, representerar meänkieli denna tradition. I det perspektivet hör formellt subjekt inte till meänkieli. Till exempel har Bengt Pohjanen inte använt det i satsen *Minua kärpi* (Det förargade mig), som står på sidan 27 i romanen *Lyykeri* från år 1985. Men så enkelt är det inte alltid. Vid sidan av subjektlösheten påträffar man i liknande fall i meänkieli ordet *se*, alltså det personliga pronomenets 3. person i singularis. Vad är detta *se*? Ordet har precis samma uppgift i en sats som svenskans formella subjekt 'det'. Användningen av pronomenet *se* som 'tjänstgörande' formellt subjekt är i främsta rummet vanligt i samband med opersonliga verb. Alltså med verb, som anger naturföreteelse, t ex *sattaa* (regna), *tuula* (blåsa), *leimahtaa* (blixtra) eller som anger känsla, t ex *kärpiä/pistelä vihaksi* (förarga), *pölättää* (göra rädd/skrämna) m fl. De två sistnämnda verben är förnimmelseverb. Men med nästan vilka verb som helst med sina olika former, som t ex med infinitiv I, tycks pronomenet *se* uppträda som formellt subjekt (som i svenskan) i satser, där subjekt i standardfinskan fattas. Vidare betar sig *se* som formellt subjekt i samband med nomen (substantiv, adjektiv, pronomen och räkneord), i passivsatser et c.

Ex

VERBET SOM ANGER NATURFÖRETEELSE:	<i>Tuulikos se koko aijan?</i>	(Bläste det hela tiden?)
VERBET SOM ANGER KÄNSLA:	<i>Se pisti sölkhään, ko mie suijuin nostamhaan kiven ylös.</i>	(Det stack i ryggen på mig, då jag böjde mig för att lyfta upp en sten.)
ÖVRIGA VERB/ VERBFORMER:	<i>Se mennee hyvin aijaa parkkaria; se ei ole ko pukata menheen.</i>	(Det går bra att åka spark, det är bara att knuffa på.)
PASSIV:	<i>Piiliä se kyllä tarvithiin sieläki.</i>	(Nog behövde man bil där också.)
MAN-KONSTRUK- TION I SVENSKAN:	<i>Kummastakos päästä se ale- thaan kerä sitä lankaa?</i>	(I vilken ända börjar man nysta garnet?)
SUBSTANTIV:	<i>Oli se rehhaus, ko net jäät tullissa kiini.</i>	(Nog var det en smäll när de åkte fast i tullen.)
ADJEKTIV:	<i>Se oli pussipimeä, ko met hihoima jäälä.</i>	(Det var kolsvart, då vi åkte skidor på isen.)

PRONOMEN:	<i>Se oli vain joku niistä, joka sen kuuli.</i>	(Det var bara någon av dem, som hörde det.)
RÄKNEORD:	<i>Se ei ollu ko kolme, ko met marsima kotia.</i>	(Klockan var bara tre, då vi promenerade hem.)

Vidare fungerar pronomenet *se* på meänkieli ibland som formellt subjekt i satssammanhang, vilket liknar svenskans utbrytningskonstruktion 'Det är ... som ...'. Ett exempel:

Se oon luonto, joka oon saanu aikhaan sen hirmusen suuren katastrooffin. (Det är naturen som åstadkommit den där enorma katastrofen.)

Förekomsten av pronomenet *se* i rollen av ett formellt subjekt kan också påträffas i finska dialekter, men långt ifrån så frekvent som i meänkieli. Formellt subjekt förefaller vara ett bestående fenomen i meänkieli. I detta nu är både subjektslösheten och användningen av pronomenet *se* som formellt subjekt möjliga i meänkieli.

Subjekt i necessiva satser

Med **necessiva satser** menas satser som till sin karaktär uttrycker något som är nödvändigt och som betecknar plikt e d. De konstrueras med hjälp av de modala verb som uttrycker de nämnda egenskaperna. I meänkieli räknas följande modala verb till necessiva verb:

- *häättyä* (måste/skola)
- *pittää* (skola/måste/böra)
- *tarvita/tarttea* (behöva/måste)

Till sin ursprungliga konstruktion är de necessiva verben oböjliga. Subjektet, som används med dem, står i genitiv. Detta framgår av följande satser:

Minun häättyy avata ovi.
(Jag måste öppna dörren.)

Miehitten piti istua toisela puolela.
(Männen måste sitta på andra sidan.)

I satserna nedan står subjektet i nominativ. De necessiva verben böjs i dem enligt subjektets numerus och person. Konstruktionen *mie hääyn* i stället för *minun häättyy* är i dag betydligt mer allmänt använd i meänkieli. Ett inslag

från svenskan av allt att döma, inte sant? Hur som helst är *mie hääyn* vid sidan av *minun häätyy* en godtagbar konstruktion i meänkieli.

Ex:

Met hääymä pestä sen suuren klasin.
(Vi måste tvätta det där stora fönstret.)

Net hääyt virhauttaa traasut.
(De måste skölja kläderna.)

Mie ja minun sisko piimä kluututa laattian.

(Jag och min syster måste tvätta golvet.)

Tarttevatkos net miehet tehä jotaki?
(Måste/Behöver/ de där männen göra någonting?)

Den ursprungliga konstruktionen med ett genitivsubjekt och ett oböjligt necessivverb är det enda rätta i den finska grammatiken. *Heidän täytyy rakentaa talo* (De måste bygga ett hus) säger man i standardfinskan. Meänkieli i finska Tornedalen följer denna tradition. Men ibland använder de meänkielispråkiga på östra sidan av Torne älv också formen *mie hääyn* versus *minun häätyy*. Låt oss ta ett exempel ännu längre bort ifrån: Konstigt nog, används ett nominativsubjekt i necessivsatserna i amerikafinskan på andra sidan Atlanten. Där sägs det: *Ne piti olla laivassal They had to stay aboard*. Kasusvalet i satsen har säkert engelskt ursprung. Amerikafinnarna och de meänkielispråkiga tycks agera utifrån en gemensam överenskommelse att börja konstruera sina necessivsatser med ett nominativsubjekt!

Predikat

Det som

- är
- blir
- görs
- händer

i en sats uttrycks med dess huvudled **predikat**. Predikatet utgörs av ett eller flera verb och det kännetecknas i meänkieli av sin personböjning, som i satserna *Mie syön* (Jag äter) / *Met olema syöhneet* (Vi har ätit). Närmare bestämt är det alltid finitverbet som böjs i en sats.

Predikatet med sitt finitverb är predikatsdelens kärna i en sats. De övriga satsleden i predikatsdelen är bestämningar till predikatet. Analyserar man en sats, är ens första uppgift att spåra satsens predikat. Det kan upptäckas med hjälp av finitverbets personböjning. I själva verket finns det inte en enda sats i meänkieli, som saknar ett personböjt verb. Undantaget utgörs förstås av opersonliga, 3. personens verb i singularis, som vi redan har tagit upp. Och tvärtom – varje personböjt verb är satsens finitverb. Det utgör ensam eller tillsammans med ett eller flera verb predikatet i en sats. De andra satsleden är lätt att känna igen, så snart det är klart vad predikatet är. Subjektets och predikatets överensstämmelse, kongruens, är viktig i en sats. Att predikatet böjs enligt subjektet och tvärtom.

Ex

PREDIKATET UTGÖRS AV ETT VERB:	<i>Mie leipposin tuukit köökin pöyälä.</i>	(Jag vek dukarna på köks- bordet.)
--------------------------------------	---	---------------------------------------

PREDIKATET UTGÖRS AV TVÅ VERB:	<i>Jokos sie olet syöny fruu- koston?</i>	(Är du klar med frukos- ten?)
--------------------------------------	--	----------------------------------

PREDIKATET UTGÖRS AV TRE VERB:	<i>Net olisit saattameet tulla vaikka kunka varhain.</i>	(De skulle ha kunnat komma hur tidigt som helst.)
--------------------------------------	---	---

Predikatet kan vara i aktiv eller i passiv.

Ex:

PREDIKATET I AKTIV:	<i>Piiträäti traakasi matot kartanolle.</i>	(Hembiträdet bar mattor- na ut på gården.)
------------------------	---	---

PREDIKATET I PASSIV:	<i>Matot traakathiin kartanolle.</i>	(Mattorna bars ut på gården.)
-------------------------	---	----------------------------------

Intressant är att ordet *matot* fungerar som objekt till båda exempelsatserna i meänkieli enligt ovan, i aktiv och i passiv. I den svenska översättningen av den första satsen är ordet 'mattorna' likaså satsens objekt. Men i den andra, som står i

passiv, är 'mattorna' ett grammatiskt subjekt till satsen. I satsen *Kläpit riepotellit niitä pitkin maata* (Barnen släpade dem längs marken) är det objektsformade pronomenet *niitä* (dem) objekt i både meänkieli och i svenskan, men endast i meänkieli, om satsen förvandlas till passiv: *Niitä riepotelthiin pitkin maata*. (De släpades längs marken.) Pronomenet 'de' i den svenska översättningen av satsen är med sin grundform passivsatsens grammatiska subjekt igen. Men vad händer med de ursprungliga subjekten *piiträäti* (hembiträdet) och *kläpit* (barnen) i de föreliggande passivsatserna? Vi tar upp det i det följande.

Den s k **agentkonstruktionen** bildas traditionellt i meänkieli med **predikat i passiv, objekt, agent** (= den som egentligen gör) och andra satsled om sådana finns i satsen. Konstruktionen är numera inte vanlig. Därför använder vi inte orden *piiträäti* resp *kläpit* i de ovanstående satserna i passiv.

Ibland möts vi emellertid av en agentkonstruktion i t ex litteratur på meänkieli. En sådan står i Bengt Kostenius roman *Aysyyrialehmän päivä* (Ayshirekons dag) från år 1986. Där kan vi läsa på sidan 63: *Toiselta puolen väylää kyllä, mutta sitä ei ole rajana pietty rantojen asukhailta*. (Visserligen på andra sidan älven, men den har inte ansetts vara någon gräns, åtminstone inte av de vid älven boende.)

I svenskan används en agentkonstruktion lättare än i meänkieli. Men t ex aktivsatsen *Se löi minua* (Han slog mig) skulle inte låta så flytande i passiv i svenskan heller.

Agentkonstruktion var länge representerad i den svenska skolgrammatikens verblära i Finland. Många av gymnasisterna, särskilt pojkar, som läste 'tvångs-svenska', förvandlade t ex aktivsatsen 'Vaktmästaren öppnade dörrarna' till passiv med följande konstruktion: 'Vaktmästaren öppnades av dörrarna!' Det blev förstås noll poäng för den delen i strukturprovet! (Hösten 2004 var svenskan för första gången ett frivilligt ämne i studentexamen i Finland.)

Objekt

Objekt anger föremålet för den handling ett verb anger. Verbet heter **transitivt verb** (t ex *lyä* 'slå').

Objektet har ett direkt förhållande till det transitiva verbet i en sats. M a o är ett transitivt verb, till skillnad från ett **intransitivt verb** (t ex *laukkoa* 'springa'), som inte tar objekt, ett verb som får ett direkt objekt i ett satssammanhang. Ett objektslöst verb kan inte vara transitivt. Och tvärtom – varje transitivt verb kräver objekt.

Objektet i meänkieli förekommer i tre kasus: akkusativ I, akkusativ II och partitiv. Det svarar på frågorna:

- **kenetkäs** – **ketäs** (vem); **ketkäs** – **keitäs** (vem/vilka)
- **mikäs** – **minkäs** – **mitäs** (vad/vilken); **mitkäs** (vad/vilka)
- **kummankos** – **kumpaakos** (vilken av de två/vilkendera)

Obs! I frågeorden ovan kan bokstaven *-s* i vissa sammanhang falla bort.

De mest förekommande typerna av objekt är **totalt objekt** och **partiellt objekt**.

Totalt objekt

Totalt objekt är ett helhetsobjekt. Det uttrycker resultativ, avslutad handling.

Totalt objekt fungerar i akkusativ I och akkusativ II på följande sätt:

- ACKUSATIV I – i singularis med ändelsen **-n** (t ex **pallon** nom. *pallo* (boll), **sen** nom *se* (den/det), pers. pron. 3. pers.; i samband med pers. pron. 1. och 2. pers. **-t/-n**, **minun/minut** (mig), **sinun/sinut** (dig)).
– i pluralis med ändelsen **-t**, också i samband med personliga pronomen, t ex **pallot** nom. *pallot*, **meät**, **teät**, **heät** (oss, er, dem).
- ACKUSATIV II – i singularis **utan ändelse** (t ex **pallo**), används i imperativ- och i passivsatser.

Ex:

Kenenkäs sie näit sielä ensiksi? **Sinut** tietenki. Ja **papan**.

(Vem såg du där först? Dig förstås. Och pappa.)

Muistatkos sie, **minkäs** se meän veli Heikki unheutti mettäkämphään?

Joo, **sen tyyhriin** Lapin puukon.

(Kommer du ihåg, vad vår bror Heikki glömde i skogskojan?
Javisst, det var ju den där dyra lappkniven.)

Kummankos se krannin tyär sai kilpailusta, **ensimäisen** vain **toisen** palkinon?

(Vilket pris fick flickan från granngården, det första eller det andra?)

Mitkäs mie ottasin ensiksi laihnaan? Ota **nämät uusimat kirjat**.

(Jag undrar, vilka av de här böckerna jag först skulle låna. Ta de här nyaste.)

Tyristit ostit piljetit yöjunhaan.

(Turisterna köpte biljetterna till nattåget.)

Ketkäs net panit kantamhaan toolia? No, kaikki **täyet miehet** ja jokku **vaimot**.

(Vilka av dem bad de bära stolarna? Nå, alla männen och några kvinnor.)

Ottakaa **pallo** kiini! **Mikäs pallo**? No **se, joka** viskathiin viimeksi.

(Ta fast bollen! Vilken av bollarna? Nå, den som kastades sist.)

Partiellt objekt

är delobjekt, som också kallas partitivobjekt. Kasusset i denna objektstyp är, som benämningen uppger, partitiv. Partiellt objekt syftar på en handling, vars slutpunkt eller resultat man inte vet. Det används på följande sätt:

– i singularis med ändelserna **-a, -ä, -ta, -tä, -tta** och **-ttä**, t ex **sisko_a**, nom. *sisko* (syster), **kläppi_ä**, nom. *kläppi* (barn), **hammasta**, nom. *hammas* (tand), **tiet_ä**, nom. *tie* (väg), **hometta**, nom. *home* (mögel), **venettä**, nom. *vene* (båt).

– i pluralis med ändelserna **-a, -ä, -ta, -tä, -ja** och **-jä**, t ex **sukki_a** (strumpor), nom. sing. *sukka*, (strumpa), plur. *sukat*, **kenki_ä** (skor), nom. sing. *kenkä* (sko), plur. *kengät* (skorna), **hamphaita** (tänder), nom. *hamphaat* (tänderna), **venheit_ä** (båtar), nom. *venheet* (båtarna), **siskoja** (systrar), nom. *siskot* (systrarna), **läksyj_ä**, nom.sing. *läksy*, (läxa), plur. *läksyt*.

Ex:

Ketäs sie ootat? Mie ootan sisko_a.

(Vem väntar du på? Jag väntar på min syster.)

Keitäs se niistä tarkotti? Mie piän, ette kaikkia kläppi_ä.

(Vem/Vilka av dem/ menade han? Alla barnen, tror jag.)

Mitäs net tyristit kysyit? No, net kysyit tiet_ä Aavasaksale.

(Vad frågade turisterna? De frågade bara efter vägen till Aavasaksa.)

Krannin poika katteli venheit_ä kaupassa.

(Pojken från granngården tittade på båtarna i affären.)

Kumpaakos *krannin* poikaa *sie* meinaat, nuorempaa *vai* vanhempaa?
(Vilken av grannpojarna avser du, den yngre eller den äldre?)

Kauonkos *sie* luet läksyjä?
(Hur länge läser du läxorna?)

Objekt i necessiva satser

I necessiva satser står objektet i ackusativ I, förutsatt att satsens subjekt är nominativformat. Och så är det nästan alltid i meänkieli numera. Om subjektet enligt den äldre grammatiktraditionen står i genitiv, är objektskasuset ackusativ II, eller alternativt ackusativ I. Vi ska jämföra de två satserna nedan:

ACKUSATIV I: SUBJEKTET NOMINATIVFORMAT I EN NECESSIVSATS:

Mie *hääyn* *pestä* ***pään***. (Jag måste tvätta håret.)

ACKUSATIV II: SUBJEKTET GENITIVFORMAT I EN NECESSIVSATS:

Minun *häätyy* *pestä* ***pää***, alternativt också ackusativ I: *pään*. (Jag måste tvätta håret.)

I den första exempelsatsen kongruensböjs det necessiva verbet *häätyä* enligt det nominativformade subjektet i 1. person, enligt formen *mie* och får formen *hääyn*. Objektet har ändelsen *-n*. I den andra satsen böjs det necessiva verbet inte alls, utan det står i sin traditionsenliga, opersonliga form *häätyy*. Subjektet i den andra exempelsatsen står i genitiv och objektet har ingen ändelse eller alternativt ändelsen *-n*.

I finlandsfinskan är necessivsatsens objekt i ackusativ II, inte i ackusativ I och subjekt i genitiv. Meänkieli i finska Tornedalen är ett undantag igen. Här kan ackusativ I fungera som necessivsatsernas objektskasus, men långt ifrån regelmässigt. De meänkielispråkiga i finska Tornedalen upplever det naturligare att säga *Minun häätyy maksaa se* än *Mie hääyn maksaa sen*.

Obs! Om objektet i necessiva satser se avsnittet 'Subjekt i necessiva satser' ovan.

Predikativ

Predikativet uppger vad subjektet är eller blir. Verb som används som predikatsverb i meänkielisatser med predikativ är:

- *olla* (vara)
- *tulla* (bli)

Predikativets kasusformer är nominativ, genitiv, partitiv och translativ. Substantiv, adjektiv, pronomen, räkneord och de två participen, I och II, kan uppträda som predikativ.

Ex:

*Sen tyär oon **stytentti**.* (Predikativet är ett substantiv i nominativ.) (Hans dotter är student.)

*Jopas mie olin **pörrö!*** (Predikativet är ett adjektiv i nominativ.) (Vad jag var tokig!)

*Ei se ole **mithään**.* (Predikativet är ett pronomen i nominativ.) (Det är inget.)

Kello oon **yheksän**. (Predikativet är ett räkneord i nominativ.) (Klockan är nio.)

*Onkos tuo nukke **pubuva** vain ei?* (Predikativet är particip I, akt., i nominativ.) (Kan den där dockan prata eller inte?)

*Langat tulit niin **valkastuiksi*** (Predikativet är particip II, pass., i translativ.) (Garnen blev så blekta.)

Obs! Uttrycken *vihassa*, *villissä* och *hopussa* är urgamla uttryck på meänkieli. Då dessa substantiv står i inessiv, kan de inte fungera som predikativ. Alla tre uttrycken har sina adjektiviska motsvarigheter, som förstås är lämpliga att användas som predikativ. Adjektiven som de tre inessivformade substantiven kan ersättas av är *vihanen* (arg), *villi* (vild/förryckt) och *kiihreinen* (skyndsam). Det finns likadana uttryck i meänkieli.

Adverbial

Adverbial är i meänkieli en särskilt heterogen grupp. Enkelt uttryckt betecknar de

- **tid**
- **rum**
- **sätt**
- **orsak**
- **utväg**
- **tillstånd** e d

Adverbial kan också vara s k **habitivadverbial**, såsom *Elsala* och *Toivola* i satsen *Elsala oon neljä kläppiä ja Toivola yks.* (Elsa har fyra barn och Toivo har ett.)

TIDSADVERBIAL:	<i>Net pyyristelit taihvaale ison aikaa.</i>	(De stirrade länge på himlen.)
RUMSADVERBIAL:	<i>Viehraat oon jo porsto- assa.</i>	(Gästerna är redan i farstun.)
SÄTTSADVERBIAL:	<i>Mie seku vain pruuvasin auvainta.</i>	(Jag provade nyckeln utan avsikt.)
ORSAKSADVERBIAL:	Siksi net olit niin pruu- nit.	(Därför var de så solbrända.)
TILLSTÅNDS- ADVERBIAL:	<i>Faari oli hyvälä kiirilä.</i>	(Farfar var på gott humör.)

Satsadverbial är en grupp av adverbial som särskilt när det gäller ordföljd spelar en viktig roll i svenska satser. Placeringen av liknande adverbial på svenskt sätt tycks i viss mån vara fallet i huvud- och bisatser på meänkieli. Ofta uttrycker dessa adverbial talarens attityd till det sakinnehåll som satsen beskriver, t ex *vissiin* (troligen), *ainaski* (åtminstone), *kyllä* (nog) o s v).

Vanliga typer av satsadverbial är de som negerar resten av satsinnehållet. Vi återvänder till dessa adverbial i samband med avsnittet om ordföljd.

MERA OM SATSER

Vi har redan konstaterat att man räknar med två typer av satser: **huvudsatser** och **bisatser**. De åtskiljs från varandra med underordnande konjunktioner, som i meänkieli är *ette* (att) och *jos* (om). Huvudsatsen är en **överordnad sats** och bisatsen en **underordnad sats**. Vidare finns kombinationer, där två huvudsatser resp två bisatser är likvärdiga. De heter **samordnade satser**, och de åtskiljs med samordnande konjunktioner, vanligast med konjunktionerna 'och' eller 'men'. **Satsmotsvarighet**, *lausheenvastike*, är ett grammatiskt begrepp, som särskilt i standardfinskan ofta kommer fram. Det räknas med flera olika typer av satsmotsvarigheter, av vilka temporal-, final- och modalkonstruktioner har att göra med meänkieli. Annars ersätts satsmotsvarighet nära nog alltid i meänkieli av en bisats.

Som exempel på en **temporalkonstruktion** av satsmotsvarighet kan vara uttrycket *törmän alastulossa* i satsen *Törmän alastulossa sillä oli sivakat kainalossa*. (När han kom utför backen/Vid nedgången av backen/ hade han skidorna under armen.) I standardfinskan är satsen i formen *Laskeutuessaan mäenrinnettä alas hän kantoi suksia kainalossaan*. I den temporala konstruktionen *laskeutuessaan mäenrinnettä alas* står det inessivformade verbet *laskeutua* i infinitiv II. Också particip I och particip II är verbformer, som i standardfinskan kan användas i motsvarande temporala konstruktioner. I uttrycket *törmän alastulossa* förekommer inga av dessa verbformer.

Strukturellt är det en nominalfras, där ordet *alastulo* (nedgång) står i inessiv och *törmän* (backe) i genitiv. Som satsled är *törmän alastulossa* ett adverbial. Exempel på en motsvarande **finalkonstruktion** är i meänkieli uttrycket *sanoakseni* (för att säga) och på en satsmotsvarighet som representerar **modalkonstruktion** *sannaakhaan sanomatta* (utan att säga ett ord).

Satsmotsvarighet saknar både subjekt och predikat, men de ingår i den eller i satsen i sin helhet.

Vad är en **satsvärdig fras** för någonting? Frågan är befogad med tanke på att det finns så många olika typer av dem. Det finns interjektionsfraser, som *Oi, kunka hauskaa!* (Oj, vad trevligt!)/*Hyi, ko tily!* (Usch, så äckligt!)/*Hulluja koskhaan!* (Vad för galenskaper!), korta, t o m ett-ordiga samordningar, *Otima följhyyn kaks hillaämpäriä ja evhääät tietenki*. (Vi tog med oss två hinkar för att plocka hjortron och matsäckskorgen förstås.) o s v. Gemensamt för satsvärdiga fraser är att de saknar ett finitverb. Därför kallas de inte för satser.

Huvudsats som anföringssats

En huvudsats, som används i samband med en direkt anföring, är en **anföringssats**. Den placeras antingen före eller efter den anförda framställningen.

Ex:

Fröökynä kysy yheltä tyttäreltä: “Milläs pustaavilla ruottalainen sana ‘tjuv’ alkaa?”

(Läraren frågade en flicka: “Med vilken bokstav börjar det svenska ordet ‘tjuv’?”)

“En mie vain tiä”, *tyär vastasi.*

(“Jag vet inte”, svarade flickan.)

En anföringssats kan ibland stå medialt inne i den anförda meningen. Då föregås och efterföljs den av en direkt anföring, såsom exempelsatsen från Bengt Pohjanens *Lyykeri*, s. 56 visar:

“*Soon laajinki*”, *Anne viskutteli*, “*mulla oon plakkari täynä.*”

(“Det är en patron”, viskade Anne, “jag har fickan full.”)

Bisats

Bisats är en underordnad sats, som kompletterar, preciserar och förklarar huvudsatsens sakinnehåll. Den inleds av en underordnande konjunktion (*ette* 'att', *vaikka* 'fast') eller ett frågeord.

Vi ska ta ett exempel:

Murmuuri ei saattanu saa'klaasia kiini, vaikka se kunka yritti.

(Mormor kunde inte stänga fönstret, fast hon upprepade gånger försökte göra det.)

Bisats kan aldrig användas ensam i en mening. Strukturellt påminner huvudsats och bisats om varandra bl a för att de kan bestå av samma satsled: predikat, subjekt, objekt, predikativ och adverbial. I samma mening kan det finnas flera bisatser. De skiljs ifrån varandra med samordnande konjunktioner. I dessa konstruktioner har bisatserna förstås också sina egna konjunktioner, underordnande konjunktioner som de inleds av. Annars är de inte några bisatser. Samordnande konjunktioner, som *ja* (och) och *mutta* (men), kan även binda ihop olika bisatser om det behövs. (T ex *Kauppias sano, ette niitä saaphaita tullee lissää ja ette net oon kohta parempia ko nämät.* 'Skohandlaren sade att han skulle få hem fler av stövlarna och att de nästan skulle vara ännu bättre än de här.')

Bisats tar olika funktioner så, att den spelar de olika satsledens roll i en mening. Bisatsen kan fungera som huvudsatsens

- subjekt
- objekt
- predikativ
- adverbial

Ex:

BISATSEN SOM SUBJEKT:	<i>Oon hauskaa, ette kirjoita meänkielelä.</i>	(Att du skriver på meänkieli är roligt.)
BISATSEN SOM OBJEKT:	<i>Mie en ymmärä, mitä sie värkkäät.</i>	(Jag förstår inte vad du håller på med.)
BISATSEN SOM PREDIKATIV:	<i>Se oli ko se olis noenu ittensä.</i>	(Det såg ut, som om han hade sotat sig själv.)
BISATSEN SOM ADVERBIAL:	<i>Paikka, missä mie olen syntyny, oon vanhaa talo.</i>	(Platsen, där jag föddes, är en gammal gård.)

Bisatser kan med utgångspunkt av sina satsdelsfunktioner indelas i

- **nominala**
- **adverbiella**
- **attributiva**

Det finns också andra alternativ till att gruppera bisatser, som det framgår av olika grammatikböcker. I denna satslära används uppdelningen som här ovan presenterades.

Nominala bisatser

Till **nominala bisatser** räknas sådana bisatser, som kan fungera som subjekt, objekt och predikativ. Gruppen består för det första av **ette-satser** ('att'-satser) som syftar på vad någon har tänkt, sagt, berättat, meddelat, påstått, förklarat, bestämt et c. Bisatser av denna typ föregås sålunda ofta, men långt ifrån alltid, av verb. Den andra gruppen av nominala bisatser är **indirekta frågesatser**.

Ette-satser

Med **ette-satser** menas bisatser som inleds av den underordnande konjunktionen

- **ette** (att).

Denna konjunktion är allmänt underordnande och kan inte ersättas av någon annan konjunktion. Typen är narrativ, berättande, förklarande, konstaterande o s v.

Här följer exempel på *ette*-satser och deras grammatiska representation:

<i>ETTE-SATS</i> SOM SUBJEKT:	<i>Ette se kesken rukkuusten pyrskähti nauhruun, oli noloa.</i>	(Att hon i mitten av bönemötet brast i skratt, var lite dumt.)
<i>ETTE-SATS</i> SOM OBJEKT:	<i>Äiti luuli, ette sie syltysit maton</i>	(Mamma trodde att det var du som skrynklade mattan.)
<i>ETTE-SATS</i> SOM PREDIKATIV:	<i>Meininki oli, ette kaikki krannit kuttuttais meile.</i>	(Meningen var att alla grannarna skulle bli bjudna till oss.)

En intressant detalj är att den underordnande konjunktionen *ette* i meänkieli i finska Tornedalen slutar på vokalen *-ä*, inte med *-e*. *Että* är den enda använda formen i finlandsfinskan.

Obs! Det finns också andra slags *ette*-satser i meänkieli. De ska vi ta upp i samband med adverbiala bisatser nedan.

Indirekta frågesatser

En **indirekt frågesats** i meänkieli inleds bl a av frågeorden:

kuas (vem), *mikä/ s* (vad), *missä/ s* (var), *mistä/ s* (varifrån), *mibinkä/s* (vart), *miksikä/ s* (varför), *koska/ s* (när), *kunka/ s* (hur).

Också frågeordet som består av ett verb med ändelsen *-ko/-kö* kan inleda en indirekt frågesats. Så har det alltid varit i meänkieli. Ändelsen *-ko/-kö* ersätts emellertid med en tämligen tät förekomst av den underordnande konjunktionen *jos*. Den står likaså i början av en indirekt frågesats. Det är bara subjektet och predikatet som byter plats. Den svenska motsvarigheten till båda dessa fall är konjunktionen 'om'.

Exempel på indirekta frågesatser:

INDIREKT FRÅGESATS SOM SUBJEKT: *Minua hunteerautti, olis-ko net hyökäbneet minun pääle eli ei.* (Hade de anfallit mig eller inte, undrade jag.)

INDIREKT FRÅGESATS SOM OBJEKT: *Se ei muistanu, koska se oli alottannu koulun. Net kysyit, mitä siinä näky.* (Han kom inte ihåg, när han hade börjat gå i skolan.) (De frågade, vad som syntes där.)

INDIREKT FRÅGESATS SOM PREDIKATIV: *Minun kysymys oon, onko seljos se oon/ auki eli kiini.* (Jag undrar bara, om den är öppen eller inte.)

Adverbiella bisatser

Sju olika typer av bisatser räknas till **adverbiella bisatser** i meänkieli. Indelningen görs på basis av de omständigheter de olika bisatserna uttrycker. Adverbiella bisatser börjar med en underordnande konjunktion eller ett adverb. Bisatstyperna, som hör till gruppen adverbiella bisatser, är följande:

- **temporala**
- **konditionala**
- **finala**
- **konsekutiva**
- **kausala**
- **koncessiva**
- **komparativa**

Temporala bisatser

De mest använda konjunktionerna i **temporala bisatser** eller tidsbisatser, som de också heter, är i meänkieli:

- **ko** (när, då), **ennen ko** (innan, förrän).

S k flerordskonjunktioner finns också, nämligen konjunktionerna:

- **sillä aikaa ko** (medan), **samala ko** (medan, samtidigt med att),
- **sen jälkhiin ko** (sedan, efter det att) o s v.

Temporala bisatser har alltid att göra med **tid**. De inleds av ord som har en konjunktionell eller en adverbiell karaktär. Alla de tre flerordskonjunktionerna ovan har ett adverbiellt särdrag.

Exempel på användningen av temporala bisatser enligt följande:

*Krannit tulit eilettäin kratyleeraahmaan meän farfaaria, **ko se täytti kaheksankymmentä.***

(Grannarna kom i går och gratulerade farfar, då han fyllde 80 år.)

*Hilpase sie käyä kaupassa, **sillä aikaa ko mie laitan ruokaa!***

(Spring till affären medan jag lagar mat!)

Konditionala bisatser

Den vanligaste konjunktionen till **konditionala bisatser** är

- **jos** (om, ifall).

Även *ko* i betydelsen 'om' kan i meänkieli användas som konditional konjunktion. En konditional bisats kännetecknas av att den betecknar ett **villkor**.

Ex:

Mitäs sie tekisit, jos karhuu tulis vasthaan mettäielä?

(Vad skulle du göra, om du på en skogsväg möttes av en björn?)

Ko se aina olis puhunut totta, kaikin uskosit sitä.

(Hade han alltid talat sant, skulle alla tro på honom.)

En konditional bisats, som i svenskan ibland har form av en direkt fråga, och som i detta sammanhang kallas frågeformad konditionalsbisats (se den svenska översättningen av det andra exemplet ovan), är inte möjlig i meänkieli. Följaktligen översätts meningen 'Blir det mörkt/Om det blir mörkt, går vi hem' till meänkieli genom att använda konjunktionen *jos* i bisatsen: **Jos tullee pimeä, met menemä kotia.**

Finala bisatser

Bisatser som uttrycker **avsikt** heter **finala bisatser** eller avsiktsbisatser. I meänkieli inleds de av samma underordnande konjunktion som den i *ette*-satserna ovan, alltså av konjunktionen **ette**.

I svenskan är den motsvarande konjunktionen 'för att'. Meänkieli har också en liknande, längre form som inleder finala bisatser, nämligen **niin ette**.

Ex:

”Pane praashuun valkea, ette met tarkenemma”, sano äiti isäle.

(“Gör upp en brasa så att vi håller oss varma”, sade mamma till pappa.)

Mies viuhto kummalaki käelä, ette jokukhaan olis tullu aphuun.

(Mannen viftade med båda händerna för att få någon att bistå honom.)

*Yks siukkasysteri köytti murfaarin toohliin, **niin ette se ei lankeais ja loukkais itteä.***

(En av sjuksköterskorna band morfar i stolen för att han inte skulle falla ner och skada sig själv.)

I svenskan har finala bisatser oftast 'ska/skall' eller 'skulle' som finitverb. I meänkieli står finitverbet i denna funktion närmast i presens, imperfekt eller konditional, presens ofta i den betydelsen att det genom att fungera som osynlig futurform hänvisar till tid som kommer.

Konsekutiva bisatser

Konjunktionen *ette* fungerar som inledning också i **konsekutiva bisatser** eller följsbisatser, som de kallas. Bisatstypen uttrycker **följden** av det som sägs i den styrande satsen. Den längre formen av det konsekutiva *ette* är **niin ette**. Den svenska motsvarigheten är 'så att'.

Ex:

*Joku vaimoihminen puotti vaasun kovale laattialle, **ette se meni tuhanen pirstableiksi.***

(En av kvinnorna tappade en vas i golvet så att den gick i tusen bitar.)

*Pojat puhalsit tulehmaan törmän päältä niin lujaa, **ette tie pöllysi.***

(Pojkarna kom nedför backen så fort att det dammade på vägen.)

P g a att nominala, finala och konsekutiva bisatser har en gemensam inledare, konjunktionen *ette*, är det inte alltid lätt att skilja mellan dessa bisatstyper. Det är bra att komma ihåg, att skillnaden baserar sig på, vad de tre bisatstyperna uttrycker. Den nominala *ette*-satsen har en berättande, förklarande e d karaktär, den finala bisatsen anger avsikt och den konsekutiva följd. Det är även bra att komma ihåg att vi kan vara duktiga i meänkieli, även om vi struntar i alla dessa skillnader och slappnar av!

Kausala bisatser

Kausala bisatser anger **orsak** eller en grund till det som sägs i huvudsatsen. De går också under benämningen orsaksbisatser. Vanligen ges

orsaken till huvudsatsens påstående efter huvudsatsen, varför det är naturligt att placera den kausala bisatsen efter huvudsatsen i en mening.

Den underordnande konjunktion, som kausala bisatser i meänkieli inleds av, är **ko**. Alltså samma konjunktion, som fungerar som inledare i temporala, och ibland också i konditionala bisatser. Motsvarigheterna till den kausala konjunktionen *ko* är i svenskan 'då', 'eftersom', 'emedan' och 'därför att'.

Ex:

Pirkko ei löytäny silmineulaa ollekhaan, ko se pirskosi niin kauaksi.

(Pirkko kunde inte alls hitta synålen, eftersom den flög iväg så långt på golvet.)

Ko se rupesi satabmaan, met pyörsimä takashiin.

(Då det började regna, styrde vi kosan hemåt igen.)

Koncessiva bisatser

Koncessiva bisatser medger att något förhåller sig på ett visst sätt, även om det känns som om det förhöll sig på ett annat sätt. Konstigt, inte sant! I själva verket anger koncessiva, alltså medgivande bisatser ett otillräckligt hinder eller en otillräcklig orsak för handlingen i den överordnade satsen. Detta hinder kan vara verkligt eller tänkt. Ännu konstigare, eller hur! Men vi går vidare.

Konjunktionen **vaikka** inleder koncessiva bisatser i meänkieli, om bisatsen uttrycker **medgivande**. Den har flera motsvarigheter i svenskan. De vanligaste är: fast, fastän, även om och trots att.

Ex:

Vaikka Erkki oli vasta kuuen vuen, se tiesi jo kaikki pukstaavit.

(Fast Erkki bara var sex år, kände han till alla bokstäverna.)

Komparativa bisatser

Den sista gruppen av adverbiala bisatser är **komparativa**, jämförande **bisatser**. De anger en **jämförelse: skillnad** och **likhet**. I meänkieli är komparativa bisatser inledda av konjunktionerna:

- **ko** (som) *ko/kö*
- **niinko/niin ko, niinku/niin ku, aivanko/aivan ko** (såsom, liksom).

Bl a i litteratur som skrivits på meänkieli har komparativa bisatser en tämligen knapp representation. Frånvaron förklaras av att jämförelsen inte alltid fungerar på satsnivån, utan på frasnivån. Fraser saknar satsens viktigaste element (*Se kraaku ko vares./Han kraxade som en kråka.*). Här kommer två normala komparativa satser:

*Se osti kohta samallaisen paian, **ko sillä jo oon.***

(Han köpte en nästan likadan skjorta, som en han redan har.)

*Sillä oli samat harmajat housut jalassa, **niinku sillä aina pruuksi olla.***

(Han hade samma gråa byxor på sig som alltid.)

Attributiva bisatser

Relativa bisatser är den vanligaste typen av attributiva bisatser. De kan ha olika slags inledare, såsom:

- relativa pronomen: **joka/jokka** (som) - **mikä/mikkä** (som)
- relativa adjektiv: **minkälainen** (hurdan)
- relativa adverb: **jossa** (där), **josta** (varifrån), **jonne** (dit), **jollonka** (då)

Ex:

*Tuo kirja, **joka oon juuri tullu ulos**, oon meänkielinen.*

(Boken, som just kommit ut, är meänkielispåsk.)

*Se talo, **jossa minun opettaja assuu**, oon väylän varrela.*

(Gården, där min lärare bor, ligger på stranden av älven.)

ORDFÖLJD

Språk skiljer sig åt beträffande ordföljden mellan de primära satsdelarna subjekt, verb och objekt.

Det finns sex olika basordföljdstyper i världen. I ordföljdstypen **SUBJEKT – VERB – OBJEKT** (SVO), som är typisk för engelskan och åtskilliga andra språk, föregår subjektet verbet och objektet, i denna ordning. Svenskan och meänkieli betraktas som SVO-språk. Grundordföljden i normalbetonade påståendesatser är subjekt, verb och objekt. En sådan basordföljdstyp kallas för

neutral el omarkerad. Inget satsled är framhävt i ett sådant ordföljdsmonster. Så snart flera satsled kommer med, kompliceras ordföljden.

Ordningen mellan orden i satser på meänkieli i sin helhet följer i huvudsak det urgamlä, finsk-ugriska ordföljdsmonstret, inte det svenska. Det är svårt att ge exakta, absoluta regler om ordföljden i meänkieli. Hur man använder den är tämligen fritt. Samma ord och satsled kan placeras på flera olika sätt i en meänkielisats.

Det är meänkielitalaren själv, som i flertalet av fallen bestämmer ordningen på orden i en sats han/hon säger eller skriver. *Eikä toisila ole siiheen mithään puhumista!* (Och andra kan inte ha nånting att säga om det!)

Ett fritt val i ordföljdsfrågor möjliggörs i meänkieli bl a av den mångfasetterade böjningsmekanism, som kännetecknar detta språk. Emellertid finns det på allvar skäl att betona, att det inte är likgiltigt i meänkieli heller vad för slags ordföljd som används. Tänk på satserna *Kaula oon piili* (Det står en bil på gatan) och *Piili oon kaula* (Bilen står på gatan)!

I den förra satsen ges ny information med hjälp av ordet *piili*. I den senare inte, då det där är fråga om *piili*, som av allt att döma tidigare omnämnts.

Ordföljd i huvudsatsen

Som tabellen i början av denna satslära bevisar, uppdelas meänkielisatser i subjektsdel och predikatsdel. Ordföljden beror på satsens informationsstruktur. I denna uppsättning ger predikatsdelen ny information om subjektsdelen. Ordningen är vanligen den att subjektsdelen inleder satsen och följs av predikatsdelen.

Ex:

Saföri nukku kobta tiiman piilin takapenkilä.

(Chauffören sov nästan en timme på baksätet i bilen.)

Som sagt, är ordföljden i en huvudsats i meänkieli ganska fri. Annorlunda än i svenskan, där bl a satsadverbialen, de obestämda tidsadverbialen och de obetonade sättsadverbialen i en huvudsats absolut ska placeras strax efter finitverbet (t ex *Mie menin sinne heti*/Jag gick genast dit).

Direkt ordföljd

Ordföljden i en huvudsats i meänkieli är, som de nedanstående exemplen visar, rak på ett naturligt sätt. **Subjektet föregår predikatet.** Det gör det oftast också i huvudsatser, som inleds av objekt, predikativ, adverbial o s v.

Direkt ordföljd förefaller vara en normal, t o m nödvändig ordning av orden i satserna nedan, förutom i den tredje satsen nedan, där också indirekt ordföljd går bra.

Här tar vi oss en titt på den direkta ordföljden i huvudsatser som har inledare av olika typer:

OBJEKT SOM
INLEDARE I EN
HUVUDSATS: *Sitä mieki meinaan.* (Det menar jag också.)

PREDIKATIV SOM
INLEDARE I EN
HUVUDSATS: *Vanhoja net oon.* (Gamla är de.)

ADVERBIAL SOM
INLEDARE I EN
HUVUDSATS: *Tänä aamuna tie oli
pluuattunna.* (I morse var vägen plogad.)

*Keskelä taivasta mie näin
pari pilven klumppua.* (Mitt på himlen såg jag
molnformationer.)

*Siksi se tyär rukka tie-
tenki rämisi.* (Därför grät den stackars
flickan naturligtvis.)

I samtliga av de ovanstående satserna är ordföljden rak, fast de inleds av andra satsled än subjekt. Detta är normal, språklig tradition i meänkieli. Även i den tredje satsen låter den raka ordföljden rätt och grammatisk, fast omvänd ordföljd kan användas här.

Direkt ordföljd hör till det finsk-ugriska ordföljdsmonstret. Tex kan man inte tänka sig en direkt frågesats, som inleds av ett pronominalt eller adverbialt frågeord utan direkt, rak ordföljd. Det skiljer sig från många språk i världen! Där är en indirekt, omvänd ordföljd i direkta frågor nödvändig.

Ex:

Mitäs sie Britta siinä kreipistelet?

(Varför spatserar du halvnaken, Britta?)

Miksikäs tet klämmäsittä sitä uutta kartiinia?

(Varför fingrade ni på den där nya gardinen?)

Mihinkäs se koranus piilotti styykan auvaimen?

(Var i all världen gömde den där slyngeln nyckeln till stugan?)

Som vi ovan konstaterade, är ordföljdsreglerna i svenskan fasta. Det vet vi på basis av den svenska grammatiken, och det återspeglas också i översättningarna av de föregående exemplen. Direkt ordföljd fungerar absolut inte i dem.

I huvudsatser i meänkieli som placeras efter bisatser, d v s i eftersatserna, är den raka ordföljden också naturlig. Detsamma gäller anföringssatser med sina tre positioner: inlednings-, mitt- och slutposition. Vi har redan behandlat anföringssatserna, som förekommer i samband med direkt anföring. Omvänd ordföljd kan visserligen uppträda både i eftersatser och anföringssatser med undantag av de anföringssatser som har inledningsposition.

Indirekt ordföljd

Huvudsatser som inleds av adverbialen *tässä/täällä* (här), *tästä/täältä* (härfån), *tähhään/tänne* (hit), *siinä/sieläl/ tuossal/ tuola* (där), *siittä/sieltäl/ tuostal/ tuolta* (därfån), *siiseen/ sinnel/ tuohon/ tuone* har omvänd, **indirekt ordföljd**, om dessa adverbial efterföljs av verben *olla/löytyä* (vara/ finnas), *mennä* (gå), *tulla* (komma), *seisoa* (stå), *kuulua* (höras) o s v.

Ex:

Siittä mennee tie rajale.

(Där går vägen till gränsen.)

Tuola tullee pirra tänne käsin.

(Där kommer en motorcykel åt det här hållet.)

Tässä kuuluu kuoro taustala.

(Här hörs en kör i bakgrunden.)

Vid sidan av de här nämnda fallen finns det förstås otaliga exempel, där en omvänd ordföljd är ett bra, t o m ett nödvändigt alternativ i meänkieli. T ex används omvänd ordföljd i samband med de ovannämnda verben, som inte bara inleds av adverbialen *tässäl täälä* o s v, utan också andra, oftast plats-, tids-, sätts- m fl liknande adverbial. Även andra typer av verb än de nämnda kan förekomma i satser med en adverbial inledare och omvänd ordföljd.

Ex:

Rannala kasuaa heinää.

(På stranden växer det hö.)

Jälkhiin lypsin alkaa kokkous.

(Efter lunchen börjar mötet.)

Likaså används indirekt ordföljd i satser med verbet *olla* (vara) som finitverb. Det hänvisar till befintlighet, existens, och föregås av ett adverbial som står i början av satsen. Sådana satser är exempelvis de två nedan:

Venheessä oon aivot.

(Det finns åror i båten.)

Karkean toisessa päässä oon lato.

(På andra sidan ängen finns en lada.)

Ordföljd i bisatsen

Ordföljden i en bisats i meänkieli kännetecknas, i likhet med den i en huvudsats, av frihet. Det som sades om ordföljden i huvudsatsen i meänkieli gäller för det mesta också bisatsen. Huvud- och bisatser i meänkieli påminner även strukturellt om varandra. Den inbördes ordningen av subjektet, predikatet, objektet och adverbialen skulle i *ette*-satsen i följande mening inte förändras, om satsen var en huvudsats, utan ordet *ette* förstås:

Mie tiän, ette se oon saanu kaikesta jo kylliksi harmia. (Jag vet att hon redan har fått lida mycket av allt.)

Adverbialet *jo* (redan) har placerats i föregående bisats efter predikatet *oon saanu* och adverbialet *kaikesta*. Placeringen är fri. I den svenska översättningen av bisatsen är ordningen den att adverbialet 'redan' absolut ska stå strax efter

subjektet 'hon' och före predikatet 'har fått'. Adverbialet 'redan' är ett satsadverbial, som vi redan diskuterat. Traditionellt kallas adverbialet 'redan' e d för rörliga bestämningar. I satsen ovan är antalet av den här typen av adverbial ett, men i princip kan det vara flera av dem i samma bisats.

I meänkieli finns det traditionellt inte sådana adverbial som i en bisats har fast placering. Men det förefaller som om ordföljdsmonstren från svenskan mer och mer tränger in i bisatsordföljden i meänkieli. I det första av exemplen nedan påminner adverbialet *kohta* till sin placering om det svenska satsadverbialet 'nästan' och i det andra tar adverbialet *näin hiljasella* samma plats som det svenska obestämda tidsadverbialet 'så sent'.

Ex:

*Ei se halunu kertoa pakkosyömisestä, ja kunka se sai pestä ulkohoysiköitä, **että käet kohta muutut jääksi.*** (Inte ville hon berätta någonting om tvångsmatningen eller hur hon var tvungen att skura utedasset, när det var så kallt att händerna nästan frös till is.)

*Mie heitin laulamasta ja aloin hunteeraamaan, **mitä äijä näin hiljasella oli liikeeli.*** (Jag slutade att sjunga och funderade på varför gubben var i farten så sent.)

Den förra exempelsatsen kommer från Kristina Lantto-Toffes roman *Tuu, tuu, tupakkarulla* ("too too tobaksrulle") från år 1994, s. 30, den senare från Ann-Kristin Lundströms roman *Hunteerinkiä köökissä* (Funderingar i köket) från år 1987, s. 75.

Negation

Det finns flera strukturella drag som är kännetecknande för meänkielisyntaxen. Bland dem är negation, som satser på meänkieli med en oerhört tät förekomst inleds av.

Med en negation i sin egentliga mening menas ord och uttryck som används för att upphäva giltigheten av ett påstående. Så det är att ändra ett påstående till dess motsats. Detta gäller förstås också meänkieli.

Men att upprepningsvis placera en negation i början av en sats är ett fenomen som är kännetecknande för meänkieli. Har det alltid varit så, det är frågan. Hur det än är uppträder negation med en påfallande hög frekvens i språket både i

svenska och finska Tornedalen. Den används som ett slags inledare i satser både i tal och skrift. Har detta språkliga särdrag någonting att göra med de egenskaper meänkielitalarna sägs ha: uppriktigheten, beslutsamheten o s v? Vem vet?

Ex:

Ei vain ainaskhaan siinä ole mithään perrää.

(Det där ryktet saknar helt och hållet grund.)

Ei sekhään vissiin ole vaimoa ottanu.

(Han har troligen inte heller skaffat sig en hustru.)

Ei se ole ko klavuta vaaran pääle, niin näkkee koko kylän.

(Det är bara att kliva upp på berget, så ser man hela byn därnere.)

Älä sie houraa!

(Svamlä inte!)

Emmä met halvahneet sillä asemalla puottaa junasta.

(Vi ville inte stiga av tåget på den där stationen.)

Ei sunkhaan kukhaan ole niin tehnykhään.

(Men så har väl ändå ingen gjort!)

Äläpäs tästä ko mie näytän sulle, miten se portti aukasthaan.

(Ett ögonblick, så ska jag visa dig, hur portet öppnas.)

Ei se ollu ko marsia jänkäle, niin sai hilloja.

(Det var bara att gå till myren, så hittade man hjortron.)

Meningen i meänkielinegationen är vanligen inte att klandra eller bestrida något. Tvärtom. Den meänkielitalande vill bara mjuka upp eller förmildra vad han tänker säga eller skriva. Något slags beskrivande, attitydstagande eller försvarande tycks ingå i användningen av nekande uttryck av denna typ. Det är helt enkelt ett sätt att uttrycka sig – på meänkieli.

Texter

Texterna i denna avdelning visar att vi idag har ett gemensamt skriftspråk. De uppvisar inga stora ”varieteter” och representerar inget speciellt område i Meänmaa. Så här långt har vi kommit. Så här olika texter finns det.

Matti Kentän muistoa kunnioittaen

Meänkieltä 40 vuotta – muistelmia ja mustelmia (1)

Siittä oon näinä päivinä 40 vuotta aikaa ko sana ”meänkieli” essiintyy tässä avisissa ja muualla. Siihen saakka oli puhuttu Tornionlaakson suomesta. Meitä sanottiin Norrbottenin suomalaisiksi. Met sanoima itteä ”meän väeksi” ja ruot-tinkielisiä hullunfiiniä ihmisiä ummikoiksi. Mie päätin lapsena alkaa ummikoksi ko mie luulin, ette se oli virka.

Neljä vuosikymmentä oon nyt hupsahtannu. Mie olin myötä alusta alkaen ja olen nyt käyny läpi Haaparannanlehen kirjoituksia siltä vuelta ja haluan tässä ottaa esile muistelmia ja muistela saatuja mustelmia vuosien varrelta. Mie kirjotan siltä varalta, ette saatan muistaa väärin, jos ei ole painettuja lähtheitä.

Filosohvi Heidegger (1889-1976) väitti, ette kieli oon ekistensin talo. Olen sammaa mieltä: sanoila mie rakanan minun toelisuuen ja minun äitinkieli oon minun sormenjäljet. Ko kuolee kieli, kuolee kansa. Ko kuolee kieli, jääpi talo tyhjile ja pelto uuruokhoon. Kielen myötä kuolee kulttuuri, vaikenee saarnaava multa ko esivanhemmat kuoleva toisen kerran ja mailmankaikkeus sammuu. Siksi kieli oon yks elämäni tärkein asia.

4. heinäkuuta 1981 mie astuin kielikeskustelhuun asettamalla Kentän Matile kysymyksen Haaparannanleheessä: Oonkhaan tämä meänkieli ruottia vai suo-mea? Kirjotus oli tieten klauaava, mutta oli siinä vakava sävy kans.

Matti Kenttä oli ollu minun suomenkielen opettaja Haaparannan jymnaasissa 60-luvula. Matti opetti meile suomea, mutta vertasi sitä useasti ”meän omhaan kieheen”. Näin mulle aukeni tie, jota lähin vaelthaan ja jolla sain teini-ikäsenä vastauksen polttavhaan kysymykseen: Kukas mie olen? Tästä lähti minun sivistystie ja minusta tuli kolmikielinen kirjailia ja suomenkielen kirjalisuuen tohturi ja suomenkielen yliopiston lehtori. Kaikki tämä anto mulle sen vahvan perustan, jolla nyt rakanan meänkielen kirjakieltä.

Hör och hääpnä, niinku ruottalainen sannoo: ensimmäiset ajatuksen pistokset tulit Hampurista vuona 1980. Els Oksaar (1926-2015) oli Eestin syntyä, Sak-sassa ja Ruottissa toimiva kieli-ihminen, joka oli käyny Vittankissa ja Kirunassa puhumassa opettajille ja vanhemmille. Thore Klippmark oli kuunelu sitä ja innostunnu ja kirjottannu Haaparannanlehen lukijanurkhaan asiasta. Se ehotti, ette alettas pithään kursia ja opethaan ”suomenkielen oikeinkirjoitusta kirjoit-

taville tornionlaaksolaisille. Sillä tavalla saisimme esiin enemmän kirjallisuutta tornionlaakson suomenkielellä, totesi Klippmark.” Tästä oli Haaparannanlehdessä 10.1.1981.

No mitäs tämä Oksaar oli puhunu? Se oli vastanu kysymyksheen: Mikäs se sitte oon se oikea kieli? ”Ko yks ihminen täyelisesti ymmärtää, mitä toinen ihminen sanoo, ko net praativat yhdessä, niin net saarnaavat oikeata kieltä. Oikea kieli oon se kieli, mitä ymmärehään siinä seurassa, missä sitä poristhaan.”

Nämät ajatukset herätit Kentän Matin kirjothaan pakinoita Haaparannanlehtheen nimelä Tuohmaan Pekka. Nämät ajatukset sait minut hunteeraahmaan mikä määrittellee kielen ja murtheen. Matin ensimmäinen pakina oli Haaparannanlehen sivula 8 (10.1.1981). Pakinat olit sitte ”Meänkielelä” ja ”Meän kielelä”.

4. heinäkuuta 1981 mie kirjoitin ja kysyin jos tämä meän kieli oon ruottia vai suomea.

Mie olin silloin opettannu suomenkieltä Stokholmin yliopistossa ja syventänny minun lingvististä ossaamista. Mie reakeerasin Els Oksaarin ajatukshiin ja piin net oikeina ja väärinä. Jos mie sanon E LOL SOS=ELS. Oonkos seki kieli? No oon ja ei ole! Kaks puhujaa ymmärtää toisensa, mutta se ei piisaa omaksi kieleksi. Oon murtheita ja kieliä. Meän kieli oli vielä silloin murre.

Välttääkseni mustelmia syttyvässä kieliriiassa mie vakkuutin, ette olen meän kielen puolustaja näilä sanoila: ”Olis hyvä jos met oppisimma kirjoitamhaan ja puhuhmaan tätä meän kieltä niilä sanoila mitä meän kielessä oon.”Haaparannanlehti 4.7.1981)

Samala mie kehotin, ette oppikaa suomea. Mie tiesin, ette se tie viepi meänkielen kirjakiehleen. Olin itte tehny sen reisun ja jatkjan sitä vielä tänäki päivänä.

Siittä oon nyt yli neljäkymmentä vuotta ko Matti Kenttä ja mie alotimma tämän matkan meän mielenkiintossilla keskusteluila Haaparannanlehdessä.

William Snellin muistoa kunnioittaen

Meänkieli 40 vuotta – keskustelua raatiussa (2)

Mie puran minun arkkiivia ja löyän hurjan paljon mielenkiintosta materiaalia. Joulukuussa 1989 Ruottin raatiu oon tehny haastattelun, jossa oon kolme tornionlaaksolaista myötä. Mie olen yks näistä.

Tämä haastattelu vahvistaa sen, mitä Heidegger väitti, ette kieli oon eksistensin talo. Meänmaassa oon monta eksistensin erilaista taloa. Tämä kirkastuu täysin ko kuuntelen kolmekymmentäkaks vuotta vanhaata nauhaa, jossa poristhaan kielestä ja kulttuurista. Mie olen siinä myötä kolmikielisenä kirjailiana, toinen henkilö oon meänkielinen, joka ei hyväksy meänkieltä omaksi kieleksi, se väittää puhuvan suomenkielen murretta, tornionlaakson suomea. Se sanoo kans, ette hään ei ole saanu oppia kirjothaan ommaa äitinkieltä. Ko nyt kuuntelen nauhaa mie mainon miksi raatiun repoortteri ei kysy kuka tätä oon kieltäny kirjottamasta ommaa äitinkieltä. Meänkieli oon, niinku suomenkieli, niin sannottu fonemaattinen, sitä kirjothetaan niinku äänethään. Jos oon pitkä vukali niin kaks vukalia, jos konsunanntti vennyi niin kaks semmosta. Mie olen varma, ette joka puhuu meänkieltä ja suomea oppii kirjothaan viikossa.

Kolmas oon ummikko ruottalainen, joka sanoo, ette hään ei ole halunu oppia meänkieltä. Se sanoo, ette hään nyt oon oivaltannu, ette het ummikot ja met monikieliset elämä kahta eri kulttuuria. Samassa kylässä oon eri kulttuurit. Samassa kylässä oon, viitaten Heideggerhiin, kaks eri eksistensin taloa.

Raatiurepoortteri huomauttaa, ette monet meänkieliset Stokholmissa olit kertonheet suuresta yllätyksestä ko minun Lyykeri (1985) oli julkastu. Net ei olheet koskhaan nähneet ommaa kieltä kirjothettuna, ja joku oli antanu kielen ääntää sanat ja niin hään oli äkkiä oppinu ja saattanu lukea Lyykerin. Juuri nuin! Ääntää ja oppii! Kukhaan ei kiellä.

Sitte repoortteri kyssyy multa miksi mie kirjothi Lyykerin. Mie vastaan siihen, ette moni stokholmilainen haastattelussa oli sanonu, ette het ei tiä miksi kirjothaa ko kirjoja oli jo kaupunki täynä ja kioskit kaatumaisilhaan. Mulla ei sitä ongelmaa ollu, eikä ole tänäkhään päivänä. Mie toivoin kielen herräystä ja murtheen matkaa kieleksi. Jatkan sammaa tietä vielä.

Mie mainon miksi jokku vieläki riitelevä siitä, jos meänkieli oon murre vai oma kieli. Kolmekymmentäviis vuotta aikaa mie oivalsin, ette riitä ”meän

kielen” määritelmästä, jos se on murre taikka kieli on turhaa koska se ei ole kielitietheellinen asia. Se saattaa olla suomenkielen murre taikka oma kieli – jos niin päätetään. Yks asihaan vaikuttava oivalus oli minun puolesta se, ette sama ”kieli” toisella puolella väylää on murre ko sitä ympäröittää valtavariantti. Suomen puolella oli pääraakenus (suomenkieli) ja evakkopirtti (murre) eksistensin taloina, mutta meän puolella väylää ei ole muuta varianttia ko ”meän kieli”. Meillä oli vain yks eksistensin talo ja siksi oli syytä määritellä sen omaksi kieleksi. Niin met aloima kirjothaan ”meän kielen” yhyssanana: meänkieli.

Meillä on nyt kieli, mutta se on uhattu ja sitä häätty huoltaa.

Miksis kielen elossa pitäminen on tärkeätä?

Jokanen kieli peilaa aivan ommaa mailmankuvvaa ja kulttuurin kokonaisuutta, sitä eksistensin taloa. Suomenkieli ei saata peilata Meänmaan kulttuuria eikä menttaliteettia. Ummikko ruottalainen ei näe mitä meänkielinen näkkee. Samassa kylässä on kaks erilaista mailmaa ja kulttuuria.

Ko kieli kuolee, kuolee kansa ja sitä myöten korvaamaton ihmisten aatos-mailma ja mailmankuva.

Estääksheen kuolemaa kieli tarttee:

Kirjakieltä

Kramatiikkia

Sanakirjoja

Kielenhuoltoa

Meänkielistä kirjalisuutta on: romaania, runoa, laulua, uupperaa, pakinaa, asiatekstiä.

Meänkielinen kielioppi tuli 1996 (Kenttä-Pohjanen) ja ruottiksi Meänkieli rätt och lätt (Pohjanen-Muli), josta on otettu 5 painosta. Meänmaa-föreninki on julkassu kolme sanakirjaa: meänkieli-ruotti-suomi (A-R). Meänmaan kieliraati toimii hyvin kielenhuoltajana. Kieliraati korjaa ja toimittaa tekstiä. KEXI-Meän kirjailiat sai äkki neljäkymmentä jäsentä.

Meänmaa-föreninki perusti meän oman päivän 15. heinäkuuta 2007. Eilen met vietimä sitä viienentoista kerran.

Minun äitin kieli

Göta Andersson

Minun äitin kieli
ei ollu mikhään äitinkieli.

Se ei ollu mikhään,
kuitenki
se oli
minun äitin,
isän,
sisaren
ja veljen
kieli.

Kielettömänä syntyny

Bengt Pohjanen

Olen kielettömänä syntyny
mykkänä
kieletön parmuska
katkasi naparihman

Kasusin rajala
kahen kielen traakissa
jonka viimassa
olematon kieleni
mykisty

Minut kasuatethiin
olheen ihmisiksi
oppimhaan ruottin
ja tunnusthaan kansalaisuuen

Minua piiskathiin koulussa
oppimhaan ruottin,
olheen ihmisiksi
kunnan alamaisena
Minua piiskathiin häpeämhään
sitä mikä oli minun ommaa:
kielettömyys
ja raja

Minut rakennethiin
ulkoa päin suunatulla
väkivallala
ja sisäsellä pakola
lyhenyksilä
ja väärinkäsityksilä

Multa otethiin oma lekitimašuuni

Varieteettiä vain

Bengt Pohjanen

Ko mie kielettömänä synnyin,
mie rohkasin mielen
ja synnytin kielen,
jolla kirjoitin, lauloin,
kerroin ja mainoin.
Hyvinhään se meni,
sitä mailmala killathiin,
hyväksyttiin ja palkithiin.
Mutta nyt meän uuet herskaapit oon
hallintokunthiin ilmottanheet
ja hallitukshiin kirjottanheet:
ei se ole mikhään kieli,
se oon vain murre ja oma mieli
se oon fiinisti sanottu vain varieteetti.
No älästä nyt huoli, älähpä nyt vain,
s'oli aijottu ylhäälä tuola:
ko kielettömänä synnyin,
saan kielettömänä kuola
nyt mullat vain toisthaan:
elämä oon kuoleman varieteetti
ja kuolema yks elämän itiolekti.

Tornedalssången – Meänmaan laulu

William Snell

Oi terve kaunis Meänmaa
sie koti pohjonen.
//:Sie olet paras valinta
ja paikka maallinen.://

Ja tunturista merele
oon väylä ylpeä,
//:ko eroteut rannoile
se saapi yhistää.://

Oon kesätaivas korkea
ja valo illaton,
//:ko kaikki rannat kirkastaa
oon onni vallaton.://

Niin valosaa oon talviki
ja pohja puhaltaa
//:ko Ruija pallaa tännekki
se lumet kirkastaa.://

Oon maata tämä aurinkon
ja revontulien
//:oon kaipu tänne pohjaton
ja rakhaus syämen.://

Ko päättyy matka vaivoihneen
ja kilvotuksinheen
//:niin usko esi-isien
oon taivaskelponen.://

*Meänkielenös: Bengt Pohjanen
16 maj 2014*

Väylä on aina ollu – laulu Meänmaale

Bengt Pohjanen

Väylä on aina ollu

Kaj Chydenius 2003

$\text{♩} = 82$ **A**

Väy-lä on ai - na ol - lu, se vir-taa ei o-le mis - thään

7
pois-sa, ei o-le mis-thään pois-sa, se vir - taa me-ne - mät -tä mi - hin-

11
khään, ei se mis -thää tu-le, ei so-le mi-hin-khään me-nos-sa

16
soon meis-sä ai-na ol-lu mat-ka-na ra-jat - to-ma - na kä-sit-tä teh-ty

21
vir - ta **B** kä -sit - tä teh -ty vir - ta väy-lä rau-ha Ju - ma - la.

26
Väy-lä on ai - na ol - lu, se y -his -tää, ei e - ro - ta,

31
ra -jan ve -ti ih - mis - kä - si, tsaa - rin pu -na - nen vii - va,

35
ku-nin-khaan mus-ta nau-ha. Väy-lä on ai - na ol - lu, vir -ta, lau -lu, mat-kan

40
vai-va, ai-ka i-ku-nen. Ko tu-let tän-ne, ta-hot mul-ta: mie

45
näy - tän si - ul - le väy - län, mie näy - tän sul - le

48
väy - län vir - ran rau - han Ju - ma - lan.

Romaanista Korpelalaiset

Bengt Pohjanen

Methään olima menossa yläkylhiin hevosia kauppaahmaan. Väkeä lappo joka talosta. Sieltä tuli lapsia ja täysiä, vaimoihmisiä ja miehenpuolia, norttolappalaisia ja lantalaisia, järviläisiä ja rantalaisia, hevosmiehiä ja ettomiehiä, niitynraivausmiehiä ja heinämiehiä, poromiehiä ja nikkausmiehiä, kotimiehiä ja veisumiehiä, ilonpitomiehiä ja naimamiehiä, sanomitten muistomiehiä ja uutisitten kuljetusmiehiä ja loruitten lappomiehiä, vasikantappomiehiä ja siankollaussmiehiä ja lehmänastutusmiehiä ja poijitusmiehiä, jutamiehiä ja outalappalaisia, kengänkurppomiehiä ja härkämiehiä, koiven näskääjiä ja Tilleylampun sytytysmiehiä, piisivalkean joutoväkeä, tinkamiehiä ja palvaussmiehiä, vastarannan kulkijoita ja taihvaanvinkin kuvvaajia, mallaajia ja tällääjiä, saamamiehiä ja pestimiehiä, velanperijöitä ja onnenonkimiehiä, kirkun tiinutusmiehiä ja tuhkasepän pojanpoikia, rautatielinjan hakkomiehiä ja vesivaltion siltamiehiä, Manalaharjun mustalais-miehiä, ja syömämiehiä, joitten sukuperä oli ko kaartislaisitten risu-aiat ja Känvälän rakopinnapoikia, joitten ainua huoli oli vaimoväen etupuoli, ja Pajalan piksipoikia, joita maa parrelheen paino, ja Kursun knapsuja, jotka matheen maksasta tykkäsit ja hirventurpaa pathaan viskoit ja Luppo-Aate, joka pokala pöllii teki ja kirkveelä porria karsi, ja jos aatheen miehet räknää niin Leninin kurmukärpäset jotka muniva taljan alle, ja Hitlerin sääsket, joita räkkää vaikka silmät pannee kiini, ja Hagbergin paarmat, joile ei muuta ko tikku per-sheesheen, ja muut sen ajan syöpäläisummikot, jotka meän vertä saalistit ja sitä kyllä räkkäsi ko perheet olit ko räkän vaivaamia portokkia, kuljit roikassa kylki kylkeä vasten, ja kaikki viskoit kuusenoksia faariskan följyn etheen ja siunailit meitä kaikkia, mutta enniiten Iso-Iiskoa, joka tappo karhuun puukola ja sai siltä siunauksen ennen ko karhuu meni tuonilmashiin.

Vilma lähtee taakiksheen

Lina Stoltz

1.

”Tule nyt!”, mamma sanoo.

Vilma ja mamma oon hiljastunheet taakiksesta.

”Traktori myötä”, Vilma sanoo.

”Emmä met leekikampheita ota taakiksheen. Kyllä sie sen tiät”, mamma sanoo.

”Traktori vain myötä”, Vilma talkkaa.

”Met hääymä lähteä nyt!” Mamma kattoo kelloa.

2.

”Traktori kans”, Vilma sanoo.

Se kantaa traktoria. Mamma saapi kantaa Vilman väskyä.

”Traktori saapi oottaa karasissa”, mamma sanoo.

”Joo”, Vilma sanoo.

Karasissa se saapi olla Vilman keltanen traktori. Siihen saakka ko Vilma tullee kotia taakiksesta. Sitte se taasen leekaa sillä.

3.

”Tule nyt, Vilma!” Vilma häätyy joka päivä mennä taakiksheen.

”Tokka myötä!”

Vilma pannee tokale housut, tröijyn, sukat ja lakin.

”Met hääymä lähteä nyt!” Mamma kattoo kelloa.

Se freistaa nostaa Vilman. Mutta eihään se saata samala kantaa ommaa väskyä, Vilman väskyä ja Vilmaa.

”Tokka myötä!” Vilma sanoo.

4.

Vilma kantaa tokkaa toisessa käessä ja tokan piilstuulia toisessa.

”Tokka myötä piihliin”, Vilma sanoo.

”Mutta taakiksheen sitä ei saa oottaa myötä”, mamma sanoo.

”Ei”, Vilma sanoo.

Piihliin se saapi jääää. Sielä se saapi oottaa ko Vilma ookaa kotia taakiksesta.

Barents ljud- och e-böcker finns på:

Storytel

Adlibris

Bokus

**m.fl. boksajter
och strömningstjänster**

Siirto

Lina Stoltz

1.

Net oon reisanheet pyssilä kauon ja nyt oon tullu ilta. Net reisaava Ruottin läpi kauas pohjosheen päin. Sam istuu klasin vieressä ja vahtaa ulos. Se näkkee vain pimeätä.

Joskus piili tullee niitä vasthaan. Silloin piilivalot valaseva ja Sam näkkee mettän. Molemin puolin tietä oon hullunpaljon puita. Puitten välit oon pimeät.

Pyssin muturi surisee, muuten kaikki oon hiljaa.

Samin rinnala nukkuu sen sisko Nour, joka oon kymmenen vuotta. Se noijaa päätä Samin käsivartta vasten. Sam oon kans väsyny, mutta se ei saata nukkuu.

Vastapäätä istuva mamma ja pikku Asma, joka nukkuu mamman sylissä. Sam kattoo mammaa ja se Samia. Net ei sano mithään. Mitäs oon sanomista? Mihinkäs net oon matkala?

Net oon reisanheet eilisestä saakka. Net lantasiit lennola Ruothiin ja nyt net ookaava sinne mihinkä pyssi heitä viepi. Net ookaava aina vain pimeämpöhään päin. Net saava uuen koin ja oman asunon. Mutta net ei tiä mistä.

2.

Viimen pyssi seisottaa ja net oon perilä.

– Herrää Nour! Sam sannoo.

Se pukkaa sitä. Nour räpyttellee väsyhneenä.

– Olemakos met perilä? se kyssyy.

– Joo.

Net paneva jakat pääle ja jättävä pyssin turvalisen lämmön. Mamma kantaa Asmaa. Nour ja Sam kantava niitten väskyjä. Ilma oon kylmä ja kostea ja Sam palelee.

Täälä ei ole pimeätä niinku mettässä oli. Täälä oon lamppuja ja taloja, mutta hiljasta. Piiliä ei paljon ole, eikä ihmisiäkhään. Sam oivaltaa, ette het oon tulheet johonki kylhään. Täälä ei ole niinku Syyriassa, missä net asuit suuressa

kaupunkissa, jossa oli paljon väkeä. Kaikki täällä tuntuu uuelta. Talot ja puut näyttävä erilaisilta ja ilma tuntuu toisenlaiselta.

Sam kattoo mammaa, joka on rauhattoman näkönen. Sen silmät oon vähän punaset siksi ko se oon nukkunu huonosti.

Nour päättää Samia käsivarresta.

– Tääläkös met tulema ashuun? se kyssyy.

Nourin ääni kuulostaa rauhattomalta.

– Huomena oon parempi ko oon valosaa, mamma sannoo ja freistaa rauhoittaa.

Nyt oon ilta ja net oon väsyhneet. Ko net oon nukkunheet ja herräävä uutheen päihvään tuntuu piain paremalta.

Nuori vaimo tulee niitä vasthaan ja tervehtii engelskaksi. Sen työ oon auttaa pakolaisia ja se lähtee matkhaan niitten asunthoon.

3.

Sisälä asunossa oon lämmin ja sielä oon joitaki mööpeliiä: sänkyjä, köökinpöytä ja toolia ja vihreä sohva.

Sam makkaa sängyssä, kello oon kaks. Se heräsi äsken ja luuli, ette oon aamu. Tuntuu siltä, ette hään oon nukkunu kauon, vaikka klasin ulkopuolela oon pimeä.

Joskus piili aijaa siuttu kaula, mutta muuten kaikki oon hiljasta. Sänky kitisee ko se liikkuu ja peitto ja polsteri haiseva kummale.

Mamma puhhuu Asman kans toisessa huohneessa.

– Tulkaa nukhuun. Pane maata tähhään sänkhyyn, mamma sannoo.

Mutta Asma ei halva nukkua ennää. Se laukkoo ympäri, köökhiin ja Samin tykö. Se sytyttää lamput köökissä ja porstoassa.

Sam vettää peiton pään yli. Se toivoo, ette olis aamu. Sillä oon nälkä ja se halvaa syä. Net tulit illala hiljain ja kauppa oli kiini. Mutta net sait pussin ruokaa vaimolta, joka oli heitä vastassa pyssilä.

Sam noutaa vähän leipää köökistä ja syöpi sitä sängyssä.

Sitte se ummistaa silmät ja nukahtaa uuesthaan. Oon yhtä hyvä nukkua koko aijan. Mitäs muuta hään tekkee?

Ko nukkuu ei kaipaa kotia.

4.

– Sam!

Mamma ja Nour hiristävä nauraa. Sam herrää ja kattoo niitä. Miksis net oon niin ilosia? Mitäs naurettavaa tässä muka oon?

– Mitäs kello oon? se kyssyy.

– Kuus, Nour vastaa ja hiristää taasen.

Miksis hään häätyy nousta niin varhain?

– Nyt oon ilta, met luulema, mamma sannoo.

Sam nousee isthuun. Ulkona oon pimeä. Oonkos net nukkunheet koko päivän?

Mamma puistaa päätä ja oon vähän surulisen näkönen.

– Täälä oon pimeätä koko aijan. Ei täälä ole päivää, se sannoo.

Ei se saata olla tosi, Sam hunteeraa. Se aattelee, ette het häätyvä ottaa väskyt ja jatkaa matkaa. Net häätyvä löytää pareman asumapaikan.

– Met hääymä ostaa ruokaa, mamma sannoo.

Net paneva vaatheet pääle ja Sam pannee kaks tröijyä jakan alle. Se ei halva palela.

Ko net menevä ulos net kattova ylös taihvaale. Se oon musta. Sam ei näe tähtiä eikä kuuta, net oon piilossa pilvien takana.

Net löytävä kaupan, mutta ostoo oon hankalaa. Net ei ossaa lukea ruottalaisia pustaavia ja sanoja eikä net tiä mitä eri paketissa oon. Net kattova sen siihaan kuvia.

Net kantava kotia ruokakassin ja laittava ruokaa. Ko net oon syöhneet oon iltahiljanen ja taas aika nukkua.

5.

Oon aamu ja mamma keittää teetä hellälä. Kohta se lähtee kokkousheen kunnan sosiaalihuolon kans.

– Koskas päivä valkenee? Nour kyssyy.

– Mie en tiä. Ei piain koskhaan, mamma sannoo.

Nour ja mamma ei ole ilosen näkösiä. Mamma sannoo:

– Emmä met tänne jää. Mie luppaan.

Sam ei ole ilonen häänkhään. Se tuntee ittensä petetyksi. Net oon saahneet asunon, josta piti tulla heile uusi koti. Mutta ei net halva asua pienessä kylässä.

Net halvava asua kaupunkissa, missä on elämää ja liikettä. Net oon tottunheet siihen, ette oon puojia ja kahveloita ja paljon ihmisiä. Täälä ei näytä olevan.

Sam ei ymmärrä miksi kukhaan täälä assuu. Täälä oon pimeätä ja kylmää ko luolassa.

– Mie halvan alkaa kouhluun, Nour sannoo.

Se ei halva oottaa ennää. Silmissä oon kyyneliä.

Syyriassa sota pakotti net heithään koulun.

Nour halvaa varsin alkaa kouhluun Ruottissa, mutta se ei käy jos net ei jää tänne.

– Älä itke. Ei itku auta, mamma sannoo.

6.

Ko net käyvä kunnassa Samin pere saapi tietää, ette pere häätyy jää'ä tänne. Jos net halvava siirtyä net häätyvä itte hommata uuen asunon ja se oon kolon hankalaa.

Möötessä oon tulkki, joka kääntää kaikki ruottista arapiskaksi.

– Teitä tuuraa ko tet oletta saahneet finin asunon, tulkki sannoo.

– Tack, mamma sannoo ruottiksi.

Sitte se sannoo:

– Vaikka täälä oon pimeätä ja kylmää.

Tulkki selittää niile, ette talvi Pohjos-Ruottissa oon hullun pimeä. Valosaa oon vain vähäsen aikaa päiväsaikana. Mutta talven jälkhiin aurinko tulee framile ja kesät oon melko lämpimät. Silloin oon valosaa päivät ja yöt.

Ko net tuleva ulos möötestä oon kohta valosaa. Taivas oon harmaja eikä aurinkoa näy, vaikka nyt oon kuitenkin vähäsen kirkhaampaa. Se tuntuu hyvältä.

Maanantaina net alkava kouhluun. Nour oon ilonen ko saapi alkaa kouhluun ja se hyppelee tielä.

Sam hunteraa, ette kaikki tulee olheen hyvä Ruottissa, vaikka se kaipaa kotia. Se kaipaa lämpöä ja omia kaveria. Se kaipaa tuttuja ääniä ja tuoksujä.

Kaikki täälä oon uutta.

Se kattoo puita. Net oon harmajia eikä niissä ole vihreitä lehtiä. Net näyttävä kuohleilta. Täälä oon ko hieteerämaassa, missä ei kasua kasvia eikä kukkia. Hiteaerämaassa oon liika kuumaa ja täälä oon liika kylmää.

Mamma oon vihassa. Se halvaa asua kaupunkissa, ei kylässä.

– Mie hommaan uuen asunon. Mie luppaan, ette met siiryä täältä, se sannoo.

Sam luottaa mamhaansa. Se hommasi senki, ette net pääsit Ruothiin. Se saattaa oornata kaikki.

7.

Ovikello soipi, taas ja taas. Kukas siellä? Net ei tunnee täällä kethään.

– Älä aukase, mamma sanoo ja oon pölästynheen näkönen.

Sam tirkkaa ovesa olevasta reijästä. Siellä oon hänen ikänen poika. Sam haluaa tietää kuka poika oon ja aukasee ovea vähäsen.

– Hei! poika sanoo ja hymmyilee.

Se oon pitkä ja hoikkanen.

– Mie olen Farid, se sanoo.

Sam tulee iloseksi ko Farid puhuu sammaa kieltä ko hään itte. Farid haluaa Samin myötä ulos kohtaahmaan hänen kaveria.

– Met kuulima, ette oli tullu uusi pere, sanoo Farid.

– Kukas teile sen sano? Sam kyssyy.

Farid nauraa ja sanoo:

– Tämä oon pieni kylä. Kaikin tietävä ko tulee uusia ihmisiä.

Mamma ei halua, ette Sam lähtee ulos.

– Met pysymä ulkona talon likelä, Farid sanoo.

Mamma sanoo okei ja Sam panne kengät jalkhaan ja jakan pääle.

Farid praatii ja Sam kuuntelee. Farid sanoo, ette hään oon asunu täällä vuen. Se tietää, ette oon hankalaa olla äsken tullu, ko ei tunne kethään. Siksi hään haluaa olla Samin kaveri.

Farid ja sen kaverit pruukaava potkia palloa, uia ja olla yhdessä. Farid tykkää musikista ja pellaa jitarria.

8.

Sam ei ymmärrä kaikkea mitä Farid ja sen kaverit sanova. Net puhuva eri kieliä, tietien ruottiaki. Net oon hauskoja ja siivoja. Net ookaava skeitpoortia katua pitkin. Net kollaava omia mupilia ja passaava palloa keskenhään. Jokku heistä polttava tupakkaa.

Sitte Farid sanoo:

- Met lähemä pellaahmaan paskettia.
- Sam ei saata lähteä fölhjyyn. Se oon luvanu mammale, ette hään pyssyy likelä taloa.
- Mie hääyn mennä sisäle, se sannoo.
- Farid ymmärtää ja nyökkää.
- Näemä huomena, se sannoo.
- Ko Sam tullee sisäle mamma sannoo:
- Net polttava.
- Mamma kattoo niitä klasista.
- Ei net kaikin polta. Mie en, Sam sannoo.
- Mie en tiä jos Farid oon hyvä poika, mamma sannoo.
- Se oon siivo, Sam sannoo.

9.

Ensimmäisenä koulupäivänä mamma lähtee myötä. Niilä oon möötte opettajien kans.

Nour kaipaa kouhluun ja oon ilonen. Sam oon rauhaton. Kunkas sielä mennee? Hään ei ossaa ruottia ja pölkää, ette koulu oon hankala.

Mutta Farid oon sanonu, ette koulu on hyvä ja siksi Sam lähtee sinne. Se luottaa Faridhiin.

Tuntuu somalta ko Sam havattee Faridin ja sen kaverit koulussa. Net auttava ja näyttävä Nourile ja Samile missä oikea luokkasali oon.

Opettaja oon niitä vastassa ja sannoo: – Tervetuloa!

Opettaja muijuilee ja sannoo kaikile käsipäivää. Asma ei halva ottaa sitä käestä. Se piittää kättä ja kattoo alaspäin. Se oon ujo.

– Do you speak English? opettaja kyssyy.

– No, Sam sannoo.

– Little, mamma sannoo.

Mamma ossaa vain vähän engelskaa, Sam ei ollenkhaan.

– Ei se haittaa. Meilä oon tulkki, opettaja sannoo.

Net saava kohata usseita opettajia ja kaikin sanova käsipäivää. Opettaja kumartaa ja puhuu Asman kans. Se ei halva. Se mennee mamman taka piihloon.

Mööten jälkhiin Sam hunteeraa, ette Farid oli oikeassa. Kyllä koulu oon hyvä.

10.

Ko net ymmärtävä, ette net ei saata siirtyä pois varsin net ostava kampheita asunthoon. Net ostava semmosta mitä tarttee kotona ko laittaa ruokaa ja ko korjaa.

Net ei osta mööpeleä siksi ko net, jotka oon asunossa kelpaava hyvin, vaikka oonki vanhoja. Se oon okei.

Kylässä oon kauppa, mikä myypi vanhoja kampheita. Mamma ei halva kampheita, joita muut oon käyttäneet. Mutta kaikki kampheet puojissa oon halpoja ja se oon hyvä. Net ostava kartiinit ja kaks lampputa. Nour halvaa ostaa mattoja.

– Ei. Matot oon hankala ottaa myötä ko met siirmä, mamma sanoo.

Nour piittää pyöreätä, sinistä mattoa.

– Mamma, olethaan siivo? se kyssyy.

Mamma sanoo ei.

Ruottalainen vaimo tulee siihen ja sanoo jotaki ruottiksi. Se hymyilee ja ottaa maton Nourilta. Se mennee kassale ja maksaa. Sitte se antaa maton Nourile.

Tuntuu kummalta. Sam häpeää ja kattoo alas laattihaan. Miksis joku, jota net ei tunne ostaa heile kampheita?

– Kiitos, Nour sanoo.

– Kiitos, mamma sanoo.

Mutta Sam havattee, ette mamma ei ole ilonen. Miksis se vaimo osti maton kysymättä mammalta?

Ko net menevä kotia mamma sanoo:

– Jos mie halvan mattoja mie ostan itte.

Talonsa ulkopuolela net kohtaava Faridin. Sam selittää mitä puojissa oli sattunu.

– Ihmiset halvava auttaa, Farid sanoo.

– Eihään se meitä tunnee. Mistäs se tietää jos met tarttema apua? mamma kyssyy.

Farid kiskasee olkapäitä, se ei oikein tiä.

– Net halvava auttaa pakolaisia olemalla siivoja, se sanoo.

– Häätysit ensin kysyä, mamma sanoo.

Net menevä kotia. Net ripustavva kartiinit klashiin ja Nour pannee sinisen maton sängyn vieheen.

11.

Mennee monta päivää ja monta viikkoa. Sam ja Nour käyvä koulua ja Asma käypi esikoulua. Net saava uusia kaveria ja oppiva ruottia. Mamma käypi koulua kans.

Joskus Sam ja Nour lukeva läksyjä kotona. Silloin net puhuva ruottia harjotukseksi. Ko mamma sannoo sanoja ruottiksi net naurava. Se kuulostaa kummalta ja se sannoo paljon väärin.

– Se oon hankalaa, se sannoo.

Sam ja Nour kuitenkin sanova, ette se oon hyvä. Kyllä mamma kohta oppii.

Yhtenä aamuna ko net herräävä ulkona oon valkeata. Oon tullu lunta. Maa oon valkea ja ilmaki aivan valkea. Lunta oon maassa, katoila, puila ja piilien päälä.

Pere näkkee ensi kertaa lunta.

Net paneva vaatheet pääle ja menevä ulos. Niitten kengät jättävä jälkiä maahan. Net ottava lunta kätheen ja tunnisteleva. Se oon kylmä ja märkä. Ko lumi putoaa ihole se sullaa ja muuttuu veeksi.

Moni lapsi oon ulkona leekaamassa. Net tekevä palloja lumesta ja viskova toisten pääle.

Hiljemmin päivälä Nour halvaa lähteä ulos leekaahmaan kaverien kans. Mutta se ei saa lähteä ulos yksin, mamma halvaa, ette Sam lähtee myötä. Mutta se aikoo pelata taattoria Faridin kans eikä sillä ole aikaa.

– Mie saatan mennä kaverien kans, Nour sannoo.

Ei täälä ole vaaralista niinku kaupunkissa, missä net ennen asuit. Ei täälä ole ihmisiä, joila oon asheet.

Mamma sannoo okei, vaikka se oon vähän huolestunnu. Se aattelee, ette tääläki oon ihmisiä, jokka ei ole siivoja.

Mamma kattoo klasista ko Nour mennee. Nour vinkkaa sille. Nour tykkää pärjätä itte, eikä se ole huolishaan.

12.

Nour ja Sam menevä useasti mammansa kans kauphaan ostoksille. Yhtenä päivänä Nour halvaa ostaa kynttilän. Se oon nähny, ette ruottalaisila oon semmosia. Net sammuttavva valot ja sytyttävvä kynttilöitä. Sam ei käsitä miksi.

– Mamma, olethaan siivo, methään saatama pruuvata? Nour sannoo.

– Okei, sannoo mamma.

Illalla Nour sytyttää kynttilän köökissä ja pannee sen pöyäle.

Köökissä niillä ei ole kartiinia ja liekit näkyvä klasin peilissä.

Koko pere juopi teetä ja syöpi kakkoja.

Se oon kotosaa.

Sam kattoo taihvaale. Se oon tähtiä täynä ja kuu oon iso ja ymmyrkäinen.

Ko se loistaa valkeahan lumheen niin loiste oon ko hopeata.

– Katto! se huutaa.

Taihvaala näkkyv vihreä loiste. Se aaltoilee ko ohukaiset hunnut.

– Oh! Mamma sannoo.

– Wow! Nour sannoo.

Net menevä palkongille ja ottava kuvia. Oon niin komeata. Sam jääpi siihen seishoon kauoksi.

13.

Toisena päivänä Sam kyssyy opettajalta vihreästä loistheesta.

Opettaja sannoo, ette sitä sanothaan revontuleksi. Se näkkyv vain talvela ja vain kaukana pohjosessa.

Koulu oon loppunu tälle päiväle, mutta Sam oon vielä omassa luokkasalissa.

Koulu oon hankalaa. Aikasemmin Sam kirjotti arapialaisila pustaavilla. Nyt se häätyy oppia uusia pustaavia ko se kirjottaa ruottiksi. Mutta se mennee kouhluun joka päivä ja opettaja tykkää, ette Sam oon vireä.

Sam triivastuu koulussa. Ulkona oon pimeätä ja kylmää, mutta sisälä koulussa oon valosaa ja lämmintä. Luokkasalissa oon vihreitä, fiiniä kasvia kruukuissa.

Oon paperia ja färiä ja saattaa maalata. Se istuu pöyässä ja maalaa kuvia kotimaasta.

Se maalaa talon missä net asuit ja puut, joita oli ulkopuolela. Talo oli valkea ja korkea ja puut olit olivipuita, joissa olit isot, vihreät lalvat.

Sitte se maalaa kuvan Ruottista.

Opettaja istuu omassa pöyässä. Se juopi kahvia ja tekkee työtä taattorilla.

– Mitäs sie maalaat? se kyssyy.

– Revontulia, Sam vastaa.

Opettaja kattoo kuvaa ja sannoo:

– Tullee fiini!

– Kiitos.

Sam ottaa kuvat myötä kotia ja pannee net seihnään.

14.

Viikko viikon perästä mennee.

Niilä oon joululupa ja net oon koululuvala kolmatta viikkoa.

Nyt päivät menevä hithaasti ko Samila ei ole paljon hommia.

Sitte tullee uusi vuosi ja koulu alkaa taasen.

Koko koulu pittää lähteä viethään ulkopäivää. Mamma ei siitä tykkää. Se pölkää kylmää ilmaa. Se luulee, ette se oon vaaralista palela liikaa.

–Tet tuletta kippeiksi, se sanoo.

Tuuri ette net oon ostanheet paksuja vaatheita.

Sam kattoo peihliin. Sillä oon jakka, täkkihousut, lakki ja hanskat. Fiiniä net ei ole, mutta pakkänen ei naura.

Tet palelutta, mamma sanoo.

Mamma halvaa, ette net jäävä kotia. Mutta Sam ja Nour lähtevä kuitenkin kouhluun. Net tykkäävä lumesta.

Ensin net pitävä hiehtoa.

Se oon hankalaa ja Sam lankeaa monta kertaa. Farid oon hyvä sivakkapoika ja hiehto lujjaa vauhtia.

Sitte net pitävä kalastaa ja häätyvä tehä pieniä reikiä järven jäähän. Lumen alla oon jäätä ja jään alla oon vettä. Sam ottaa hanskan käestä ja pannee vetheen. Vesi oon kylmempi ko lumi.

– Mutta jos met putoamma vetheen? se sanoo.

Se pölkää, ette hukkuu jos jää särkyä.

– Ei, jää oon rohki paksu, opettaja sanoo.

Net kalastavva reijän läpi ja saava pieniä kaloja. Net viskova menheen kalat ko opettaja sanoo, ette net ei ole makkeita.

Sitte kaikki oppilhaat ja opettajat syövä lynsin ulkona. Net krillaava makkaraa tulela ja syövä makkaraa ja leipää. Samila palelee sormia ko se ei saata syä hanskat käessä.

Päivän lopussa se palelee ja jalat tuntuva jääkylmiltä.

Ulkoilun jälkhiin Sam mennee uimahalhiin. Se riisuu alasti ja mennee isthuun sauhnaan. Tekkee hyvää ko lämpö leviää kuumista kivistä. Se oon saunassa niin kauon, ette lyöpi aivan hikheen. Sitte se tyššaa.

15.

Ilma lämpenee eikä, enää ei ole pimeätä koko aijan. Aurinko nousee taihvaale jonku tiiman joka päivä. Joskus taivas on pilvistä harmaja, vaikka se joskus on fiinin sininen.

Farid ja Sam menevä kotia koulusta. Net on krannia ja kohtaava joka päivä, pyhinä kans.

- Kohta tullee kevä, Farid sanoo.
- Mitäs silloin tapahtuu? Sam kyssyy.
- Lumi lähtee. Tullee valosampaa ja puut menevä vihreiksi.

Sam hunteeraa, ette het piiain niihin aikhoiin on jo siirtynheet täältä. Mamma puhuu mupilissa kaikkien tuttujen kans Ruottissa, jotka asuva Stokholmissa, Malmössä taikka muissa kaupunkissa. Se tahtoo, ette net auttava löythään asunon.

Mamma haluaa asua kaupunkissa, missä monet muut omasta maasta asuva. Sielä se saattaa saa'a ystäviä, jotka puhuva hänen kieltä ja missä on hyviä kauppoja. Täälä on vain ruottalaista ruokaa kauppoissa. Oon hankalaa laittaa makeata ruokaa ko net ei saata ostaa semmosta mihinkä net on tottunheet.

Vaikka täälä on hyviä puolia kans. Täälä on rauhalista ja vähän trafikia. Kaikki on likelä eikä net tartte mennä pyssisä eikä ookata piiliä. Sam ja Nour saattava itte mennä kouhluun, uimahalhiin, kauphoin ja pipluteekhiin. Kylässä kaikin tunteva toisensa ja se on soma. Sam tuntee kaikki koulussa ja monet krannitki.

16.

Yhtenä päivänä ko Sam tullee kotia koulusta mamma on hyvälä kiirilä. Se hymmyilee leveästi.

- Mie olen löytäny asunon Etelä-Ruottista, se sanoo.

Nour istuu sohvassa ja Sam mennee isthuun sen viehreen. Sam kattoo Nouria ja se Samia. Net ei hymmyile.

- Ettäkös tet ole ilosia? mamma kyssyy.
- Emmä.

Samila on nyt kaveria täälä ja se käypi hyvää koulua. Se tykkää opettajista. Se träänaa uintia ja meinaa oppia hihthoon.

Etelä-Ruottissa ei ole lunta, vain satheita.

– Mie saatan jäää tänne, se sanoo.

Sam oon kohta raavas ja pärjää itte. Se oon tottunu olheen täälä eikä se halva taasen siirtyä.

– Täälä oon hyvä, Nour sanoo.

Se kans triivastuu koulussa. Sillä oon kaveria ja pella paskettilaakissa.

Mamma heittää hymmyilemästä ja sen olkapäät laskeva. Se mennee omhaan huohneesheen ja pannee oven kiini.

Se halvaa olla yksin vähän aikaa. Se häättyy hunteerata mitä tehä.

17.

Mennee monta päivää.

Sam ei halva mennä kouhluun. Ei siinä ole mithään järkeä mennä sinne jos häätty siirtyä ja kohta alkaa uuesthaan uussa koulussa.

Ko se kohtaa kaveria ja opettajia se hunteeraa, ette hään tullee niitä kai-paahmaan. Justhiinsa niinku hään kaipaa kaikkia ihmisiä, jokka hään tunki kotimaassa.

Mamma sanoo, ette Sam häättyy kuiten mennä kouhluun.

Opettaja havattee, ette Sam oon surulinen ja kyssyy mitä oon vinossa. Sam ei halva kertoa siirosta. Tuntuu raskhaalta puhua siitä.

Ei net puhu kotonakhaan siitä, vaikka Sam ja Nour hunteeraava mitä mam-ma aattelee. Asma oon liika pieni käsithään. Se oon ilonen ja leekaa niinku aina.

Yhtenä päivänä ko net oon syöhneet murkinan mamma sanoo:

– Ettäköset tet halva siirtyä?

– Emmä, sanova Sam ja Nour.

– Halvattakos tet jäää tänne?

– Joo, Sam sanoo.

– Joo, Nour sanoo.

– No met asuma täälä, mamma sanoo.

– Oonkos se varma? Nour kyssyy.

Mamma nyökkää.

– Mie en ole vielä tottunu. Oon hankalaa löytää uusia ystäviä täältä. Mutta se tullee helpomaksi ko mie opin ruottia, se sanoo.

Se pannee heelmiä ja pähkinöitä pöyäle. Se sytyttää Nourin kaikki kynttilät.

Sam kattoo klasile käsin.

Sielä ulkona oon ilta ja pimeätä. Mutta sisälä heilä oon valosaa ja lämmintä.

Minna ja noita

Lina Stoltz

Ko saattas lukuja ja loihtuja

Minna istuu ylhäällä ison kojun oksala Djupträskin kylässä, jossa se assuu. Se noijaa sölkää kryhmysten kojun runkoa vasten ja heiluttellee jalkoja niin, ette sen keltaset puukengät luiskahtava jaloista ja putoava maahan. Net melkein katoavva pitkhään niittyheihnään.

Minna on käyny ensimmäisen luokan. Sillä oon vähäsen koppelonkirjoja naamassa ja sen silmät oon siniset. Tukka oon vaaleanpruuni ja olkapäile saakka. Minna toivoo, ette tukka muuttus tummanpruuniksi ko hään tullee isomaksi, niinku mamman tukka. Ja sitte Minna toivoo, ette hään ittekki kasuais vähäsen kesän aikana, ko hään oon lyhhiin luokassa.

Minna näkkee puusta kauas. Se näkkee karkeita ja niittyjä, ison mettän ja pitkän kappalheen kryysitiestä, joka mennee kirkonkylhään. Jos se kääntyy se näkkee järven. Ja sitte se tietekki näkkee koko oman kartanon ja keltasen talon, leekstyykan ja vanhaan navetan. Mithään muuta taloa se ei näe. Kyllä sielä kappalheen matkan päässä oon yks talo, mutta se ei tähhään näy. Eikä sielä kethään asukhaan.

Minna huokailee. Voi voi ko kaikki oon niin surkeata! Jos Minnan pyörän kymmissä ei olis reikää se polkis ämmin ja murfaarin tykö Grundträskhiin. Viissä minutissa sinne polkee pyörälä. Grundträskissä assuu monta vanhaata tätiä ja faapua. Vaikka kläppiä sielä ei ole ythhään ainuata.

Yks pääskynen lentää siittä aivan likeltä. Se istuu yhele kojule, jossa oon jo keltasia lehtiä. Mamma sannoo, ette halla oon pannu sen jo kesäkuun alusta. Kojjussa riippuu kumma risukerä. Minna hunteeraa, ette oonkhaan halla senki siihen pannu.

Ko saattas lentää ko linnut! Jos hään saattas lentää hään olis viissä sekunissa ämmissä eikä viissä minutissa!

Minna levittää käet siiviksi.

– *Ko haukka lennän yli kummun,*

Lennän köökhiin meän mummun.

Helluntai

Ingela Henriksson

Helluntai tulee ja mennee. Joka vuosi. Mie hunteeraan tässä sitä helluntai-sannaa. Kuulin kerran ette helluntaina häätyy laittaa ittele kesäksi kumppanin. Jos sie et onnistu niin saat olla koko kesän yksin. Onkhaan siihen perrää? Se nimi helluntai piain tulee siitä hellusanasta. Aatteleppa jos se merkittee ette häätyy joka vuosi olla uusi ystävä. Ei sunkhaan. Kyllä mie vishiin saatan vielä sitä vanhaata hellua uuesti viekotella. Sano mikä työ jos mie joka vuosi hääyn olla uutta hakemassa.

Helluntai oon muuten se ”poisnykäsemisen aika”. (Häänrykninki) Mithään se tarkoittaa? Mie kuulin ko yks kaveri selitteli siitä. Se sano ette hän oli kokenu sen ”häänrykninkin”. Kuitenki saman sorttisen tuntheen, se päätti. Se oli käyny hierojan tykönä ja tämä hieroja oli painanu jotaki paikkaa niskassa. Kaveri maino ette se tuntu niin sopevalta. ”Mie katosin kohta eri mailhmaan”, se tuumasi. Ja se meinasi ette se ”häänrykninkitunne” oli varmasti semmonen.

Huomena uusi päivä

Lina Stoltz

Ko Nina vähän päästä tuli Nelly-vaate oli leveällä minun sängyn päällä. Se oli niin komea ja kaikki kirkhaat, fiinit färät oikein loistit. Nina pyhki varovasti sitä ja sano ihhailen:

– Ko fiini. Muistuttaa kesävainiota.

– Se ripustethaan seihnään tänne sängyn viehreen, mie sanoin.

Meilä oli kummalaki pieni klökikuppi. Ei siksi, ette mie olisin siitä tykäny. Mutta ko se tuntu niin joululta ja haisi makealle.

– Annamakos met net nyt? Nina kysy ja tarkotti tieten jouluklappia.

Mie nyökkäsin. Nina otti neliskantilisen punasen paketin plastikassista, joka sillä oli myötä, ja mie otin kirjan, jonka mie olin käärieny hopeapapehriin. Mie istuima laattialle, ettemme tarttis siirtää vaatetta sängyn päältä.

Mie olin ostanu hevoskirjan Ninale. Se tykkäsi hevosista ja lukemisesta; sille oli siksi helppo valita jouluklapin. Mulle se oli ostanu vesifärit ja riitplokkin.

– Net oon oikeita akvarällifäriä ja se oon oikea akvarälliplokki, se sano.

– Kiitos, mie sanoin.

Met maistoima vähän klökiä. Oleskeluhuohneesta tuli kaunista joulumusikkia.

Kaiken sen keskelä tapahtu se, mitä mie olin oottanu. Mie havattin kunka Nellystä oli tarttunu minhuun jotaki. Syän kyllä tikitti vähäsen ekstraa rinnassa ja mie en tohtinu kattoo Ninaa ko mie sanoin:

– Ei mammala ole mikrääni.

– Vai niin, Nina sano.

Eihään se tieten käsittäny miksi mie sen justhiinsa nyt sanoin.

– Ko se oon tuota nuin kipeä se oon siksi ko se juopi, mie sanoin hiljaa.

Mie otin pienen lusikan ja plockasin jonku rusinan klökistä vain siksi, ette mulla olis jotaki puohaa. Tuntu niin kummalta kropissa, aivan ko kutistas ihon alla.

– Ette se oon päissä? Nina kysy.

Mie nyökkäsin.

– Jaha, Nina sano.

Ei se rainu oikein käsittää. Se ei näyttäny pitävän sitä niinkhään kummana. Se otti uuen kirjan ja katteli sitä. Ensimmäisele sivule mie olin kirjottannu *Hauskaa juolua Nina Lilianilta*.

– Mie en ole tätä lukenu, se sano.

– Olipa tuuri, mie sanoin.

Nina oli hunteeraavan näkönen. Sitte se sano:

– Siehään saatat olla minun tykönä joskus ko se oon päissä, jos et halva olla Tintinin tykönä.

– Vaikkapa, mie sanoin.

Mie tunnustelin kirkhaita akvarällifäriä. Vaikka mie olin paljastannu minun salatun asian mie tunsin harvinaista rauhaa rinnassa.

Kyllä Nina käsitti justhiinsa niin paljon ko se tartti käsittää.

Pääsiäinen pyhistä paras

Kerstin Johansson

Jokhaisella juhلالahaan oon omat perintheet ja niin pääsiäiseläki, ja sitä se mie aattelin tuossa ko tryykäsin kartiinia viimi viikola. Joo, vaihetan ainaski mieki kartiinit ja halvan tähhään aikhaan vuesta panna vähäsen keltasta ja valosampaa klashiin. Mutta siihenpä net sitte melkein jäävätki, net minun pääsiäistouhut ja -työt.

Muistelen joulua...

Sitte mie siinä tryykätessä muistelen kunka mie laitoin sitä joulua; valmistelin ruokia, leivoin kakkoja, vaikka en kuitenkhaan seittemää sorttia... ja niitä koristeita; tonttuja isoja ja pieniä, tähtiä ja palloja ja kuulia jos minkä färisiä ... voi, voi. Ja sittehän se oon se korttitten kirjottaminen ja lahjoitten ostaminen. Se oon selvä ette mieki niistä perintheistä halvan pittää kiini, joo ainaski. Ja siinä muistelessa mie sanon aivan äähneen ittele, ette kyllä se oon hyvä tämä pääsiäinen...

...ja juhanusta

Ja siinä mulla juokseva ajatukset sitte jo keshään ja juhanuksheen. No eikös se kuitenkin ole hauska ja mukava juhla, aattelen. – No oon, mutta kyllä sillä juhanukselaki omat huolensa oon niinku ette kartanot oon kunnossa, kukat oon saanu siihen malhiin ette kukkiva ja kojut haettu mettästä ja seisova vihreinä porthaitten eessä. Muista kastela!

Ja kylläpä se kohta kuuluu asihhaan ette lähteä johonki, jossa oon paljon muitaki ja sielä – ussein minun taphauksessa tuo Kangosen kotiseutukartano – niin, sielä sitte laulaa ja tansata juhanustangon ympärillä. No, miksei se ole hauskaa, mutta omat vaatimukset se oon juhanukselaki ja siihen kuuluva semmoset asiat joita vain häätyy tehdä. Häätyy, häätyy ...

Ei huono omatunto

Mie meinaan ette pääsiäinen, vaikka mie nyt kartiinit vaihetanki, pääsiäiselä ei ole semmosia suuria vaatimuksia. No ei kuitenkhaan minun kohala. Niinku se pääsiäiskorttitten lähättäminen, kyllä se oon tainu monela jo jäää . Mie tiän ette mie en ole ainua joka en ennää vuoshiin ole kortin kautta pääsiäisenä muistanu minun ystäviä ja sukulaisia. Eikä mulla siitä tartte omatunto kolkuttaa. Se tapa oon tainu muilaki haihtua tuuhleen, ko en ole ittekhään saanu ko yhen

ainuan pääsiäiskortin. Ko taas itte lähätän kymmeniä jouluksi – ja saan yhtä monta ittekki.

Keitän munan

Mutta tämä pääsiäinen ... Kyllä tämä pääsiäinen oon juhlista parhain, mie piän. Ei pääsiäisenä tartte ko olla. Olla ja nauttia näistä lauhtunheista ilmoista, puhthaasta lumesta ja friskistä ilmasta. Lähteä vaikka pimplaahmaan tuohon järvele joka mullaki oon tuossa kävelymatkan päässä ja olla sielä niin kauon ko halvaa. Olla ja nauttia.

Pääsiäinen ei pane mulle semmosia suuria vaatimuksia ko aattelee ruokia ja olletikki sitä huushollin koristamista. No selvä se ette mieki sen kananmunan keitän ja syön, mutta sepä onki niitä helpompia hommia ... se oon aika kierästi tehty, se munan keittäminen. Sitä en ees mie näe suurena vaatimuksena ...

Ja mie uskon ette met häätyimmä jollaki mallin saa'a vähemäksi niitä paihneita mitä meile monet muut juhlapyhät tuottava. Mie kuitenkin freistaan muistaa, ja ottaa oppia pääsiäisestä, ko alkava taas jouluvaatimukset hättyyttämhään. Juhlapyhinä pitäs antaa ittele vähä rauhaa, net tuleva ja menevä, aivan varmasti ja vähemällä hässätykseläki. Muistakaa rauhottua.

Kallen onnesta

Kerstin Johansson

Mitenkhään sillä Kallela sitte mennee, mie aattelin ko plaavasin nuita avisin sivuja tuossa internetissä. Enkä mie tuota meän kylän, tätä minun hyvää kaveria Kallea tällä meinaa. En ainaskaan. Sunkhaan sillä ole mithään hättää – pimplaa menheen niinku ennenki tuola keväjälä. Ja kehhuu ahvenen saantia.

Ei, nyt mulla oon yks toinen Kalle mielessä, eli tuo Englannin prinsii, ko Kallehaan se vissin häätty meänkielelä olla se Charles. Vai mitä? No, mulle se kuitenkin oon Kalle, se prinsii.

Pääseekös se perile

Selvä se ette mie olen vähä huolissa siittä, ette jos se pääsee naimishiin sen Camillansa kansa. Se tuntuu ette se oon kohta ko noijuttu se hänen, eli tämän Kallen rakhauselämä. Ja koko mailma seuraa sitä, ja praatii ja ihmettellee.

Ei se ole tietenkään niin helppoa olla prinsikhään – jos se meilä muilaki kompastellee elämä ja arki saattaa tuntua harmajaltaki, niin en vain tiä vaihetasinko nuitten kuninkhaalisitten kans, niinku tuon Kalle-prinsinki. En taitas.

Kallea seurathiin

Se ensimmäinen avioliittohan sillä meni niinku mythyyn, Kallela. Se tuntu ette se Diana sulatti syämet kaikilta kansoilta ja ko sen elinpäivät vielä niin traakisesti päätyit, niin Kallehan siinä joutu mailman silmätikuksi, mie piän. Ja vielä tänä päivänäki – vuosia jälkhiin – avisit eppäilevä ja setvivä ette olikhaan se kuitenkin Kallen syytä seki ... Heittäsit jo vainoamasta sitä poikariepua.

Ei salli Kallele onnea

Ja se trotninkimuori, niin se Elisabet, sehän ei olis milhään sallinu Kallele tätä uutta – vai onko se nyt vanhaa – rakhautta. Ei milhään. Mutta Kalle-poika päättää itte. Seuraa ommaa syämen ääntä. Siltä se vain nyt vaikuttaa.

Mutta sitte mailma koki taas suuren surun ko paavi meni pois ja se oon selvä ette Kalle-prinsin ootethaan osalistua katolisen mailman johtajan hautajäishiin. Eikä sitä Kallea vain siittä saata moittia ette se ei perusta eli ossaa käyttäytyä. Mennee tietenki se sinne. Vaikka se tarkottaaki ette omat häät häätty siirtää. Kuitenki yhelä päivälä.

Metiat jahtaava

Ja eihään se Kallen syy, ette mikrufoonit niin tehokkaasti olit montteeratut

ja ette net rekisteröit Kallen ajatukset ko se kohtasi metioita. Kohtasi niitä ihmisiä jotka ei muuta halvakaan ko löytää uusia syitä haukkua ja halveksia tätä prinsiä. Vaikuttaa, ette netkhään ei milhään sallis Kallele vaimoa. Ei se ole helppoa. Kallela. Ei vain.

Oottanu vuosikymmeniä

No oli miten oli, niin parasta tässä oon ette tämä vaimo oon kyllä sitä kärsivällistä sorttia. Muuta ei saata sanoa ko onhaan se jo neljättäkymmenettä vuotta halunu Kallen vaimoksi. Ja oottanu yhtä kauon. Mie uskon ette se oottaa sen yhen ekstra päivänki. Ja näyttää mailmale ja kaikile niile, jotka ei sallis tätä heän rakhautta, ette hään ja Kalle päättävä itte. Ja Kalle tekkee niinku pittääki: kuuntelee syämen ääntä.

Net sanova ette...

Bengt Kostenius

Kommentar: formerna "soon", "soli" är i skriftspråk: "se oon", "se oli".

"Net sanova ette MinnaNeelis oon karanu vanhuuskoilta. Sie piain tiät kuka MinnaNeelis oon. Jaa, soon oikestamyöten Minnan Eelis, mutta kaikin sanova ette MinnaNeelis. Soon vanhaa äijä joka oon alkanu olheen, jaa, mitenkäs sen sanos, aika poijessa. Soon, niin sanotusti, lapsuessa. Ennen soli kulkukauppias, tilpehööriä myyen; neuloja, knappia, kengännauhoja ja semmosia. Pienenä soli avisuunipoika. Sen faari katosi ja ko muori Minna ei jaksanu elättää kläppiänsä, niin kunta myi net avisuunissa. Nyt soon luultavasti, hänen höpörtyessään, lapsuuenkotia kohin menossa.

Soli käyny Pohjasessa tänäpäivänä, kylälä tästä ylöspäin, ja saanu kahvia ja toppaa. Sillä oon se omituisuus ette sei saata pöytää jättää ennen ko fati oon tyhjä, ja net konnat talonpojat olit lastanheet faile ette soli ollu ko halkopino. Helmi oli justhiin suuren leipomisen valmistannu. Ja MinnaNeelis oli tukkinu itheensä ette soli halkeamassa. Soli saanu istua hyysikässä yli tiiman pienen helpotuksen saamisessa. Soli tuuri ette niilä ei ollu semmonen uuenaiKHainen vesiklosetti niinku niilä oon vanhuuskoila. Net sanova ette se päästelee semmosia suuria makkaroita, ette systerit saava käyä ja tööttiä net rikki sauoila ennen ko net saattaa spuulata alas. Sielä tuli vishiin aina tuppo röhiriin ennen ko net hoksasit syyn."

Karkauessa vanhuuskoilta, nälkynheenä ja uupunheena, se tullee sopevasti juhlatarjojousheen FeettoFriiton ja Jorman leiritulele, missä net oon asettunheet jäänlähön oottamisheen.

"Meilä oon erinomhaista juomaa FirraVillen viinafapriikista, hyvää ketjumakkaraa, ruottiksi rävkory, koornet pihviä ja ameriikan fläskiiä HaravaVillen romukaupasta ja herkulisia rieskoja FeettoEmman leipomosta. Parkkilissäyksittä, ainoasthaan jyyveljauho sekotettuna fihniin puhthaasheen tornionlaaksolaisheen käsinmyllythyyn ohrajyvhään."

Friitto kaato plastitynkistä sitä kirkasta vätskaa kolhmeen khooshaan.

"Nyt otethaan kunnan suolenväntäjät!"

Ryypön siepattua MinnaNeelis repi rohkeasti reilun remsun raikhaasta rieskasta, mittasi makustelemalla mainemukasen määrän mainioasta makkarasta ja fleuhtasi friskisti faalisen fämmin finistä fläskistä.

Minun kieli oon minun mailma

Bengt Pohjanen

Minun kieli oon minun mailma,
arki ja pyhä,
minun kieli oon meänkieli.

Ko mie sitä puhun,
tikapuut nouseva kohti
kieleni viholisten mustaa taivasta.

Ko sillä laulan,
seinäkellot seisahtava
ummikoitten juhlasalissa.

Ko mie sillä kirjotan
lumisten mettien oksilta
putoava lumet.

Ja ko sanon,
maaherra tärisee.

Ko mannaan,
pispaki ristii kätensä.

Ko mie vannon,
tuomari painaa päätä alle.

Ko mie sillä noiun
veret seisova
ko Punasen Meren muurit.

Joka kieltää minun kielen,
kieltää minun mailman,
joka kieltää minun mailman,
kieltää minut,
joka nauraa minun kieltää,

se nauraa minun elämää,
joka pilkkaa minun kieltä,
polkee ja tallaa pyhät traasumatot.

Joka toivoo minun kielen kuolemaa,
toivoo mulle noutajat.

Pienten kielten viholisten
oon kirjotetut
kaikile ilmansuunile.

Minun kieleni valittaa:
miksis tet kattotta ohi
vaikka rannat oon kirkhaat?

Kattokaa minua silhmiin,
tet aurinkonhäikäsemät!

Minun meänkieli

Enikő Molnár Bodrogi

Olet mysikki minun korvissa,
olet hymy minun huulila,
olet rauhan räpy silmissä.
Saat minut lauhlaan
ko olen päivän ponnisteluista
uupunu.
Annat voimia
ko net lopuit,
yllytät
lishään,
aina paremphaan.
Saat minut olheen enämpi.

Sulla saattaa hoopotella
ja saattaa olla
hauanvakavanna.

Olet malja,
jossa vanhaa viini oon säilyny
kautta aikojen,
jokasesta tipasta
olen onnenpäistyny –
jokasheen tiphaan
oon kootu kypsän heelmän maku
ja rakhauen huima.

Olet mulle maja,
lämmin, valosa, pieni,
johonka mahtuu
meän kaikitten
ilot ja huolet.
Olet mulle mailma,
jota olen rakentannu
ystävitten kansa.

Mie olen tietäjä

– Romaanista *Faravidin maa*, Bengt Pohjanen

Kassan Salkko

Mie olen poikkipuolinen tietäjä Kassan-Salkko. Mie olen yhtä vanhaa ko nämät rannat, virrat ja maat. Mie olen asunu Kasanmaala, jolla pyhä Jaakon kaivo vieläki oon vettä täynä. Käykää kattomassa ja ammentamassa parantavaa vettä! Siittä mie otin vettä, jolla saihraat paransin ja mettänpalot sammutin.

Jokku sanova minua mannaajaksi ja sanasepäksi. Ja sitä mie olen! Ko mie sanon niin veri typhäytyy. Ko mie mannaan, häijyn kuuma veri hyytyy. Ko mie selitän niin tikapuutki nouseva taivasta kohin ja seinäkellot seisova. Varjelhoon hyvät voimat meitä sananseppiä, ette met emmä koskhaan menis kelheen pahhaa suohmaan, nähkääs, minkä sanaseppä köyttää, sitä ei kukhaan päästä ja minkä sanaseppä päästää sitä ei kukhaan köytä. Se valta oon meile tietäjille Luojalta tullu.

Ko mie olin Nuttviikissä rekryytiissä niin pojat pakkasit minua kiusaahmaan, hoit ette noita. Vaikka noita mie en ole. Mie olen tietäjä ja poikkipuolinen. Mie pahenuin ja päätin niile näyttää. Mie löin veikkaa, ette roikka saapi minua ampua kymmenen metrin päästä kallionseinää vasten.

Niin pojat lattasit pyssyt. Mie sanoin kolme tietäjän poppasanna. Sitte mie pyhin turkin säilälä, jonka mie olin jo poikasenna löytäny.

Soltut ammuit kohin, mutta mie puistin kuulat turkista ja sanoin, ettei kaikki kuulat tapa.

Mie sain poikasenna jo tämän homman ko mie kerran pyysin harria väylänrannassa. Se oli syyskuuta, pimeä oli jo laskenu ja mie olin lähössä kotia ko taihvaantulet löit maahan, haapapuut sytyit palhaan ja tärisevät lehet paloit tulipunasinna, vaikka puu ei palanu.

Virrassa oon vieläki kivi, jota sanothaan Orhiinsöläksi. Ori tarkottaa tietäjän miehuulista voimaa ja orhiinsölkä oon tahko, jolla tietäjät kautta aikojen oon hiohneet sanan säilää.

Tarina kertoo, että tervalautan laskijat kerran tulit Orhiinsöläle ja havattit, ette kivheen oli pistetty komea säilä kahvaa myöten. Se oli siinä monta vuotta eikä kukhaan saanu sitä siittä pojjes. Kahva muuttu kiveksi ja siinä se oli ko mie olin poikasenna. Sanothiin, ette joka sen säilän siittä ottaa se herättää kuohleita ja pakottaa itte Pirun polvilens.

Ko taihvaantuli löi maahan ja sytytti haapapuut palhaan mie sain puhuvalta haapapuulta määräyksen ottaa säilän kivistä. En mie nähny siinä kethään, mutta puhuvan haapapuun äänen mie kuulin. Mie naurahtin, ette milläs mie, poikakläppi sen otan, siinä oon moni uittomies, tervaporvari, ratsumies ja voimamies käyny kiskomassa. Ei se lähe. Silloin ääni muuttu vihaseksi ja tokasi, ette ”sie nauroit mulle!” Mie pölästyin ja kielsin, mutta ääni toisti, ette nauroit sie. Säilän sie kyllä vielä saat irti, mutta net kolme sanna, jotka mie, puhuva ja aina tärisevä haapa, sulle äsken ilmoitin, net sie unheutat nyt ja ilman niitä sanoja sie et säilää kivistä saa. Mie tietenki pyysin antheeksi, mutta haapapuu sano, ette näillä rajamaila ei syntiä saarnata antheeksi seiniä myöten eikä rantoja pitkin. Jos sie halvat säilän saa’ irti niin sie hääyt itte noutaa net kolme sanna paikasta, josta harva oon takasi tullu. Omala riskilä saat sinne mennä. Mie kysyin mistä sinne pääsee. Haapapuu sano, ette Kultaputhaalta, Köngäsenkosken alta, sinne pääsee. Sielä oon monta saarta, yks oon Kalmansaari.

Taihvaantulet sammuit. Ennen ko haapapuu vaikeni, se viskutteli tuulen huminanna: ”Mie velvotan sinut!”

Niin mie kuulin sen äänen niinku se syähmeen kuuluu enkä mie ennää eppäily. Mie lähin kultaputhaale hakheen tietäjän sanoja.

Säilä = svärd

Kristalli niin jalo

Vanhaa kansanlaulu

Kristalli niin jalo ko aurinkon valo,
ko tähtinen taivas ja kuu.
Mie tyttären löysin niin siveän jalon,
sen tyttären halvan, en muun.

Sie arhmaani ja rakhain kukka,
voi jos met saisima yhtheen tulla
ko mie olen ystävästi
ja sie minun ystäväni!
Sie Jalonmaan ruusu
ja kultanen kruuku.

Ja vaikka mie kulkisin mailman äähriin,
niin sinua kaipaisin vain.
Ja vaikka mie kullkisin mailman äähriin,
niin sinua kaipaisin vain.

Sie arhmaani ja rakhain kukka,
voi jos met saisima yhtheen tulla
ko mie olen ystävästi
ja sie minun ystäväni!
Sie Jalonmaan ruusu
ja kultanen kruuku.

Meänkielennös: Bengt Pohjanen

Kukas tuuletta seilailee?

Vanhaa kansanlaulu

Kukas tuuletta seilailee?
Kukas airoitta soutaa?
Kukas jättää vain ystävän
ilman kyynelten virtaa?

Mie vain tuuletta seilailen,
mie vain airoitta souan,
mutta jätä en ystävää
ilman kyynelten virtaa.

Meänkielennös: Bengt Pohjanen

Kyllä meistä oon kylliksi vaijettu

Bengt Pohjanen

Kyllä meistä oon jo kylliksi vaijettu. Kyllin kauon met olema elähneet meän alkuperän unholaa. Kyllin kauon meän korvat oon kuunelheet meistä viehraitia sanoja niiltä, jotka tukit meän suut ja tehit meistä mykkiä.

Joka ei tiä mistä hään tullee, se ei tiä mihinkä hään oon menossa; eikä se tiä missä hään oon. Kansa, joka esivanhempansa unheuttaa, unheuttaa oman tulevaisuuen. Kuohleet tartteva meän muistamista ja met tarttema muistaa heitä.

Met emmä saata menheissä aijoissa ellää mutta menheet aijat elävä meissä. Tässä meilä ei ole valinan varraa.

Ilman pitkää muistia heimo ei saata ymmärtää itteä, ei löytää ommaa paikkaa ihmiskunnan kohtaloissa, ei ommaa henkeä eikä perintöä omassa maassa.

Pitkästä muistista löytää myytin, laulun, taijan ja satumaan. Satu ja tarina hohtava kansan yläpuolela. Myytistä löytyy syvä omakuva.

Vallottajat oon omala kielelä määritelheet meät, sanohneet mitä ja ketä met olema, kirjottanheet meän historian ja käskenheet meät isthuun kattomapaikale ja sieltä seuraahmaan heän sanojen pitkää juoksua. Viehraat kielet oon tulkinheet meitä ja meän seinäkoristuksia, meän tapoja ja menoja. Met olema olheet vaiti vaikka omat sanat suussa oon sulahneet kuumasta halusta kertoa. Mutta meän omat sanat ei ole kelvanheet. Meän ommaa kieltä ei ole tunnustettu, eikä meitä.

Ko kuolee kieli, kuolee kansa. Jos kuolee kieli, menheet polvet kuoleva toisen kerran. Kieli takkaa, ette met olema ijäti muistettuja.

Mutta tarina oon nyt putkahtannu tietäjän kannosta ja laulun heelmät sana-sepän juuresta: pitkä muisti oon pitempi ko vallan pissiimät käsivarret; meiläki oon vuoret, väylät, vainiot, lompolut, järvet, virrat ja polut, jotka kaikin kantava muistoja ja tarinoita. Ja jos nämät vaikeneva niin pitkä muisti puhuu hiljasen sammalheen läpi ja jänkkien pounukoista, polkujen kieloista ja lumihilheistä, jopa vanhaan hirsitalon sahajauhoista.

Nyt oon aika sulattaa sanat, päästää laulut irti ja muistaa taijat, nyt oon aika ymmärtää vanhaat riitit, nyt oon aika tansia vanhoja tansia. Nyt oon aika sallia liikutuksia.

Shakespearin sonetti 55

Ei marmorit, ei patshaat herrojen
voi kullattuina runoani voittaa,
se heleämmin vielä laulelee
ko sammalaika patshaittenki koittaa.
Ko sota riehuu, patshaat kaaethaan
ja muuri vahva taisteluissa häviää.
Ei Marsin miekka, sota milloinkhaan
voi polttaa muistoasti liekilhään.
Käy kohti aijan vihhaa, kuolemaa,
ko maine runon aina täälä säilyy,
sen jälkipolvet kyllä muistava,
ko mailma kerran tuomioshaan häilyy.
Ja ko sie kerran nouset hauasta,
niin elät, rakas, minun runossa.

Meänkielennös: Bengt Pohjanen

Talvi rivitalossa

Ulrika Vallgård

Se oli se talvi
ko lumisae ei koskhaan heivanu
ja mie tunsin pistoksia
ja kipua sölänpäässä

Se oli se talvi
ko kaikki minun ystävät siiryit
finimphiin kaupunkinoshiin
ja vain mie jäin

Se oli se talvi
ko mie niin palelin
lunitäkin alle petattunna
ko oveakhaan ei saanu auki

Ko sölkäkipu ja loputon lumisae
sai minut luopumhaan lopusta lumenluomisesta
ko oli se kaikkiin saemääräsiin talvi
miesmuistissa

Jos sie eppäilet ystävää

Vysotskij

Jos sie eppäilet ystävää,
etkä ennää voi käsittää,
oonko hyvä vain paha hään,
kunkas paljastat sen?

Kyllä vaara sen selvittää,
älä jätä häntä yksinhään:
ota myötä se vaihvaanki
jääkös vierellesti?

Jos se vaarala pahentuu,
sielä helposti kompastuu,
jos se liukhaala lankeilee
sielä ruikuttellee.

Älä sanoja varista,
aja poijes ko vierasta.
Hään ei jakkaa voi matkaasti,
eikä laulujasti.

Jos se pleekinä astelee,
vaikka pirrais ko kiipeilee,
ja ko jalkasti liukesi
kiini piätteli.

Jos hään seurasi taistelhuun,
vaaran huipule humalthuun,
hään oon ystävän varma tie,
hään oon kestävä sie.

*Meänkielennös: Bengt Pohjanen
Käännetty Vysotski-museolle Puohlaan.*

Vanhaa uugrilainen satu

Bengt Pohjanen

Yhtenä päivänä ko mie istuin rantakivelä ja ongin mie havattin taimenen, joka marsiskeli rantaa pitkin talole päin. Mie pölästyin villisti ja laukoin sen perhään ja huusin: ”Kuulesi, sie olet taimen, et sie maala pärjää. Kaikki kalat elävä veessä.”

Taimen pölästy kans ja lähti laukhoon jänkäle.

”Älä sinne painu”, mie huusin, ”sielä oon ryövärit, net syövä sinut elävännä. Ja sielä oon kaltio, jonka alla oon kaupunki, jos sie sielä uit net pyytävä ja syövä sinut.”

Taimen seiso ja selitti, ette hään meinasi vain kävästä kattomassa mailmaa. ”Mistäs sie olet pojessa?” mie huusin sille. ”Dneperin ison väylän haarajoen haarasta!” taimen vastasi. ”Mene paikala takasi jokheen ja lähe uihmaan myötävirthaan, kyllä sie löyät takasi kotia. Ei kala saata eksyä, se tullee aina kotia. Siinä se muistuttaa ihmistä.”

Taimen ei meinanu kuunela minua; se katteli jänkkää, ette sinne hään mennee, mutta siinä samassa tuli kaksikätkäinen tuuliaispuska joelta käsin. Se plokkasi yhelä käelä puita ko kukkia ja repi sammalta ko karhuu ja visko kaikki ilhmaan. Toisela käelä se pyysi karanutta taimenta, sai sen kiini ja viskasi sen jokheen. Taimen katosi, mutta ennen ko se lähti uihmaan alavirthaan se hyppäsi ilhmaan komeasti näyttääksheen mulle, ette hään se tohtii ja hään se ossaa olla kala ja taimen.

Unelma kaupunkista

Konstmuseet i Norr, 2020

Paikka on aina paikka jollekki. Paikan merkitys ja sen tunne on kiini siitä kuka kertoo. Suhe maisemhaan saattaa selittää runon, lakikirjan taikka kaupunkinplanerauksen kautta. Kieruna on kruuvan kalhveessa oleva kapunki. Kruuva on samala syy siihen, ette kaupunki synty. Vaikka täällä oli jo ihmisiä sitä ennen. Ko kruuva perustethiin nuin 125 vuotta aikaa täällä silloin asuvat sait antaa kaupunkille ja tänne siirtyville paikkaa. 1950-luvula hääty taasen siirtyä, ja nyt on taas aika.

Arkkitehtin rooli on rakentaa jotaki, useasti aivan alusta. Arkistomateriaali osottaa Ralph Erskinen (1914–2005) riitinkiä, se halusi lua arktisen ihanekapunkin. Unelma kaupunkista muuttu ihmisten toelisuuksi, ja sitte net aloit taasen unelmoihmaan.

Kuvaseinä antaa vilkutuksia paikalisesta luononläheisestä elämänmallista vuosisaan alussa. Yhessä kuvassa näkky pieni lapsi isänsä käsivarrela. LKAB:n disponentti Hjalmar Lundbohm (1855–1926) oli päättäny, ette paikkakunnan ensimmäisele esikoisele tyttärele piti anta nimen Kiruna. Näin tapahtu. Vuona 1899 synty Kiruna Söderberg. Lundbohmista tuli sen kummi.

Senaikanen elämä osottautuu 1950-luvun futuristisen rakenussuunitelmien vastakohaksi, ko tässä oli globalista vaikutusta ja uuenaikasta ytheiskuntatointa. Sen kauen ihane on selvä, länsimainen ihminen on esikuvana. Urbaniseerinki, teknologii ja kasvu on toivottua samala ko ekoloogishiin ratkashuin pyrihään. Kaupunkin ulkopuolela olevaa tienoa määritelthään kiviömaaksi vaikka sitä on kauon käytetty. Kierunaa asustaa tänapäivänä ihmisiä, joila on erilaiset taustat. Jokku on asuhneet tällä perälä monta sukupolvea, toiset viikkopentlaava taikka on täällä sesonkitöissä.

Itenttiteetilä on monta tasoa. Tornionlaaksolaisia, meänmaalaisia, saamelaisia, lantalaisia, kveeniä, riikinruottalaisia, ruottinsuomalaisia ja siirtolaisia muilta maanosilta assuu täällä. Näitten keskelä on kielelisiä ja kulttuurellisia eroja, monen juuret on sen lisäksi monela hollila. Työ saattaa olla tekijä kunka sitä ittensä määrittellee, samoten uskonoliset mielipitheet. Paikala on lujat sitheet lestaatialaisuutheen ja nykyhään hyväksythään paremin saamelainen käsitys animoiusta luonosta. Aijan olhoon on uusia perekonstelašuunia ja itenttiteettiä syntyny. Luonto on kuitenkin vielä tärkeä osa elämästä.

Se, ette paikallisen väestön vaikutusvalta on heiko ko kulttuurimaisema otethaan käythöön mineraalin kaivamista varten, on globali ilmiö. Suuret luonon leikot saava henkilökohtasella tasola seurauksia, jopa sukupolvien yli. Kunka maita on käytetty monta sukupolvea taappäin saattaa seuraavan askel- heen aikana nostaa kysymyksen hyvityksestä ja oman elämän muo'ostamisesta ja ittensä elättämisestä. Se saattaa johtaa lainsäätämiseen taikka käräjienkäyn- thiin. Näkyvä ja näkymätön kulttuuriperintö on Kierunassa kouhriintuntuva. Siksi mielipitheet kuka maan omistaa on vahvat, samoten tahto olla myötä tekemässä päätöksiä.

Kruuvan kalhveesa elämä jatkuu ja siihen kuuluva rakentheeliset uhmat ja maholisuuat. Kaupunki siirtyy, mutta ihmisten ja paikkojen tarinat, muistot ja unelmat on jäljelä.

Meänkielenmös: Bengt Pohjanen

Kunnan minuriteettiohjelma

1. TAUSTA

Helmikuussa vuona 2000 Ruotti ratifiseerasi Euroopan neuvoston raami-konvenšiuunin koskien kansalisten minuriteettien suojaa ja samoten ratifiseerasi Euroopan lainmääräyksen koskien maanosien ja minuriteettien kieliä. Tämän yhteydessä otettiin minuriteettipolitiikka yhdeksi politiikan asiaksi Ruottin valtionbudjettiin. Raamikonvenšiuuni ei määrittele käsitettä kansallinen minuriteetti, mutta mainitsee 5. artikkelissa, ette uskonto, kieli, perinteet ja kulttuuriperintö oon kansalisen minuriteetin itenttiteetin tärkeitä osia. Ruottin hallitus teki selväksi kriteerit ja oli vielä sitä mieltä, ette seuraavat kriteerit pitävä olla täytettyjä, ette ryhmä hyväksythään Ruottin kansaliseksi minuriteetiksi:

- Selvästi näkyvä yhteenkuuluvaisuus ja ei vallitseva asema yhteiskunnassa
- Uskonollinen, kielellinen, perinteellinen ja/taikka kulttuurinen kuuluminen
- Tahto ja pyrkimys säilyttää oma itenttiteetti
- Historiset ja pitkät sitheet Ruottiin

Nämät kriteerit taustana Ruottin Valtioapäivät tunnusti juutalaiset, roomit, saamelaiset, ruottinsuomalaiset ja tornionlaaksolaiset viieksi kansaliseksi minuriteetiksi ja viieksi kansaliseksi minuriteettikiieleksi: Jiddish, romani/chib, saamenkieli, suomenkieli ja meänkieli.

Laki, koskien kansalisia minuriteettia ja minuriteettikieliä (SFS 2009:724) astu voihmaan tammikuussa 2010. Lain perussuoja antaa kansalille minuriteetile oikeuen saa'a informašiuunia, kulttuurin ja kielen suojelua, osalistumisen ja vaikutusvallan osalisuutta. Laki oon voimassa kaikissa kunnissa, maanosissa, valtion virastoissa etseteraa, ja se koskee kaikkia kansalisia minuriteettia. Perussuojan lisäksi oon kans olemassa saamenkieltä, suomenkieltä ja meänkieltä koskevia määräyksiä vahvistetusta suojasta niin sanotuissa hallintomaanosissa, joissa kunnat vapaaehtosesti saattava liittyä hallintokunnaksi.

Vuen 2019:n alussa oli 64 kuntaa myötä suomenkielisissä hallintomaanosissa, 22 saamenkielieisissä ja kaheksan meänkielieisissä, vuesta 2020 Uumaja kans liitethään meänkielen hallintomaanosaksi, mikä tietää ette meänkieli kattaa yheksän kuntaa.

1.1. Aijankohtanen lainmääräys

Lainmääräys joka koskee kansalisia minuriteettia oon oikeuksienlainmääräys, jonka lähtökohta oon ihmisten loukkaamattomien oikeuksien keskheiset perinsiipit.

Minuriteettilain määräyksen lähtökohta on ihmisoikeuksien kansainvälinen suoja. Tämä määritellään Euroopan neuvoston raamikonvenšiuunissa.

1.1.2. Minuriteettilainmääräys (2009:724)

Laki, mikä koskee kansallisia minuriteettia ja minuriteettikieliä (SFS 2009:724) antaa perussuojan ja nostaa esile joitakin prioriteerattuja pääalueita toteututtaakseen hallintoviranomhaisten minuriteettikielen työtä:

- Yhteistä neuvonpitoa ja kartottamista (5 §, kans määräys 2009:1299, 8 §)
- Informašiuunaa ja virkakuntaohtelua (3 §, även 9 §)
- Eistäminen ja näkyväksi tekeminen (4§)
- Esikoulu (4 §)
- Ikkääntyvienhuolto (4 §)
- Minuriteettikielten rahoitus
- Ensimmäinen tammikuuta 2019 minuriteettilain muutokset tulit voihmaan ja net vahvistava kansalisten minuriteettien oikeuksia.

1.1.3. Pipluteekkilaki (2013:801)

Pipluteekkilaki (2013:801) astu voihmaan 1. tammikuuta 2014. Laki sannoo, ette ylheisen pipluteekkitoimen pipluteekit pitävä erityisesti havattee kansaliset minuriteetit ja tarjota minuriteettikielistä kirjalisuutta.

1.1.4. Koulumääräys (2011:185)

Koulumääräys säätää kaikkien lasten oikeuen äitinkielen opetuksheen, vaikka äitinkieltä ei puhuta päivittäin kotona. Muista kielistä paitti olevat oppilhaat, jotka tahtova kansalisen minuriteettikielen äitinkielen opetusta, pitävä saa'a sen tarjonan. Näin tämä pättée huolimatta siitä kunka monta muuta oppilasta toivoo saman minuriteettikielen opetusta. Yks ehto oon se, ette oon olemassa sopiva aijankohtasen kielen opettaja.

1.2. Histooinen monikulttuurinen ja monikielinen perukka

Se ette Ruotti oon monikulttuurinen ja monikielinen ei tänäpäivänä ole mithään uutta. Tornionlaaksossa oon erikielisiä ihmisiä ja eri kulttuuria eläny rinnakkaa peräti tuhanen vuotta. Paikannimitutkimukset oon muun seassa osottanheet, ette saamen- ja meänkieli oon kiehleen kattoen ruottinkieltä vanheempia tällä

perälä. Tornionlaakso on rajamaata, missä erilaisuudet on olleet arkipäivää ja leimanheet sukupolvet.

Eri kausina siirtoaaltoja on menny Tornionlaaksosta eri puolile mailmaa ja sukupolvesta sukupolhveen ihmiset on kuljettanheet tätä kielen ja kulttuurin muo'ostamaa itenttiteettiä uusile paikkakunnile. Siksi Tornionlaakso on omaa maantie'että laajempi.

1.3. Matarengin kunnan minuriteettipolitiikan suuntaus

Matarenginperälä on ollu keskheinen vaikutus Tornionlaakson historiaan. Ensimmäisistä asutuksista nykyaikhaan paikka on ollu kielelisen ja kulttuurisen kehityslinjan kaartala. Monet vaikuttavat historiset tapahtumat on sattunheet paikkakunnala. Historisesti Tornionlaakson ruottalaistaminen on leimannu sukupolvia kieltheisesti ja vaikuttannu niin yksilön ko väen kielen ja kulttuurin näkemyksheen.

Koronasta

Seuraa skarpattuja neuvoja

Nyt oon voimassa skarpatut ohjeet ja rajotukset. Tarkotus oon topata lis-säintyvän tartunnan leviämisen läänissä.

Seuraa neuvoja, ette sie vältät tartuttaa muita ja itteästi covid-19:lla. Skarpatut neuvot ja rajotukset oon voimassa kesäkuun 13. saakka.

Kaikin häätyvä ottaa henkilökohtasen vastuun ja tehä kaikkensa. Älä hae sitä, mikä oon luvalista. Punnitte sen siihaan sitä, mikä oon sopivaa.

Kaikin, riippumatta jos sulla oon ollu covid-19 taikka jos olet rokotettu, häätyvä seurata neuvoja suojataksheen itteä ja muita.

Skarpatut neuvot tietävä sitä, ette sie piät:

VÄLTÄÄ TARTUTTAA MUITA

Jos sulla oon vähhiintäkhään symptoomia – jää kotia, älä eksponeeraa muita, ota testi.

Jos olet ollu eksponeerattu tartunnalle – ota testi, vaikka sulla ei ole symp-toomia.

RAJOTA UUSIA LÄHIKONTAKTIA

Kohtaa vain niitä, joittenka kans sie asut. Älä järjestä kohtaamisia, juhlia taikka muita kokkouksia.

Töissä taikka koulussa – kohtaa vain niitä, joita välttämättä hääyt kohata.

Lapset ja nuoret saattava kohata – mutta ulkona.

PIÄ VÄLIÄ MUIHIN JA VÄLTÄ AHTTHAITA YMPÄRISTÖJÄ

– Vältä tungosta kaupunkilla ja kolektiivitrafikissa

– Suunnittele ostokset ja käy ostoksilla jos toela oon pakko

– Oleskele kaupassa maholisimman lyhyn aijan

– Käy kaupassa yksin

– Kauppihaat pitävä kans ottaa vastuun siitä, ette seurathan määräyksiä kunka monta kaupassa saapi enniiten olla.

– Jos tungosta ei saateta välttää (tämä oon voimassa vuona 2004 taikka sitä ennen syntynheile):

– Käytä suusuoja ko tungosta ei saateta välttää

– Käytä suusuoja kolektiivitrafikissa, ko käyt kauppoissa ja ostokeskuksissa.

– Muista, ettei suusuoja korvaa välin pitämisen määräystä, ei kotia jäämisen neuvoa ko oon symptomia, eikä lähikontaktin välttämisen käskyä.

TEHE TÖITÄ KOTOA MAHOLISIMMAN USEASTI

Kaikin, jotka sen saattava, pitävä tehä töitä kotoa taikka distansista

Sie, joka et saata tehä töitä kotoa – sovela työaijat niin, ette vältät tungosta työpaikala.

Tehe työtä pienissä ryhmissä ja kohtaa samoja henkilöitä töissä, mikä tietää tätä: älä kulje työroikkien väliä.

Reisaa tartuntaturvalisesti töihin ja töissä. Älä reisaa yhdessä.

Vastuu tästä leppää niin työntekijän ko työnantajan hartheila.

JÄTÄ REISAAMISET

Jätä kaikki reisaamiset niin läänin sisälä ko läänin ulkopuolela, jos net ei ole aivan välttämättömiä.

Jos sie hääyt reisata, esimerkiksi töissä, tehe tämä matka tartuntaturvalisesti.

Vältä kyyttiä yhdessä.

LASTEN JA NUORTEN URHEILUA JA LEIRIÄ

Lapsile ja nuorile tarkotetussa urheilu- ja leiritoiminassa pittää varmistaa tartunnan leviämisen estämisen puolet.

Yöpymisiä häätyy välttää.

Yhdessä met saatama vähentää tartunnan leviämistä ja vaikuttaa siihen vakahvaan tilantheeseen, missä met nyt olema. Sie, joka olet raavas, sulla oon vastuu auttaa lapsia ja nuoria tekheen oikeita valintoja.

Meänkielennös: Bengt Pohjanen

Hauskaa juhanusta.

Nyt met kuljema valosampia aikoja kohin.

Nyt oon mitä kommein kausi. Pitkiä, valosia kesäöitä aina tunturista meren rannoile saakka. Nyt Koronakulkuin asiaki näyttää valosalta. Tartunta vähenee, vähempi määrä pasienttia hoiethaan siukkatuvala ja rokotus jatkuu täyttä vauhtia.

Mutta kulkutauti ei vielä ole heivanu täysin ja äkkiä saattaa taasen tulla pimmeitä lukuja statistiikhaan. Niin, rakhaat norrbottenilaiset. Nähkäämme yhessä vaivaa tänäki kesänä.

Seuraa Folkhälsomyndighetenin (Kansanterhveysviraston) rajotuksia vaikka olet saanu rokotuksen. Osota, ette sie otat vasthuuta. Älä ota turhia riskiä tunturilla, rannalla, mettässä taikka vesilä. Näin met annama koko saihraanhoion työväele maholisuuen saa'a toela ansaitun semestin.

Hauskaa kessää ja suuri kiitos sulle, joka autat koronatartunnan vähenemisessä. Sinun apu oon korvaamaton.

Meänkielennös: Bengt Pohjanen

Meänkieli virkakäytössä

Vanhentuvien ja toimintavajavaisten hoitamisesta, huoltamisesta ja tukitoimesta kunta ottaa makson. Maksot säännöstelään sosiaalipalvelulaissa ja perustuu peruspohjasummaan¹.

Mikäs vaikuttaa sinun makshoon?

Makso, minkä juuri sie piät maksaa, räknäthään sinun tulojen, asumiskostanusten pohjalta ja vielä otethaan huomioon mitä tukiaavustuksia sulle oon myönetty.

Saattaaksheen räknätä sinun makson kunta tarttee tietoja sinun tuloista. Pansuuniviraston/Vakkuutus-kassan sulle maksetut tulot kunta hommaa suohraan sieltä ja tulot sinun rahasäästöistä Veroviranomhaisilta.

Jos sulla oon muita tuloja sie hääyt itte tieottaa niistä planketissa, jonka sie saat tukikäsitelijältä. Sie et koskhaan saata maksaa enämpää ko maksimimaksoson niistä toimista, jotka oon sulle myönetty. Sitä vastoin sie saatat maksaa alemaan maksoson riippuen sinun tuloista ja asumiskostanuksista. Sie saatat kans olla antamatta tulotietoja ja sen siihaan maksaa maksimimaksoson niistä toimista, jotka sulle oon myönetty. – kryssaa siinä taphauksessa se ruutu sinun tuloveroilmotusplanketissa ja lähätä planketti kunthaan.

Maksimimakso

Korkein makso hoitamisesta, huoltamisesta ja tukitoimesta, toisin sanoen kotipalveluksesta, turvahällytyksestä erikoisasunossa ja/taikka huoltamisesta lyhyn aijan asumisesta/helpottamisesta/vaihtohuoltamisesta oon 2 125 kruunua 2020. vuen hintatasola. Maksimimakso päätethään 8. luvun 5 § SoL:n jälkhiin ja pohjautuu nettotulhoin, asumiskostanukshiin ja alimphaan summaan, jota määrää maksimitaksa koskien vanheempia ja henkilöitä, joila oon toimintavajavaisuutta.

Sinun tulot

Tuloiksi räknäthään kaikenlaiset pansuunit ja maholiset palveluksesta tulevat tulot, yritystoiminasta, elinrääntystä ja rahasäästöstä tulevat tulot. Jokku vero-

¹ Hinnan määrää hallitus ja justeeraa joka vuosi. Net summat, mikkä oon annettu vihkosessa oon räknätyt aijankohtasesta peruspohjasummasta vuele 2020 (47 300 kruunua).

vapaat palkat ja avustukset räknäthään tuloiksi, kuten asuntotukilissäykset ja vanheentuvientuki. Omasuutta ei räknätä tuloiksi.

Jos sie elät yhdessä sinun aviopuolen kans niin sinun tulot räknäthään puoleksi teän yhtheisistä tuloista. Avoparile tulot räknäthään itten kunki eriksheen.

Sinun asumiskostanakset

Sinun asumiskostanuksheen kuuluu vuokra taikka kuukausimakso jos sie asut vuokrahuohneessa taikka oma-asunossa. Jos asunon lämmitys ja lämminvesi maksethaan eriksheen vuokran lisäksi taikka jos oon vastaavaa vuokran lisäksi kuuluvaa maksoa niin net saapi räknätä kans, mutta huushollisähkөө ei saa räknätä myötä. Jos sie asut omassa talonpaikassa niin asuntotukilissäyksen häättyy hakea pansuunivirastosta/vakkuutuskassasta, saa'akseesti asumiskostanuksen arvioinin, muussa taphauksessa kunta saattaa vain ottaa huomihoon shablooninsumman korkeinthaan 2 000 kruunua lämmitys- ja ylläpitämiskostanuksista. Asumiskostanus jaethaan sen jälkhiin kunka monta raavasta huushollia jakkaa.

Alin summa, yksityisiä koskeva lisä ja vähenys

Alin summa oon lainmääräämä summa, mikä pittää kattaa normaalikostanakset koskien henkilökohtasia tarpheita, ja se summa pohjautuu Konsumentverketin räkinkisuunitelhmiin kohtuulisista elinkostanuksista.

Alin summa yksin asuvalle oon 5 340 kruunua kuukausittain.

Yhdessä elävillä avioparile ja avoparile alin summa oon 4 512 kruunua kummale eriksheen kuukausittain.

Jos sinun kostanakset ylittävä normaalikostanakset koskien semmosia asioita, jotka alin summa pittää kattaa, esimerkiksi holhoojakostanakset taikka tyyristynheen ruan takia siksi ko sie häät ostaa valmista ruokaa kotipalveluksesta taikka erikoisasumisessa, niin sie saatat saa'a henkilökohtasen lisän, mikä lissää sinun alinta summaa ja sinun kostanusta saatethaan kans vähentää.

Jos sie asut päntiönnä erikoisasunossa niin joissaki taphauksissa huushollisähkö kuuluu vuokraan, yksilöllinen vähenys tehään jos sulla ei ole kostanuksia niistä kohista, joita ei ole räknätty alinphaan sumhaan.

Varasumma ja kostanusvara

Sinun tuloista varathan tietty osa ennen ko makso päätethään. Tätä sanotahaan varasummaksi ja oon aliman rahamäärän summa ja sisältää kans sinun asumiskostanakset.

Varasumma veethään yhteenräknätyistä tuloista ja tätä summaa sanotahaan kostanusvaraksi. Se oon tämä kostanusvara, mikä määrää minkä summan sie

piät maksaa niistä tukitoimista, mitä sulle on hyväksytty. Jos kustannusvarraa ei ole niin maksaa ei vaaita.

Tuplat asuntokustannukset

Jos sie siirtyt erikoisasumisheeh etkä kerkiä purkaa niin kunta saattaa huomioia tuplan vuokran/asuntokustannuksen ko räknää kustannuksen sulle, tämä oon voimassa purkamisaijan, joka enniiten saapi kestää kolme kuukautta.

Maksopäätös

Jos sulla oon aputoimintaa, joista vaaithaan makso niin sie saat siitä erilisen maksopäätöksen. Sie saatat valittaa maksopäätöksen, informašuunia siitä kunka valitus tehään löytyy sinun maksopäätöksestä.

Jos net aputoimet joista oon päätetty muuttuva, niin se saattaa vaikuttaa kustannukseen.

Sie olet vasthuussa siitä, ette sie ilmoitat jos sinun tulot taikka asuntokustannukset muuttuva, siksi ko se saattaa vaikuttaa maksopäätökseen.

MAKSOT (voimassa lähtien 2020-01-01)

Kotipalvelu

Taso 1 (Vähemmän ko 10 tiimaa/kuukausi) 739 kruunua.

Taso 2 (10-25 tiimaa tiimaa/kuukausi) 1 478 kruunua.

Taso 3 (Enämpi ko 26 tiimaa/kuukausi) 2 125 kruunua.

Digitaalinen turvahällyytys: 366 kruunua kuukausittain. Jos oon vielä toinen hälllyytysiasiakas samassa asunossa (ekstra hälllyytysknappi): 183 kruunua kuukausittain.

Ruokatillaus (sis. tillauksen ja kuljetuksen)

Taso 1 (1-10 potsuunia) 632 kruunua kuukausittain..

Taso 2 (11-20 potsuunia) 1 264 kruunua kuukausittain.

Taso 3 (21-31 potsuunia) 1 896 kruunua kuukausittain.

Taso 4 (32-46 potsuunia) 2 532 kruunua kuukausittain.

Taso 5 (47-62 potsuunia) 3 165 kruunua kuukausittain.

Ruokailumakso – Päivätoiminta

Lynsi Päiväkokkous: 49,50 kruunua potsuuni.

TOIMINTAVAJAIVASUUS SoL/LSS

Ruokamakso – Jokapäiväinen puoha Lynsi Dagcenter & JUC:ssä (Työ- ja kehityskeskus): 48 kruunua potsuuni.

Kuukausimakso – Ryhmäasunto/Palveluasunto

Fruukosti: 24,16 kruunua potsuuni.

Lynsi: 49,50 kruunua potsuuni.

Murkina: 49,50 kruunua potsuuni.

Ruokakostanus tukitoimien puolela, jotka koskeva lasten ja nuorten (0-21 v) lyhyn aijan perhäänkattomista ja lyhyn aijan oleilua

Fruukosti: 21 kruunua potsuuni.

Lynsi: 38 kruunua potsuuni.

Murkina: 38 kruunua potsuuni.

Erikoisasuminen

Maksimikostanus hoitamisesta, huoltamisesta ja tukitoimesta, jota annethaan ympäri vuorokauen eriskoisasumisen puolela oon 2 125 kruunua kuukausittain. Sinun henkilökohtanen maksosumma räknäthään sinun tulojen jälkhiin. Lue enämpi tästä eeliseltä sivulta.

Vuokra

Sie, joka asut erikoisasumisessa maksat huohneen taikka vuokra-asunon vuokran talonpaikan omistajalle. Vuokra vaihtelee asunon käyttöarvon myötä. Sullä oon oikeus hakea asuntotukilissäystä Pansuunivirastosta taikka Vakkuu-tuskassasta.

Muita kostanuksia

Ruokakostanus: 3 695 kruunua kuukausittain.

Pubthaus- ja käyttökampeita moms (sis.): 438 kruunua kuukausittain + 172 kruunua kuukausittain käytössä olevista sänkyliinoista ja hantuukista / paatilakanoista koskien petiä ja pesemistä.

Sähkömakso (koskee vissiä asuntoja): 103 kruunua kuukausittain.

Lyhyn aijan asumisesta, helpottamisesta taikka vaihtohuoltamisesta /

Sulta, joka oleskelet erikoisasunossa lyhyn aijan hoitoa varten, maksotethaan vuorokausimakso, mikä vastaa 30.-osan erikoisasunon kostanuksista mikä tietää:

Huoltaminen: Enniiten 70,83 kruunua vuorokauessa.

Ruokakostanus: 123,16 kruunua vuorokauessa.

Pubthaus- ja käyttökampeita (sis. momsi): 20,33 kruunua vuorokauessa.

Asuntokostanus ko oon kysymys lyhyn ajan asumisesta oottamassa vaituista paikkaa erikoisasunthoon: 72,76 kruunua vuorokauessa.

Sulta, joka oleskelet sielä helpottamisen/vaihtohuoltamisen takia, ei peritä mihään maksoa huohneesta eikä asunosta.

Sulle, jolla oon toimintavajavaisuutta

Sinua, jolla oon jatkuva toimintavajavaisuus, suojaa LSS, laki joka koskee tukea ja tukitoimintaa toimintavajavaislle, jonka ei piä maksaa hoitamisesta, huoltamisesta eikä tukitoimesta. Mutta sie piät kuitenkin maksaa vuokraa asumisesta ja muita kostanuksia.

Tuplat asuntokostanukset

Lue enämpi tuplista asuntokostanuksista eeliseltää sivulta.

Kunnan terveys- ja siukkahoito

Kotikäynti ja omamakso koskien käyttökampeita ko oon kusikontinensia sisältyy maksimitakshaan. Omamakso koskien muita apukampeita ei sisälly maksimitakshaan. Lue lissää maksimitaksasta sivula 2.

Erikoisasunthoon sisältyy käyntimakso ko terveys- ja siukkahoito käypi ja lisäksi sisältyvä vielä apukampeet huoltamiskostanukseen.

Maksot

Kotikäynti vaihtoehto siukkuutta hoitavaa piirisiukkasysterin/siukkasysterin, siukkajymnastin, työterapeutin käynti: 254 kruunua käynistä.

Kotisiukkahoito: 508 kruunua kuukausittain.

Lääkinäinen jalkahoito: 254 kruunua joka kerta.

Aikatilattu kotikäynti siukkuutta hoittoa varten, jota ei saateta toimittaa: 254 kruunua.

Maksosta vapaa

Maksoa ei oteta:

- Kotikäynti, jonka alottaa kunnan oma piirisysteri/siukkasysteri/siukkajymnasti, työterapeutti (ko joku näistä pätevyyksistä oon arvioinu, ette kotikäynti oon tarpheelista ja jos pasientti itte ei ole tahtonu kotikäyntiä).
- Pasientti, joka oon psyykkisesti toimintavajavainen psykoosin takia, kaksmielisyyden takia taikka jos sillä oon neuropsykiatrinen määritys. Psykkofarmakan ruiske.

- Lapset ja nuoret alle 20 vuotta (18 ja 19 vuotta) ko käyvä ko ei ole päi-vystysaika (maanantai-perjantai kello 08.00-17.00) avohoidossa terveys- ja saihraanhoiossa.
- Palliatiivinen kotona annettu hoito elämän lopussa.
- Pasiientit, joila oon psyykkinen häiriö ja väärinkäyttö – niin sanottu tupla siukkamääritys – jota hoiethaan psykiatrin case-managerin kautta ei piä maksaa mithään hoiosta.

Apukamppeita

Käyntimakso, joka vastaa siukan hoitamisen kostonusta, otethaan ensimmäisen kotikäynin yhtheyssä ko pruuvathaan uutta apukampetta. Jos useampaa apu-kampetta pruuvathaan niin makso otethaan vain yhestä kotikäynistä. Pasiientit, jotka oon avohoidossa ja vaphaat maksoista valtuustopäätöksen jälkhiin, ei maksa mithään käyntikostonusta ensimmäisen käynin yhtheyssä ko pruuvathaan uutta apukampetta.

Apukampheet, jotka yksityinen pittää kokohnaans itte kostantaa

Kaikki apukampheet, joita ei työterapeutti, siukkajymnasti eikä siukkasysteri määrää, yksityinen kostantaa itte.

Apukampheitten maksot, Ortoserin stantaartimallisia

- Kostonus 0-162 kruunua. Omamakso 0 kruunua.
 - Kostonus 163-271 kruunua. Omamakso 163 kruunua.
 - Kostonus 272 kruunua ja enämpi. Omamakso 272 kruunua.
 - Vuosittainen maksimimakso 813 kruunua.
- Lapsilta ja nuorilta alle 18 vuotta ei oteta mithään maksoa.

Alin summa, yksityisiä koskeva lisä ja vähenys

Alin summa oon lainmääräämä summa, mikä pittää kattaa normaalikostonukset koskien henkilökohtasia tarpeita, ja se summa pohjautuu Konsumentverketin räkinkisuunitelelmiin kohtuulisista elinkostonuksista.

- Alin summa yksin asuvalle oon 5 340 kruunua kuukausittain.
- Yhessä eläville avioparile ja avoparile alin summa oon 4 512 kruunua kum-male eriksheen kuukausittain.

Jos sinun kostonukset ylittävä normaalikostonukset koskien semmosia asioita, jotka alin summa pittää kattaa, esimerkiksi holhoojakostonukset taikka tyyristynheen ruan takia siksi ko sie hääyt ostaa valmista ruokaa kotipalveluksesta

taikka erikoisasumisessa, niin sie saatat saa'a henkilökohtasen lisän, mikä lissää sinun alinta summaa ja sinun kostanusta saatethaan kans vähentää.

Jos sie asut päntiönnä erikoisasunossa niin joissaki taphauksissa huushollisähkö kuuluu vuokraan, yksilöllinen vähenys tehhään jos sulla ei ole kostanuksia niistä kohista, joita ei ole räknätty alinphaan sumhaan.

Tuplat asuntokostanukset

Lue enämpi tuplista asuntokostanuksista eeliseltää sivulta.

Kunnan terhveys- ja siukkahoito

Kotikäynti ja omamakso koskien käyttökampheita ko oon kusikontinensia sisältyy maksimitakshaan. Omamakso koskien muita apukampheita ei sisälty maksimitakshaan. Lue lissää maksimitaksasta sivula 2.

Erikoisasunthoon siältyy käyntimakso ko terhveys- ja siukkahoito käypi ja lisäksi sisältyvä vielä apukampheet huoltamiskostanuksheen.

Maksot

- Kotikäynti vaihtoehto siukkuutta hoitavaa piirisiukkasysterin/siukkasysterin, siukkajymnastin, työterapeutin käynti: 254 kruunua käynistä.
- Kotisiukkahoito: 508 kruunua kuukausittain.
- Lääkinäinen jalkahoito: 254 kruunua joka kerta.
- Aikatilattu kotikäynti siukkuutta hoitoa varten, jota ei saateta toimittaa: 254 kruunua.

Maksosta vapaa

Maksoa ei oteta

- Kotikäynti, jonka alottaa kunnan oma piirisysteri/siukkasysteri/siukkajymnasti,työterapeutti (ko joku näistä pätevyyksistä oon arvioinu, ette kotikäynti oon tarpheelista ja jos pasientti itte ei ole tahtonu kotikäyntiä).
- Pasientti, joka oon psyykkisesti toimintavajavainen psykoosin takia, kaksmielisyyen takia taikka jos sillä oon neuropsykiatrinen määritys. Psyykkofarmakan ruiske.
- Lapset ja nuoret alle 20 vuotta (18 ja 19 vuotta) ko käyvä ko ei ole päivystysaika (maanantai-perjantai kello 08.00-17.00) avohoiossa terhveys- ja saihraanhoiossa.
- Palliatiivinen kotona annettu hoito elämän lopussa.
- Pasientit, joila oon psyykkinen häiriö ja väärinkäyttö – niin sanottu

tupla siukkamääritys – jota hoietaan psykiatrin *case-managerin* kautta ei piä maksaa mithään hoiosta.

Apukampheita

Käyntimakso, joka vastaa siukan hoitamisen kustannusta, otetaan ensimmäisen kotikäynnin yhteydessä ko pruvataan uutta apukampetta. Jos useampaa apukampetta pruvataan niin makso otetaan vain yhestä kotikäynistä. Pasientit, jotka oon avohoidossa ja vappaat maksoista valtuustopäätöksen jälkhiin, ei maksa mithään käyntikustannusta ensimmäisen käynnin yhteydessä ko pruvataan uutta apukampetta.

Apukampheet, jotka yksityinen pittää kokohnaans itte kostantaa

- Kaikki apukampheet, joita ei työterapeutti, siukkajymnasti eikä siukkasynteri määrää, yksityinen kostantaa itte.
- Apukampheitten maksot, Ortooserin stantaartimallisia
- Kustannus 0–162 kruunua. Omamakso 0 kruunua.
- Kustannus 163–271 kruunua. Omamakso 163 kruunua.
- Kustannus 272 kruunua ja enämpi
- Omamakso 272 kruunua.
- Vuosittainen maksimimakso 813 kruunua.
- Lapsilta ja nuorilta alle 18 vuotta ei oteta mithään maksoa.

Apukampheitten maksot

- Tukikeppi ja kainalosauva kenkäihnein ja jääpiikkinhein. Omamakso 109 kruunua/kpl.
- Kenkäin (ko ostetaan erikseen). Omamakso 17 kruunua/kpl.
- Jääpiikit (ko ostetaan erikseen). Omamakso 65 kruunua/kpl.

Henkilöt, joilla oon krooninen tauti ja alituinen näitten apukampheitten tarve, maksava vain ensimmäisestä apunkampheesta – sen jälkhiin se oon ilmaista.

- Ilman rathaita olevat apukampheet. Omamakso 324 kruunua/kpl.
- Käsituki ja/taikka sölkatuki, joita monteerataan toalethiin kuuluu kans tähhään ryhmään.

Lapsilta ja nuorilta, jotka oon alle 20 vuotta, ei vaaita omamaksoa eikä pasientilta palliatiivisoastolla.

- Rolattori. Omamakso 324 kruunua/kpl.

Lapsilta ja nuorilta, jotka oon alle 20 vuotta, ei vaaita omamaksoa eikä pasientilta palliatiivisoastolla. Rolattori annetaan takasi lainaamisen jälkhiin.

- TENS-aparaatti (kipustimulaattori). Omamakso 1 081 kruunua/kpl.
Pasi­entti, joka tarttee lyhyeksi aijaksi lainata aparaattia saapi lainata ilmaseksi, korkeinthaans kolme kuukautta. Pasi­entti, joka tarttee käythöön pitkäksi aijaksi, vastaa omamaksosta kolmen kuukauken lainan jälkhiin, semmosta aparaattia ei tartte tua takasi. Huoltokos­tanuksista vastaa pasientti.
- Daisypelari. Omamakso 541 kruunua/kpl.
Lapsilta ja nuorilta, jotka oon alle 20 vuotta, ei vaaita omamaksoa. Kuljetuskostanus ko kuljetethaan takasi apukampheita apukampesentraahl­lin. 203 kruunua/kerta.
Makupaljoja hoion määräähmiin sänkhyin.
Stantaartipalja kuuluu pasientin omhaan vasthuusheen eikä sitä kostana kunta. Pasi­entilta palliatiivihioiossa ei vaaita omamaksoa. Vanheentuvat ja pahasti saihraat pasientit – jos niillä esimerkiksi ei ole omhaisia – poikkeustilantheessa saattava saa'a sopivan paljan tuotua hälle määrätyn sängyn kans. Omamakso joka vastaa stantaartipaljan ostohintaa.
Pahasti saihraat pasientit, jotka tartteva erityisen paljan saava kunnalta maholisuu­en hommata semmosen. Se oon voimassa ko paljan mitat ja käyttäjä­painon vaatimukset oon semmosia, ette niitä ei saateta ostaa mööpelikaupasta taikka vastaavasta. Omamakso, mikä vastaa kunnan stantaartipaljan ostohintaa.
- Käyttökampheita kusikontinensitaphauksessa. Omamakso 185 kruunua kahentoista kuukauken aikana.
Lapsilta ja nuorilta, jotka oon alle 20 vuotta, ei vaaita omamaksoa. Makso sisältyy kunnan maksimitakshaan.

Hoitamisen, huoltamisen ja tukitoimen maksot voimassa 2020-01-01
Vanheetuille ja henkilöille, joila oon toimontavajavaisuutta.

Lyykeri

Bengt Pohjanen

Kommentar: Lyykeri är den första meänkielispråkiga romanen. Den utkom den 10 december 1985. Detta är den femte upplagan. Genom att jämföra de olika upplagorna kan man se hur skriftspråket utvecklats till dags dato.

ENSIMÄINEN OSA

I

– Viskaa, Assari porole ... kyllä sie kerkiät, mamma huusi kuistilta. Mie piin mennä kouhluun.

Yölä oli tullu lunta, krannin tiehaarassa ei vielä näkyny Annen jälkiä. Siittä mie tiesin, ette kello ei vielä ollu seittemää. Anne meni aina ennen sitä kouhluun. Se oli semmonen hätähousu.

Mie marsin karjalathoon ja kokosin kortheita, joita met olima syyskesälä tehneet joela.

Vaain katteli minua pää alhaala; minusta se hoiperteli ko Mäen Abneri, joka oli noiuttu.

Mie viskasin kortheet sen kuonon alle ja kattelin kuistile käsin. Sielä ei näkyny kethään. Anne lähti parkkarilla ylös päin. Mie laukoin pirtin päähän ja huusin sen kiini; mie käskin sen oottaa. Se jäi siihen seishoon tien laithaan ja köythään sinistä väskyä parkkarin istumelle ja hakkaahmaan verestä lunta kumakista.

Mie laukoin liiterhiin ja takasi pakettileipälevyvt kainalon alla. Mie viskasin leivät korteläjän pääle. Poro katteli minua. Se nuuski kovaleipälevyjä ja sen vatta kurisi.

Mie näppäsin koulurepun tampurista ja paikasin oven kiini. Se oli jäätyny eikä loksahannu paikoihleens. Mie potkasin ovea huopasaaphaala.

– Jokos sie olet porole hoksanu nimen? Anne kysy.

– Joo ... kyllä mie ... , mie sanoin ja freistasin äkkiä hoksata vaaimelle passelin nimen.

II

Mamma veti lakanoita köökissä Mairen kans. Köökissä oli puhthaan ja fris-kin lakanan haiju. Mie hyppäsin suohraan reppu sölässä ja lumiset huopa-saaphaat jalassa lakanoitten alle.

– Älä hiero puhthaita lakanoita, kakarasti! Maire sano, vaikka sillä ei sii-hen ollu mithään sanomista.

– Ota luminen lakki kuitenkin päästä! mamma käski

– Jokos sie jo koulussa käväsit? Maire kysy.

– Joo, meilä oon yttfryktstaaki, mie sanoin.

– Mikäs se semmonen oon? mamma kysy.

– Menhään ulos ja otethaan frykti myötä, mie sanoin.

– Älä houraa, se oon *utflykt* ruottiksi, Maire sano.

Mie istuin puhumattomana ja nautin friskistä ilmasta lakanan alla. Mie hunteerasin, ette mie vielä kiusaan Ragnaria ja Lennaa ko net ei kerihneet kotia ko mamma ja Maire silitit lakanoita, ja sitte veit ja riepotit niitä. Pojat ko aina kiusasit Annea ja minua.

III

Anne riepahti köökhiin. Se oli hengästynheen näkönen. Mie kysyin jos se lähtis värkkäähmään poron kans teenjuonin jälkhiin.

– Veikkosen henki, milläs tet, mamma siunaili.

– Tällä vaaimella oon helppo aijaa, mie selitin, ei se mikhään Pekka ole. Pekka oli meän villi härkäporo.

– Kyllä siinä teile Pekkaa oon ko sie ja Anne poron kans, Mairea nauratti kovasti.

Ulkona tuntu kylmältä nyt ko taivas oli kirkastunnu sen verran, ette lumisae oli heivanu. Mie marsin laole. Iippo tuli Ruskola heinästä. Se käski meitä lathoon polkheen. Mie sanoin, ette vasta tullu koulusta ja justhiinsa menossa poron kans. Se kysy mihinkä met kläpit, ja kenenkä kans. Siihen mie en sanonu mithään.

Mie otin poronlänget ja hihnan seinästä ja marsin makasihniin ja panin suopunkin sevikhön. Sitä ei tarvinu aihoon, mutta se tuntu somalta ko lap-palaisila oli sillä laila, kaulan ympäri toisen olkapään yli. Se oli sevikössä. Mie marsin kartanon poikki. Anne tuli perässä. Iippo huusi meitä vielä polkheen; mie en ollu kuulevinhaani. Se suuttu ja käski oottaa ko pappa tullee kotia.

Anne kysy mitä silloin tapahtuu ja Iippo huusi, ette met vielä saama it-keä. Anne huusi siihen, ette itkula se oli Iippoki tähhään mailhmaan tullu.

Anne laitto aisat kiini länkhiin ja mie savirikhoon. Mie piätin samala lujasti hihnasta kiini. Poro seiso ja katteli pää kaltossa.

- Se oon laiskan näkönen, Anne sano.
- Joo ... ko se oon vaain, mie sanoin.
- Eri oli Pekka, Anne sano.
- Sen kans pärjäny, mie sanoin.
- Minusta sillä oon iso vatta, Anne sano ja koetteli kylkeä.
- Syöny ko sika, mie sanoin.

IV

Poro nulkasi laiskasti Mäen tiehaahraan asti ja jäi sitte siihen seishoon. Se juro ja saalo niin, ette sillä salpasi henkeä.

Tansilavan tiehaaran kohala, vanhaan tien suussa käveli mies. Met emmä Annen kans huomaneet sitä varsin ko meilä oli kylliksi hommaa kääntää poron takasi. Se oli ko siihen lyöty.

Anne huomasi miehen ensin.

– Se oon se pitkä kulkuri, jolla oon net pitkät hanskat ko Urhola An-nankankhaan moolissa, Anne selitti pölästynheen näkösenä samala ko se piätteli naurua.

– Joo, se oon se äijä, lähemä, mie sanoin.

Met istuima molemin rekheen ja käskimä poroa hihnala ja karjumalla, ja sitte hopittamalla ko hevosta. Poro ei liikahtannu.

- Kumma ko se ei kotia käsin, Anne sano.
- Ei net porot siitä ... hevonen se kyllä, mie selitin.
- Pekka kyllä tiesi ... , Anne sano.

– Joo, kyllä tämäki häätys sen tietää, mutta ko se oon vaain.

Anne hyppäsi kolmitakkasesta ja freistasi vettä vaainta; se ei lähteny vaikka Anne plittasi sitä kuohnoonki ja riepotti sitä päästä. Ko Anne potkasi sitä vathaan se otti jonku askelheen etheen päin ja seiso taasen. Mie löin hihnala ja kattoin taa. Kulkuri tuli sieltä likemäs. Anne alko lyöhmään poroa mitä jakso kinthaala. Poro säpsähti sen verran, ette tuikkasi metrin taas. Anne freistasi panna leikiksi.

– Piu pau paukkaa jänes mettässä laukkaa, Anne hoki.

Minua ei naurattannu.

Poro meni kontalheen aisoitten välhiin ja freistasi panna maata.

Met havattimma, ette äijä sauttaa meät. Mie nieleskelin tyhjää ja vahtasin äijän tuloa. Sillä olit pitkät pruunit kinthaat käessä ja karvalakki korvila, riukuvarsisaaphaat jalassa ja plyysi ko suomenmiehelä. Äijä arvasi, ette met pölkäsimmä.

– Lapset pelkää hiirtä, mä kun oon jänistä arempi, äijä sano.

Met kattoima toisia, emmäkä tohtinheet puhua mithään.

– Eikö poijjilla kisurikonduktöörin homma suju, mies sano. Se minusta irvisteli.

– Emmä met ole poikia, Anne prämhäytti sanoa.

– Anteeks, kauhiaan paljoo anteeks, äijä sano. Sitä nauratti villisti. – Olis-han tuon pitäny närhä heti, se sano kummala suomenkielelä.

Anne taputti poroa, mie istuin reessä hihna käessä ja piin mettää silmilä; siitä meni polku ranthaan. Jos äijä tullee pääle niin mie pistän siitä pak-hoon, mie päätin.

Poro katteli kulkuria, se poroa. Äijä meni poron päähän, kynsi sen ottaa ja puheskelä.

– Eikö olis, poijat parempi laittaa poro rekeen ja verä ite, se nauro. Mie näin, ette sillä oli yks hammas poijessa. Yhtäkkiä minusta tuntu, ettei äijässä ollu mithään pölkäämistä. Minusta soma.

Se lähti marshiin ylöspäin ja vaain lähti sen perhään. Meilä tuli ynnä suuhun.

– Se mennee teile, Anne sano ja katteli ylös päin.

– Net oon panheet ovet lukhuun, mie sanoin.

V

Yölä mie näin kummaa unta. Met istuma Annen kans meän köökissä, mie laattialla. Oven takana joku kolkuttaa. Iippo kyssyy telefoonikamarista miksi illala ei ole pantu pörsiä kuistile, jos tullee varkhaita. Rooppo, joka oli Porjuksheen siirtyny ja ajo lastipiiliä Harsprångissa viskuttellee, ette se oon laukkuryssä, paras huutaa, ette met emmä ole kotona.

Yhtäkkiä siihen ilmestyy Kaspo, josta joku sanoo, ette kattokaa nyt kaks sottaa käynyttä miestä, ja sielä pilattua. Kaspo lyöpi nyrkilä itteä rinthaan minkä kerkiää ja jaksaa. Se sanoo mulle, ette isästi oon markkinoila ja yks kulkuri istuu sen entisessä kotipaikassa puukko käessä ja meinaa tappaa isästin.

Ja sitte met olema ko markkinoila ittekki. Iippo, joka oon hyvä hoksaahmaan sanoo, ette päitä täälä oon hektaarin verran. Minua kyssyy joku kulkuri, ja se oon siinä, mutta mie en erota sen naamaa. Sillä oon pieni munareppu käessä. Se aukasee sen ja mutisee koko aijan mulle käsittämättömiä sanoja suomensuomeksi.

Ei unessa sinänsä ollu mithään pölättävää, ja kuitenkin mulla oli huono olo. Se oli ko lukea preiviä, josta ei saanu mithään selvää. Kulkuri niinku oikasi itteä ja nauro Iippoa, ette sillä oli kieli keskelä suuta ja toisesta päästä irti. Mie käsittäny mitä se sillä meinasi. Sitte se käski Iipon sanoa jotaki. Iippo suuttu ja tokasi, ette siinä vain kuluttaa kieltä.

Mamma huusi vintintrapuissa monta kertaa. Se käski varsin tulla alas.

Poro oli kuolu.

– Kulkuri noitunu, Anne sano ja lähti potkhiin parkkarilla kouhluun. Mamma sano, ette mie saan olla pojessa koulusta.

VI

Iippo selitti koko aamun kunka se oli mainonu meän poronhoitohommia. Se meinasi, ette home vaaimen oli tappanu. Kyllä hään sen oli arvanu, mutta ei ollu kehanu puhua siitä mithään, kläpile ko ei kannattannu. Iippo meni nouthaan porrikuormaa, ja pappa lähti yheksän maissa Vuolittaihaan poro-aijale. Se puisti päätä ja sano, ette siihen ei hometta tartte, vähemälläki pa-

kettileivän syöttämisellä porolta saapi hengen. Pappa aiko ostaa uuen poron, jos se löytäs sopivan aijalta. Mutta sille ei saisi syöttää kovvaa leipää.

Poro makasi kojijun alla; se oli vielä hihnassa. Mie marsin liiterhiin ja haistelin sielä leipiä; minusta net haisit pakettileiväle. Mie taitoin yhen sitkeän, pistin kappalheen suuhun ja makustelin sitä niin, ette huulet lepatit ko jäneksellä ja Topila, jolle ostohamphaat ei sopihneet ikehniin. Sille hääty aina kastela kovan leivän.

Sinä päivänä oli taaja lumisae; lumihilheitä putosi ko taihvaasta lähätettyjä preiviä poron kylkheen ja sen silhmiin, jotka olit auki. Net jäit kylkheen vanhenemhaan mutta silmissä net sulit paikala. Poron silmissä ei ennää ollu tummaa kiiltoa. Se ei ennää kattonu minua. Sen silmät olit samanlaiset ko isälä pitkänä perjantaina ko se makasi telefoonikamarissa ruuhmiina. Iippo pani siltä sitte silmät kiini peukalolla ja etusormela. Mie tunsin vaaimen vieressä saman kalman hajjunki. Mie freistasin painaa porolta silmät kiini. Net olit vähän aikaa kiini, mutta sitte net aukesit pikkusen ja jäit raohleen enkä mie iljeny niihin ennää koskea. Net oli kylmät. Sillä oli vatta paisuksissa ja aivan kova. Se oli tyly. Sitä olis milhään saattanu uskoa, ette met Annen kans olima päivää ennen sillä ajahneet.

VII

Mööttesplassin mukasta kuulu pirran ääni. Se oli Lindgreni, tullimies, joka tuli punasella saankahenkymmenenviien kuution muturipyörälä. Mie marsin kierästi halkohuohneen taka. Met olima Annen kans varastanheet siltä kärpänkillerön Eliksen styykan vintistä. Lindgreni oli jo kerran seisottannu meät ja kysyny jos met pyysimä kärppiä. Met olima siihen sanohneet, ette met emmä saattanheet ko meilä ei ollu loukkoja. Se oli minun tunnon päälä ko mie tiesin, ette varkhaus oli syntiä ja suurta. Illala ko mie aloin huntee-raahmaan sitä ja muita asioita, mie en saanu unen päästä milhään kiini. Mie laukoin yökauet niin, ette mamma joskus kyllästy ja sano, ette tuole pojale häätyks kaataa piimää silhmiin. Lindgreni oli aina ollu mulle siivo, puhunu ruottia ja sanonu joulufästin jälkhiin kerran papale, ette poikasti oon lahjakas, niin hyvä lukheen Rydbergin Tomte-runoa, vishiin tullu Janne-sethään,

joka oli luku postillaa rukkuuksissa niin hopusti, ette kieli ei keriny silmän följhyyn. Lindgreni oli monta kertaa yölä vahissa pyytäny meän sianki kiini ko sika oli päässy karkhuun. Vasikatki se oli ajanu hakhaan ko net oli myöt-häänsä irti. Vasikoita ei piättänny mikhään, menit johtheesta varsin ko vesi laski, eikä se tarvinu aina laskeakhaan jos net olit sillä päälä, ryökälheet uit.

VIII

Mamma huusi minut sisäle; mie marsin hithaasti. Mamma tuli taasen kuistile ja käski heittää vetämästä jalkoja perässä ja tulla nyt eikä huomena. Lindgrenillä oli mulle asiata.

Lindgreni istu pöyän päässä; se oli ryypäny kahvit ja kallistannu jo kupinki. Sillä oli portföli ja siinä plankettia, joila saatto tilata avisin.

– Mie tilasin Norlänskan, mamma sano, – oon siinä enämpi lukemista ko Haaparannanlehessä ja se tulee joka päivä ja oon ruottiksi. Eihään kläpitkhään saata lukea Präiskää ko siinä oon niin paljon suomeksi.

– Niin se oon, ja höökeriavisi, Lingreni sano ja napshautti väskyn kiini ja pani remmin sen ympäri. Sillä se sitte laittaa sen kiini pirran pakettiholarhiin, mie hunteerasin.

Mie menin isthuun ovenviehreisele toolile ja freistasin paiskata jalan polven yli niinku miehet.

– Joo, Assari, Lindgreni sano, – mammasti sannoo, ette tet Annen kans eilen olitta puhutelheet jotaki kulkuria.

Minua helppasi ko se ei kysyny kärpänkilleröistä.

– Joo, ei se mithään, mie sanoin.

– Mitäs se uteli, Lindgreni kysy.

– Ei se mithään, kyseli vain porosta, mie sanoin.

– Puhukos se samanlaista suomea ko met, Lindgreni halusi tietää.

– Kyllä se puhu, mutta ei se oikein sammaakhaan, se sano, ette poiijat ja sitte se luuli Annea pojaksi, mie selitin.

– Olikhaan se toiselta puolelta vain suomenmies?

– Kyllä se oli suomenmies, mie sanoin.

– No niin, en mie muuta, Lindgreni sano.

Lindgreni käski mamman ja minunki pittää silmälä; ei sitä tieny, Lindgreni meinasi, ko oli Enbomiki saatu kiini.

Sese lähti, Lindgreni. Se ajo alhaale käsin. Mamma luuli, ette meni kylästelheen.

– Mitäs se Lindgreni siittä äijästä? mie kysyin.

– Mitäs net, tullimiehet, virkansa puolesta, mamma mutisi.

IX

Pirtin päässä seiso Volvo PV; se oli harmaja sotapiili ja siinä oli kaks miestä eessä. Takaistumilla oli kampheita ja piilinkatola vapoja, fieterillä kiini. Piilissä miehet näytit yhtä isoilta, mutta ko net nousit ulos mie havattin, ette yks oli paljon pitempi ko toinen. Niilä olit molemilla harmajat yniformut päälä, samanlaiset ko papala ko se oli käyny reepin teossa, mutta näilä olit remmit peltistä olkapään yli ja palonkihousut ja jatsarit. Pitkälä miehelä oli pistoolihölsteri peltissä ja se heilu minusta ko kylän yhtyshärän mulkku.

Mie en keriny lähteä kypälämäkheen niinku mie prukaan ko tuli ummikoita. Kyllä mie olisin piain kerinytki, mutta mie hääyin jäää kathon niitten yniformuja. Mie seisoin kuistila ja net havattit minut ja lähit marshiin porthaile päin. Nyt mie pölästyin, ette net alkava puhuttelheen minua ruottiksi ja mulla mennee ynnä suuhun. Vaikka kyllä mie nyt osasin paljon enämpi ruottia ko silloin ko mie kouhluun menin. Pojat olit opettanheet mulle ja Annele kaks sannaa, *skogen* ja *skolan*, mutta ko met tulima kouhluun met arvasimma, ette net olit meitä taasen vain kiusanheet ja opettanheet net väärin päin ja met pörröt luulima, ette *skogen* oli koulu ja mettä *skolan*. Pojat olit nauranheet meitä niin kauon, ette pappa oli karjassu niile.

Ofseerit heijasit mulle. Lyhympi ofseeri teki hunörin ja löi klakkoja yhtheen ko Raimo Suomen puolelta ko se kiitti mammaa hernekeitosta ja plätistä; se ko niistä tykkäsi villisti.

– *Bor du här?* pitkä ofseeri halusi tietää.

– *Jo*, mie sanoin.

Se katto kojule päin ja havatti poron; vahattua sitä vähäsen aikaa se kysy multa kunka sille oli käyny. Mie aloin kohta selithään sille kunka se oli

kuolu, mutta oli se tuuri, ette mie hoksasin, ette minun ruotti ei siihen piisaa. Kyllä met olima koulussa jo oppinheet *elefant* ja *apa* ensimmäiselä luokala ja *ren*-sananki sitte, mutta mie en olis milhään saattanu selittää ruottiksi semmosta mikä oli niin suomeksi tapahtunnu ko vaaimen kuolema. Mie sanoin ofseerile niinku asia oli, ette *Hon är tödh*.

– *Jassää*, se sano, eikä se kehanu ennää kysyä mithään.

Net menit sisäle ja mie jäin seishoon siihen. Mie nojasin kuistinräkkiä vasten ja freistasin sylkämästä hevosenkengitysmännyle, kauemas ko Anne. Sylki tarttu leukhaan, mie pyhin sen kinthaasheen ja menin sisäle.

Ofseerit seisoi keskellä laattiata ja puhuit ruottia kovala äänelä. Mamma seisoi tiskipenkkiä vasten käet rinnan yli ristissä. Se kuunteli. Minusta se kohta itki. Mie näin, ette sen posket olit punehtunheet.

Mie jäin seishoon porstohaahan. Kööki oli minusta ofseeriä täynä.

Net halusit hyyrätä huohneen mammalta. Se niilä oli asianna. Mamma selitti niile, ette meilä ei ollu ko kööki ja kaks pientä kamaria, telefoonikamari ja peräkamari. Pitkä ofseeri sano, ette net halusit kattoo. Mamma sano siihen niile, ette meilä ei ouot huohneita vahtaa ja viehraila oon kaks tappaa: tulla ja lähteä. Mamma käski niitä ulos. Se selitti niile, ette tässä siunatussa paikassa oli jo sota-aikana saatu aivan kylliksi evakkolaisista ja muista laisista, ja hään oli sen päättäny, ettei tulis niin kaunista päivää, ette hään hyyrää kellekhään, hällä oli aivan liikaaki töitä, lippo töissä ja ruassa ja köökinsohvassa yötä ja halonhakkaajia omissa ruissa keittoa vahtaamassa ko talonväki murkinaa syöpi ja viehraita telefoonikamarissa puusohvassa ja omat kläpit pääle. Mamma sano, ette hään ei meinanu ennää sekkaintua mihinkhään sotahomhiin.

Ofseerit kysyit telefontia, net piit mukamasthaan soittaa Puuthiin jollekki korkeamalle sotaherrale ja hommata siltä pakkoluvan. Mamma sano siihen, ette hään ei niitten soittamisista perusta, mutta meän telefontila ei soiteta mihinkhään; meän maasta ei löy'y niin korkeata herraa, ette omilupinens koskee muitten telefontiin. Sen verran häänki jo tiesi mailman asioista, vaikka oli näilä kankhaila kasunu, valtion määräkysestä oppinu kouluruottin ja väylänrannala eläny elämänikänsä.

Sotamiehet lähit ulos. Net räiväsit oven kiini ja jäit kuistile seishoon ja keskenhään saarnaahmaan.

X

– Mene, Assari, kathoon mitä net meinaava, mamma käski minua.

Mie menin hyysikhään, aukasin lunkan ja seisoin kauon. Mulla ei ollut lukhaan kusihoppu. Mie muistin yhtä kauheata kusihoppua koulussa ensimmäisellä luokalla; mie en saattanu istua rauhassa hopun takia, eikä tiima ollu loppunu koskhaan, enkä mie ollu tieny mitä kusihoppu oli ruottiksi. *Pissbrådska* se varhmaan ei ole, mie aattelin ja piättelin menheen, mutta sitte siinä kävi niin, ettei muu auttanu ko nousta penkistä ja marsia ovele käsin ja arvata ette opettaja kyssyy mihinkä mie olen menossa ko se ääntää kateterin takkaa. Opettaja äänsi ja mie sanoin, ette kusele. Minua hävetti ja opettaja nauro villisti ja Anne kikatti, ette kippurassa ja nauro, ette keskeltä poikki sen päivän ja illan.

Mie kattoin peihliin. Se oli rikki, keskeltä poikkittain halki. Mie pruuksin siitä kattoa jos mie olin kasunu, mie ko olin pieni ja ääpätön ja pölkäsin aina, etten ollu ees liki normaali ja ette mie jäisin pieneksi ko Kystä, joka pruuikasi sanoa, ette panna hänet arkun nurkhaan ko hään kuolee. Se klauvasi aina.

Peilin halkeama oli justhiinsa minun pääläen korkeuella. Jos mie oikasin itten niin se oli ottan kohala ja jos mie nousin varphaile se oli silmitten alla. Viimen se olis rinnan tasola ko mie olin päässy viimiseltä luokalta. Siittä mie saattasin nähä koska mie olin täysi ja koska oli aika lähteä lumphuun ja sitä tietä mailmale.

Mie kuulin ko ofseerit menit porthaita alas; net porisit keskenhään, mutta mie en saanu selvää mitä net sanoit ja mistä net puhuit. Mie panin poton kannen kiini ja nousin seishoon poton päälle ja siirsin hyysikänklasin kartiinia vähäsen syrhjään. Miehet marsit piilile käsin. Ko mie en varsin kuulu piilin ääntä, mie päätin seisoa siinä ja oottaa. Net räivät piilin ovia. Siittä mie arvasin, ette net otit kampheita piilin takaistumilta.

– Net tuleva taasen kampheittensa kans, mamma huusi köökissä ittele ja piiaim mulle.

Mie ootin.

– Näetkös sie niitä? mamma kysy ja tuli ovensuuhun huuthaan vinthiin. Se luuli, ette mie olin menny vintintrapun klashiin vahthiin.

– Joo, net menevä nyt katoksen alle, mie huusin hyysikästä takasi. Mie astuin prinjalta alas ja kattoin jos mie olin seisonu lunkan rikki.

Mie otin porstoassa lippalakkin elemäntin päältä kuivamasta ja kinthaat elemäntin raosta kipristymästä. Net olit vielä vähäsen märät ko mie olin ollu ulkona.

– Mihinkäs sie lähet, mamma kysy.

– Ulos, mie sanoin.

– Mitäs sie sielä? mamma kysy ja oli yhtäkkiä huolestunheen näkönen.

– Seku mie vain, mie vastasin.

Ofseerit katosit sianaian taka; mie näin kunka niitten pootmössat kelluit aian yläpuolela lumisatheessa ko kulppo virrassa. Mie laukoin halkohuohneen päähän ja menin sielä kyykyle nurkan taka ja kaivoin kivijalan päältä rasiata, jossa oli Työmies-nimisiä paperossia, joita met olima Annen kans neuvottanheet Kääriäisen kaupasta Erkin Raimon kans. Aski oli poijessa. Mie arvasin, ette pojat. Net tietenki, kukkas muut! Vaikka net olit luvahneet olla ottamatta yhtään ainuata työmiestä jos met sanosimma mihinkä met olima net piilottanheet. Jos met emmä sanos niin net hakisit itte ja silloin net ottasit ja polttasit. Kyllä sen sai arvata. Net olit pettänheet meät taasen. Minua kärpi.

Lunta sato nyt niin paksusti, ette mie en enää nähny Suomen puolta, enkä ryssitten tornia, vaikka mie tiesin justhiinsa missä se oli ja mistä sen parhaiten näki. Varmasti se sielä oli vaikka sitä ei nyt kukhaan saattanu kattoa, mie hunteerasin. Niin se taisi olla kaikki muuki mailma. Mutta jos puu kaatuu mettässä eikä kukhaan ole sitä kuulemassa, kuuluukhaan se ollenkaan? Sitä mie en tieny.

Rantapolku oli pysyny auki. Mie olisin halunu, ette Anne olis keriny tulla koulusta. Se olis sukassu fölhjyyn ofseeritten perhään.

Mulla puu'uit jalat ja väsyit polvet ja kastu housunperse. Oli sen verran nöyräsää.

Mie lähin kahlaan lumessa Vilhon rajale käsin. Flaski-leetinkiä pitkin ei saanu marsia, kirsi painus syvemphään ja röörit saattasit jäätyä huhtikuun lophuun saakka.

Mie havattin, ette kinoksessa ei päässy kahlamalla. Mie nouin sivakat kuistinseinältä, potkin lumiklimpit kumakin pohjista kivijalkhaan ja panin kumakit paikoihleen, menin kyykhyyn ja pistin straamaripinslet kiini. Ko

mie olin kyykyssä mie näin poitten sivakat. Ragnarin sivakan nokassa seiso ”Sundin” ja niissä olit rottefällat ko Mora-Nisselä.

Katoksen alla mie jou’uin marshiin sivakat jalassa ko siinä oli kryysiä ja santaa. Nokhaan pisti porontaljan haiju. Iippo oli naulanu niitä seinile kuihvaan. Katoksen alle pruukasi tulla lunta vasta sitte ko itätuulet toit tuiskulunta.

Pehmeässä lumessa sivakat painuit syvhään ja kumakhiin meni lunta. Sivakoitten alle oli tarttunu pikkukiviä katoksenalustan kryysistä. Net varisit ofseeritten saaphaitten jälkhiin ko mie nostelin sivakoita takkalassa.

Keli oli nöyrästä huolimatta aika hyvä. Siinä oli myötäle ja mie annoin huilata niin, ette mie sianaian kohala jou’uin tööthiin sauvoila vasthaan, muuten mie olisin piain huilanu ofseeritten kantapäihin. Mie ootin siinä, ette net kerkiäisit mettikhöön ja haavikhoon.

Mie pukkasin sauvoila sen verran, ette huilasin taasen jonku metrin etheen päin, suurele kivele, josta meni tullimiehitten tekemä tola ranthaan. Tola oli nyt melkein kiini, mutta mie näin hyvin mistä se kulki, ei tarvinu ottaa silmiä piihoo. Tullimiehitten tolat menit aina semmosista paikoista, missä oli taaja mettä ja hyviä vahtipaikkoja, joista näki hyvin ranthaan saakka puitten välistä. Jos ei ollu lehti puussa.

Transformaattorilla oli suuri kuusi ja sen oksitten alla pesä. Oksat olit niin taajat ja leveät, ette tuiskulumikhaan ei sinne päässy. Siinä oli linnunpaskaa ja olis ollu hyvä ansapaikka, jos tullimiehet ei olis kulkenheet sitä kautta. Ansat olit laissa kieletyt ja tullimiehet hajotit ko net löysit.

Siittä näky Tempelinharhjuun, mustilaisitten tallile ja joensuuhun ja Kuuperin korsteenin ja saunan, josta savu nousi ko käsivarsi ko net lämmitit saunaa lauantaisin.

Met olima Annen kans maahneet siinä kerran ko met olima pyytänheet poroja, suopunkit ansoina.

Mie löysäsin pinslet ja konttasin kuusen alle peshään. Siinä tuntu aina hyvältä rinnan alla, aivan ko olis aina ollu pyhä ko ei kukhaan tehe mitthään. Se muistutti heinäntekoa kesälä ko sai laukkoa saetta pakhoon, met kläpit halkohuohneesheen ja raahvaat köökhiiin laattialle makkaahmaan ja päivittelheen saetta ja siunaihleen kastunheita runsuja. Halkohuohneessa oli mukava olla ko sae ropsutti pärekathoon. Köökin laatialla miehet nukuit

ja paperossit sauhusit tuhkakupissa ko sysinhauat niinku mamma pruurasi mainoa.

Mie siirsin yhen vankan oksan syrjään ja lättäsin lunta lippalakkin pääle ja panin korvalaput korvile ja tirkistin siitä väyläle käsin.

Ofseerismiehet olit siinä hollila. Net viitoit joensuuhun päin ja Temppe-linharjule. Pitkä ofseeri otti kiikarin ja pienen kaameran, jolla se kräpsytteli kuvia. Net menit polvilheen ja aloit kaihvaan väskyjä. Net levitit ja plaavasit kaarttoja kinoksheen. Uuen lumen alla oli poronpaskaa ko piksiä. Met olima Annen kans syöttänheet niitä yhele Nissele piksituusista. Se oli tykäny niistä.

Yhtäkkiä pitkä ofseeri lähti marshiin kuusele käsin. Mie pölästyin, ette net olit nähneet minut. Kinon oli niin syvä, ette se hääty kontata. Lyhy ofseeri huusi pitkäle, ettei jättää niin kauheita jälkiä; se käski ottaa oksan pienestä kuusesta, joka oli likelä. Pitkä ofseeri nousi ja kaivo plakkarista klinkkuveitten. Sitte se otti hanskan vasemasta käestä ja aukasi klinkkuveitten peukalonkynnelä ja alko vuohleen oksaa poikki. Se oli niin likelä minua, ette mie näin kaikki koko aijan.

Nyt mie olin piunijääkäri. Kyllä Annea kärpii, mie hunteerasin.

XI

– *Har du gett tecken*, pitkä ofseeri viskutteli. Lyhy kaivo plakkarista kellon ja katto sitä kauon.

– *Om två minuter*, se sano matalalla ja hiljasella äänelä.

Net menit suuren haavan alle kyykhyyn. Pitkä otti plakkarilampun väskystä. Lamppu oli samanlainen ko Lingrenillä; siihen sai punasen valon, jos halusi, ja vihreänki. Pitkä ofseeri pani plakkarilampun puuta vasten ja lyhy katto kelloa koko aijan. Sitte se sano yhtäkkiä:

– *Nu!* Se pisti nyt kellon väskhyyn.

Mie en nähny minkäfäristä valoa se näytti, varmasti punasta ko sen parhaiten erottaa. Suomen puolela putosi yhtäkkiä lunta pienestä kuusesta, jonka erotti paikala toisista Suomen rannan puista.

Sielä ei näkyny kethään. Hyi takasi ko mie jännäsin.

– *Jag lägger paketen i ladan*, pitkä ofseeri sano ja nosti pakettia. Lyhy

nyökkäsi ja pitkä lähti viehmään pientä loovaa lathoon. Ko se tuli takasi se freistasi peittää jäljet kuusenoksala. Minusta se oli tarpheetonta. Lunta ko tuli ja peitti jäljet kätevästi.

Ofseerit kokosivat kampheet kokhoon ja lähit. Mie kuulin ko net seisoi ja porisit suurela kivelä. Mie en ennää saanu selvä mistä net puhuit. Mie pölkäsin, ette net lähtisit kathoon kuka siittä äsken oli hihtonu ja silloin net löytäsit minut.

Mie jäin oothaan; ko mie kuulin Volvo PV:n muturin-äänänen mie arvasin, ette net lähit aihaan mutta mie en saanu selvää mihinkä käsin net menit. Mie pistin äkkiä straamaripinslet kiini ja laskin väyläle ja hihoin tullimiehitten tollaa pitkin Vilhon ranthaan saakka, josta mie nousin mettikhöön ja menin tullimiehitten mettätollaa laon ovele ja kattoin pienen hirsilaon ovenreijästä lathoon. Laossa oli kortheita loukossa; net olit palahneet mustiksi. Siinä oli vanhaa kolmitakkanen pystössä seinää vasten, ja aisat. Toisen jalaksen savirikko oli pojessa. Oven vieressä olit vanhaat silat ja luokka, hamut, kuivettunheet häntäremmit, sitolkat tiukuihneen, ja muita värkkiä. Mie en tohtinu mennä sisäle. Sen verran mie pölkäsin, ette jos joku tullee. Ei kumma ollukhaan. Mie en ollu varma löytäsinkö mie loovaa äkkiä romuitten seasta, enkä mie tieny oliko siinä vaaralista tavaraa, vaikka tynämiitiä. Mie aattelin, ette korteläihään se oli piilottannu.

XII

Mamma soitti paikala tullile ko mie olin saanu selitetyksi mitä mie olin nähny ja mitä rannala oli tapahtunnu. Tullitalossa ei vastattu. Mamma veivasi kaappia kauon ennen ko Hilma vastasi telefontasemalla. Mie kuulin kunka se saalo. Se oli varmasti ollu navetassa elikkä muissa ulkohommissa. Mamma kysy siltä oliko Lindgreniä näkyny sielä käsin.

– Jaa, joo, mamma sano, – no mie pääsen sitte sinne.

Sielä vastasi Eliksen Miina. Se huusi toisessa päässä niin kovala äänelä, ette mamma piti lyyriä kaukana korvasta ja pani sen suun etheen likele ko se itte halusi sanoa jotaki. Ei se paljoa keriny itte sanoa.

– Lindgreni oon Elikessä, mamma sano mulle ja pani lyyrin heihluun kaapin laithaan.

Ollu ko punanen minutti niin mie kuulin pirran muturinäänen tansilavan tiehaarasta. Mie kattoin köökin klasista ko Lingreni kallisti pirraa ja puotti kartanhoon kovvaa vauhtia.

Mamma selitti sille sen mitä köökissä oli tapahtunnu ja mie olin sille selittäny rannasta. Lindgreni laukko kamahriin, mutta tuli varsin takasi. Se kysy jos meilä oli sivakoita. Mamma käski ottaa liiteristä Pentes-Hakson avisuunista huuettut sivakat, jos net vielä olit sielä, kläpistä ei tieny, tehneet piain kelkan niistä.

Lindgreni laukko kartanolle ja pirrale, mie näin ko se otti pruunin pistoolihölsterin kierästi pienestä väskystä. Se aukasi ja katto jos pistoolissa oli laainkia. Se käski minunki tulla myötä näythään missä ofseerit olit olheet.

Mie en keriny fölhjyyn ja Lindgreni oli jo käyny laossa ko mie kerkin sin perile. Se katteli minua. Laossa ei ollu mithään muuta ko tyhjä kortteläjä ja muuta roskaa ja vanhoja hevosneuvoja.

– Kortteläjässä varmasti, mie sanoin.

– *Jag har tittat där okså*, se sano ja lähti.

Laon ovelta meni aivan veres tola Suohmeen. Sitä ei äsken ollu ollu.

XIII

Anne oli tullu koulusta ja polisipiili Pajalasta. Lindgreni oli sukassu mettän läpi ranthaan, ja Suomen puolele. Yks polisi oli lähätetty suoraa päätä kiertähään Pellon tullin kautta Suohmeen hällyythään polisit ja tullimiehet. Yks polisi soitti koko aijan kamarissa. Ko se tuli kamarista ulos, mie menin sinne Annen kans. Telefoonikamarin pöyän alle oli jääny märkä pläsi sen kengistä ja pöyälä oli tupakantuhkaa.

Polisit seisoi kartanolla. Se, joka oli soittanu, sano, ette Puutissa ei tietty mithään mishään piilistä eikä semmosista ofseerista, jotka ihmisiä kiusaava. Se saatto olla Enbomin hoitoa.

– *Stulen bil och stulna uniformer*, polisi sano ruottiksi.

Tullilta soitethiin. Mertapalon kruunun förotista oli särjetty ovi.

TOINEN OSA

XIV

– Lähemä konkale, Rankko ja Lenna tahoit.

Anne ja mie emmä ensin haluhneet.

– Net ko kiusaava, Anne viskutteli mulle. Met menimä nurkan taka.

– Kiusaama takasi, mie sanoin, – lähemä muka piihloon ja laukoma väylän ranthaan, annama poitten hakea.

Pojat tehit varsin väärin. Rankko luki niin hopusti, ette met emmä kerihneet ollenkhaan nähä kuka konkaksi jäi.

– Helppo Heikin laiva lähtee varttia vaile kuus, yy kaa koo nee vii kuu, Rankko räknäsi.

Anne suuttu; se sano, ette semmosta ramsaa ei ollu olemassakhaan. Ei Helppo Heikilä laivoja ole, sehään oon Pellon markkinoila.

Lenna piti kummana, ette met emmä olheet sitä ramsaa muka kuuhleet; hään vain oli sen osanu jo ennen ko met olima kouhluunkhaan alkanheet.

– Yyhyy, Anne rääkky, ei se ole kuitenkhaan mithään, yykaakoo, Anne matki. Hullulta se vain minustaki tuntu. Mie sanoin sen poile, ja sen, ette se oli kummaa, ette met aina jou'uima konkaksi.

Rankko illisteli ensin mulle ja sitte Annele. Mie meinasin mennä Rankole pääle, ja Anne meniki. Rankko plittasi sitä korvale ja Anne freistasi ottaa jalala vauhtia ja potkasta sitä ”kalv sylthaan”, mutta Rankko hyppäsi äkkiä laithaan ja Anne potkasi tyhjää. Se lensi persheelensä ja alko taasen itkheen. Se nousi ylös ja meni pirtin päästä tiele käsin, rääkkyen. Sen perse oli luminen.

Lenna laukko perhään ja viuhto Annele jotaki ja piätti sitä olkapäästä. Anne heitti itkemästä. Net tulit takasi. Annen nokka oli vähäsen räässä ja se pyhki hiansuula silmiä ja nokkaa. Rankko räknäsi uuesti, ruottiksi.

– *Älle päälle bi nu är du fri och slapp att blii.*

Rankko jäi tällä kertaa itte konkaksi ja meni seishoon nurkan taka. Se veti lakin korvile ja pani vanthuut naamale ja räknäsi ko hauasta. Se heitti yhtäkkiä räknämästä ja huusi, ette hään räknää sathan. Met emmä Annen kans siihen vastanheet mithään; met olima jo lähtenheet laukhoon. Ko met pääsimä hevosenkengitysmännyle, Rankko huusi jo sattaa. Anne lähti

marshiin takasi.

– Iihii, Anne sano, – ei se ole mikhään, eikä vähän päästä sitäkhään, sie fyskaat.

– En fyskaa, Rankko irvisteli.

– Räkänäsitkös sie taasen yykaakoo, Anne huusi.

– Miehään räknäsin ruottiksi, Rankko sano ja meni lähemäksi Annea. Mie kattoin jos net taasen alkasit tappelheen. Rankko teutu vanthuula Annen naaman eessä.

– Et sie vain saattanu keritä, vaikka sie räkänäsit ruottiksi, Anne sano.

– Mie saan räknätä kunka mie halvan ko mie vain pääsen sathan, Rankko selitti.

Anne meinasi taasen mennä Rankole pääle ja olis mennytki, mutta Rankko laukko äkkiä nurkan taka räknäähmään uuesti. Se räknäsi nyt kovala äänellä kymmentheen ja huusi, ette hään räknää kahtheensathan tällä kertaa.

Met laukoima navetanporstoan läpi. Mie näppäsin mennessä peetfuurisäkistä piolisen rehua ja puristin sitä kourassa; se pisteli mukavasti ja tuntu samalta ko kavionkappalheitten pureskeleminen ko hevosiä kengithiin.

Met kuulima ko pojat hait meitä. Net tirskuuit kartanolla ja nauroit villisti navetanporstoassa. Met arvasimma, vaikka met emmä kuuhleet mitä net saarnasit. Ei net konkale olheet meinanheetkhaan; niilä ollu ko halu kiusata meitä. Pojat seisoit saunan porstoassa ja supisit ja hiristit. Met emmä päästänheet hiускаustakhaan vaikka mulla oli kielen päälä, ette räkänokastaki mies tullee, mutta ei tyhjännaurajasta. Anne pani etusormen minun huulitten pääle ja vahtasi minua isoila silmilä ko kissapökkö västäräkkiä. Anne oli klookin näkönen.

Pojat katosit ja met kiipesimmä saunanlaarile. Anne istu vaiti, se kaivo appelsiinien plyysin plakkarista ja alko kuohriin sitä ja anto mulle siitä puolen. Se oli vaaleankeltanen ja kuiva. Mulla laski vesi suuhun. Met pureskelimma appelsiinia. Anne sylki kuoret laattialle, laarin alle.

Pojat kävit koputtamassa saunan klashiin; net huusit jotaki, josta met emmä saahneet selvää. Met istuima aivan hiljaa. Klasi oli likanen ja sauna nokinen. Pojat ei nähneet sisäle. Lennan naama näytti sisältä saunasta vinolta klasin takana.

Anne viskasi appelsiinien kuoret kiukhaan peshään niin, ette tuhka pölkähti ja lensi ulos pesästä laattialle ja tuhkaa jäi ilhmaan hithaasti leijaihleen

alas. Anne lähti ovele käsin ja mennessä se pukkasi trallaa, joka oli nostettu ylös kuihvaan seinää vasten. Tralla kaatu. Anne otti krivasta kiini.

– Net oon pönkänheet, Anne sano, – köyryn murjaanit!

Met kiikuima taasen laarile isthuun.

– Ei tässä auta muu ko oottaa, mie sanoin.

XV

Anne ei siinä kauoa oottanu. Se laski alas, otti kauhan ja istu laattialle ja matki isäfaarin saunomista; se pani kauhan päähän ja hoki, ette polttaa, polttaa. Minua se nauratti kovasti ja vielä enämpi ko mie aattelin, ette Anne se vasta murjaanin näkönen oli.

Anne otti tulitikkuloovan kiukhaan takkaa ja puita loovasta kiukhaan vierestä. Se repi niistä tuohta.

– Panhaan sauna lämpiämhään, se sano.

– Älä värkkää, mie toppuuttelin sitä.

Anne piirsi tikkuu; materi oli sen verran kostunu, ettei auttanu vaikka Anne hiutti ja kraapi ja löi. Tikku meni poikki ja materi lähti irti.

– Älä jätä tikkuja laattialle, mie sanoin, – Iippo jos näkkee se sannoo papale, ette met olema tupakkaa polttanheet saunassa.

– Nyt oon meän vuoro panna poitten päähän, Anne sano ja ja piirteli tikkuja saamatta niitä syhyyn.

– Mishään pojat oon, Anne sano.

– Hyysikässä tietenki, polttamassa meän työmiehiä, vietävän murjaanit, mie sanoin.

– Joo, ja valehtelemassa taasen ko pappasti sauttaa net ja kyssyy kuka net oon käseny tupakalle. Net sanova taasen, ette Anne ja Assari.

Anne kokosi loput tikuista ja pani net nuukasti yhteen ja sitte materia vasten. Se hiutti kierästi. Ensin niistä lensi pieniä kipinöitä ja sitte kuulu yhtäkkiä pitkä tschuhhaus ko Suomen Sampo tulitikuista. Tikut sytyit ja paloit huonosti ja hithaasti, ensin niinku kytömällä. Palavaa materia lensi kipinöinä. Se oli minusta ko tomteplossi.

– Älä sytytä saunaa palhaan, mie huusin.

Anne taisi pölästyä. Se alkoi yhtäkkiä viuhthoon ko pörrö. Tikut paloit paremmin ko se viuhto ja puhalsi niitä sammukshiin. Se häyty viskata net viimen kynsistä. Anne voivotteli ja sylki sormenpäihin ja puhalsi. Parren raosta nousi savua.

– Sie päästit tulen irti parren alle, mie huusin ja hyppäsin laarilta. Laattia oli vähäsen märkä ja siinä oli saipuata. Mie liukesin ja lensin persheele. Mie hyppäsin äkkiä ylös ja pyhkäsin housunpersettä. Siittä jäi tahnaa sorhmiin. Mie hättäänyin ja hain vettä, löytämättä.

– Saaterin saateri, Anne hoki.

– Pörrösti, mie huusin.

Anne meni kyykhyyn saunan laattialle ja alkoi kaihvaan partta irti. Sitä ei ollu naulattu ja se lähti helposti irti ko Anne sai sormet välhiin ja repasi. Anne potki kipinät sammukshiin ja matki Iiphoa ko se oli löytäny meän rutoläjät ja potkinu niitä ja ollu meile vihassa.

Yhtäkkiä Anne alkoi huuthaan ko raivopää. Se hyppi yhelä jalala ja piätti käsillä toista jalkaa.

– Mikäs sulle sattu? mie kysyin.

– Polttaa polttaa, Anne räakky.

Parresta oli irronu kekäle ja menny kenkhään.

– Anna mie, mie sanoin ja freistasin sysiä kekälettä sen kengästä.

– Aijajajaj, Anne hoki.

Anne potkasi kengän jalasta; kenkä lensi laarin alle ja siittä nousi pikusen savua.

Met kattoima Annen jalkaa. Siinä oli mantelipotun formunen vana, kolmisen senttiä leveä. Mie hättäänyin ja hakkasin saunan ovea vasemalla nyrkilä; oikealla mie mänttäsin krippaa ja huusin poikia. Niitä ei kuulunu. Anne istu kiukhaan vieressä ja voivotteli. Se sysi laattian plankkuja terhveelä jalala. Net olit irti.

Anne heitti yhtäkkiä räakkymästä ja vahtasi taasen minua suuret silmät päässä. Se huusi minua ovelta tykö.

XVI

– Assari, hei tule, täällä oon kahva, Anne sano ja konttasi laarin alle hakheen kenkää. Se pisti kengän jalkhaan köyttämättä nauhoja.

Mie en ymmärtänny ollenkhaan mistä kahvasta se puhu, mulle tuli semmonen kumma tunne, ette Anne oli löytäny kahvan, jolla met saisima saunan-oven auki. Anne alko touhuamhaan aivan ko ei olis tapahtunnu mithään. Se nosteli plankkuja irti ja mie vahtasin ko lehmä uutta kesänavettaa.

Mie havattin lunkan.

– Se oon vanhaa pottukellari, mie sanoin. Mie muistin, ette siitä oli puhuttu, vaikka ei kläpitten aikana.

– Tästä se Lasse meni, Anne selitti.

– Joo, joo, mieki innostuin, tullimiehet laukoit perässä, mie selitin Annele, vaikka mie tiesin Annen tuntevan asian paljon paremin ko mie.

– Se meni sontatunkihoon ja sontaikkunan kautta tänne, Anne selitti.

– Joo, hukku ko puuronsilmään, mie sanoin ja autoin Annea nosthaan lunkkaa, joka oli raskas.

Anne pisti pään musthaan pottukellarhiin.

– Täällä oon kongi, Anne huusi.

– Mihinkhään se mennee, mie sanoin ko mie en tieny muutakhaan siihen sanoa.

– Lähemä kathon, Anne sano ja freistasi köyttää kengännauhoja.

Annela otti kipeästi.

– Täällä traasu, mie sanoin ja ojensin Annele rätin. Se pruuvasi sitä.

– Annappa saipua! Anne käski. Mie annoin. Se sylki siihen ja hiutti saipua räthiin ja kääri sen jalan ympäri ja tukki jalan kenkhään.

– Kyllä se siinä pyssyy, Anne sano ja tuikkasi kellarhiin. Sitä mie justhiinsa pölkäsinki, ette se vielä mennee sinne.

Anne käski minun tulla myötä. Mie laskin varovasti, hain tikapuita varphaila.

– Tule, tule! Anne hoputti.

– Ei vara venettä kaa'a, mie matkin lippoa. Kellarissa haisi home.

Kellarin päässä oli kaivonrengas kongin suuna.

– Kongi mennee hakhaan, Anne selitti. Sen ääni kaiku sementtirenkhaan päästä.

– Oota, mie huusin.

– Hei, Assari, Anne sano ja tuli takasi silmät suurena päässä, – panema lauat takasi ja lunkka kiini.

– Joo, mie sanoin ja kihistin nauraa, – mie arvaan, annama poitten hakea ja mainoa.

Anne kiipesi kellarista sauhnaan ja määräsi minut piäthään lunkkaa raolensa sen verran, ette se mahtu käelä raosta ja sai plankut takasi paikoihleen. Sitte Anne laski kellarhiin. Navetan porstoasta kuulu kolinaa.

– Pojat! Anne hiristi nauraa ja vetasi lunkan kiini.

Pojat huusit meile jotaki, mutta met emmä saahneet selvää mitä. Mie nauroin, ette kippurassa.

– Älä naura, net kuuleva, Anne kielsi ja piätti ittekki naurua naama punasenna. Mie kattoin sen jalkaa. Kengästä pisti rätin nuska ja olki.

– Jokhaan huuama, ettei täälä ole kethään, mie hoksasin. Sese vasta sai meät tirsckhuun.

Pojat nostit krivan ovesta ja tulit sauhnaan. Ensin net ei sanohneet mitthään. Sitte net aloit viskuttelheen. Met kuulima.

– Iippo net oon päästäny täältä, Rankko sano.

– Iippo oon porrikuormaa noutamassa, Lenna sano.

– Joku net oon häätyny päästää, Rankko sano.

– Ei meilä ole kethään kotona...eikä Mairekhaan tänne keskelä päivää tule..., Lenna selitti.

– Ei täälä ole kethään, Anne huusi yhtäkkiä. Mie arvasin miltä se sauhnaan kuulu.

– Lähemä, Rankko sano.

– Net oon ulkona haassa, Lenna sano.

Anne otti lautakappalheen lahohneesta pottulaarista ja tomhautti sillä kathon.

– Älä, mie pölästyin, – laho katto, raasaa.

– Mikäs se oli? Rankko sano.

– Net oon laon alla, Lenna sano.

Anne löi vielä kerran.

– Kerta munile sano Iippo ja viskasi löylyä, Anne huusi.

Pojat lähit äkkiä ulos ja Anne meni takasi kaivonrenkhaan läpi konghiin. Mie menin kyykyssä sen perässä. Parin metrin päässä oli mukka ja sen takana

laarit. Net olit tyh-jät, mutta niitten pohjala oli pööniä. Siinä haisi justhiinsa niinku isäfaarin pirtinlaattian alla, jossa oli kahvia piilossa.

– Miinaskahvia, Anne sano ja kipristi nokkaa ja nuuski.

– Joppikahvia, mie sanoin.

Kongi meni vitheesheen ylös käsin ja sen päässä oli homehtunnu lunkka. Anne lykkäsi lunkkaa pääläela. Se oli sille yksin liika raskas.

– Tule, Assari, nostama yhessä, Anne tahto.

Lunkka nousi ja met kiipesimmä ylös ja ulos ja peitimä lunkan maasta äkkiä revityllä sammalheela. Sitte met konttasimma suurele kivele ja menimä sen taka piihloon. Siittä meni polku vanhaale pottumaale ja niityn ranthaan.

XVII

Pojat marsit polkua pitkin karjalaon päästä kivele päin. Met freistasimma panna maata. Anne potkasi minua ja pientä kuusta. Pojat kattoit kivele käsin; net arvasit missä met olima.

– Ko mie lähen, lähe sieki, Anne sano ja meni kyykhyyn ko Satupekka. Minua pakkasi taasen naurathan ko mie havattin Annen naaman. Pojat marsit mukamasthaan muina miehinä ranthaan käsin.

– Valhmiina, paikoila, hips, Anne matki Suomen raatiun Tiilikaista.

Mie lähin perhään. Anne meni ko kärppä puitten välistä ja tuikkasi laon alle, mie perhään. Lenna sai minua jalasta kiini. Mie tälläsin itkua.

– Sie sait minut eilenki kiini, mie sanoin. Lenna löysäsi vähän ja mie potkasin itteni irti. Lennan kinnas lensi laon alle. Mie näppäsin sen myötä ja illistin sille, ette vää vää.

Met konttasimma eemäs makasiinin laattian alle asti. Met tiesimä, ette pojat ei tohtinheet tulla perässä. Lenna oli kerran jääny kiini maan ja laat-tiapparren välhiin. Rankko pölkäsi hiiriä.

Met huusima poile. Net vastailit.

Makasiinin kivijalan vieressä oli minusta loova. Mie luulin sitä ensin kiveksi, mutta sitte mie aattelin, ettenhään mie ollu sitä ennen nähny vaikka met Annen kans olima päntiönnä olheet laon ja makasiinin alla. Mie potkasin Annea kylkheen.

– Katto, tuola oon ko loova, mie viskuttelin.
– Käymä kattomassa, Anne innostu kovasti aivan varsin.
– Ei sinne pääse, mie eppäilin.
– Sanoma poile, Anne sano, – käskemä niitten noutaa haravan, veämä sillä loova tänne.

– Hullu, mie sanoin, net ko kiusaava jos loova oon tyhjä taikka jos sitä ei ole olemassakhaan, ja jos se oon kivi.

– Ei se mikhään kivi ole, Anne oli varma, – sehään oon pahviloova.

– Olemapa hiljaa, kyllä pojat lähtevä, mie sanoin, – haema sitte haravan.

Met panima maata; maa haisi jäätynehele mullale, pikkukivet painoit poskea. Mie panin suun trötöle ja puhalsin; kuivaa maata oli pölynä jäätyneheen maan päälä. Pöly lensi ylös ja meni nokhaan ko mie puhaltelin. Minua alko ryithään kovasti; mulla olit heijot rinnat ja höösnyyva. Se tuntu aivan ko keuhkot olisit olheet täynä sammalta.

Pojat lähit. Anne meni taasen ko kärppä kivitten välistä ja tuli varsin takasi harava käessä. Se lykkäsi haravan loovan taka ja veti varovasti. Loova kallistu ja oli koko aijaan likelä kaatua. Siittä kuulu kolinaa.

– Oon siinä, poka, jotaki, Anne sano ja vahtasi minua ja veti loovaa.

– Se kolisee, mie ryin.

– Pojat panheet kiviä, Anne pölkäsi.

Loovan laiassa oli joku merkki. Se oli hakaristi.

Anne maato lähemäksi loovaa ja sai kaelä siittä kiini ja veti sen meän tykö.

Met aukasimma.

– Herratun aika! Anne vahtasi loovaa.

Mie kattoin kans. Puukkoja.

– Puukkoja vaikka kunka paljon, Anne sano.

XVIII

Anne veti yhen puukon tupesta ja koetteli terrää peukalolla.

– Pehmeä terä, Anne matki Iiphoa.

Puukon plaajissa seiso Janne Marttiini. Anne freistasi räknätä puukot loohvaan.

– Ei niitä loohvaan saata räknätä, mie sanoin ko mie en tieny muutakhaan sanoa.

Mie pistin käen loohvaan ja plockasin kätteen puukkoja ja tiputtelin niitä käestä ko marjoja. Loovan pohjala oli kylmä rauta; mie kopostelin sitä ja aattelin, ette se oon unta ja ette mie kohta herrään ja lähen Annele selithään mitä unia mie olen nähny: ette mie olen löytäny pistoolin loovasta laon alta.

Syän tako villisti. Mie tunsin aivan selvästi, ette mulla oli piossa pistoolin perä. Ensin mie en puhunu mithään, mie jatkoin kaivamista ja hain siihen jotaki sanomista. Mutta mitäs siihen saatto sanoa. Anne katto minua.

– Mitäs sie kaivat? Anne halusi tietää.

– Tuli kyllä ilo torphaan, mie matkin Iiphoa, ja nostin pistoolin loovasta, lossasin sihata kivijalkaa ja matkin huulila ette pam.

– Helvet ... , Annela oli päästä.

– Pistooli ... se oon oikea pistooli, mie sanoin.

– Älä huua, Anne kielsi.

– Mitäs met tällä, mie kysyin.

Anne otti pistoolin multa ja väänteli sitä käessä.

– Se oon raskas, mie sanoin, – eikös olekki?

– Se oon Lyykeri, Anne sano tyyhriin näkösenä.

– Ei se mikhään Lyykeri ole, se oon pistooli, mie sanoin.

– Oon, oon, papala oon justhiinsa samanlainen, se oon Lyykeri-pistooli, Anne selitti.

– Mistäs sie sen muka tiät? mie kysyin.

– No mie olen itte nähny, se oli meän sahajauhovintilä monta vuotta.

– Oonkos se sielä vielä?

– Ei ole, mie kuulin ko pappu selitti Iipole, ette hään oli häätyny viskata Lyykerin piilinklasista mööttesplassin mukassa ko polisit ajoit perässä ja meinasi kaivaa piilin, net hait joppikampheita.

– Se oon sitte sielä, mukassa, mie selitin, – haema niin meilä oon molemilla Lyykeri.

– Jos se oon mukassa, Anne sano.

– Ei se vain tämä ole!

– En mie sitä meinaakhaan, mutta Lyykeri se oon, saksmannila niitä oon ollu soan aikana. Se oon ofseeripistooli! Anne oli varma asiasta.

– Pistooli se kuitenkin oon, mie sanoin.

– Piämä yhdessä, Anne viskutteli.

– Piämä vain, mie viskuttelin takasi.

– Ja puukot ...

– Sanoma poile niistä, mie sanoin.

– Sanoma vain, Anne viskutteli.

Met revimä kaks pahvikappaletta loovasta ja pistimä Lyykerin niitten välhiin ja kivijalan vieheen meän tekehmään kuophaan. Met peitimä sen mulala ja piirimä niskhaan hakaristin merkiksi ja veimä loovaa taappäin ja ulos hakhaan. Anne kävi noutamassa pojat. Net tulit varovasti ko net pölkäsit, ette met olema voittamassa kiusaukset. Net vahtasit minua silmät suurena. Rankko päätteli ja Lenna nyki saaphaanvartta.

– Net oon meän, Anne sano, ja kaato puukot loovasta maahan.

– Muistakaa, mie sanoin.

– Jos net oon papan, Rankko sano.

– Ei ole, älä höpötä, loovassaki oon hakaristi, net oon sota-aijan kampheita, ei tästä loovasta tiä muut ko met, mie selitin.

– Piämä yhdessä, Rankko sano.

– Tet ko kiusaatta, mie sanoin.

– Met heitämä, Lenna sano.

– No, sitte, mie sanoin.

– Piämä yhdessä, Anneki sano.

Niin met päätimä pittää veittet yhdessä, ja piilossa. Lyykeristä met emmä puhuneet mithään, emmäkä kongista, jonka met olima löytänheet saunasta hakhaan. Mie kohta sanoin, mutta Anne tööttäsi minua ja irvisteli, ette vää vää.

XIX

Pyhäaamuna kevväilä meilä olit rukkuukset; mamma ajo meät jo seittemältä ylös sängystä. Se hääty mennä navethaan lypshään ja met hääyimä mennä toolia nouthaan krannista.

– Mäkitalon vaimot oon veikkosen henki niin varhaisia, niillä ko oon kello Suomen aikaa, mamma selitti.

Köökissä haisi jo rukkuus ko mie pääsin vintistä alas. Pöytä oli siiretty karasin puolen klasin alle, samala laila ko jouluaattona. Pöytä oli valkea tuuki, kaks kynttilää, Lutherin, Laestadiuksen ja Laitisen postillat ja tietenki virsikirja, josta ei saanu selvää ko siinä olit noanaikaset koukkupustaavit. Virsikirja oli Jonnen puolela.

Anne oli sitä muka luku, hokenu, ette fööke naake nelly. Mutta ei siinä niin seisonu. Anne hoksasi sanoja, joita ei ollu olemassakhaan. Rankko tykkäsi, ette Lutherin postilla oli värsthiin, siitä ei tullu toista päätä ko Arvo alko sitä lukheen. Rankko pruukasi sanoa, ette postillan lukeminen oli ko papin saarna kirkon pöntöstä. Ko se sinne meni sitä ei saanu sieltä ennää alle. Papila ei suu puu'u, Rankko meinasi.

Mäkitalon vaimot tulit yheksältä meän aikaa; net taivastelit oven suussa ja pyhit samala hikeä ottasta hihasta otetulla nästuukilla. Net onnuit raskhaasti laattian yli maantien puolen seinäle, joka oli vaimoitten puoli. Net istuit toolile ja penkile ja sanoit, ette huh huh ko löi taasen hikheen. Miehet jäit molemin puolin ovensuuta isthuun hiljaa. Jokku poltit paperossin, jokku panit nuuskua huuhleen.

Hilduri tuli Beritin kans. Beritiä ei saanua nauraa vaikka se kulki Hildurin perässä ja meni kaikile kauhlaan varsin sanhoon Jumalan tervettä ja tahtoon syntiä antheeksi vaikka rukkuukset ei olheet alkanheet eikä kukhaan vielä ollu liikutuksissa. Hilduria sai nauraa, se oli vanhaa, mutta Beriti oli vaivanen. Näin meitä opetethiin.

Anne ja mie istuima oven suussa penkilä. Siittä oli helppo karata ulos jos joku vaimoista tuli liikutukshiin ja alko saarnaahmaan penkistä niin, ette sai voimaa lähteä kulkheen nästuukia viuhtoen meiltä kläpiltäki kyshyyn jos met vielä jaksoima tunnustaa korkeata ja kallista ja mailmassa halveksittua Jumalan lapsen nimeä, vain olikos synti jo tarttunu ja tehny lapsenki hithaaksi. Mie aattelin, ette Pyhä Henki asu vaimoitten nästuukissa ko net aina otit sen framile hihasta ko Pyhä Henki alko puhhuun penkkisaarnaajan kautta.

Anne pääsi aina karkaahmaan ko se oli liikkuva ko kärppä. Mulla oli joskus semmonen tunne, ette mie halusinki jäää itkheen ja pyythään antheeksi, mutta ko mie en tieny mitä mie olisin häätyny pyytää antheeksi.

Annela oli plakkarissa jotaki mikä kilisi. Mie en osanu arvata vaikka Anne sano, ette arvaa. Anne oli rauhattoman näkönen; se istu ja kynsi rupea ja saiki sen kynsittyä verile.

– Pyssi tullee, Anne viskutteli mulle, – kethään tähhään nyt röömää?

Pyssin ääni kuulu Pankintörmältä saakka ko ilma oli kirkas.

Vilhon tiehaarassa pyssi alko hiasthaan ja karasin kohala Karva-Pekka freistasi panna pienemän väkselin pääle ja pyssi skorrasi kauheasti ko sen väkseliloova ei ollu synkattu. Vaimot kuulit ja nostit persettä toolilta ja freistasit kurkottaa ja tirkistää paljastamatta kunka utelihaita net olit. Hilduri nousi ja paino vasemalla käelä kipeätä ronkkoa ja oikealla käelä puolikartiinia alas ja naamaa likele klasia. Sillä oli pitkä hame päälä ja se veteli sitä ronkosta alas ja se näytti tavattoman vankalta ko se seiso nuin. Anne havatti sen ja pakkasi kummittelheen, mutta heitti ko mie tööttäsin sitä kylkheen.

Vaimot olit yhdessä äänessä ja mie kuulin jaata ja joota ja taihvaitten tekijää ja veikkosten henkiä niin, ette kööki tuntu olevan niitä aivan täynä. Miehet olit niin käppyrässä, ettei niitä niinku ollu olemassa. Net istuit hiljaa, poltit paperossia ja söit nuuskua. Net pruukasit alkaa porisheen vasta rukkuuksitten jälkhiin. Net praatit mettähommista ja ketun pyynistä, tullimiehistä ja tuohustamisesta.

Anne tööttäsi minua. Sillä oli piossa jotaki.

– Mitäs sulla oon? mie kysyin kääntämättä päätä. Anne näytti hylsää.

– Se oon laainki, Anne viskutteli, – mulla oon plakkari täynä.

– Mistäs sie niitä, mie kysyin.

– Papan lahtimaskilaainkia, net passaava Lyykerhiin, Anne viskutteli.

Kymmenen pyssistä laski Miinan-Eemeli; vaimot nousit taasen kaikin vahtaahmaan ja mainomhaan sitä ja sen tuloa.

Eemeli-raukka tuli sisäle; se jäi ovensuuhun sanhoon päivää huitasemalla kättä pitkin köökiä; se ei kehanu lähteä ahthaassa köökissä kättelheen suurta väkijoukkoa. Vaimot nostit kättä takasi niin, ette kööki oli käsiä täynä. Net sanoit yhtheen äähnen Jumalan tervettä. Hilduri sano siihen vielä, ette kaikile se soppii se tervehtys ja rauha, Eemeli-rievulekki, joka asian usko mutta oliko vielä jaksanu tehdä paranusta, mutta saman se sille, Jumalan tervettä kaikile tietenki, eikä niinku Oulun ponsilaiset, jotka sanoit Jumalan tervettä vain omile lahkolaisile, vaikka Raamattuki kehottaa tervehtiiin rauhala, joo,

ja takasi se rauha tullee veikkosten henki sanojalle jos kuulija ei sitä vasthaan ota. Niin Hilduri pauhasi ja istu sitte ja pyhki hikeä. Mie en käsittäny mithään mitä se meinasi.

Eemeli seiso ovensuussa ja kuunteli. Sen hatussa riippu ploomukappalheita ja pyöränmerkkiä ja muita plommia ja yks talvisoan sankarimitali, jonka se oli saanu kulkurilta.

– Lähemä, Anne viskutteli mulle.

Met menimä telefoonikamahriin sohvale nauhraan ja matkhiin Eemeliä. Porstoan ovi jäi auki ja mie näin ko Lenna seiso Eemelin takana ja illisti; se nyki Eemeliä rokin helmasta ja Eemeli huitasi sitä käelä; se ei tieny mikä sitä nipisti rokinhelmasta. Met ootimma, ette se alkas itkheen niinku se pruuokasi.

Eemeli pani hatun hyllyle huolelisesti ja meni köökhiin rukkuuspöyän viehreen toolile mutisheen ittele.

XX

Anne kävi panemassa oven kiini. Met istuima sohvale ja kattoima Annen laainkia. Sillä oli niitä tusina. Mie käskin Annen liikkua varovasti, ette net ei laukeais keskelä rukkuuksia. Anne hoksasi, ette panisimma net kymmipalhoon, joka oli haljenu. Met olima justhiinsa lähössä ko kamarinovi aukeni. Lenna lykkäsi päätä ovenraosta Eemelin hattu päässä. Se huitasi käelä ja mutisi päivää ja oli vähäsen etukumarassa ko Eemeli. Lenna marsi kamahriin.

– Hullu, Anne sano ja nauro niin, ette veet tulit silhmiin. Lenna tuli sohvale perse eelä. Se oli klookin näkönen.

– Sunkhaan Eemelikhään kulje perse eri ossuutta, Rankko sano oven-suusta.

Annea se taasen nauratti niin, ette se hääty panna maata sohvale ja purra polsteria. Se pölkäsi, ette pappa kuulee meän metelin ja tullee kielthään. Lenna illisti Annele ja kynsi persettä ja sano, ette Suomessa halpuu voi.

Silloin pappa ilmesty ovensuuhun. Meiltä lopuit kuivat naurut paikala.

Pappa paino oven kiini ja käski varsin panna Eemelin hatun hyllyle. Rankko pakkasi tirskuhun. Pappa ei puhunu mithään. Se nieleskeli tyhjää ja kysy jos hään hääty näyttää poile talvikynnet. Met emmä siihen tohtinheet vastata mithään.

XXI

Rukkuuksitten aikana met hääyimä istua köökissä ja olla vaiti ja niin hiljaa, ettei hiiren hiiskhausta. Sen met tiesimä hyvin. Mie freistasin kuunela postillan lukemista. Arvola oli minusta soma ääni ja se rykäsi tuon tuostaki ko se poltti niin paljon Työmiehiä ja Saimaa. Se luki kaikki kohat Laestadiuksen postillasta, eikä niinku Juhovaina, joka hyppäsi yli värstiimät kiropaikat ja sano, ette hoh hoh ko tulit villin ryötät paikat. Netki se hyppäsi yli. Ko Arvo oli lukenu valhmiiksi niin Jonne luki värsyjä ja rukkuuksia ja vanhaan uskontunnustuksen. Se luki suomensuomeksi, ette vanhurskaat iloon kannetaan ja autuus heille annetaan. Mie kattelin vaimoja, niitten punehtunheita naamoja ja liikuttunheita palavia silmiä. Kyllä net näytit vanhurskailta minusta kaikin, varmasti yli viienkymmenen ja taivaskelposia. En mie käsittännä, ette sana vanhurskas tarkotti uskon kautta oikeamielistä ihmistä. Mie luulin, ette se tarkotti vanhaata ihmistä. Näin luuli Anneki ja se oli varma, ette kaikki vanhaat pääsevä taihvaasheen.

Loppuvirren jälkhiin Anne vilkasi minua ja lähti varsin ulos. Pojat menit perässä. Anne laukko liiterhiin ja viskasi sieltä kymmipallon, jonka pappa oli ostanu Pajalasta Forsströmin Stenin kaupasta. Lenna oli sen samana iltana potkassu piikkilankhaan ja Anne oli halkassu sen puukola kahtia. Anne viskasi pallola Rankkoa päähän. Se sattu sitä silhmiin. Rankko suuttu siitä ja laukko Annen liiterissä kiini, se väänsi sitä nokasta minkä jakso ja purisit sitä niskasta ja kysy jos länget sopiva. Anne huusi, ette sopiva ja silloin Rankko puristi vielä kovemin ja kysy jos länget sovit vieläki yhtä hyvin. Anne puristi itkua ja kilku, ettei net sopihneet ennää. Rankko löysäsi ja Anne pani toisen pallopuolen laattialle ja tyhjensi laainkit plakkarista siihen. Pallopuoliskon pohjala oli iso läjä laainkia.

- Mistäs sie nuot olet ottanu? Lenna kysy silmät suurena päässä.
- Arvaa! Anne sano ja kilisteli laainkia pallopuoliskossa.
- Lahtimaskin laainkia, Lenna arvasi aivan oikein.
- Joo, Anne sano.
- Mitäs sie niilä, net oon vaaralisia, Lenna sano.

Anne ei siihen puhunu mithään, se pani laainkit plakkarhiin ja iski mulle silmää. Met lähimä ranthaan ja pojat jäit seishoon kartanolle. Isola kivelä

Anne yhtäkkiä löi maata ja käski minunki äkkiä siihen kiven taka piihloon. Met kontttasimma polkua pitkin sianaian taka. Met näimä ko pojat laukoit rantapolkua pitkin ja katosit ranthaan.

– Lähemä laon alle pruuahmaan laainkia Lyykerhiin, Anne sano.

XXII

Anne aukasi Lyykerin lukun ja otti laainkin plakkarista ja tukki sitä pistoohliin.

– Se oon liika pitkä, mie sanoin.

– Joo, ja paksu, Anne huomasi.

Anne käski minun antaa hälle puupalikan yhen laattiaparren alta. Mie konttasin takasi ja viskasin sille pirstan. Anne tukki taasen lahtimaskin laainkia pistoohliin ja löi pirstala.

– Hullusti, mie pölkäsin, – jos se laukeaa.

– Ei se laukea, ko ei mene vasaralla lyöhmään, Anne oli varmana.

Laainki ei passanu.

– Papala oon pienempiä, mie otan niitä, Anne sano ja pisti Lyykerin takasi pahvikappalheitten välhiin ja laattianiskan alle ja kraappi multaa pääle.

– Mitäs sie sielä? Rankko huusi Annele. Mie näin Rankon naaman kivi-jalan vieressä.

– Piilotamma Miinan-Eemelin piksiä, Anne sano. Eemelillä oli ollu piksiä nästuukissa ja se oli antanu niitä meile ennen rukkuuksia, ette met emmä nauras häntä.

Rune oli syöny net varsin, vaikka Anne oli freistanu vääntää net sen käestä.

– Mie panin piksit Eikkarin persheen alle ko se nousi toolilta pikkusen rukkuusten aikana, Lenna huusi.

Anne pisti piksin hamphaitten välhiin ja konttasi laon alta. Se irvisteli ja pojat nauroit, ette kippurassa.

Lenna kysy jos net saisit lainata kaks laainkia.

– Ammutamma kaks navetan takana, Lenna sano, ei se kuulu mihinkhään, met olema ennenki ampunheet, sitä pruuakathan, Rankko sano.

XXIII

Rankko laitto laainkin paltile ja nouti kirhveen halkohuohneesta ja löi. Laainki painu puuhun; se ei lauenu.

– Ei se puun päälä, Anne tiesi, – pane kivele!

– Joo, mutta sitte kläpit poijes tieltä, se oon paljon vaaralisempi kiven päälä, Lenna oli tietävinhään, – se saattaa lentää vaikka mihinkä.

– Menkää tet katoksen alle ja tirkatkaa sieltä lauoitteen raoista, Rankko selitti.

– Se oon yhtä vaaralista teilekki, Anne meinasi.

– Ei ole, met kerkiämmä laukkoa katoksen alle ko laainki räjähtää, Rankko sano.

– Kyllä met teän kerkiämiset tiämä. Anne muistutti poikia siittä ko Lenna ja Rankko ja mie olima luvatta ottanheet härkäporon, meän vireän Pekan, ja menheet Oskarhiin ja kysyhneet siltä jos met saisima lainata poroneuvoja ja pulkkaa siltä, eikä Oskari ollu uskonu, ette met saisima poroa pulkan etheen, mutta met olimaki saahneet ja pojat olit sanohneet mulle, ette istu sie pulkhaan valhmiiksi, ko sie olet niin paksu ja hias ja pieni ja kerkiämätön muutenki; itte net meinasit tehdä niinku lappalaiset: hypätä pulkhaan ko poro oon päässy jo vauhtiin. Niin met olima lähtenheet, met ja Pekka-poro. Pojat olit jäähneet isthuun maantiele ja poro oli menny minun kans ja mie olin huutanu ko puukossa ja pojat olit huutanheet mulle ko raini tolpannokassa, ette hyppää pörrösti, mutta en mie ollu tohtinu ja Pekka olis tietenki menny kotia täyttää häkkää ja räiväny pulkan krinnuntolphaan jos Lindgreni ei olis ollu vahissa pirrala ja saanu poroa kiini.

Met menimä Annen kans katoksen alle. Pojat panit laainkia kivele ja Lenna huitasi kirhveelä mutta se ei sattunu.

– Annappa mie, Rankko sano ja löi. Nyt kuula laukesi ja pojat laukoit katoksen alle.

– Kuulitkos sie ko se vinku ilmassa, Lenna sano ja saalo.

– Panema vielä, Rankko sano.

Pojat panit taasen laainkin kivele. Lenna löi ja silloin Rankko putosi räähmäälensä ja huusi ko puukossa. Sillä olit käet naaman päälä ko Lenna nosti sen seishoon. Sormitten välistä tuli vertä.

– Voi helvetti, Anne mälhjätty sanoa, vaikka se muuten ei pruukanu kirota, – sie ammuut Rankon.

Anne meni kathoon ja mie jäin nieleskelheen tyhjää. Mulla pääsi kohta itku.

Anne katto Rankon naamaa.

– Ole ko ottanahka puonu silmile. Jos se olis sattunu ohimelle niin sie olisit kuolu varsin, Anne selitti.

Mie kattoin kuistile käsin. Sieltä tuli ihmisiä ja ylhäältä polisipiili.

Rankko laukko kartanon poikki ja huusi. Anne pisti sen perhään.

Vaimot siunailit. Net luulit ensin, ette polisit olit tulheet Rankon verisen naaman takia; niin mieki aattelin.

– Oon tämä naalikasta, mamma sano, – mitäs tet kläpit oletta tehneet, se kohta itki, – ko polisitki häätyvä tulla.

– Met olima konkala ja Rankko lankesi piikkilankhaan, Anne selitti.

Vaimot aloit paikala siunaihleen piikkilanka-aitoja.

Polisilla ei ollu räpyä vahata meitä; net laukoit suoraa tietää ranthaan. Ylhäältä käsin tuli tullipiili. Se käänsi kartanolle ja tullimiehteki painoit menheen kovvaa vauhtia ranthaan. Met menimä sisäle. Köökissä oli sekasta. Kaikin porisit ja kälisit yhtheen äähneen Enbomista, joka oli piuni ja Rankosta, jota oli ammuttu othaan ja Fingal Lennelindistä, joka oli kavaltannu maan Artur Järsvoldin kans ja Karlsonista, josta kukhaan ei tieny mithään muuta ko, ette seki oli roisto samoten ko Porin Kalla ja Palon Mikko.

Sitte vaimot nousit kathoon ko polisit tulit rannasta. Niilä oli yks mies myötä. Se oli se sama kulkuri, jonka Anne ja mie olima kohahneet ko met freistasimma aijaa vaainta. Rukkuusväki tuli ulos ja Lindgreni selitti sille, ette nyt vihtoin viimen oli saatu piuni kiini. Net olit sauttanheet sen ranta-laosta paketti käessä.

Met seisoima Annen kans ja vahtasimma toisia. Miinan-Eemeli tuli port-haita alas. Sillä oli korea hattu päässä ja se marsi meän viehreen seishoon ja kaihvaan nästuukia plakkarista ja piksiä siitä. Se anto yhen Annele ja yhen mulle. Anne vahtasi piunia ja pisti piksin suuhun ja alko pureskelheen. Mie tööttäsin sitä, ettei syä räkäpiksiä.

Miinan-Eemeli vahtasi kulkuria ja sano, ette hään kyllä tunki luissa, ette net olit ottanheet kiini väärän miehen. Ei se mikhään piuni ollu. Se oli vain

liki normaali kulkuri ja matkamies.

Kulkuri panthiin polisipiihliin ja Rankko tullipiihliin. Pappa lähti myötä. Ottan hääty tietenki neuloa Pajalan siukkatuvala Henrikssonin tykönä. Anne ja mie marsima navetan taka. Anne oli vaiti vaikka se muten aina kälisi ja oli yhessä äänessä. Se katto ranthaan käsin ja hunteerasi itteksheen, ette nyt sielä viethiin kulkuria linhaan ja Rankkoa tohturhiin.

Mie meinasin sanoa sille puukoista ja Lyykeristä, ette net häätys tietenki nyt antaa polisille. Mutta mie en niinku kehanu.

KOLMAS OSA

XXIV

Juhanuksen jälkheisellä viikola met olima Annen kans tervaamassa ranta-laon pahvikattoa. Meilä oli Lennan keltanen miestenpyörä. Siinä oli niin pitkä pakettihollari, ette sille mahtu kaks terva-astiata. Pakettihollarin laissa riippu pruuni nahkaväskey, jossa meilä olit pänselit ja Lyykeri, jolla met taasen tohima leekata ko Rankko oli parsittu eikä sen ottassakhaan näkyyny ko arpi.

Kesä oli kuuma. Oli pitäny poutia viikkokaupala. Aurinko paisto kirkaansiniseltä taihvaalta ja met tervasimma kuumia toreksia, jotka lippo oli lyöny pahvinauloila takstoohliin kiini. Net pounuilit heltheessä ko terva kiehu.

Pyörä oli laonovea vasten rästhään alla. Ilma oli aivan sees ja helle poltti sölkää. Jalkoja kirventeli aivan ko olisin polttiaisten keskelä seisonu. Anne oli paljon pruunimpi ko mie ja muut. Se oli pyhkiny spilliöljyä sölkhään.

Met tervasimma rinnakkaa harjasta alaskäsin. Anne vahtasi minua. Sillä oli tervapläsi naamassa, käsivarsissa ja polvissa.

- Kaikki mitä tehet niin tervaa, Anne sano.
- Ruokalusikanki? mie kysyin.
- Polttaakos sulla sölkää? Anne kysy.

– Joo, mie sanoin, – mutta milläs sitä paian saattaa panna pääle ko kaikki paikat oon tervassa.

– Kyllä tervaa lähtee voila saunassa, Anne selitti.

Tervan oli helppo pyhkiä kathon ja se valosi kirkhaana ja läpinäkyvännä vaikka meni äkkiä mustemaksi ko se kuivu.

– Oleppa hiljaa, Anne sano, – sulla oon sääski lavala.

– Älä lyö, mie sanoin, – mulla oon arka nahka.

Anne pyhkäsi tervaa kämmenen pohjale pänselillä ja plittasi minua sölkhään niin, ette pläiskähti. Mie tunsin kunka lämmin tervaa valosi sölkää pitkin, mutta mie tälläsin, etten mie ollu mopsiskhaan. Anne nauro. Mie aattelin, ette ootappa.

– Katto, Anne, merikotka väylässä, mie huusin ja näytin tervapänselillä joensuuhun käsin.

– Missä, missä, Anne innostu ja vahtasi sinne päin.

Mie toppasin pänselin kokohnaans purkhiin ja huitasin sillä Annea sölkhään.

– Hupp, Anne präikäsi ja hyppäsi toisele jo tervatululle torekselle.

Toreslevy oli liukas tervasta ja Anne lähti liukeamhaan alas katolta. Se näppäsi tervapurkin sangosta kiini ja silloin tervapurkki lensi katolta maahan. Kuulu kolhaus. Mie pölkäsin, ette Anne kans mennee tervapurkin perässä ja tärvää ittensä, mutta se jäi kuitenkin rästhäälle kontalheen.

XXV

– Rankon pyörä! Anne huusi ja katto rästhäältä alle.

Met laskima alas ja vahtasimma pyörää. Annela oli pänseli käessä. Se alko pyhkiin sillä tervaa pyörästä. Pyörä kiilsi ja Anne tykkäsi, ette siitä tuli fiinimpi ko ennen. Se tervasi rapapellit ja sarven ja tangon. Tervan se otti ruuhikosta ko purkki oli kaatunu sinne. Pänselissä oli paljon roskaa ja sääskiä.

– Katto, Assari, se sano, – mikä suuri sääski tervassa.

Mie lykkäsin naamaa likemäksi ja silloin Anne sysäsi pänselillä minua naahmaan. Mie sain tervaa suuhunki ja suutuin villisti vaikka mie en pruuhanu Annele olla äkänen. Mie näppäsin koko kouralisen tervaa ja plittasin

Annea keskele naamaa. Anne piti sen tietenki sangen pahana ja freistasi pyhkästä pänselillä minun snakkitukkaa ja olkapäätä. Mie laukoin nurkan taka ja aukasin äkkiä uuen terva-astian ja ootin. Ko Anne hiipi laon seinää pitkin pänseli pystössä, mie menin ulkuläjän pääle oothaan. Anne tirkkasi nurkan takkaa, mutta ei ulkuläjäle käsin. Ko se tuli likemäksi mie kaaoin tervaa sen pääle. Se kikkasi ja vetasi rakenustolppaa. Koko ulkuläjä raasasi. Mie lensin ja löin takaraivon niin, ette mie näin lentäviä tähtiä. Mailma mustu ja Anne joutu uluitten alle. Terva-astia oli kohta tyhjä ja Anne pyhki naamaa.

– Kyllä se saunassa lähtee voila, mie nauroin.

– Alama ”indianer och vita”! Anne hoksasi.

– Alama vain, mutta kukas oon intiaani ja kukas valkonen? mie kysyin.

– Lyykeri, Anne huusi ja laukko pyöräle.

Se aukasi väskyn ja otti sieltä pistoolin ja katto sitä ja puhalsi piipun puhtaaksi roskista.

– Älä hiero Lyykeriä terhvaan, mie sanoin.

– Se oon jo tervassa, Anne sano.

Met pyhimä Lyykeriä ruuhotussuila ja päätimä lähteä plassile niityn rantaan amphuun halkopinoitten välhiin. Met piimä sitä ampumapaikkana.

Met menimä sinne ja aloima amphuun. Anne paino toisen silmän kiini ja sihtasi. Pistooli tärisi vähäsen ja hyppäsi ko Anne ampu. Mie vein halon pikkusen pinosta ulos ja piin sitä tööttänä. Mie sihtasin kauon. Pistoolin jyvä näytti isolta ja piippu pitkältä. Mie ammuin. Mie sihtasin purkkia kannon päälä. Kannosta lensi kappalheita ko kuula koski kanthoon. Purkhiin ei tullu ythhään reikää.

XXVI

Suomen puolela lykäthiin venettä vesile. Anne käski minun heittää sihtaa-masta.

– Lähemä hiiphiin, Anne sano, – jos net oon kuuhleet kotit.

Met laukoima kyykyssä niityn yli jo korkeassa heinikössä. Anne löi maata joka viies metri, ja konttasi niin hopusti, ette sen kulku alko naurathan minua. Mie makasin heinikössä Lyykeri eessä. Se oli ko filmissä. Mie aukasin

lukun ja pistin kuulan reikhään ja panin pistoolin sääkrinkhiin.

Vene lasi virrassa alemaksi latoa, Isolahtheen, johonka se katosi. Anne viuhto kovasti ja käski minun tulla.

– Menemä kathon, ei tuo vene ole rantalaisitten, se sano, – minusta se oon rajajätkitten.

– Ei rajajätkät saa virkavenheelä tulla poikki, mie sanoin.

Met laukoima kovvaa vauhtia haapapuitten välistä vanhaata markkina-polkuu pitkin. Anne katto taappäin tuon tuostaki. Sen naama oli tervassa.

Isolahessa oli taaja kojukko. Puitten välistä hiipi mies. Anne katto minua, mie sitä. Anne oli vitivalkea naamasta ja varhmaan mie kans. Met tunsima miehen: Alakankhaan Mikko, tunnettu rosvo. Mulla oli pistooli käessä. Se tärisi. Mies meni lathoon sisäle, mutta tuli kovvaa vauhtia ulos ko risukosta kuulu prätinää ja raskasta saalomista. Mies laukko paketti käessä ranthaan käsin. Anne tuikkasi ylös, se oli havanu Lindgrenin, joka tuli puitten välistä trääninkiuveraali päälä ja märät smärtinkit jalassa.

– Se oon piuni, Anne huusi ja viuhto ko hullu.

– Seis! Lindgreni huusi.

Mie en keriny hunteerata mithään ko Anne huusi, ette ammu.

Mie panin silmät kiini ja piätin Lyykeriä molemilla käsilä. Lyykeri hyp-päsi käsissä. Nokhaan tuli käryn haiju kruutista.

– Se kaatu, Lindgreni huusi hämmästynheenä. Se ei käsittäny mithään koko hoiosta.

Mies nousi ja hyppäsi venheesheen, mutta kaatu taasen räähmälensä ja melo käsilä venettä myötävirthaan sölemälle. Lindgreni laukko ranthaan ja näppäsi venheen keulasta kiini, mutta löysäsi irti ja tuikkasi kiven taka ko rosvo ampu kaks kertaa.

Mie makasin samassa paikassa ja tärisin ko haavan lehti. Anne oli kyykyssä muurasmäthään päälä. Lindgreni laukko rantapolkuu pitkin. Me kattoima venettä, joka meni hiljaa virran myötä. Rosvon käsi heilu aivan velttona venheenlaian yli.

Anne otti multa Lyykerin ja pisti sen peltin alle ja lähti marshiin. Kartanolle tuli tullipiili. Niilä ei tällä kertaa ollu hoppua. Suomen tulli ja polisit olit jo menheet rosvoa vasthaan. Anne meni Lindgrenin tykö ja anto sille Lyykerin. Lindgreni pisti sen toisen tullimiehen plakkarhiin ja käski sen viä

tullitalhoon sanomatta kelheen mithään. Ei siitä sen jälkhiin puhuttu halastua sanna, virkavallan puolesta. Multa ei kysytty, eikä Annelta. Vaikka kyllä Lyykeristä muuten lapethiin paljon. Mutta Anne ja mie piimä kaiken omana tietona. Lindgreni muijuli aina ko se kävi kylässä. Met muijuilimma takasi. Met tiesimä. Met lyykerit.

XXVII

Lehissä oli niinä päivinä paljon Enbomista ja muista piunista. Kaikin pölkäsit sottaa ja komunistia. Meilä korjathiin taloa. Se heilu sen kesän tolmissa. Mie seisoin kartanolla ja kattelin sitä ja kuulin ko pappa sano Lindgrenille, ette jos sota tullee niin ammutamma kämppä kuophaan, kyllä tuomiotuli sen siitä korjaa.

Net menit kamahriin, mie kuuntelin klasin alla. Lindgreni selitti, ette Lyykeri oli Alakankhaan Mikon, se oli sen varmuuen vuoksi laittanu meän laon alle jos sattus kova paikka tulheen. Lindgreni sano, ette Mikko oli ollu tiolinen papan salakongista ja ollu sielä piilossa ja jättäny loovan laon alle. Nyt tulliki tiesi papan salakongista. Net nauroit kovasti.

– Joo, ja nyt Mikola oon paha paikka, ko se alko piuniksi. Saapi kuulema elinkautisen.

– Ja Suomen kuritushuonetta, pappa sano.

– Joo, ja protokolhaan panthiin, ette mie ammuin sitä vathan.

Illala selitethiin raatiussa, ette piunisotku alko olheen selvä. Syylliset olthiin saatu kiini, ja syyttömät, kuten yks Suomen Karjalasta tullu kulkuri oli päästetty irti.

XXVIII

Samana syksynä yhtenä aamuna ko mie piin mennä kouhluun kojjun alla seiso poro, villin fiini härkä, ei niin suuri ko Pekka, eikä niin pieni ko vaain.

Sen kaulassa oli lappu ja siinä seiso: Poijjile poro. Kiitokset. M. Sidoroff.

Mie näytin Annele lapun.

– En mie mikhään poika ole, se sano ja irvisti, ette vää vää.
Tämä poro oli meilä vuosikausia. Met emmä antanheet sille kovvaa leipää.
Sitä sanothiin Sidorohviksi.

Källor:

- Kenttä - Pohjanen: *Meänkielen kramatiikki*, Förlaaki Kaamos, 1996.
- Pohjanen, Bengt-Muli, Eeva, *Meänkieli rätt och lätt – grammatik i meänkieli*, Barents Publisher, 2005.
- Pohjanen, Bengt - Muli, Eeva, *Meänkieli rätt och lätt – grammatik i meänkieli, 2. uppl.*, Barents Publisher, 2007.
- Pohjanen, Bengt - Muli, Eeva, *Meänkieli rätt och lätt – grammatik i meänkieli, 3. uppl.*, Barents Publisher, 2014.
- Pohjanen, Bengt, *Meänkieli rätt och lätt – grammatik i meänkieli, 4. uppl.*, Barents Publisher, 2017.
- Pohjanen, Bengt, *Gränsens tredje rum*, 2 korr. uppl., Barents Publisher, 2006.
- Pohjanen, Bengt, *Tungan mitt i munnen/Kieli keskelä suuta*, Tornedalica nr 61, 2011.
- Pohjanen, Bengt, *Byta språk, byta mask*, Barents Publisher, 2019.
- Pohjanen, Bengt, *Vaihettaa kieltä, vaihettaa naamaria*, Barents Publisher, 2019.
- Hakulinen, Lauri, *Suomenkielen rakenne ja kehitys*, Otava, 1979.
- Hakulinen, Auli (Päätoim.), *Iso suomen kielioppi*, SKS, 2004.
- Ikola, Osmo (Toim.), *Nykysuomen käsikirja*, Weilin + Göös, 1971.
- Lönnrot, Elis, *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*, WSOY, 1958.
- Stenberg, A-M., *Finsk satslära*, Söderströms, 1971.

Otryckta källor:

- Pohjanen, Bengt, Undervisningsmaterial från tiden som lektor vid Stockholms universitet 1981-1983.
- Pohjanen, Bengt, föredrag om språk och kultur, arkiv, Pohjanen